

AZ „ÉLET” KÖNYVEI

TAKÁTS SÁNDOR

**RÉGI
MAGYAR ASSZONYOK**

BUDAPEST, 1914

— minden jog tartva —

„ÉLET” IROD ALMI ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
Budapest, I., Fehérvári-út 15/c.

Bánffyné Guthi Országh Magdolna

Az ember ízlése és fölfogása napról-napra változhatik. Nevetségesnek találhatja, amit jámbor eleink szépnek és magasztosnak tartottak. Gúny tárgyává teheti, ami azelőtt nemzetünk féltett kincse volt. Lealacsonyíthatja a felemelőt; kacaghatja, gyűlölni, amit egykoron.jpdaadóan szerettek és tiszteltek. De egyet soh el nem érhet; azt soha meg nem akadályozhatja hogy a mélyen gondolkozó lélek ne keresse, ne szeresse a régit, a magyart, a nemzetit; ne csodálja azt a munkás tiszta életet, azt a minden íziben nemzeti gondolkozást, azt a kőnél szilárdabb hitet, mely a XVI. század nagy magyar asszonyainak életében örök például felénk ragyog. Aki melegedni akar, közelebb megy a tűzhöz. Aki magyar lelkét akarja fölvidítani és fölmelegíteni, olvassgassa régi nagyasszonyaink megsárgult leveleit. S ha mélyreható szemmel tanulmányozza azokat, léleklemelegítő és felemelő hatásukat lehetetlenség nem éreznie. Mint a tiszta napfény, úgy ezek is derűt teremtenek. Őszinték és bizalmasok e levelek, tehát az igazság meggyőző erejével hatnak. Hangjuknak közvetlensége és egyszerűsége csak fokozza a hatásukat.

Az eszményi gondolkozás, az érzések tisztasága, ami belőlük hozzánk szól, mint a magyar női lélek örökszép vonása mindenkit megragad, aki a jóért lángholni, a nemes után vágyódni meg nem szűnt.

A levelek, amiket nagyasszonyaink írtak, az ő életük legszebb dicsérete. Többet mondanak, szebben szólnak ezek minden ékes színnél. Szébb és igazabb forrást tehát az ő életük földerítésére keresve sem találhatnánk a saját leveleiknél. Emellett még az a jó tulajdonságuk is megvan, hogy ezernyi és ezernyi aprósággal szolgálnak a régi magyar családi élet megértéséhez. Így hát műveltség-történetünknek is elsőrendű forrásai azok. Ilyen módon az egész nemzetet érdeklő cél e leveleknek s velük együtt az íróiknak a megismerése.

Mi volt a XVI. századi magyar főasszonyoknak az élete? Folytonos munkálkodás. Másoknak kellett szolgálniuk még a maguk boldogtalanságával is. Mi adta ehhez az erőt? A kötelességtudás és a munka szeretete. Mi tette őket szelídekké és vonzókká? A mindent átható hit és az ember-szeretet! S mi adja nekik az örök értéket? Az, hogy életük minden tetteiben, egész gondolkozásukban a sajátos magyar nemzeti lélek nyilatkozik meg bennök — tisztán és fényesen.

A XVI. század, vagyis a legmagyarabb s leg-nemzetibb század lelkesedésének, lovagias szellemének s mély vallásosságának az okát és rugóját a magyar nemesség családi életében kell keresnünk. Bár a török betelepült hozzánk, bár a harc

szakadatlanul dúlt: *a haladás és a fejlődés Rudolf koráig állandó.* A nemzeti visszahatás s vele együtt az egész nemzeti élet tehát él és virul. Nemzeti sajátosságaink, nemzeti önérzetünk s nemzeti nyelvünk soha jobban nem hódítottak, mint ebben a zavaros században. Az ily hódítás kiváló példaadás nélkül nem lehetséges. S kik jártak volna elől jó példával, ha nem a legkiválóbb családjaink?

A XVI. században minden főúri várkastély, minden nagyobb udvarház nemcsak egyetlen házaspárnak a fészke, hanem egész sereg ifjúnak és leánynak a nevelő oskolája. A főnemesség és a nemesség nem az iskolákban, hanem a kastélyokban és az udvarházakban nevedett. A XVI. században ugyanis arra a kérdésre, hol lehet látni és tanulni, így feleltek: az urak kastélyában.

A század bevett szokása szerint a nemesek és a főnemesek gyermekeiket 9-10 éves korukban már más családokhoz adták, hogy ott tanuljanak és nevelődjenek. Minden főúri házban imígyen egész csomó nemes ifjú és leány nevedett. Velük együtt nőttek fel az illető család tisztjeinek, érdemes szolgálóinak gyermekei, valamint a nemes ifjak jobbágy-inasai és a nemes leányok szolgálóleányai. A fiúknak is meg a leányoknak is külön mestereik voltak. A XVI. század közepén például a *Zay Ferenc* udvarnépének a pedagógusa *Joannes Vitriarius* volt.¹ Ugyanezt a tisztet Pálffy Péter

¹ Orsz. levélt. Lymb. III. sorozat. 16. Numerus praebendariorum Francisci Zay, quibus Agriae victum et vestitum praebete debet.

házában *Valentinus Literátus* viselte. A Batthyányak udvarában egy időben több mester is oktatta a gyermekeket. Ezeknek a neveit szintén ismerjük.

A leányoknak is megvoltak a maguk külön mestereik. Ezeken kívül rendszeren egy apáca is oktatta őket. Zay Ferenc udvarában például Dombay Krisztina nevű apáca oktatta a leányokat. Batthyány Kristóf udvarában a leányok oktatója bizonyos Anna nevű apáca volt. Mivel ez az apáca rendkívül szigorúan bánt a gyermekekkel, a ház ura 1554-ben ily módon feddette őt: „Te Anna apáca! Ertöttem régentefogva, hogy te az én gyermekeimet pirongatod, rongálsz, vered és az én véremtől: az én atyámfiától idegenítöd. Nem elég teneked, hogy az én atyámfiának, az én véremnek, ki tégödet gyermekségedtől tartott, árulója lettél, hanem annak fölötté kezdettél áruló lenni nekem és az én gyermekimnek, nemzetségemnek. Azért mondom tenéked, megemléközöl róla; mert bizony el nem feledöm, hogy nem udvar az te helyed, hanem klastrom. Kápa az te ruhád, nem fekete hernáci. Nem teremted az Batthyány udvar, nem is érdeklöd annak kenyerét; mert te hitöt szegett és szerzetet hagyott sem apáca, sem nem apáca vagy. Azért úgy nyúl az gyermekömhöz és úgy egyed az Batthyány kenyeröt, hogy megemészthessed; mert ha Isten egészségümet, éltömet adja, bizony kioktatom veled, ha érdömöd szerint meg nem etted. Ezt az levelet penig írta tenéked az aki örökös Újvárba

és Szolonokba. Ezt értheted túlem. Isten adjon neked egy ifjú barátot ez esztendőbe”.¹

Valamennyi gyermek, ifjú, leány és szolga a ház urát *édesapjának*, a ház úrnőjét pedig *édesanyjának* hívta és tartotta. Jó maguk pedig valamennyien *atyafi-szolgák* néven szerepeltek, akár nemesek, akár jobbágyok lettének légyen.²

Mindez nem pusztá külsőség volt! Mert hiszen az uraink és úrasszonyaink igazi apai és anyai jogokat gyakoroltak fölöttük s rendesen úgy szerették őket, mint a saját gyermekeiket. Nem egyszer fájó szívvel nézik, mikor az illetők házukból távoznak. Devecseri Choron Margit például arra kéri Batthyánynét, hagyná nála Zrínyi Zsuzsanna árvácskáját, mert ő még az édesanyjának sem adja vissza. „Szánj meg engem — írja — szegény megkeseredett szívű anyát; fogj mellettem édes asszonyom; mert *halált szenvedek az gyermekért. Soha kezemből ki nem adom!* Lelkem édes szerelmes asszonyom, jó és kedves választ várok.”³

Rendes szokás volt az, hogy az ifjak és a leányok a nevelő szüleik házában mátkásodtak meg. Az

¹ Körmendi ltr. Missiles, 1554 április 18. „Anna apácának.”

² Innét van, hogy a legkülönbözőbb nevű családok gyermekei olyanokat neveznek édesapjuknak és édesanyjuknak, akikhez tulajdonképpen még rokonság sem fűzte őket. Tahy Zsófia például Nádasdynét anyjának, Nádasdyt pedig „apám uram”-nak mondja állandóan. „Énnékem, — írja — mint *szolgáló leányának* parancsoljon és meglátja nagyságod, hogy nem leszek az többi szolgáló leányánál mindenestül fogva heábavaló szolgálója.” (1555 jul. 8.)

³ Körmendi ltr. Missiles, 1607.

igazi szülőkkel csak a megtörtént jegyváltást tudaták. Tahy Bernát meg akarván előzni ezt a szokást, 1551-ben így ír Nádasdynénak: „Azt is értem kegyelmes asszonyom, hogy az én szép leányom: Tahy Zsófia kegyelmed szolgáló leánya lett. Kérem kegyelmedet, mint kegyelmes asszonyomat, hogy férjnek ne adja addig, míg haza nem megyünk.”¹ Sankó János 1571-ben Batthyány Boldizsárt kéri ugyanígy. „Ha te nagyságod — írja — jó akaratba volna, az én gyermekem menyegzőjét addig meg ne napoznája, míg nagyságoddal szembe nem lennék. Ha el nem veszek, hát szembe leszek.”²

Megesett az is, hogy a szülők kölcsönös meg egyezéssel már kis korukban egymásnak ígérték a gyermekeiket. Enyingi Török Ferenczné Országh Borbála például 1557-ben imígyen ír a nádorispánnénak: „Ezt írhatom kegyelmednek, mint szerelmes asszonyomnak anyámnak, hogy tegnap... adott az Úristen az ő jóvóltából egy igen szép leányt, kit nem tudom, ha emlékszik reá kegyelmed, régen Ferenc uramnak, Nádasdy Ferencnek ajánlottam vala. De uram ugyan hírem nélkül Kristóf uramnak adta, Nádasdy Kristófnak. Immár nem tudom, mint alkuszna rajta, de mindazonáltal én Ferenc uramnak tartom. Bizvást is merem dicsérni

¹Orsz. Itr. Nádasdy lev. Gyulafehérvár, 1551 jún. 14.

²Körm. Itr. 1571 jún. 7. Komár. Mérey Mihály a nála nevedett Dóczy leányt Hassághy Imrének jegyezte el s 1561 január 18.-án tudatta a rokonokkal, hogy a menyegző nála leszen. (U. o.) Ilyen eset napirenden volt.

mind kegyelmednek s mind Ferenc uramnak; mert szinte olyan szép, mint az atya.”¹

A lányok az idegen udvarházban vagy kastélyban rendszeren addig maradtak, míg kérő nem jelentkezett. A gyermekek (deákok, apródok) eleinte mint inasok szolgáltak. Úgy tizennyolc éves korukban lovat adtak alájuk s *lovas ifjúkká* lettek. Ekkor már a kopjatörésben és a kardforgatásban annyira járatosak voltak, hogy a harcban is résztvehettek.

Ezek a lovas ifjak azután megmátkásodván vagy elhagyták a nevelő házat, vagy pedig szegődség szerint további szolgálatra kötelezték magukat évi fizetés mellett. Ez a szolgálat lehetett katonai, gazdasági vagy prókatori. Ezeknek a megszerződött embereknek a gazda és a gazdasszony továbbra is védőjük maradt. Latinul az ilyen megszerződött nemeseket *familiareseknelz*, magyarul *atyafiaknak*, katonai nyelven *uraimnak* hívták.

Minél több atyafia (familiarese) volt valamelyik főúri családnak, minél több ifjú és leány nevededett a házában, annál nagyobb volt a híre s a tekintélye. Nádasdy Tamás és Batthyány Ferencz udvarába még Erdélyből és Horvátországból is jöttek ifjak tanulni. Sőt lengyelországi nemes is akadt, aki oda kíváncszott.

Az éppenséggel nem tartozott a ritkaságok közé, hogy egy-egy közepes főúrnak az asztalán 70-80-an

¹ Nádasdy lev. 1557. márc. 17. Pápa. A következő évben szintén tréfásan ezt írta: „Én mind az én szerelmes leányommal az kegy. menyével jó egészségbe vagyok.” (1558 aug. 12. Pápa.)

ettek a cselédségen kívül.¹ Amilyen sorban állottak az udvarban az illetők, olyan asztalnál ültek. Az első volt mindig „*őnagysága asztala*”, ahol a házi úr ült a maga családjával. Azután következett a leányasszonyok asztala, a leánykák asztala, a lovas ifjak asztala, a lovatlan ifjak asztala, uraim (familiäres) asztala, a deákok asztala stb.

Elgondolhatjuk, mennyi gond nyomhatta a gazda és a gazdasszony vállát, amíg azokban a szűk időkben ilyen népes család számára a szükséges dolgokat előteremthették! Nem fényűzésre, nem külföldi mulatozásra, hanem ifjak és leányok nevelésére, meg a familiäresek (atyafiak) tartására kelt el a jövedelem legnagyobb része. Másra ugyancsak kevés maradt. Tudjuk, hogy a hatalmas Nádasdy Tamás nádorispán feleségének néha még jó szoknyája sem volt. De ifjú és leány egész sereg nevedekett az udvarában. A hatalmas Batthyány Kristóf cipóján is nagyon sokan nevedektek. A saját fia: Boldizsár, I. Ferdinánd király udvarában tanult. Nem valami fényesen járhatott, mert 1550-ben ő maga írja az édesapjának: „Kérem kegyelmedet, mint szerelmes uramat és atyámat, hogy te kegyelmed mondja az én szerelmes asszonyomnak és anyámnak, hogy énnékem inget küldjön és fehér nadrágot; mert immár nincsen mit viselnem.”²

¹ A XVI. század közepén Zay Ferenc cipóján nevedekett és élt huszonkét asszony és leány, nyolc lovas ifjú, két lovászmester. A gyermekek és a gyalog inasok számát nem mondja meg az összeírás, csak jelzi, hogy ezek is voltak.

² Körmendi ltr. Missiles, 1550 szept. 20. Bécs.

Ismeretes dolog, hogy a XVI. század urai majdnem minden idejüket veszedelmes végházakban, a törökkel való harcban töltötték. Jobbára csak a megyei és az országos ülések alkalmával hagyták oda a csatahelyeket. A házuknál nagy ritkán fordultak meg. Többnyire csak aratás idején mehettek haza, amikor tudniillik a végbeli szokás szerint a harc szünetelt. Már most imígyen az egész gazdálkodást, a nagy udvarnép minden dolgát a háziasszonynak kellett intéznie! Gondolhatjuk, hogy akinek a házában állandóan egész sereg ifjú, leány, szolga, atyafi stb. éldegélt, annak bizony ideje sem jutott holmi dib-dáb bolondságokra, cicomára, fényűzésre, kendőző vizekre s más efélére. Ferdinánd és Miksa királyainknak feltűnt, hogy sem Bécsben, sem Pozsonyban az udvari ünnepek alkalmával egyetlen magyar főasszonyt sem láttak. Az 1563. évi koronázásra azután úgy Ferdinánd, mint Miksa király megkérték Batthyány Ferencet, intve a magyar urakat, hogy a feleségeiket is hozzák el a koronázásra! Batthyány azt felelte a királynak, hogy az nehezen fog menni. Fényes pompa kéne ehhez, ami a magyar asszonyoknál hiányzik. Egész Magyarországon legfőlebb négy főasszony akad, aki a koronázáson megjelenhetnék! Én — írja Batthyány — elhozom a feleségemet. Talán Nádasdy Tamásné is eljő. Ha felséged ezeken kívül még másokat is óhajtana, hívjon meg még két főasszonyt!¹

¹ Csász. és kir. áll. Itr. Hung. 1563.

Jelentéktelennek látszó dolog ez! De mélyreható szemmel mégis azt látjuk benne, hogy magyar asszonyaink a maguk egyszerűségük szerint semmi élvezetet sem találtak abban, hogy az udvar körül ragyogjanak és pompázzanak. Szívesebben voltak otthon; több örömet okozott nekik a családi élet és a gazdálkodás, mint a fény, a pompa és a multság.

A XVI. század magyar asszonyainak otthon az unalomra nem igen maradt idejük. A nemeslányokkal, leányasszonyokkal és szolgáló leányokkal egyetemben ezernyi foglalatosságuk akadt. A fõrgeteges téli idõben csipkét vertek, fontak, varrtak, hímeztek.¹ Közben a lant hangja mellett dalolgattak is. Még a legmagasabb rangú asszonyaink is szívesen fonogattak. Balassa Zsigmondné írja például 1551-ben a nádorispánnénak: „Örömmel fonnék ott az Zala bora mellett kegyelmetek között.”² Mivel az udvar népében igen sokszor akadt férjhez menõ leány, ilyenkor a munka megsokasodott. A fonáson, a varráson kívül ilyenkor a koszorúk (párták) kötésével is foglalkoztak. Batthyány Ferencné írja 1562-ben a nádorispánnénak: „Jól tudja kegyelmed, hogy itt menyegzõ nélkül soha nem vagyunk... Küldje el kegyelmed az

¹ „Érette leszek — jelentik Batthyánynénak — nagyságod parancsolatja szerint, hogy csipkéket csináltassak az lányokkal. Azt írja nagyságod, hogy ha az többi leányoknak varrani való nem volna, tehát fonalat gombolítassak vélek.” (Körmendi ltr. Missiles 1614 18. aug.)

² Orsz. ltr. Nádasdy lev.

koszorút csak az formájáért, az kötésnek mását veszem.”

Menyegzők és farsang alkalmával a táncot is vidáman ropták. Ezekről megválva, a mulatságban kevés részük volt. Néha-néha, amikor vendég tévedt a házba, a háziasszony jól megvetett asztalt készítetett s ilyenkor vígan lakoztak. De hát ez nem ment multság számba, habár a vendéglátásnak igen örvendettek. Az egykorú levelek egész serege hirdeti, hogy a rokonok és jó ismerősök milyen szeretettel hívogatták egymást. Csak például említjük Forgách Imre levelét, aki 1579-ben ily módon hívja Zrínyi Györgyöt és családját: „Mely nagy kívánsággal akarjuk hallani idejövetelüket, azt mi semmi nyelvvvel ki nem mondhatjuk! Az én szerelmes Katámmal úgy várjuk régtől fogvást kedet, mint az Istennek irgalmát, kit értvén kegyelmed, immár mentsen meg bennünket az nagy gondtól.”²

Abban az időben egyetlen uradalmunkban sem hiányoztak a halastavak. A háziasszonyoknak és udvarnépüknek egyik szórakozása volt a halászat, amit nagy kedvvel űztek. A madarászatot sem vetették meg. Hálókka, karvalyokkal, sólymokkal madarászgattak s a zsákmányból a távollevő gazdának is juttattak.³

¹Orsz. ltr. Nádasdy lev.

²Körmendi ltr.

³Petheő Benedek írja a feleségéről Choron Fraksziáról: »mind addig nyulásza, hogy tegnap kilenc órakort egy fiat foga. Ím mostan mind ketten együtt fekszik az gyermek-ágyat.» (U. o.)

Amikor az idő melegebbre fordult, megkezdődött a kertészkedés. Mindegyik azon törte magát, hogy minél előbb legyen spárgája, borsója, gyümölcse és dinnyéje. E téren valóságos versengés folyt köztük s boldog volt az a főasszony, aki a pálmát elnyerte. Tudjuk, hogy Nádasdyné, Batthyány Ferencné bánné, Forgách Zsuzsanna, Thurzó Györgyné nádorispánné még a káposztát is maguk ültették! Mivel abban az időben a leányok virágkoszorút, a férfiak (még a csatában is) virágbokrétát hordottak volt, a virágültetésre is nagy gondot fordítottak. A kertészkedés a XVI. században nálunk oly magas fokon állott, hogy a bécsi udvarnál mindig a magyar asszonyok nyerték el a pálmát részint korai és szép zöldséggel, részint gyümölcssel. Még külföldre is küldtek gyümölcsöt és oltó ágakat. Batthyány Ferencné például Brüsszelbe küldözgeti a pompás magyar gyümölcsöt Mária királyné asztalára. Az 1566. évi táborozáskor a hozzánk jött külföldi fejedelmek és hercegek elragadtatva szemlélték a nádorispánné küldötte magyar gyümölcsöt.

A kerti termények földolgozásában is jeleskedtek főasszonyaink. Párolás útján maguk készítették a különféle virágvizeket. E célra minden kastélyban volt virágvízzevő rézedény. Ők szárították a különféle gyógyító füveket s ők dolgozták fel a gyümölcsöt is. Az aszaláson kívül készítettek különféle liktáriumot, dinnyesajtot, szilva- és almavizet, lekvárt stb. Ha valaki e téren valami újat tudott, közölte az ismerőseivel. Choron Zsófia például a

kéméndi kertjéből írja 1569-ben Nádasdy Kristófnénak, mint csinálja ő a szilva- és a barack-liktériumot: „Az börczköt (barackot) — írja — meghámozom szépen és késheggyel meghasaztom szépen és az börczk magva helyett egy fél mandolamagot teszek és borsos mézet teszek reá és tiszta deszkára szépen rendelem, az kemencében úgy szárazatom meg. Az szilva-liktériumot így is csinálom, hogy az szilvát meghámozom és meghasogatom és szépen deszkára rendelem. Az magvát megtöretem és az magvabelit az magva helyébe teszem és borsos mézet öntetek reá és úgy szárazatom kemencében tiszta deszkán. Héjastól az szilvát ha csinálom, tehát csak félfelől meghasítom az szilvát és az magvát kiveszem és megtöretem, az magva bélit esmég magva helyében teszem és borsos mézet öntetek belé és az deszkára rendelem és úgy szárazatom kemencében.”¹

A kertgazdaság mellett nagy gondot fordítottak a szárnyas majorságra is. Asszonyaink ezen a téren is megálltak a helyüket. Hízott pávákat, gyöngytyúkokat, ludakat, kappanokat még az udvarnak is küldözgettek. I. Ferdinánd például már januárban fiatal libákat kapott Nádasdynétől. Az 1546. év január 6.-án ugyanő a királynénak is küldött szárnyasokat. Sárkány Antal uram nagy büszkén jelenti Bécsből, hogy a pávákat, a lúdfiakat, ludakat és kappanokat bémutatá a királyné asszonynak!

¹ Orsz. ltr. Nádasdy lev. 1569. Kisasszonynap után való pénteken. E levélben azt is tudatja, hogy Nádasdy Orsikának koszorúnak való virágot és körtvélyt küldetett.

„Szinte — írja — az ő belső házában (szobájában) mutatám be. Jó néven vévé és csodálkozték a lúdfiakon.”¹ Báthory Erzsébet 1587-ben karácsonyra küld lúdfiakat Zrínyi Doricának. A nagy hidegben azonban megfagytak a libák.²

A kastélyokban és az udvarházakban nevedő leányok természetesen mindazt eltanulták, amit ideiglenes anyjuktól láttak és hallottak. Így azután belőlük is derék majorosok és jó gazdasszonyok váltak.

Uri házainkban nagy gondot fordítottak a vallás-erkölcsei oktatásra is. Az ifjakat és a lányokat oktató mesteren kívül a kastélyok Isten igéjének hirdetője nélkül sem szükölködtek. A mély vallásosság, ami a XVI. századi magyar főasszonyoknak egyik legjellemzőbb tulajdonságuk, értenünk engedi, minő nagy gonddal hallgatták Isten igéjét s minő odaadással csepegtették azt a fiatalságba.

Tudjuk jól, hogy a XVI. század asszonyai nemzeti gondolkozás, magyar érzés dolgában sokszor még az urokat is felülmúlták. Nem is csoda, hiszen ők foglalkoztak legtöbbit a földdel, tehát szeretőik is kellett a földet, ahol éltek. Azután ott a kastélyokban már gyermekkorukban úgyszólván a szemükkel látták a török harcokat. Látták a diadallal hazatérő hadfiakat, akiket asszonyaik fogadtak a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel. De látták a gyászt, a fájdalmat is, ami az elesett vitézek

¹ Orsz. Itr. Nádasdy lev. 1569.

² U. o. 1587 április 14.-én jelenti, hogy a karácsonyra küldött hadfiak „meghaltak az nagy derék hidegben”.

nyomában támadt. S a fogékony gyermeki lélek hamar megtanulta: lángolni a nemzeti dicsőségért, vágyódni a nemzeti célok után.

Ismeretes dolog, hogy a XVI. század örökös háborúi hamar elszegényítették az országot. Urat és szegényt egyaránt nyomta a rohamosan terjedő elszegényedés. A kenyérkereset sok helyütt lehetlenné vált, s a szegény jobbágy csak egy falat kenyérre sem virradhatott. Am e kor mély vallásssága nagyon felvirágoztatta az emberszeretetet. Akik e kor főurainak az önzését szokták emlegetni, olvassák el az utasításaikat, a végrendeleteket, melyekben a szegényekről gondoskodnak! Nincs kastélyunk és udvarházunk, ahol a szegényeknek gabnát, lisztet vagy kenyeret ne osztanának. Maguk a jobbágyok mint általános szokást említik, hogy az urak a következő aratásig gabonát osztanak a jobbágyaiknak! Batthyány Ferenc maga írja, hogy néha száznál is több jobbágyot kellett táplálnia. Nádasdy Tamásné is megnyitja a csüreit, mikor a szegénység gabna nélkül szűkölködik. S így van az a legtöbb főúri kastélyban. Az alamizsnaosztás mindenütt bevett szokás. Régi magyar főasszonyaink életének ez az egyik legszebb vonása!

Mivel a példa vonz, főasszonyaink alamizsnaosztása és jótékonyága a szárnyuk alatt nevedő nemes leányokra is hatással volt. S e hatást csak fokozta az a körülmény, hogy a fiatalságnak állandóan hirdették: „magadat is, jószágodat is megáldja az Isten, ha az irgalmasság cselekedeteit gyakorlatosan míveled” . . .

Amit itt a kastélyok életéről s a nemes leányok neveléséről mondtunk, abból *Guthi Országh Magdolnának* is bőségesen kijutott. Nagy családból származott. Országh Imre főajtónállónak és Homonnai Drugeth Ágnesnek volt egyetlen gyermeke. Melyik főúri családban nevedett, nem tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy velük együtt ő is ugyanolyan nevelésben részesült. Közeli atyafiságot tartván a Zrínyi, a Batthyány, az Enyinghi Török, a Forgách, a Czobor, a Révay stb. családokkal, sűrűn levelezget velük. S e bizalmas levelekben, mint valami tükörben tisztán látjuk a jellemét. Minden íziben magyar asszony, aki szereti a nemzetét s jó magyaroknak neveli a maga gyermekeit s az udvarában nevedő ifjúságot. Szíve olyan, mint a kék ég, melyen semmi folt nincsen. Emberszerető, munkás és fáradhatatlan gazdasszony. Örömet van a segítségére másoknak; semmi munkától, semmi tehertől meg nem vonja magát; a jóért lángol, a nemes után vágyódik. Mindent átható mély hite tölti be a lelkét. Ez ad neki erőt s vigaszt a búban és a szenvedések közepette. Az örök gondviselés ellen sohasem zúgolódik; a hite oly erős, hogy ez a bánatos szívét mindig megcsönde sít. A munka a legfőbb gyönyörűsége. Házi gazdagsága minden részét fontos dolognak tartja; egyszeri tekintettel látja, ami házanépe javára válik s ennek igazgatója az ő boldogsága és dicsősége.

Őszinte és nyílt mindenkor; titkos érzései s gondolatai nincsenek; a szíve mindig egy nyomon

jár a nyelvével. Ha az övéit bánat vagy betegség nem nyomja, mindig vidám és szeretetreméltó. Derült életfelfogásával, szolgálatkészségével vidám-ságot szerzett mások szívének és szemének is.

Guthi Országh Magdolna már mint leány jó gazdasszony hírében állván s amellet szép is lévén, sok udvarló ifjúra tett szert. Kérője is bőven akadt. Ezek közül ő *alsólindvai Bánffy Istvánt* választotta jegyeséül. Ez a daliás ifjú a XVII. században kihalt alsólindvai Bánffyak hatalmas családjának egyik jeles sarjadéka volt. Három nagy uradalma közül a kies fekvésű Alsólindván tartotta a szállását. Oda vitte magával ifjú feleségét, aki azután állandóan ott élt. Maga Bánffy István katonai szolgálatot teljesítvén, nagyon ritkán lehetett otthon. Eleinte Pécssett szolgált, majd meg Pápán katonáskodott. Többnyire együtt szolgált unokatestvérével Bánffy Lászlóval, akihez nagyon ragaszkodott. Ez a László jeles vitéz s vidám ember volt, akinek több tréfás mondása mint szálló ige járta a XVI. században Zrínyi György mint Bánffy László uram gyakorta való szavát említi például ezt: „*En azt tudtam vala, hogy marcipán, ha tekintem tehát olasz kolbász!*”¹ Amikor egy ízben Batthyány Ferenc halat kért tőle, tréfásan felelé: „Mi is uram csak sós heringen, babon és keszölcén vajuszunk . . . Istvánnak azonban van két szegyeje s így hallal bőves.”²

¹ Körmendi Itr. Missiles. Zrínyi György 1595. július 3.-án kelt levelében említi.

² U. o. 1564 febr. 20.

Bánffy László először 50, majd meg száz lovon való huszárral öfelsége mellé rendeltetvén, megvált Istvántól, aki azután egyedül szolgált Pápán.¹ Nem valami nyugodalmas hely volt ez s a felesége ugyancsak sokat aggódott miatta! S nem hiába! A török ugyanis állandóan fente a fogát Pápára. Az 1552. év augusztus 8.-án is. ezt jelentik Bánffy István uramnak: „Velicsán bég (esztergomi) azt felelte, hogy vagy feje elvész itt Pápa alatt, vagy ez télen benne akar telelni. Ezt bizonyoosan hallották szájából . . . Azért ti nagyságtok reá gondoljon.”²

S a pápaiak Bánffyval egyetemben készen várták Velicsán béget. S Bánffy uram aggódó feleségének már az örömhírt jelenthette, hogy t. i. a török támadását visszaverték.

Időközben Bánffy István Zalamegye főispánjává lévén, a hadakozáson kívül a megye ügyeinek a vezetése is az ő vállára nehezedett. Majdnem állandóan távol kellett lennie a családjától. Az 1556. évben Tahy Ferenc, Zrínyi Miklós, Nádasdy Tamás, Székely Jakab és Bánffy László uraimékkal résztvett Babócsa szerencsés ostromában.³ Itt is era-

¹ Közös pénz. ltr. Hung. 14337. fasc. 1553. Bánffy László maga írja ezt s emellett érdemei fejében „*baronatus*”-t kér, „ut sentiant omnes Hungari interpellationem et gratiam vestrae serenitatis erga Hungaros.”

² Szalay: Négyszáz magyar levél 98. lap. Nagy Balázs jelentése.

³ A naplójában maga említi ezt. (*Tudománytár* 1841.)

bérül viselte magát s érdemeit a király később meg is jutalmazta.

Amíg a férj imígyen a csatatéren küzdött s a megyéje ügyeit intézgette, az asszonya otthon a gazdaságot vezette s a gyermekeit nevelte az udvarában lévő nemes leányokkal és ifjakkal egyetemben. Ott lakott Alsólindván Széchy Margit is, aki híres kertésznő volt; ott élt Bánffy László családja is. Országh Magdolna tehát nem volt egyedül. Vendégei is gyakran akadtak s ő is el-elnézegetett a szomszéd urakhoz. Az 1553. évben például megnézte Batthyány Kristófnak abban az időben méltóan elhíresedett kertjeit. S mivel ott fura szabású töltéseket látott, vidám kedvében még meg is tréfálta a kertgazdát. Batthyány azonban igen rossz néven vette tőle, amiért a kertjét zsidókoporsónak nevezte! Országh Magdolna erre ugyancsak vidám tréfával így vigasztalta Batthyány Kristófot: „Mi nem neveztük zsidókoporsónak: de mert hogy az kegyelmed kertiben láttunk néminemű koporsó szabású töltéseket . . . azt tudtuk valami rác szent fekszik ott és hogy búcsú miá vagyon. **Mi** nagy sokszor kerültük meg, hogy netalán sok esztendeig tart az búcsú.”

E vidám sorokhoz még hozzáteszi a jó tanácsot is: hányassa el a koporsószabású töltéseket, mert különben barackja nem terem!

Batthyány Kristóf is elérvén a tréfát, hamar megbékült. Jókedvvel irogat később is Országh Magdolnának s gyakran küld neki virágot, tudván, bogy bolondja a virágnak. Országh Magdolna meg

akarván mutatni, hogy ő sem az utolsó kertész, korai cseresnyével viszonzza Batthyány figyelmét. Az 1561. évben például június 19.-én küld neki jó cseresnyét a húsevő napokra! S egyúttal megköszöni a Batthyány küldötte friss virágot. „Jelesen — írja — az mi szerelmes leányaink nagyon jó néven vették kegyelmedtől; mert ők viselik meg. Kérik kegyelmedet, hogy ezután is tegyen részt mind fehér és vörös szekfuvirágból, kit kegyelmednek megiszolgálunk.”²

Országh Magdolna ilyen figyelemben Zrínyi Miklós részéről is többször részesült. A szigetvári hős — amint tudjuk — közeli rokona volt, (Az egyik leányát Országh Kristóf vette nőül.) Azután Bánffy Istvánnal is jó barátságot tartott. Többször megfordult Alsólindván s ilyenkor mindig kitüntette a ház derék asszonyát s mindig meghívta őt a családja körébe.³ És Országh Magdolna szívesen ment a hívó szóra Zrínyi Miklós leányai közé.

Bánffy István állandóan távol lévén, a gyermekek nevelését egészen Országh Magdolna intézte. Semmi sem jellemezheti jobban a derék asszonyt, mint az az odaadó gond és buzgóság, amivel a gyermekeit nevelte. Több jeles deákot tartott a gyermekei mellett. Ilyen volt például *Orbonai Rácz György* a pedagógus, azután *Zuhodolyi András deák* és *Szent-*

¹Körmendi ltr. Missiles.

²U. o.

³Zrínyi Miklós az 1557. évben is Alsólindván volt s onnét indult Bánffy Istvánnal és Lászlóval egyetemben Bécsbe (Szalay: Négyszáz magyar levél 237. lap.)

györgyvölgyi Bakács Farkas. A legidősebb leányát más urak kastélyaiba is elküldé, hogy lásson és tanuljon. Amikor az idősebb fia (Miklós) megnövekedett, a pedagógusával és két mesterével Grácza küldé német szóra.¹ Majd Archo grófné segítségével Bécsbe küldé s a királyi udvarban a többi magyar ifjú között taníttatá. S a fiúval mindenütt becsületet vallott. Derék, szorgalmas és eszes ifjúnak mondták őt, aki örökölte édesanyja jótulajdonságait.

Sok öröme telt Anna nevű idősebb leányában is. Ez szakasztott mása volt az anyának. Vallásos, takarékos, szorgalmas, vidám és jó leány. Jó híre messze szállván, kérője is hamar akadt. Az ifjú Révay János vette őt nőül 1561-ben. A menyegzőt szeptember 14.-én szolgáltatták ki.

Ezt a családi örömet csakhamar követte egy másik. Az 1562. esztendőben a király Bánffy Istvánt országbíróvá nevezte ki!²

A családi örömet és a békességet ez időben nagyban zavarta az a körülmény, hogy Bánffy László keményen összezőrdült Bánffy Istvánnal. Az okát nem tudjuk. Zrínyi Miklós Tahy Ferenczet és Kerechényi Lászlót küldé Alsóindvára, hogy a rokonokat kibékítsék. Ez azonban nem sikerült.³

¹ Tudománytár 1841. A Bánffy-család naplója.

² Maga Bánffy István írja 1562 nov. 18.-án: „adta nekem alsóindvai Bánffy Istvánnak Bécsben az judex curiae-séget”.

³ Kerechényi László írja 1559-ben, hogy „felette rútol vannak László urammal és semmi iót nem szerezheténk közöttük”. (Négyszáz magyar levél, 315. 1.)

Tudjuk, hogy Zrínyi Miklósnak sok leánya volt s így az udvarában sok menyegző akadt. De Országh Magdolna nélkül egy sem esett meg. Nem egyszer ő vitte a *főgazdasszonyi* tisztet, ami az akkori időben nagy tisztesség számba ment, de tömérdék dologgal járt. Az 1564. év őszén is ott találjuk őt a Zrínyi-lakodalmon. Mint mindig, ez alkalommal is kitüntették őt. Erről a lakodalomról írja október 19.-én Thurzó Erzsébetnek: „Kegyelmed tudakozik, hogy ha vígan lett volna-e a Zrínyi uram menyegzője? Azt írhatom kegyelmednek, hogy elég vígan lőn. *Arról is tudakozik kegyelmed, ha én ott kegyelmed egészségeért táncoltam volna? Kettőt táncoltam ott. Az melyik szebb volt, azt a kegyelmed egészségeért táncoltam!* Az másikat magamért. Mind az kettőt pedig a vőlegénynyel táncoltam. írhatom azt is kegyelmednek, hogy *mert az főmenyegző pénteken lőn, az pénteknek tisztességet adtunk!* Az többi asszonyok sem sok cipellőt szaggattanak el az táncban. Szombaton pedig igen korán eloszlottunk. Vészes nagy hó volt.”¹

A Zrínyi-családdal való meleg barátságának és gyakori összejövetelnek az lett a következménye, hogy Bánffyiné Országh Magdolna idősebb fia: Miklós 1570-ben nőül vette a szigetvári hősnek legifjabb leányát: Orsikát. A menyegzőn Batthyány Boldizsár volt a főgazda és Zrínyi Dorica a főgazdasszony.²

¹ Orsz. Itr. Kisebb levéltárak 9. csomó, 1564 okt. 19.

² Nagy Iván hibásan írja, hogy Perényi özvegyét: Zrínyi Ilonát vette nőül. Perényinek ugyanis nem Zrínyi Ilona, hanem Zrínyi Orsika volt az özvegye.

Vendéglátás és vendégjárás, no meg a gyakori menyegzők szerezték a vidámabb napokat! A szomorúbbakat rendszeren a családtagok betegsége idézte elő. Abban az időben, mikor orvos sohasem volt a kéznél s mikor orvosságért másoknál kellett tudakozni, a betegség volt a legnagyobb csapás. Ilyenkor az emberek tehetetlenül álltak s azt szokták volt mondani: most vagyon az imádságnak haszna! És imádkoztak is eleget. Országh Magdolna férje is gyakran betegeskedett, amint ez a hadviselő embereknél szokás volt. Az 1563. év telén is az ágyat nyomta. Ekkor írta Magdolna asszony a leányának: *„Mindnyájunknak kellene az Úristennek könyörögnünk, hogy adna az Úristen ökegyelmének jó egészségét; mert higgyed szerelmes lányom, hogy igen kezdett betegeskedni.”*

Magdolna asszony odaadó ápolása csakhamar meggyógyítá Bánffy István uramat! Az ő egészségével együtt visszatért Magdolna asszony kedve is. Nagyvidáman és jókedvvel írogatja szép magyar leveleit az övéinek. Legidősebb leányának, Annának, aki Révai Sándorhoz ment nőül, írja például 1563-ban: *„Értettük azt is, hogy a te leányod szép leány és igen jó leány, kit mi igen nagy örömmel hallunk felőle.”* — S mivel, hogy ilyen jó leány az ő unokája, cipellőst (cipőt), keztyűt és inget küld az apróságnak. *„Minden napon megviseltesd vele, — írja tréfásan Magdolna asszony a küldött ingről — mert ha én odamegyek, vagy ha te énhozzám jössz és az inget újonnan voltában találom, megbánod!...”* „Oly igen halnak

mindenütt környülünk, — írja egy másik levelében — csak Isten tudja magunk is mint vagyunk, de legyen hála az Istennek, az mi jószáginkban még sehol sem halnak.”¹

Ország Magdolna asszony kitűnően értett a szövés, a varrás és a hímzés minden módjához. Még az aranyfonállal való török varrást is megtanulta a rab törököktől. Nemcsak a maga ruháit, de a leányai és unokái ruháit is ő varrta. Leányához intézett minden levelében szót ejt arról, hogy minő subát, szoknyát stb. varrott neki. Ezen a téren ismerősei is sokat tanultak tőle s ha egyebet nem, hát példákat (azaz mintákat) kértek tőle. „Egy példánk vagyon Borbála asszonynál, — írja Révaynének — nagy öreg példa; szövés is vagyon rajta, a te gyöngyös hímed is, az ki az menyegzőre nem készülhete meg, hanem azután készítettük meg, rajta vagyon... Légy érte, küldd meg. Vagy szép szóval, vagy haraggal légy érte . . . Bizony nagy drága marhánknál inkább bánnök, ha elveszne tőlünk az a példa.” (1563.)

Igen kedves hangon levelezget a vejével, Révay Jánossal is. Egy alkalommal Révay uram egy hordó vörös bort küldött Bánffy Istvánnak. Magdolna asszony a bort kimérette s ami befolyt, elküldte a vejének. Mikor Révay emiatt méltatlankodott, Magdolna asszony megírta neki, hogy adja a pénzt a feleségének, elkel annál! „Azért Kegyelmednek

¹ Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei. 63. 1.

nem kellett volna tőlünk nehéz néven venni, mert jóakaratból küldöttük volt meg.”¹

A leányát anyagilag is folyton támogatja s jó tanácsokkal is tartja. Megtudván, hogy leányát elhagyta a vénasszonya,² sietve írja neki: „Viselj szorgalmatos gondot rá, valahogy lehet vénasszonynak szerét tégy; mert arra nagy szükséged vagyon mind neked, mint pedig a kis gyermeknek.”

Mint gondos háziasszony természetesen sokat tartott arra, hogy a hímezés és az aranyvarrás ritkább mintái kezénél legyenek.³ Hiszen szüksége volt azokra magának is, meg az udvara leányainak is. Ezért gyűjtögette ő a koszorúkötés ritkább és szebb példáit is. S öröme telt benne, ha ilyenekkel az ismerőseinek szolgálhatott.

Jó kertgazda lévén, sok levelet vált e kor egyik legnagyobb kertészével, Batthyány Kristóffal. Rideg,

¹ Magdolna asszony így kezdi a levelét: „A kegyelmed levelét, kit az napokban ide hozzánk hozott vala az ketek iiasa, ki innét bán uramhoz mené, vettük. Melyben értettük az kd. jó egészségét mind az kd. szerelmes atyafiaival, feleségével és gyermekivel egyetemben, kit mi bizony nagy örömet és szívünk szerint hallottunk. Legyen hála az Úristennek, mostan mi is mind urammal ő kegyelmével és gyermekeinkkel egyetemben nagy jó egészségben vagyunk; jól lehet, hogy az elmúlt szent Katharina asszony nap előtt való hétfőn uram ő kerne megjött vala, beteges vala; de az Úristennek hála mostan jól vagyon.”

² A vénasszony a magyar udvartartásnak egyik fontos személye volt; mert sok dologban a ház asszonyát helyettesítette. A vénasszony rendszeren előkelő családból származott, pártában maradt vén leány volt.

³ 1553 február. Alsólindva vára.

mogorva és hirtelenharagú ember volt ez, aki még a saját fiát sem átalotta megátkoznia. De Országh Magdolnával még is szívesen levelezett; mert megnyerő kedvessége, szolgálatkészsége és népszerűsége még az ő elfásult lelkét is fölmelegítette. Többször küld Országh Magdolnának szép és új fajtájú virágot s jó néven veszi tőle a köszönő levelet. Az 1564. év tavaszán is rózsát, szép szekfüveket és egyéb virágot küldött Magdolna asszonynak ültetés céljára. Erre Országh Magdolna szívélyes szókkal köszönnén a figyelmet, még vörös rózsát is kért. „Megszolgáljuk ezt kegyelmednek — írja — lányaimmal egyetemben; mert az lányok koszorút örömet viselnek; aféle füvekkel és virágokkal pedig nem igen bővesek vagyunk.”¹

A következő évek sok csapást, sok szomorúságot zúdítottak Országh Magdolna fejére. Ugyancsak össze kellett magát szednie, hogy a megpróbáltatás ez éveiben helytálljon magáért. Az 1566. évben meghalt Zrínyi Miklós. Az ura a szigetvári hősből legjobb barátját, Országh Magdolna meg a legjobb rokont veszítette el. Alig hogy a gyásznak vége volt, az ő ura is betegeskedni kezdett. S bármily odaadóan ápolgatta is őt Magdolna asszony, látnia kellett, hogy Bánffy István ideje is az estvéhez közelít. Az 1568 január 27.-én negyvenhat éves korában csakugyan meghalt. Megtört felesége Tornistyán temettette őt el.

Az özvegy lelki állapotát abból is sejtethetjük,

¹ Körmendi Itr. Missiles, 1564 márc.

hogy a férje betegsége idején, azután a halála után is több éven át még a levélírással is úgyszólván teljesen föl hagyott. Meggyőző hite és kimondhatatlan áhítata szerzett neki csak némi megnyugvást. Ha ez nincs, tán akaratereje is megszűnik.

Mikor ismét kezébe veszi a tollat, ismerőseit rendre kéri, hogy bánatos panaszai nekik unalmasak ne legyenek. Leveleiből világosan látszik, hogy régi kedve eltűnt, mint a hóharmat az első napsugártól. A sok bú és gyötrelem őt magát is ágyának döntötte. Az 1570. évben Batthyány Boldizsár küld neki orvosságot nyájas és meleg szavak kíséretében. Országh Magdolna szíves szókkal mond neki köszönetet. „Az minemű orvosságot kegyelmed ígért vala, — írja — azt meghozták. Megszolgálom kegyelmednek. Nagy jó néven vettem kegyelmedtől, mint uramtól és szerelmes fiamtól.”¹

Betegségében érte őt a lesújtó hír, hogy veje Révay János fiatalon, hirtelen meghalt. (1570-ben.) A szegény asszony maga is rászorult a vigasztalásra s mégis a leányát vigasztalgatta.

A következő évben némi öröm váltotta fel a bút az alsólindvai várban. Országh Magdolna fia: *Miklós* atyja örökébe, a zalai főispánságba lépven, a főpohárnoki méltóságot kapta. Az 1571. évben Zrínyi Orsikától fia is született, ami nagy örömet keltett a család körében. Maga Zrínyi Orsika tudatja az Örvendetes hírt: „Az Úristen szép fiú-

¹ Kormendi Itr. Missiles.

magzatot adott énnékem; nagy boldogan és épen adta ő szent felsége.”¹

Ország Magdolnának tehát volt ismét kinek varnia és kit gondoznia. De hisz ez volt az ő öröme. Másoknak szolgálni, másoknak kedveskedni még élte alkonyán sem szűnt meg. Az 1571. évben Batthyány Boldizsárné azzal a kéréssel fordult hozzá, szerezne néki bábasszonyt; mert immár elközelget az ideje, mikor reászorul. Ország Magdolna minden követ megmozdított, hogy a kívánságnak megfelelhessen, de bizony bábasszonyt nem sikerült találnia! „Ha hol tudhatnám — írja — ha nem tudom mitkellene is adnom, de mindaddig járnék utána, hogy ide hoznám!”²

Ez Ország Magdolnának utolsó levele, amit találunk sikerült. Bizonyosan írt még többet is, de ezek vagy veszendőbe mentek, vagy valahol lappangnak. Ily módon élete utolsó éveiről úgyszólván semmit sem tudunk. A Bánffy-család naplója említi, hogy Ország Magdolnának Kata nevű leánya 1572 február 17.-én meghalt. Édesanyja Tornistyán temetteté őt el az apja mellé.

Ha hitelt adhatunk a Bánffy család naplójának, akkor Ország Magdolna bőven megsiratva 1584 február 5.-én halt meg.³ A XVI. század egyik leg-

¹Körmendi Itr. Missiler. Batthyány Boldizsárhoz.

²U. o. 1571 szept. 8. Zrínyi Dorkához. Ebben az évben a családi napló szerint Alsólindván nagy földrengés pusztított, mely éppen akkor kezdődött, mikor Ország Magdolna családjá ebédnél ült.

³E családi napló sok hibás évszámot mond s így megbízhatónak semmiesetre sem mondható.

derekabb, legmunkásabb és legvonzóbb asszonya költözött el benne az élők sorából. Egész életén át jótevő hatást gyakorolt a kortársaira, egész életén át példát mutatott arra, mint kell az igaz magyar asszonynak élni. Nem csoda hát, ha emléké-
nél a lelkünk ma is emelkedik.

Batthyány Ferencné

Bánffy Kata

Nagy idők nagy embereket teremtenek. A mohácsi veszedelem után a politikai és vallási viszonyok átalakulása, a török betelepülése, az országnak részekre való szakadása mind alkalmas volt arra, hogy nemzeti szerencsétlenségnek, általános hanyatlásnak legyen a forrásává. S vajjon csakugyan így történt-e? Nem! Nem hanyatlás, hanem nagy nemzeti visszahatás támad nálunk! A nemzeti nyelv és irodalom virágzásnak indul s hódít mindenfelé. Nemzeti köz-szellem támad, mely hazafias áldozatra készíti a szegényt és a gazdagot egyaránt. Lelkes küzdelem, élet és elevenség uralkodik minden téren. Lépten-nyomon találkozunk nemzeti sajátosságunk, az igazi magyar virtus és a magyar gondolkodás megnyilatkozásával. Még a bűnökben is nemzeti bűneink mutatkoznak.

Lehetséges-e ilyen nagy visszahatás, fejlődés és nemzeti fellendülés nagy emberek nélkül? Gyakorolhat-e valaki mélyebb hatást a korára nagy lelki tulajdonságok s felemelő példaadás nélkül! Aligha!

Annak a lelkes és mozgalmas kornak, mely a XVI. század közepén támadt s mely csak Rudolf

király korában indult általános hanyatlásnak, megvannak a maga nagy emberei. Csak ki kell őket emelnünk a poraikból. S ha ezt megteesszük, egyrészt éltetjük a multat, másrészt meg fáklyát, mindig lobogót gyújtunk a jövődőknek!

Batthyány Ferenc bán mint politikus és mint hadvezér eléggé ismeretes. Tudjuk, hogy 1497-ben született, résztvett a jajcai és a mohácsi csatákban, 1522-ben horvát-szlavonországi bánná lett s mint ilyen segítette I. Ferdinándot a magyar korona megszerzésében. Azután, mint a bécsi udvar egyik legkedveltebb és leghasználhatóbb tanácsadója, résztvett Magyarország igazgatásában. Majdnem állandóan az udvar körében élt; de azért minden íziben magyar ember maradt.

Az 1532. esztendőben Zalaházy Tamás püspök arra ösztökölte I. Ferdinándot, hogy az összes magyar katonaság generális kapitányává Batthyány Ferencet nevezze ki. A püspök ez alkalommal így jellemzi Batthyány Ferencet: *okos, tanácsos elméjű, hadi ügyekben jártas ember ő! Sok nyelvet beszél s már Lajos király korában a legmagasabb tisztségeket viselte. Emellett alkalmazkodó, csodálatosan megnyerő modorú ember. A katonáit féken tartja s nem tűri részük-ről a fosztogatást.*¹

Zalaházy püspök e sorait még azzal kell megtoldanunk, hogy Batthyány örökké vidám, dévajkodó és végtelenül szeretetreméltó ember volt.

¹ Csász. és kir. áll. levélt. Hung. 1532 július 2. „Habeatque ingenium ad hominum favorem sibi conciliandum mire accommodatum” etc.

Kitűnő gazda hírében állott s példás családi életet élt. A magyar jellem legszebb vonása: a nyíltság és a szókimondás kevés emberben található föl oly mértékben, mint benne. Végtelenül szerette a hazáját. Senki úgy nem aggódott Szigetvár sorsa felől mint ő. Mikor Nádasdytól azt a hírt vette, hogy Szigetvár elesett, megrendülve írja neki: *„Azminemű hírt ír kegyelmetek, az rettenetes hír! Isten őfelsége ne adja, hogy igaz legyen! De nem csoda az, hanem csoda, hogy egy óráig mindnyájunkat is el nem sülyeszt az mi bűnünk és érdemünk szerint.”*¹

Nyílt, szókimondó ember lévén, még Ferdinándnak meg Miksa királynak is hímezés és hámozás nélkül megmondta az igazat. *A hazám szeretete mondatja ezt velem* — szokta volt ilyenkor írni! Az 1552. évben Mária királynénak írja: *Olyan nemzet kormányoz minket, amelyik magamagát sem tudja kormányozni!* Félek, hogy a török elfoglalja hazánkat s idegen földre kell költöznünk. *Én előbb akarok meghalni, mint az országból kivándorolni!*²

Az 1553. évben I. Ferdinándot és Miksát az

¹ Orsz. levélt. Nádasdy level. 1566 szept. 10. Újvár. Egy másik levelében írja, hogy őfelségét és a herceget megkérte, amint legjobban tudta, segítené meg a megszállott Palotát. Izent — úgymond — a vármegyéknek is s ő maga azonnal elküldé száz lovasát. „Én, — írja — látja Isten, valamivel tudok mindennel kész vagyok segítség lenni!”

² Brüsseli Okmánytár, 351.1. „Regimurenim a tali natione, quae et seipsam regere nescit. Ubi enim dominus in servo diffidit, non potest illic cum dilectione servitium a servitore praestori.” (1552 szept. 2.)

Isten szerelmére kéri, hogy Magyarország dolgában a magyarok tudta nélkül semmit se határozzanak.¹ Ferdinánd királyhoz intézett leveleiben többször ostromozza a német hadvezéreket, akiknek a tudatlanságát maga a király is elismerte. Felső — írja Batthyány — dicső emlékezetű Mátyás királyunk nem így cselekedett. Ha háborút akart viselni, magához hívatta mindazokat, akik a hadhoz értettek s meghallgatván őket, az ő tanácsuk alapján cselekedett mindent. Így kéne felségednek is cselekednie! A gyámoltalan Ördög (Teufel) Rézmánról írja 1552-ben Mária királynénak: Jobb lett volna, ha már előbb a mennyekbe szállt volna, vagy a pokolba ment volna a vezérség megtanulására. Akkor talán nem vesztette volna el a népünket oly ostobán és gonoszul!² Az 1557. év őszén a német katonaságról írja Miksának, hogy *sem Istent, sem a gonosz ellenséget nem ismerik*/ Azért küldték őket ide, hogy e szegény hazát oltalmazzák, de ők nemcsak hogy ezt nem teszik, hanem még azt a keveset is elpusztítják, amit a török meghagyott. A német sereg főkapitánya ugyancsak haragszik reánk.³

¹ Cs. és k. áll. ltr. Hung. 1553 márc. 13. „Amore dei incumbat apud s. regiam majestatem dominum et genitorem suum, ne sine scitu Hungarorum, quibus potissimum et de capitibus et de patria agitur, majestas sua quidquid concludat.”

² Brüsseli Okmánytár, 1552 szept. 2. „Melius enim fuisset, si antea vei in celos assumptus fuisset, vei ad tartara descendisset pro meliore eruditione ge rendi capitaneatus, ut non ita hae miserae gentes stulte et male périssent.”

Cs. és kir. áll. Hung. 1557 szept. 4. „Sie kennen weder Gott, noch den bösen Feindt” etc.

Batthyány ismervén a török harcnak minden csínját-bínját, a hadviselés dolgában bárkinek adhatott jó tanácsot. A nádorispán nem egyszer kiváló sikerrel élt az ő tanácsával. Hosszú tapasztalásból ismervén a magyar katona kiváló tulajdonságait, mindenféle nemzetnél többre becsülte azt. Magyar büszkeségében és nemzete szeretetében azt hitte, hogy ezer huszár is elegendő a török visszatartására. „Mert — írja a nádorispánnak — *kegyelmed jól tudja azt, hogy ahol ezör lovon való huszár vagyon, hatezer török sem rabol bízván ott*”¹

Ugyanezen évben a király személyesen mutatta meg neki a seregét Bécsben. Valóban — írja Batthyány — szép és jól ruházott sereg ez, de mind tapasztalatlan ifjú, akik a törökökkel sem mire sem mennek. Nincs az egész seregben két ember, aki őfelségének valamit használhatna. Nem cifra katonák kellene a mi ellenségünk ellen, hanem kipróbált és tapasztalt vitézek.²

Bár az idegen katonaságot mindig erősen bírál-

¹ Orsz. levélt. Nádasdy lev. 1556 szept. 9. Ugyanezen levélben tanácsot ad Nádasdynak Babócsa ostroma ügyében. „Úgy tetszenék nekem, — írja — hogy vagy későn estve, avagy hajnal előtt sötéttel kellene ostromnak menni, hogy mégis lövés miá annyi nép nem veszne, mintha nappal lenne. Kegyelmetek ezt énnálamnál jobban tudja. Legyen az Úristen tanácsadótok.”

² U. o. 1556 augusztus 16. Újvár. „Omnes sunt juvenes atque inexpertes bellare cum isto hoste; nec in totó exercitu vix duos vidí, qui consilio aliquid possent prodesse suae serenitati.” etc.

gatta, azért a lelke mélyéből örvendett, ha a király az ország érdekében cselekvésre szánta magát. Az 1540. évben például azt írja az unokaöccsének, hogy a király Németalföldre megy. „Hiszem Istent, — úgymond — hogy nem hiába megyén oda őfelsége, hanem a mi jónkra és pátriánknak megmaradására.”¹

Mint jó magyar, fájó szemmel nézte az idegen elem betolakodását s az idegeneknek Magyarország ügyeibe való avatkozását. Az 1555. évben az országgyűlésre szállást kerestetvén magának, meghallotta, hogy minden valamire való szállást a német urak számára foglaltak le. Erre ő el sem ment, bár nagy szükség volt reá. En azt hittem, — írja Nádasdynak — hogy a magyaroknak hirdették az országgyűlést; pedig a magyarokat egyenest kizárják onnét. A király minden dologban a németek tanácsára hallgat s a magyarok megkérdezése nélkül dönt. En szégyenszemre nem megyek el Pozsonyba. Inkább ülök itthon nyugodtan, mint ott aggodalmak között!

Azt sem jó szemmel nézte, hogy a magyar ifjak külföldön költekeznek. Amikor Miksa 1551-ben útra indult s fényes ruhában magyar urakat is vitt magával, találóan írja Nádasdy Tamásnak: „Maximilianus urunk elmegyén és az magyar úrfiak elmennek véle. De azt kegyelmed vélheti,

¹ Körmendi levélt. Missiles, 1542 január 12. Bécs, Batthyány Kristófhoz, örvend, hogy őfelsége Törökországba elegendő hadat küldött. Így a töröknek ellene állhatunk, míg őfelsége visszajő.

mint jönnek haza; mert ki lovat, ki egyéb marháját adja el és franciát hoz haza maga! Azért nem kellene oly igen sokat költeni Bécsbe.”¹

A dib-dáb bécsi bolondságra a pénzt nem szívesen költötte, de a haza javára mindig örömet áldozott. Székesfehérvárott és Pécsen a saját költségén tartott huszárokat.² Ha valamelyik végházunk veszedelemben forgott, ő volt az első, aki a huszárjait útnak indítá. Ő sürgette 1552-ben Veszprém megsegítését. S ha hallgatnak rá, nem is kerül az a török kezére: „Régi magyar proverbium az, — írja ez ügyben — hogy mikor ember egy nyilat ellő és elveszti, tehát ismét mást lö utána, hogy annyival hamarabb megtalálná az elvesztett nyilat. De gyakorta léssen az, hogy mind az két nyíl elvész.”

Tudjuk, hogy ez a közmondás Veszprémet illetőleg be is teljesült.

Batthyány Ferenc az 1556. évben maga írja Nádasdynak, hogy háromszor annyit ad, mint amennyit reá rónak; a végházakba szekerei vitest viszik az élest, lovai hordton hordják a gabonát; kenyérevője is annyi van, hogy Isten tudná megmondani. S mikor ennyi áldozatot is kéréseinek tőle, elkeseredetten írja: „*En magam sem hittem, hogy ilyen nagy úr legyek, hogy mind az egész hadnak gondja csak én rajtam álljon!* . . . Jól tudom az hadaknak minden módját! Nem jó

¹ Orsz. levélt. Nádasdy level.

² Tudniillik akkor, mikor e városok még nem jutottak a török kézre.

emberre oly terhet vetni, az kit el nem viselhet; mert leesik alatta. Ha a ló örömet vonsz, nem kell azt ösztökélni.”¹

Az aféle dologban csak az vigasztalta őt, hogy mások is kénytelenek a nehéz igát vonni. Ő maga írja tréfásan Nádasdy Tamásnének: „Ha szembe leszünk, megmondja kigyelmed, miért fősvény? Jól tudom én, a milióm forintot nem akarja kegyelmed bocsátani, kit a németek mondják, hogy kegyelmednél vagyon és mindaddig fősvénynek fogják mondani, míg ki nem adja!”²

Batthyány Ferenc bán a király tanácsában, az országgyűléseken s a hadban folytatott tevékenységén kívül még másképpen is szolgálta a magyarság ügyét. Nádasdy Tamás után neki volt a legnagyobb udvartartása. Különösen Horvát-Szlavonországból egész sereg nemes ifjú és leány nevedett évenként az ő udvarában. És Zrínyi Miklós leányainak, meg a Blagay-család tagjainak a példája

¹ Orsz. ltr. Nádasdy lev., 1556 július 8. Érdemes megemlítenünk, hogy Magyarország legnagyobb ágyúját Batthyány Ferenc öntette Szigetvár védelmére. Erről az ágyúról írja ő maga 1549-ben: „Ego credo, quod in tota Hungária, etiam stante et florente statu eius vix fuisse mensuram pondérait, quae semel unum aliquot grandius ingenium levare potuisset. Nunc vero eo minus reperitur. A mester, — úgymond — aki ez óriási ágyút öntötte, Nyitrán üzi a mesterségét. (Közös pénz. levélt. Hung. 14425. fasc. Batthyány Ferenc 1549-ben őfelségéhez.

² U. o. 1564 szept. 13. Egy másik levélben írja a németekről: „Csak hogy az embert meg nem ölik, de mindent ugyan megmivelnek, mint az török.”

mutatja, minő magyar szellemmel s minő erkölcsi elvekkel kerültek ki onnét a növendékek!

Batthyány Ferencnek nem voltak gyermekei, így hát a másokét neveltette. Ezek között volt unokaöccse, Batthyány Kristóf is. Ennek a nevelésével különösen sokat foglalkozott Batthyány Ferenc. S mivel pedig ökigyelme az ideje javát a hadban és a gyűléseken töltötte, a nevelési elveit a leveleiben fejtette ki.

Érdekesek ezek a levelek! Batthyány Ferenc a legelső magyar főúr volt, aki a magyar levelezést meghonosította. A mohácsi veszedelem ideje óta ő állandóan magyarul levelezget az övéivel. A levelei kivétel nélkül irodalmi színvonalon állanak. Tömerdek nyelvi sajátosság, ritka fordulat és közmondás található bennök. Így hát valóságos kincsek ezek a XVI. század első feléből! A nyelvi értékükön kívül azonban még egyéb becsük is van. Pompás fényt vetnek az írójuk jellemére, derült világnézetére és magasztos erkölcsi felfogására. Maguk a levelek mindennél hívebben állítják eléink Batthyány Ferenc jellemét.

Íme néhány apróbb részlet az unokaöccséhez intézett leveleiből. Az 1534. évben írja neki: „Oly emberekkel tarts társaságot, kik gonosz példát ne adjanak neked ..¹” „Továbbá mikor írsz énnekem, bátor deákul is írd, hogy el ne feledjed és hogy lássam, minemű deák vagy. Az magyar nyelvet el nem felede. Az deák nyelv pedig szükségesebb

¹ Körmendi ltr. Missiles, 1534 április 12.

neked, mint az német nyelv”¹ ... „Ne tátsd szájadat csak idehaza és e kevés jószágra; szolgálatoddal is érte légy; mert én hiszem, hogy pénzt adnak nektek. ... Im az ángyod lépő lovát, poroszkáját neked küldöttem. Nem tudom, micsoda lovakat kezdel kívánni. Mikor én te korodba voltam, nem kívántam poroszkán jártomot, hanem ki feljebb ugrott volna, afélet kívántam. De talán még végre az kerálné asszony karlitkájába fogsz kívánni jártodat. Ezt csak Geréczig adtam. Valakinek el ne add; mert bizonynal higyjed, hogy nem tesz kedvemet vele... Azki sokat vásárol, sok pénzinek kell lenni.” (1537.)

Ugyanez év február 28.-án írja: „Mátkádat, Erzsébetet negyed napi hideg leli abbéli bánatjába, hogy haza nem jösz. Ha haza jönnél, azt mondja, hogy azonnal elhagynája.” — „írod azt, hogy fősvényen költesz. Bizony szükség; mert immár az magyar tartománynak jobb részét elrabolták a törökök.”² — „Az ki böjtöl, érdemit viszi és jámbor szerzetős megtartja az ő szerzetit. De oly szerzetet ne tarts, mint Ujlaky uram.”³ — „Minden újonnan nősött embernek elvész eszi... De azt mondom, hogy leánynak ne higyj.”⁴

Az 1539. évben a szegénység érdekében írja: „Jó öcsém, az terek tegnap száguldott Velikére. Szinte Csázmáig száguldott volna, ha az vizeken

1 Körmendi ltr. Missiles, 1536 június 25. Ormósd.

2 U. o. 1537 május 5.

3 U. o. 1537 július 28. Pozsony.

4 U. o. 1537.

által jöhetett volna. Azért mihelyt hallasz álgyúhányást, azonnal hadd meg az szegény népnek, hogy fussanak és oltalmaztasd őket. Hadd meg, hogy ébren legyenek.”¹

Ugyanez évben írja a többi között: „Nem kell egészséggel packálni, annál drágább marhád nincsen ... Nem sánta embernek való a nőszés; mert még az ép embernek is gondja vagyon benne!”²

Néhány napra a levél írása után bizonyos Mihály nevű pap érdekében ír, aki — úgymond — megérdemli, hogy nagyobb és jobb uraságot adnánk neki: „*En innen küldök valami szegény gyermekeket, kiket felvisznek. Azoknak gondját viseld, míg feljövök.*”³

Az 1543. évben Batthyány Kristóf birtokot akarván elajándékozni, Ferenc azt írta neki, hogy magának is kevés van, minek ajándékozna *másnak*. „Hallottad-e — írja — egy régi példában, hogy ha egér nem bújhatik lukában, köt tőkét farkára?”⁴ Majd meg mértékletességre intvén őt, a többi közt ezt írja neki: „Tudod, hogy Budán vagyon (török) császár; nem tombolhatunk mostan annyit, mint azelőtt.”

Az 1541. évben Kristóf amiatt panaszkodott, hogy az apródjai mind megugrottak s Újvárra Batthyány Ferenc szárnyai alá menekültek. Majd kihallgatjuk őket, — írja Batthyány Ferenc — miért

¹ Körmendi ltr. Missiles, 1539 május 11. Dombró.

² U. o. 1539 május 2. Torna.

* U. o. 1539 május 14. Gorygnicha.

* U. o. 1543 július 5. Újvár.

hagytak el téged. Nekünk nem kellene, mert úgy is sok van. De gyakran hallottuk, hogy ahol szolgát rosszul tartják s még annakfölötte verik is, ott nem szívesen marad.¹

Az 1548. évben Kristóf panaszra fogván a dolgot, kissé élesebb hangon írt nagybátyjának, mire Batthyány Ferenc így vágott vissza: „Azt mondd, hogy nem fától lettél, hanem atyádtól, anyádtól. Bizony az énnékem csodának tetszik.”

Ilyen vidám és szellemes hangon írogat ő többi ismerőseinek is. Amikor például Nádasdy Tamásnak Fráter Györgyhöz kellett mennie, a nádorispánnénak nagy vidáman írta: hogy Fráter Györgynek sok felesége vagyon, csak gyorsan egyikét majd Nádasdyra veti! Az 1556. évben olyan oltó ágat küld Miksának, a melynek fája (körte) évenként háromszor terem. Bizony felséges uram — írja a levele végén — nagyon szeretném, ha én is ilyen termékeny lennék!²

Bizonyos dolog, hogy a győri püspöknek is valami tréfás dolgot írt, mert az megsértődve felelte neki: „Azhol te kegyelmed azt írja, hogy valami kőfált szentelni jöttem volna ide, bizony azt nem várnám kegyelmedtől az ilyen megcsúfolást; mert én Istennek templomát jöttem vala szentelni, de am járjon ez is.

¹ Körmendi ltr. Missiles, 1541 június 20.

² Csász. és kir. áll. ltr. Hung. 1556 okt. 3. Güssing. „schick ich E. K. Maj. ain astl von dem paum, der dreimal hat frucht getragen, und pliet nun dies jar zum viertenmal; fürwar g.-ter herr, ich wolt gern, dass ich auch so fruchtpar war.”

Mivel Batthyány Ferencnek majd minden levele másutt kelt, bizonyos dolog, hogy nemzetünk ügyét ugyancsak szolgálnia kellett. Hol a török ellen kellett hadakoznia, hol Bécsben, Prágában, hol meg Pozsonyban kellett ülnie. Haza alig jutott.

Pedig hát otthon szeretett ő legjobban. Maga írja a leveleiben, alig várja, hogy a bécsi levegőtől, a bécsi bornak a szagától menekülhessen. Kitűnő gazda volt, nem csoda, hogy hazavágyakozott. Batthyány Ferenc a legkiválóbb magyar kertészek egyike volt. Gyümölcsét nemcsak a bécsi udvar magasztalta, de ismerték azt Németalföldön is, ahova Mária királyné számára nem egyszer küldött. Miksa királyt többször hívta, hogy tekintse meg kertjeit. Oly biztosan járhat itt fölséged — írja — mint Bécsújhelyen.¹

Takarékos ember volt, de gazdasági befektetésekre a pénzt sohasem sajnálta. „Az én pinzem — írja 1551-ben a nádornak — szintén olyan, mint az kegyelmed pinze; mihelyen valami pinzt kaphatok, kit tóra (t. i. halastóra), kit pedig másféle mívesre költök.”

A költekezésnek azután meg is volt a látszatja, mert majorságainak, kertjeinek, halastavainak a híre messze földön ismeretessé lett. S ki örült ennek jobban, mint Batthyány Ferenc?

A gazdaságban segítőtársa, főtanácsosa és min-

¹ Miksának újonan berendezett kertjébe Batthyány Ferenc küldte a ritkább fajta gyümölcsfákat. Még utasítással is szolgált neki, mint kell ültetni. Ugyanő Mária királynénak oltógalyakat küldött Brüsszelbe.

denese az ő szerető felesége: *Alsőlindvai Banffy Kata* volt. Nemcsak származására, de műveltségére és jellemére nézve is a legelső magyar asszonyok egyike ő. Sok vonásában a nádorispánnéra, Nádasdy Tamás „szerelmetes Orsikájára” üt, akinél szeretetre-méltóbb, egyszerűbb s fenségesebb női alakot keresve sem találhatunk.

Bánffy Kata is egyesíti magában azokat a tündöklő vonásokat, amik Nádasdy Tamásnéét az ország első asszonyává tették. Csupa szív, csupa lélek ő. Őszinte és nyájas mindenkire; igazságos darabosság nélkül; tiszta, mint a kéklő ég. Minden érzését, minden gondolatát föltárja s míg a lélek tart benne, érzései nem változnak. Hű marad szeretteihez, hű nemzetéhez. Sohasem fut az egyik-től, hogy a másikhoz láncolja magát. Nem barátja a sokfelől színező szép szónak. Egyszerű lelke szólal meg keresetlen szavaiban és szavai karöltve járnak a tetteivel. A tiszta és a szelíd örömek boldogították s ha férje távol volt, ezek vigasztalták. Sok ismerőse, sok tisztelője volt; mert nyájassága és előzékenysége a barátságnek foglaló láncát szorossá tévé. Falusi gazdálkodása közben a jó embereitől jövő leveleket vendégeinek nézte s örömmel beszélget velük a saját válaszában. Kortársai a legszellemesebb asszonynak tartották őt s ránk maradt levelei tanúskodnak arról, hogy nem vaktában ítélték fölöle. Mária királynéhoz intézett egyik levelében — noha tréfásan — maga is megemlíti, hogy szellemes asszonnyá lett!

Egyik fő és jellemző tulajdonsága a mély, de

türelmes vallásosság. Nem hitt gyönyörűbb és jobb életet, mint amely az Isten törvényei szerint vagyon. A hit minden bajában, minden szomorúságában vigaszt adott neki. Maga az ura — noha nem volt rá szükség — nem egyszer ugyanolyan elveket ajánlgatott neki, amelyek a jó asszonynak lelkét amúgy is elfogták. „Jó Katus, én szerető leányom — írja az ura 1524-ben — tudod, hogy sokszor mondtam neked, hogy nagy az Úristen és megszerzi az mi dolgunkat és minden embernek is viseli dolgát, ki ő tőle keresi. Az mi dolgunk hála Istennek, jól vagyon, kit nem érdemlettünk volna; mert azokik énnekem gonoszamat kívánták, azokat Isten én birtokom alá adta nagyobb részét. Az többit is hamar várom Istentől, hogy én birtokom alatt lesznek.”¹

Közvetlenül a mohácsi veszedelem előtt, mikor Katus asszony ezernyi aggodalom közepette várta a hírt az urától, Batthyány Ferenc latin levelének a végén ilyen magyar szókkal biztatja megszmorodott feleségét: „*Szerető Kata! ne bánkódjál semmit! Isten mind jól adja. Isten adja, jó egészségbe lássuk egymást.*”²

És meglátták egymást a mohácsi csata után. Es az aggódó asszony hite még erősebb Iőn.

Ez az erős s mindenben megnyugvást támaztó hit adá Bánffy Kata lelkének azt a kedves szelíd-

¹ Körmendi ltr. Missiles, Körös, 1524. sabbato post festum Francisci confessons.

² U. o. Megyerecse, 1526., dominica proxima post festum divisionis apostolorum.

séget, alázatosságot és férje iránt érzett mély tiszteletet, mely leveleinek olvasásakor szinte elbájolja az embert. S csodák csodája, ez a szelíd, alázatos és vallásos asszony, ha a sors úgy fordult, a hadak és a végházak élén is megállja a helyét. A török a megmondhatója, hogy Batthyányné az ura távollétében emberül védte magát az ellenségei ellen.

Batthyány Ferencnek virágzó gazdasága és fölötté népes udvara volt. Az apródok, lovas ifjak, jargaló vitézek, örök, szolgák, deákok, nemes leányok, leányasszonyok egész serege élt s nevedezett Németújvárott és Rohonczon. S mivelhogy maga a házigazda majd mindig távol volt, a gazdaság és az udvartartás minden gondja Bánffy Kata vállaira nehezedett. Sok gonddal, sok dologgal járt ez, de hát Bánffy Kata keze otthonos volt a munka körül. Nem csak intézkedett és parancsolt, hanem maga is dolgozott. Font, koszorút kötött, varrott és csipkét vert az udvarló leányokkal egyetemben. Amikor pedig az idő melegre tért, a kerti gazdálkodással foglalkozott. „Sok dolgunk volt — írja az urának — mert mind az egész Muraköznek az város palánkja sározására parancsolnak. Az *szolok kötözését elvégeztük. Káposztát eleget ültettünk volt.* Csak Úristen oltalmazott, hogy török kézben nem akadtam, az kit mástól is megtudhat kegyelmed. Itt az a híre, hogy az törökök mind levágták kegyelmeteket.”¹

¹ Körmendi ltr. Missiles. Kelet nélkül.

Úgy látszik, hogy az ura meg is kívánta tőle, hogy mindenhez értsen és mindent megtegyen. Az 1542. évben például Kata asszony azt írta az urának, hogy a halastó zúgóját a víznek áradása miatt nem csináltathatja meg s hogy hadi szekereket ő nem tud csinálni. Erre Batthyány Ferenc így dorgálta őt meg: „Hol azt írsz, hogy hadakozó nem vagy és hadhoz való szekereket nem tudsz csinálni, az nagy csoda, hogy egyebet tudsz s ezt nem tudnád.”¹

Amint e sorokból is látszik, Bánffy Kata sok mindenhez értett! A többi között a vadászattal is kellett foglalkoznia. A vadászatot kopókkal és sólymokkal űzték. Régi főúri asszonyainknak ez volt egyik legkedvesebb szórakozásuk. Bánffy Kata is örömmel vadászatott. Még a rokonait is hívogatta az ilyen alkalomra. Az 1538. évben például az ifjú Batthyány Kristófot igyekező a hadakozástól visszatartani, a többi között imígyen írt vala neki: „Magad irod, ahhoz semmi szered nincs, sem aféle embered nincsen ... Semmiképpen közikbe ne menj; mert ha közikbe mígy, megköteleztetnek, hogy közöttük kell lenned ... Jöjj ide fel hozzánk; jobb itt mulatnod és *madarásznod* vélem.”²

Az 1558. évben Nádasdynak írja: „Kegyelmed

¹ Körmendi Itr. Missiles, 1542. Szent Pál napján, Bécs.

² U. o. 1538 július 7. Újvár. E hosszú és pompás magyar levélben mondja Batthyányné: „Mit használna használatlan választ tenni, ember csak bánkódnék rajta.”

két kopót ígére! Kegyelmed küldje meg; mert vadam elég van, de nem foghatom meg.”¹

Mivel a főúri udvarokban sok nemes ifjú és leány nevedett, sok menyegző is akadt. Ilyenkor sok dolog volt a koszorúkötéssel. Minél szebb koszorút hordtak a koszorús lányok, annál jobban dicsérték a háziasszonyt. Maga Bánffy Kata írja 1562-ben Nádasdynénak: Jól tudja kegyelmed, hogy itt menyegző nélkül soha nem vagyunk. Értem, hogy az én öcsém az kegyelmed fiának egy koszorút adott. Küldje ide azt a koszorút csak formájáért az kötésnek. Mását veszem.

A XVI. század menyegzői az asszonyoknak és leányoknak úgyszólván egyedüli multságai voltak, amelyeken nagyobb fényt fejthettek ki. Hogy vígan táncoltak is, mondanunk sem kell. Batthyány Ferenc maga is nagyon szerette a táncot s ha alkalom kínálkozott, vígan ropta azt. A felesége írja neki tréfásan 1543-ban az egyik leányasszonyáról: Marusa asszony kész a táncra, míg az fejébe koszorút adni akar kegyelmed. Előbb azonban megfárad kegyelmed a táncba!

Batthyány még vén korában sem vonta meg magát a tánctól. Az 1562. évben például a Mérey-család hívta őt lakodalomra a feleségével együtt. Batthyány azonban a köszvénye miá még járni sem tudott. Szomorúan írja tehát: „*Adnék kétszáz forintot, ha Mérey uram leánya menyegző'jén táncolhatnám;* de nem igen kezdek készen állni hozzája!”²

¹ Orsz. ltr. Nádasdy level. 1558 január 4.

² U. o. 1562 febr. 12.

Főasszonyaink különösen sokat adtak ez időben a jó és korai gyümölcsre, különösen a dinnyére. E téren az udvari ebédeken Magyarország vitte a vezető szerepet; mert az elsőséget, vagy ahogy akkor mondták: a pályát mindig a magyar gyümölcs nyerte el. Bánffy Kata ezen a téren is kivált. Többször küldött Bécsbe szép gyümölcsöt és korai dinnyét. Az 1552. évben a király leányának is kedveskedett jó dinnyével. Mária királynénak is többször küld Brüsszelbe jó magyar gyümölcsöt és saját termésű borokat. Mária királyné azzal viszonozza e figyelmet, hogy Eytzing lovagtól oltóágakat küld Németalföldről Kata asszonynak. Őkigyelme azonban nem igen örül ennek. Azt feleli a királynénak, hogy Németalföldön nincsen nemes gyümölcs; ezt ő a királytól hallotta. De azért fölhasználja az ágakat s kíváncsi, milyen gyümölcs terem majd rajta. A levele végén még arra kéri a királynét, hogy gyakrabban írjon s tréfásan így fejezi be a levelét: „wen die hoch teutsch in dem schreiben schon nit woll von stand geht, ich will es dennoch woll verstehn.”¹

Mivel mindenkinek szívesen kedveskedett a földje termésével, sokan fordultak hozzá, ki ezért, ki meg amazért. És ő senkit sem utasított el. Az 1554. évben Batthyány Kristóf jó sert kért tőle. De mivel jó magának sem volt, így felelt a kérő levélre:

¹ Brüsszeli Okmánytár, II. köt. 302. 1. 1551 okt. 22. Német-újvár. Mária királyné írja erre 1551 nov. 23.-án: „Et vascula aliquot *fructuum Hungaricorum* in praesens mittere ex dictis literis tuis intelleximus.” (U. o. 298. 1.)

„Kegyelmed én tőlem jó sert kér, de az sernek itt híre sincs. Immár két esztendeje, hogy az serfőzők is mind elmentek. Hanem *egy hordó bort jót küldök kegyelmednek, dinnyéhez valót.*”¹

Magyar főasszonyaink a XVI. században nagy gondot fordítottak a szárnyas majorságukra is. Pávákat, gyöngytyúkokat, hizlalt kappanokat minden udvarházban tartottak. Korán ültették a ludakat s már január hóban (néha még előbb is) ehető lúdfiakat küldözgettek ajándékba. Bánffy Kata leveleiből látjuk, hogy ezen a téren ő sem maradt hátra. Ő is küldözget hizott, puha húsú pávákat, ludakat, kappanokat stb.

A gazdálkodás minden ágában otthonos lévén, birtokán meg sem látszott, hogy az ura örökösen távol van. Bár gazdasági tanácsokra nem szorult, azért az urát gyakran hívogatja haza. Hiszen az ő öröme is nagyobb lett, ha látta, hogy az ura örvend az ő munkássága gyümölcsének. Ha hírt vészen az ura jöveteléről, egyszerre minden nyavalyáját elfeledi. Otthon boldogan mutogatja férjének, mi mindennel többítette a gazdaságukat. S boldog, ha az ura dicséri a kövér vetéseket, a jól megtermett szőlőket, a halastavak zúgóit, a *felugron*-okat, meg a *rekkenek* fölállítását!

Bár az udvartartás és a gazdálkodás majd minden idejét igénybe veszi, sűrűn levelezget rokonai-val és ismerőseivel. Nemcsak magyarul, de németül és latinul is ír. Levelei mindig elevenek és szel-

¹ Körmendi ltr. Missiles, 1554. június 27. Újvár.

lemesek. Érdekes leveleket vált Miksa király titkárával, Mária királynéval, meg a francia királynéval. Mária királynénak például 1551-ben azt írja, hogy szerémi bort most nem küldhet, mert azt a fejevári embert, aki a szállítást közvetítette, a törökök levágták. A dolog így esett meg. A fejevári és a pécsi bég másfélezer emberrel Steierországot akarta megrabolni. A mieink hírt kapván a készülődés felől, Veszprém mellett egy völgyben lest vetettek. A török ráment a lesre s mintegy kilencszáz közülök leváगतott vagy rabbá esett. A mieink ötszáz lovat nyertek. E vereség hírére a budai basa is Székesfehérvárra jött s a fehérváriakat gyanúsítván a híradással, a legkiválóbb polgárokat kivégeztette. Majd — írja — öfelségének is vesz lovakat a kótyavetyén. A francia királynénak aranyércdarabot küld ajándékba s melegen köszönti őt. Mondja meg neki, — írja Kata asszony — hogy én vagyok felségednek legrégebb szolgálóleánya!

Ezt a fölötte érdekes levelet azután így fejezi be: *ne feledje el felséged Magyarországot!*¹

Igaz barátság és rajongó szeretet fűzte őt

¹ Brüsszeli Okmánytár, II. k. 299. 1. 1551 okt. 6. E levélben a férjéről ezt írja: öregemnek mondám: *ich sey witzig geworden*. Maga Batthyány Ferenc is többször írt Mária királynénak. Az 1552. év idecember 14.-én például azt írja neki, hogy a mieink a háború kitörése óta *nyolcezer lovat nyertek a töröktől*. A gyümölcs, — írja — amit most küldtem felségednek, húsvét táján érik. *Igen kiváló gyümölcs, főleg a körte.*

Nádasdy Tamás feleségéhez, Kanizsai Orsikához. Sokszor fölkeresték egymást és sok édes órát töltöttek el egymással. Egyszabású nő volt mind a kettő, testi-lelki barátok voltak a férjeik, nem csoda hát, ha annyira szerették egymást.

Ha Nádasdyé baj vagy betegség érte, Bánffy Kata volt az első, aki segítségére sietett. S ha jó maga nem mehetett, legalább a levelével igyekezett őt vigasztalni. Az írása ilyenkor olyan, mintha a szeretetbe mártotta volna a tollát. Az 1547. évben írja a beteg Orsikának: Stiriából és Ausztriából sok vendégünk volt Szalonokon. Tudván kegyelmed betegségét, mindenkitől *orvosságot tudakoztam*. Az egyik úr adott is orvosságot a kegyelmed betegségére. Küldjön ide egy ügyes asszonyt s mindent megmagyarázok neki.¹

Kata asszony meg sem várta Nádasdyé választ, hanem ő küldött neki gyógyító asszonyt, „az ki az féle betegségről az *mátráról* tudna”. Azután így ír Nádasdy Tamásnak: „*Ne féljen semmit kegyelmed abból, ha bánatommal mit sem segíhetnék, látja Isten szívemet, hogy véremmel is örömet jó tennék ökegyelmének!*”²

Valamivel később aggódva írja Nádasdyé-nak: „Semmit nem ír kegyelmed, mint vagy ez nagy hév időben, hogy kegyelmed gyakortán beteges, ugyan féltem kegyelmedet ez meleg időben. Gyakran írjon kegyelmed; mert most nem mehe-

¹ Orsz. ltr. Nádasdy level. 1547 február 18.

² U. o. 1547 márc. 28. „Nagyságos és énnekem tisztelendő
uram és jó barátom”.

tünk látogatására. Az uram ugyanis olyan kövér, hogy csak alig vagyon e hév időben; nem akar ki sem mozdulni a házból.¹

Majd meg magának Nádasdynak írja: „Azt bizonyába igen bánom, hogy asszonyom beteges. Még sem félténém ökegyelmét, ha az hévség ökegyelmén nem volna, de az hévség nem jó, az hónap is (július), kiben vagyunk, nem szolgál egészségére. *Főtt vizei jobb innia, hogy nem nyers vizet*”

Meggyógyulván a jó Orsika, jó ideig együtt volt legjobb barátnőjével, Bánffy Katával. Ugyanis mind Nádasdynak, mind Batthyánynak a hadba kellett indulnia. A két asszony tehát maga maradt s maguknak kellett gondoskodniok váraik védelméről is. És a két főasszony ebben a dologban is megállta a helyét. Maga a nádorispán írja egyik levelében: „*Tudod, hogy egyszer is, mikoron Erdélybe mentem volt, tereád és Batthyányné asszonyomra bíztam vala az végeket és akkoron Veszprémnél igen megvertétek volt az törököt.*”²

Ha Batthyányné a törökökkel is kész volt meg-

¹ Orsz. Itr. Nádasdy lev. 1551 június 8. Bivalyokat is ígér e levélben Nádasdynának.

² Érdeemes megemlítenünk, hogy ezt a veszprémi csatát vagyis inkább lesvetést Batthyány Ferencné is leírja egyik levelében. De egy hanggal sem árulja el, hogy abban neki is volt része. Látszik, hogy nem volt dicsekedő asszony; mert hiszen ez már a második esete volt, mikor a törökkel dolga akadt, s az első esetnél is csak annyit írt az urának, hogy másoktól megtudhatja.

harcolni, bizonyos, hogy a várainak védelmére is sok gondot vetett. Egyik-másik levelében sejtetni is engedi, hogy nem utolsó gondja a törökök ellen való védekezés. Az 1552. évben például elfogyván a salétroma, a nádorispántól kért 50-60 mázsát s 4-5 forintot ígért mázsájáért, meg maga öntötte golyóbisokat.¹

A nádorispán úgy látszik keveselte ezt az árt a salétromért, azért Kata asszony másodszor is írt neki — még pedig régi szokása szerint igen szellemenesen. „Kegyelmed megbocsássa, — írja — hogy én az glóbis dolgáról ilyen késen választ teszek; *mert énnekem kicsiny fejem vagyok és sokáig kell gondolkodnom.* En kegyelmednek glóbisist verettem, de nem pinzért, hanem vagyok nekem oly marhára szükségem, ki kegyelmednek elég vagyok, énnekem pedig nincsen.”²

Két nap múlva Kata asszony újra ír a salétrom ügyében s most már négy forint helyett ötöt ígér mázsájáért. „Ne hagyjon kegyelmed anélkül, — írja — nem kívánom kegyelmed kárát; kenek lenne golyóbisa, énnekem pedig salétromom lenne elég.”

Mivel Nádasdy olcsón kívánta a golyókat, Bánffy Kata két nap múlva kijelenté, hogy nem bocsátja áruba az ura híre nélkül. De salétromot nagyon kér; „mert úgy vagyok, az mivel gazdag

¹ Orsz. Itr. Nádasdy level. 1552 aug. 26. E levelében azt is megírja, hogy *most cséplenie kell, tehát nincs sok ideje.*

² U. o. 1555 május 31. Újvár.

az ember annál inkább költi, hogy kevés vagyok”. Annyi sok apró dolga vagyok itthon, hogy most — úgymond — nem mehet sehova, de egynéhány nap múltán meglátogatja nádorispánné asszonyomat.

A nádorispán, aki a szellemes Bánffy Katát igen szerette s vele szívesen évelődött, végre is teljesíté a kívánságát.

Kata asszony hallván Nádasdy betegségét, azonnal levelét bocsátá hozzá. Nem örömet hallja — úgymond — Nádasdy uram betegségét. „Nem lehet mindenha egyaránt, hanem hol egészséget ad az Isten, hol betegséget. Így jár az idő! . . . Az hol nagyságod azt írja, hogy mi megcsúfoljuk az agg embereket, mienk volna az panasz: mert mi vagyunk aggok. Míg ifjak valánk, mi sem gondoltunk sokat ruhával; mert az ifjú ember anélkül is elég szép. Im ha mi meghalunk, hát nagyságod mind az én urammal egyetemben egy-egy ispanyor leányt vésztők, hogy kiknek ruházatjokra tízszer többet kell költenötök, hogy nem most ránk költötök. Azokat csak ruházni sem győzitek.”

E vidám, de sokat mondó sorok után Blagayné érdekében könyörög Nádasdynénak: „Az én uram szolgálatjaiért és az enyimért vigye el róla haragját. *Miért hogy penig nagyságod hopmesteremnek írja magát, illik, hogy az hopmester szót fogadjon.*”

Bánffy Kata — amint a levelei mutatják — elég jól ismerte a betegségeket s amiket ismert, azokra orvosságot is tartogatott házában. Abban az időben a jó gazdasszonytól azt is megvárták, hogy betegség idején orvossággal szolgáljon. És Bánffy

Kata szolgált is mindenkinek, aki hozzáfordult. S ilyen feles számmal akadt. Hiszen még a nádorispán is tőle kért orvosságot a hurut ellen s egy ideig a nádorispánnét is ő gyógyíttatta.

Mivel az ura sokat szenvedett a köszvényben, az elmés asszony addig törte a fejét, míg olyan lábbelit és salavárdit nem talált ki, mely a fájdalmat nagyban enyhítette. Adott e találmányából a nádorispánnak is és ennek a kérésére az esztergomi érseknek is. Csak arra kérte a nádort, hogy mondja meg az érseknek, kitől való ez a lábbeli. *Az érsek — írja Bánffy Kata — nekem igen szép imakönyvecskét adott, abból szoktam imádkozni!* Most is ígért valamit, de már elfeledte. Neki ugyanis az a szokása, hogy amit neki ígérnek, arról meg nem feledkezik, de amit ő ígér, azt hamar elfeledi. Hiába, olyan idő jár, hogy lábbelivel és salavárdival kell kereskednünk! Ha a podagra netán őfelségét is meglepné s ha kigyelmed megmutatja neki e lábbelit, könnyen kérhet tőle ötven jobbágyra szóló adományt!

A jó asszonynak ez az utolsó levele, melyben a régi humorral, az ő sajátos dévajkodó csapongásával irogatott. Az aggodalom és a betegség, amely a házát meglátogatta, lassan-lassan az ő életkedvét és vidámságát is szomorúságra fordította. A következő év február havában a Mérey-leánynak és egyik udvarleányának a menyegzőjére készült s koszorúkat kötözött. Közben az ura megbetegedett. Úgy látszik, hogy Batthyánynak komoly baja volt, mert a szegény felesége nagyon

megriadt. Sietve hívta hozzá legjobb barátját: a nádorispánt. Bár ez is nagyon beteges és elnehezdedett volt, mégis meglátogatta Batthyányt. Az 1562. év február 25.-én Bánffy Kata asszony Újvárról azt írja a nádorispánnénak, hogy az ura most is úgy van, ahogy a nádorispán itt hagyta. Köszöni a koszorú-mintát, melynek mását vette. Viszonzással ő meg ízes halakat küld a nádorispánnénak.¹

Írt-e ezenkívül még levelet, nem tudjuk. Ez az utolsó, amit tőle találunk sikerült. Ennek is olyan már a hangja, mint az őszi levélhullásnak. Tehát bizonyos, hogy Bánffy Kata asszony életét is a halál fagyos hidege környékezte. S még ekkor is az urát ápolgatta, holott igazán neki kellett volna az ápolás.

A XVI. század egyik legnagyobb és legkiválóbb asszonya szállt vele a sírba. Örök kár, hogy pompás és szellemes leveleinek a legnagyobb része elveszett. Sem ő, sem az ura nem őrizte meg a leveleit. Csak Nádasdy Tamás és Batthyány Kristóf rakosgatta el a hozzájuk Írottakat. Pedig nagyon sokat írhatott az urának; mert ez úgyszólván folyton távol volt. Mi szép volna tudnunk e két rokon lélek gondolatváltását? Mi üdvös volna ismernünk azt a világot, azt a minden íziben magyar családi otthont, amit e kiváló magyar asszony teremtett. Az urához intézett levelei bizonyára felfödik ennek minden titkát. De hát, sajnos, e levelek örökre elvesztek . . .

¹ Orsz. ltr. Nádasdy lev.

Batthyány Ferenc csakhamar megszabadult az „*Isten fogságából*” vagyis a betegségéből. S vén korára másodszor is megnősült. Pedig annyira volt már, hogy az 1563. évi koronázat alkalmával székben hordoztatta magát. Második feleségét is Katusnak hívták.¹ Ez is kiváló asszony volt. Ennek már egész sereg magyar levele maradt ránk. Jó szívű, dolgos és jó magyar gazdasszony volt ő, aki különösen a szegénység támogatásával és ritka orvosi ismereteivel tette a nevét emlékezetessé. A leveleiben olvashatjuk, hogy száz és száz kenyértelen jobbágyot tartott gabonával. Még külföldről is hozatott nekik a saját pénzén életet s a rokonait is kérte, sürgette, hogy legyenek jó szívvel és könyörületességgel a szegénység iránt.²

Csak néhány évig élt Batthyány Ferenc uram-

¹ Nemes Svetkovics Kata.

² Ez a második asszony jóval túlélte az urát, aki már 1566 nov. 28.-án — a nagy táborozás fáradalmi után — meghalt. Második feleségétől sem voltak gyermekei. Hirtelen halhatott meg, mert röviddel halála előtt még a táborban van a katonáival s egymásután Írogatja a leveleket ismerőseinek. A nádorispánnénak például még 1566 okt. 28.-án is ír Újvárról s panaszkodik a németek ellen, akik teljesen kifosztják a magyarokat. „*Az Isten haragja* — írja egy másik levelében — *rajtunk vagyon, úneki kell könyörögnünk, hogy könyörüljön rajtunk.*” Erdemes megemlítenünk, hogy Batthyány Ferenc még 1566 július 28.-án is kapott levelet Zrínyi Miklóstól. Ezt Nádasdynénak is megírja, hozzá tevén: „igen mezítenek vagyunk, mert népünk hadban vagyon”. Mikor értesül Veszprém visszafoglalásáról, örvendve írja Nádasdynénak: »*Dicsértessék az Úristen, ki az többit is visszaadja, csakhogy oizzunk és higyjünk őistenségében.*” (1566 július 1.)

mal. Azután élte fogytáig özvegységben tölte napjait. Ő emelt boldogult férjének emléket s ő csináltatta meg neki a címerét és iratos halotti zászlóját a sírja fölé.

Pekry Lajosné

Napszállat felől, a magyar gyepütől nem messze, gazdag város virul. A természet pazarul vesztegette a vidékére a szépséget; az emberek munkája és szorgalma meg virágzásra hozta a várost. Fönt a hegytetőn mohlepte sorvadt falak beszélnek a sötét múlt emlékeit, lent a gyönyörű völgyben a nyüzsgő város vidám népe élvezi a boldog jelent. Jámbor eleink e szép várost Grécnek és Grécének hívogatták, ma Grác a neve. Századok óta sok-sok földünk tapossa e szép város utcáit. A vár sötét falai közt is sokan járogatnak s a gyönyörű vidéket elragadtatással szemlélik. Arra azonban egyik sem gondol, hogy e falakhoz mennyi magyar szenvedés tapad; egyiknek sem jut eszébe, hány bilincsbe vert magyar átkozta itt egykor a sorsát! Hiába! a multak szenvedése mindig kevesebb és kevesebb emberre hat. A jelen kor iránya és szelleme fásulttá teszi a lelket oly dolgok iránt is, amik nemrégén még az egész nemzetet bánatba borították. A közömbösség mód nélkül terjed. A hírnév, az áldozatkészség vagy a múlt szenvedése mind csak olyan álom ma már, amit az emberek reggelre elfelejtenek. Valamint az erős napsugár a

legszebb színek élénkségét is elveszi és fakóvá sūti, úgy a jelenkor iránya is lassan-lassan a legfājóbb emlékeket is elmossa. Ahol eszményiség nincsen, ott emlékezés sincs! Mit ér az, hogy neveket vésünk a márványba, mikor e neveket hiába keressük a szívekben!

A gráci vár tömlőcében csörgette egykor a bilincseit a legnagyobb magyar huszárok egyike: Pekry Lajos. A tömlőce ajtaja előtt sírdogált érte a legnemesebb hercegasszonyok egyike. De hasztalanul tördelte a gyöngé kezeit, hasztalanul rimánkodott annak a szabadságáért, aki az ő élete és mindene volt. Bánatos panaszait, követindító könyörgéseit nem volt aki meghallgassa. Kevesen tördtek akkor egy gyöngé asszony szenvedésével! Zivataros idők jártak nálunk, a vihar a legerősebb tölgyeinket is földre borította. Kinek jutott volna ilyenkor az eszébe a gyöngé virágszálak mentése?

Pekry Lajos, a magyar huszárság egyik megteremtője és legkiválóbb képviselője kardjával, vitézségével és harci tudásával emelkedett a legmagasabb polcra. A maga vallomásából tudjuk, hogy már gyermeksorban a harcon forgatta a szablyáját s a harcot tette élete kűtfejévé. Arra tanították, hogy a kopja hegyén élesítse a szemét s ne a könyveket bújja. S ő megfogadta a szót. Acélkarú, keményszívű vitéz lett, aki nem tudta, mi a félelem, nem ismerte, mi az a veszedelem vagy a nélkülözés. Mint a ragadozó farkas a juhok nyomait, úgy kísérté ő éjjel-nappal száguldó huszárjaival a törökök nyomait... Nem várta, de kereste az ellenséget

s jaj volt annak, akit a sors vele szembe hozott. Korának ő volt a legelső és legmerészebb bajvívója. Bármily kiváló törökkel mérte össze a fegyverét, a győztes mindig ő maradt. A bajviadalainak a híre még halála után félszázad múlva is kísértgetett.¹ A harc, a vérontás és a pusztítás lévén a kenyere, nincs mit csodálnunk azon, hogy szívét és lelkét kemény kéreg fogta be. A szabad természet fia volt ő, aki a törvények kötelékeit nem tűrte magán, aki a magáé és a másé között különbséget nem igen tett s akkor vágta a kaszáját a más fűvébe, mikor a kedve tartotta. Szabadságra nevelt úri személyén kívül más urat nem ismert; a zabolát meg nem tűrte. Nemcsak a kardja, de a nyelve is éles volt. A szót, ami a nyelvére jött, kimondta, ha életébe került is. S csodák csodája! a harci mezők e vad fiában mégis égő és érző szív dobogott. Áldozott vérével és vagyonával a magyar hazáért; úgy szerette a nőjét, mint magát a szabadságot; rajongott édesanyjáért s mint a saját fiaihoz, úgy ragaszkodott kipróbált vén huszárjaihoz. Ha találóan akarjuk őt jellemezni, azt kell róla mondanunk, hogy a tizenhatodik század igaz fia volt, megrakva saját korának minden jó és rossz tulajdonságaival. Hős ő a harcmezőn, nélkülözhetetlen ember a háborús időben, de a békességben nem találja a helyét s harcot indít a békés emberek ellen is.

¹ Szamosközy például őt nevezi első helyen a három legnagyobb magyar bajvívó között. Ehhez még hozzáteszi, hogy Pekry Lajost I. Ferdinánd ölette meg.

Pekry Lajos már ifjú korában örök haragot esküdött a töröknek s ezen esküjének ura is maradt mindvégig. Már mint alig fölcseperedett ifjú részt vett a mohácsi csatában s a vére hullásával küzdött ottan. Mivel a törököt mód nélkül gyűlölte, a két ellenkirály közül Ferdinánd birtoka alá fogta a fejét. A törökkel szövetséget János királytól ugyanis nem remélhette, hogy a török ellenében az országot megvédi. És küzdött Ferdinánd király érdekében János király hívei ellen. Mint a szlavóniai magyar huszárságnak szervezője és mestere, hamar kiemelkedett a homályosságból. Ferdinánd hadai alig vívtak csatát, amiben Pekry Lajos döntő szerepet nem játszott. Az Eger mellett 1527-ben vívott csatában, a Szina mellett 1528-ban végbement véres küzdelemben ő vezette a huszárságot. Megtette azt a lovas bravúrt is, hogy Hradek és Likava sziklavárait huszárokkal vette be. Az 1529. évben Szlavóniában kilencszáz huszárijával megszalasztotta Bánffy János negyedfélezernyi seregét. Közben a Dráva mentében vakmerő támadásokat intézett az előnyomuló törökök ellen. Abban az időben senki nála többet nem tett Szlavónia védelme ügyében. A híre és a neve gyarapodott is naponkint. Már 1528-ban Ferdinánd egyenlő rangba helyezte őt Catzianer fővezérrel.¹ Az 1529. évben is mint generális-kapitányt említik (*regiae majestatis generalis capitaneus*). Mikor ugyanez év nyarán a

¹ Csász. és kir. áll. ltr. Hung, „gentium mostrarum capitanei” közt hármat említ 1528-ban Ferdinánd: Katzianert, Pekryt és Török Bálintot.

király kérdést intéz a magyar tanácsurakhoz, kit kéne Magyarország huszárságának az élére helyeznie, az urak június 29.-én ezt írták a királynak: „*sokat gondolkoztunk, de alkalmasabb embert, mint Pekry Lajost és Nagy Imrét, nem találtunk az országban. Nagy kár, hogy mind a kettő szegény ember l^a* Ferdinánd német vezéreinek is ez volt az óhaj-tásuk.¹ Ezek is nagyrabecsülték Pekry tudását és vakmerőségét. Catzianer Pekry nélkül meg sem mozdult; Roggendorf fővezér meg még jobban kedvelte őt. Leveleiben édes fiának nevezi őt, akit mindig szem előtt akar látni. Maga Ferdinánd király is sokra tartotta Pekryt. Nem egyszer hívja őt szemre Bécsbe és Prágába s mindig szép ígéretekkel bocsátja el magától.

Az 1532. évben Pekry, bár a huszárjai számára Ferdinándtól egy fillérnyi fizetést sem kapott, Szlavóniában kemény harcokat vívott a török ellen. S mikor a török sereg Köszeget ostrom alá fogta, ő is oda jött s hol itt, hol amott csapott az ostromló törökre. Annyi rabot ejtett, hogy azt sem tudta, hova helyezze őket! Bár Köszegnél nagy szolgálatoakat tett és tehetett az ostromlottaknak, Ferdinánd augusztus havában mégis Kremsbe rendelte őt, hogy a huszárságával Ausztriát és Bécset védje. Pekry a királyhoz intézett levelében (augusztus 14.-én) nagyon furának mondotta e parancsot. Az országban a török — írja — s őt Kremsbe rendelik! De azért az engedelmességet

¹ Csász. és kir. áll. ltr.

nem tagadta meg. Bár nem jó kedvvel, de mégis útra készült.¹

Pekrynek úgy ezen, mint más leveleiből is kitűnik, hogy ő testestül-lelkestül huszár volt. A maga dolgaival sohasem kérkedett! A mondott levelében is azt írja a királynak, hogy ezentúl is majd *másoktól fogja őfelsége hallani, mint szolgáltak s mit műveltek az ő huszárjai!* Úgy látszik, hogy ezek a dolgok Ferdinánd füléig csakugyan eljutottak, mert még ez évben neki adományozta a likavai és a lipitújvári uradalmakat és várakat.

A török elvonulása után ismét János király pártja ellen kellett volna harcolnia. Ezt a harcot azonban már megunta. Az 1532. év november 23.-án Zalaházy Tamás püspöknek írja: „sok keresztény vért ontottam már ő felségéért, magam sem tudom már, mit kellene tennem! Nagyon sok huszárom van, de nincs miből fizetnem őket!” Azt, hogy mit kellene tennie, mégis eltalálta. Lement Szlavóniába s ott a török ellen harcolt. Bár a királytól fizetést nem igen látott, azért 500—1000 huszárt mindig tartott. Sőt néha többet is. Az 1536. év augusztus 26.-án például maga jelenti a királynak, hogy kétezer emberével indult a török ellen!²

Mivel Bécsben is meggyőződtek, hogy Szlavónia és Horvátország védelmére Pekrynél különb vezért nem kaphatnak, az udvar a báni méltóságot is rá akarta ruházni. Ferdinánd először Bécsben, majd

¹Cs. és kir. áll. Itr.

²U. o.

Prágában alkudozott vele. Az 1537. évben pedig Peregi Albertre bízta a tárgyalás folytatását.¹ Az alkudozás nem vezetett eredményre. Pekry Lajos az ország törvényei értelmében azt követelte, hogy bárminő hadsereg jöjjön az országba, az a bán hatalma alatt legyen. Az alkudozás Pekry Lajos örömeire ezután abbamaradt. Szlavónia rendéi azonban még ez évben (1537.) országos főkapitányukká választották őt és 800 huszárt meg 200 puskást adtak alája. Ferdinánd is megemberelvén magát, ugyanekkor az 500 huszárához még 1500-at rendelt. Pekrynek tehát bőven volt katonája, csak olyan ember nem akadt, aki fizette volna őket. Maga Pekry panaszkodik 1537-ben, hogy harmadfélve nem adtak a katonáinak fizetést! Ő tehát úgy segített magán, ahogy tudott. A falvakra és az urak jószágaira szállította a huszárait s azok erővel szereztek maguknak és lovaiknak élelmet. Ily módon ezer és ezer ellenséget szerzett magának. Még a méltóságosan gondolkozó Batthyány Ferenc is Isten ostorának írja őt, akinek lépteit a megnyomorított parasztság átka kíséri!² Bár Ferdinándhoz vitest-vitték a panaszt a huszárok fosztogatása miatt, süket füllel hallgatta azokat. A katonákat fizetni úgy sem tudta, tehát engedte, hogy a szegénységen éljenek.

¹ Csász. és kir. áll. ltr. Pereginek hosszú jelentése a Pekryvel folytatott tárgyalásról.

² Batthyány Ferenc írja, hogy Pekry huszárai felvágják a parasztok talpát és sóval hintik be, hogy imígyen kínjukban megvallják, hová rejtették el a dolgaikat.

Körülbelül ez időre esik Pekrynek, ekkor már Vas vármegye főispánjának a házassága. *Báthory István nádorispán fiatal özvegyét, Zsófia hercegnőt vette nőül.* Ez a ritka lelkű s hivatott költők tollára érdemes nő, uralkodó hercegi házból (egykoron a lengyel királyi trón várományosától) származott. Édesapja az utolsó masszoviai uralkodó herceg volt. A hercegnővel Pekry nemcsak eszményi lelkű nőre, de nagy vagyona is tett szert. Nem is volt a boldogságának határa. A végzet azonban nagyon rövidre szabta ezt a boldogságot. Pekrynek Catzianer fővezérrel a török ellen kellett indulnia. Bakyth Pállal együtt Pekry vezette a nyolcezer főnyi huszárságot. Tudjuk, hogy Ferdinánd a hadsereg élelmezéséről és fizetéséről nem gondoskodott. Pekry Lajos az egyik lakomán a német tisztek előtt *fitos Pelbártnak* nevezte Ferdinándot, a „koldus királyt”.¹ (Temesvári Pelbárt, a kitűnő magyar író, amint tudjuk, a legrútabb emberek egyike volt.) A Ferdinánd királyra mondott hasonlat villámgyorsan elterjedt s az egész ország kacagott azon. A fitos Pelbárt név hamarosan Bécsbe is eljutott s gondolhatjuk, milyen érzéssel vette azt Ferdinánd király.

Ezenközben megtörtént a nagy eszéki csata. Ferdinánd kiéhezett és kimerült hadát a török szétverte. Ami lélekemelő és vitézi dolog e csatában történt, azt a huszárság művelte. Bakyth Pál,

¹ Ezt Istvánffy megemlíti, s Thurzó Elek magának a királynak írja 1538 január 24.-én, hogy *egész Magyarország tudja, Pekry minő nyilatkozatot tett felségedről!* (U. o.)

a huszárok egyik vezére golyótól találva, holtan maradt a csatatéren. Nemsokára a hős Pekry testébe is golyó hatolt. Azután Catzianer megszaladt. A sebesült Pekry egész éjjel nyeregben maradt s a szemtanúk vallomása szerint a csatamezőn az éj sötétében a megsebesült és a szétszórt huszárokat szedegette össze. Azután ő is visszavonult.

Ferdinánd király, aki Pekryre a fitos Pelbárt-féle mondás miatt mód nélkül haragudott, azonnal Grácba hívatta őt. A mit sem sejtő Pekry, úgy, ahogy volt, megjelent a király előtt. Mi történt Grácban a király és a súlyosan sebesült Pekry között, nem tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy Ferdinánd azonnal bilincsbe verette és a tömlöcbe vetette őt! Több mint tíz éve küzdött már Ferdinánd érdekében s íme kihallgatás és ítélet nélkül elfogattja őt a király! És akadt magyar ember, aki a törvényeinknek e sárbatiprását még helyeselte is. Thurzó Elek helytartó 1538 január 24.-én így írt a királyhoz: *jól tette fölséged, hogy idézés nélkül elfogatta őt. Meg is büntetheti őt fölséged érdeme szerint, hisz az egész ország tudja, minő nyilatkozatott tett fölségedről! Azután a király emberét, Horváth Gáspár uramat maga elé sem bocsátotta, hanem azt izené neki, hogy ha terhes szekérrel küldi is a király a parancsokat, ő fittyet hány neki!*¹

¹ U. o. „Non fuit necesse ipsum Ludovicum Pekry de jure regni propter delicta citare et convictum punire... potuit eum regia majestas ad se vocare, captivare, punire, sicuti pro sua dignitate etiam debet.” (U. o. 1538 január 24.)

Thurzó, amint látjuk, a veszedelmes tűzre még olajat is öntött, hogy annál jobban égjen. Szerencsére, nem mindenki gondolkozott ilyen módon. A horvát-szlavón rendek Körösön tartott gyűlésükről már 1538 február 2.-án fölírtak a királyhoz Pekry kiszabadítása ügyében. Sőt Batthyány Ferenc bán személyében követet is küldtek ez ügyben a királyhoz. Jellemző Batthyány bánra, hogy bár Pekry huszárjai neki tettek legtöbb kárt, készséggel vállalta a közvetítést. Annyi hűséges úr és derék nemes kérésének — írja ő maga — engednem kellett.¹ Bizonyosra vehetjük, hogy Pekry huszárjai is folyamodtak az uruk kiszabadításáért. Ferdinánd ugyanis még Pekry elfogatása idején (1537 december 5) kiáltványt intézett hozzájuk, melyben biztosítja őket királyi támogatásáról. Hogy miért fogattuk el az uratokat, — írja a király — azt úgy is tudjátok.

Dehogy tudták! Hisz maga Pekry sem tudta. Valóban! E derék huszároknak urukhoz való hűsége és ragaszkodása megható jelenség. Nem álltak Ferdinánd zászlaja alá, nem fogadták el a királytól megajánlott zsoldot (bár ugyancsak rászorultak), hanem Pekry várait védelmezték s *török zsákmányból tengették magukat.* Ferdinánd

¹ A körösi gyűlésen a rendek között forgolódott Pekryné is, s kijelenté az ott lévőknek, hogy bárkinek tettek is kárt az ura katonái, ő megtéríti. Batthyány Ferenc azt is megemlíti, hogy már a *lengyel király is kész a közvetítésre Pekry ügyében.* (U. o. 1538 febr. 2.)

nem boldogulván a kiáltványával, Jurisics Miklóssal a rab Pekrynek íratott s arra kérte őt, bocsássa el a hadait s engedje meg, hogy a király zsoldjára álljanak. Pekry készséggel teljesítette a kérést, írt a huszároknak, de biz azok nagy része továbbra is a Pekry-család szolgája maradt.

A dolgok állapota ezenközben Pekry otthonában is szomorúságra fordult. A börtön éje, ami a ház urát takargatta, boldog családi fészke is sötét bút hozott. Ki tudná megmondani, mit szenvedett ifjú nője, ki írhatná le a bánatot, ami özvegy édesanyját elfogta? Hisz mindkettejüknek a csillaga, a büszkesége és a remény-sége tűnt el.

Az ifjú feleség volt az első, aki magához tért. Hamar belátta, hogy ha halálra sír és bánkódik is, azzal az urán nem segít. Nem könnyekre, de tettekre van most szükség! Es a gyöngé testű, de erős lelkű nő tettekre szánta magát. Azokban a zord és veszélyes időkben útrakelt s egyik úrnak a küszöbét a másik után járogatta. Megtértette nekik a kárt, amit ura katonái okoztak s közvetítésre kérte őket. S ahol a fejedelmi nő megjelent, ott a szíveket mind meghódította. Innét van, hogy a magyar, a szia von és a horvát rendek egyértelműen sürgették Pekry szabadonbocsátását. Azután, mit sem törődve az út fáradalmaival, egyik udvart a másik után járta meg. Úgy látszik, legelőször a lengyel királyt sikerült az ügyének megnyernie. Elment Roggendorf fővezérhez is, aki az ő rab urát még mindig nagyrabecsülte s őt is

közvetítésre kérte.¹ Fölment Bécsbe is, de nem találván ott Ferdinándot, Prágába utazott. Zsófia hercegnő megjelenése és könnyei, úgy látszik, Ferdinándra is mély hatást tettek. Fűt és fát ígért neki s a szegény asszony készpénznek tartván a királyi szót, boldogan tért vissza. Ő, a reménykedő nő, nem tudta, hogy a királyi szó csak olyan, mint a hóharmat, amit az első napsugár fölszárít és eltüntet.²

Ezenközben Pekryné egyik levelet a másik után írogatta az ura érdekében. Apródjai és nemes szolgálói föl- és lejártak a leveleivel. 1537 december 14.-én például Roggendorf fővezérhez írt megható levelet. Uraságod — írja — bizonyára jobban tudja uram fogságának az okát, mint én. Amíg az én jó uram szabad volt, titkos gyűlölői mindig akadtak. Nem hiszem, hogy ezek most valami jót kívánjanak neki. De uraságod mindig nagy szeretettel volt férjem iránt, tehát ne hagyja el őt most se. Eszközölje ki, hogy egyik apródomat

¹ Sophia dux Massoviae 1583 febr. 5. Bécsből írta Roggendorfnak, nem jó lenne-e, ha a királynénak is könyörögne rab uráért. Arra kéri Roggendorfot, mondja meg, mely urakhoz kéne elmennie. (U. o.)

² Dévény várából írja Pekryné I« Ferdinándnak, hogy bízik Ígéretében, de — úgymond — „sim pro libertate ipsius nimio plus sollicita, f acit cumprimis ingens animi meror, atque etiam adversa valetudo, qua ipse tum recrudescente vulnere pixide inflicto, tum vero capitis vertigine cepit adeo graviter laborare, ut plane timendum vehementer est, ne aut immature mors sequatur, aut perpétua mentis alienatio.” *A szegény asszony tehát a megtévelyodéstől féltette az urát.*

küldhessem hozzá, hogy szolgáljon neki. Vigye ki az udvarnál, hogy érintkezhessen szegény rab urammal.¹

Roggendorf hajlott Pekryné kérelmére, s ugyan közbenjárt az udvarnál. Pekrynének Ferdinánd meg is engedte, hogy urát meglátogassa. Az 1538. év március 28.-án az asszony már Grácból írja Ferdinándnak, hogy nem bocsátották őt beteg urához. Öt napig kellett várnia, míg végre Ungnád bebocsátotta őt. A viszontlátás keserves lehetett, mert Pekry sebei a börtönben megújultak, s néha tizenkét óráig is ájultan hevert a börtönben. Még azt sem engedték meg neki, hogy a sebeit és szédülő fejét megmossa! Úgy látszik, itt a börtönben felesége írta az ura nevében azt a megható levelet, amit Pekry március 28.-án Ferdinándhoz intézett, s amiben a kihallgatását kérte. Erőim — írja — elhagytak. Betegen fekszem a börtönben. Szegény öreg anyámat a fájdalom megtörte. Somogyi javaimat Török Bálint elfoglalta. Tur, Kálmáncseh és Etves váraimat a levegőbe röpítették. Hű szolgálataimnak ez a jutalma!

Bár Ferdinánd király 1538 április 24.-én írásban is megígérte, hogy mihelyt Bécsbe jön, Pekry szabadonbocsátása ügyében intézkedni fog, az adott szót nem váltotta be. Úgy látszik, hogy Pekryné könnyei és bánatos panaszaik csak addig

¹ U. o. Pekryné levele Roggendorfhoz. Ugyanígy fordult a szegény asszony Fels Lenárt fővezérhez is. Őhöz Herkffy Boldizsárt küldé, s arra kérte, enyhítsék az ura rabságát s engedjék meg neki, hogy levelezhessen vele.

tettek rá hatást, amíg a szerencsétlen hercegnő előtte tördelte a kezeit. De mihelyt hazaszállott volt a császár udvarából, Ígéretével nem törődött többé. S ha néha felelt is Pekryné könyörgő leveleire, töbnyire csak kelletlen választ tett rajok.¹

Ezenközben a masszoviai hercegasszony szomorú sorsa a magyar rendekbe is lelket adott. Az 1538. évben először a pozsonyi országgyűlésről követiséget küldtek Ferdinándhoz Pekry érdekében. Azután a sellyei gyűlésről esedeztek szabadonbocsátásáért. Pekry Lajosra — írják a rendek — a hazának nagy szüksége van. Gyermekkora óta híven szolgált ő felségednek, s a csatatéren nagy dolgokat művelt. Méltó dolog, hogy fölséged reá fordítsa könyörülő szemeit.²

Míg a rendek itthon fáradoztak, azalatt Pekryné tovább járta az ura érdekében a kálváriáját. Element Linzbe, s mint Ferdinánd „*alázatos szolgálóleánya*” térdenállva könyörgött az uráért. A sziklába

¹ *Tudja fölséged — írja Pekryné — mennyi országot bejártam az uram érdekében, mennyit könyörögtem érte! S még sincs eredmény. Pedig a szegény napról-napra gyengébb lesz s mire fölséged Bécsbe jön, talán már meg is hal. Nem lehet ez embernek oly nagy bűne, amire lehetetlen felségednek bocsánatot adni! (U. o. kelet nélkül.) — Ferdinánd király 1538 április 24.-én például azt felelte Pekrynének, hogy Prágában megígérte, mihelyt Bécsbe jön, sürgetni fogja Pekry ügyének az elintézését. Mást most sem írhat!*

² A pozsonyi gyűlésről Ferdinándhoz küldött követség utasítása 1538 június 26. Hangsúlyozza Pekry nagy érdemeit s mostani betegségét. (U. o. Hung.) — A sellyei gyűlés folyamodása 1538 augusztus 28.-án kelt. (U. o.)

ezúttal sem önthetett lelket. Erre a tridenti bíbornokhoz (az ő rokonához) fordult. Kimondhatatlan fáradozásaim és nagy, sok szenvedésem után — írja Bernát bíbornoknak — megérdemelem, hogy most visszajövet szegény uramnál három napot tölthessek. Könyörgöm az Isten szerelmére, engedjék meg, hogy vele szót válthassak, s hogy ruhát és élelmet vihessek neki. Hiszen ő, szegény, nagyon rászorul az ilyesmire, mert nagy beteg. Azt is kérem, engedjék meg, hogy beteg uram a fejét és a sebeit megmoshassa; mert idáig még ezt sem engedték meg neki. Haj! szomorú a mi életünk. Várainkat és birtokainkat a török lassan-lassan mind elszedi. A férjem huszárjait már nem birom fizetni, pedig egész Szlavónia tudja, hogy e derék vitézek most is háromszor megverték a török se-reget. Közel immár az idő, hogy magamat sem lesz miből táplálnom. Az egekre kérem főtisztelendő - segédet, tegyen valamit az uramért.¹

A bíbornok csakugyan tett valamit, mert Ferdinánd megengedte, hogy Pekryné orvost és szolgát küldjön az urához s öreg édesanyja meglátogathassa őt. Ezenközben történt, hogy Pekry Lajos rab öccsével együtt szökési kísérletet tett. Öccsének sikerült

¹ Arra is kéri a bíbornokot, hogy szabadítsa ki Nagyváthy Antalt, akit az urával együtt letartóztattak. — Egy másik kelet nélküli levélben azt jelenti a tridenti fejedelemnek, hogy öfelsége megengedte neki, hogy *három napon át három óráig beszélhessen az urával*, ételt s ruhát viheszen neki s egyik apródját ott hagyhatja. Ezt az engedélyt a tridenti bíbornok eszközölte ki.

megszöknie, de neki nem. Erre Ferdinánd nagy titokban elvitette őt Grácból. Megrémült felesége kétségbeesetten könyörgött Ferdinándnak, mondaná meg, hová rejtették az urát. „Istent hívom tanúul, — írja, — hogy nekem semmi részem a szökésben. Az én uram nem is szorult rá, hogy ily módon meneküljön!”^x

Ferdinánd megírta a szerencsétlen asszonynak, hogy az urát Innsbruckba vitette. A hű feleség lóhalálába küldé oda leghűbb udvari emberét. „Megjött az emberem Innsbruckból — írja a királynak — és a legszomorúbb hírt hozta nekem. Szegény jó uramat súlyos bilincsekbe verték s katonák őrizik őt a tömlöcben. E hírre oly fájdalom fogott el, a lelkem annyira megrendült, hogy azt sem tudom, az élők vagy a holtak között járok-e? Ó én szerencsétlen, minden támogatástól megfosztott asszony, mi vár még én rám? Messze szakadtam a hazámtól; nincsen itt se rokonom, se barátom, akinek a tanácsával élhetnék, aki engem vigasztalhatna. Mi lesz velem, ha fölséged is veszni hagy? Nincs nálam szerencsétlenebb teremtés a világon! Egyetlen lelkem volt csak, s az most idegen földön bilincsekben nyög. Eddig legalább közel volt a hazájához és az övéihez, de most messze-messze vitték, soha nem látott helyre, ahol senkivel sem beszélhet. Es ez fölséged parancsa?

¹ U. o. Ferdinánd ez alkalommal még mejr is fenyegette a szegény beteg Pekrynét. Vigyázzon, — írja neki a király — mert e szökésnek az árát az 5 rab ura fizeti meg. (U. o. 1539 október 12.)

Fölségedé, aki nékem szabadonbocsátását ígerte s aki most szabadság helyett vasba vereti az uramat? Mint hű szolgálóleánya könyörgök fölségednek, vétesse le a szegény betegről a bilincseket!”¹

A szegény asszony a lelkét öntötte e gyönyörű sorokba, a lelkét, amely már költöző félben volt, A mérhetetlen fájdalom, az örökös izgalom s a rengeteg utazás teljesen megtörte a szegény asszonyt. Látnia, éreznie kellett, hogy minden fáradozása, könyörgése hiábavaló. Ferdinánd király hajthatatlannak látszott, még Pekryné könnyei sem tudták a szívét irgalomra lágyítani. Es a szegény asszonyt kétségbeesés fogta el. A lelki bajához még testi betegség is járult. Ő, aki folyton csak az ura betegsége miatt aggódott, észre sem vette, hogy maga is nagy beteg. Talán egy jó hír még megmenthette volna őt, de csak olyast hallott, ami siettetta a halálát.

Súlyos betegségében mellette voltak Pekry Lajos legkiválóbb emberei: Kecskés varasdi kapitány, Nagy Máté és Segnyey László. Hű szolgálói jelenlétében tette meg végső intézkedéseit. Első férjétől: Báthory nádorispánról maradt reá egy arannyal hímezett drága damasztiszövet, melyet a nádor nagy ünnepélyek alkalmával hordott. Pekryné ebből misemondó ruhát csinált s a mariathali (máriavölgyi) kolostornak hagyta kétszáz arannyal

¹ U. o. Maritum meum catenis et compedibus sub potestate Hctorum arctissime detinere, quae res me tanto dolore, tanta animi molestia et quasi desperatione oppressit, ut nesciam inter vivos ne sim censenda, an inter mortuos! etc.

egyetemben. Vagyonát egyetlen leányára és az urára hagyta.¹

A végrendelet elkészítése után hatodnapra ki-lehelte nemes lelkét. Kecskés kapitány (Pekry Lajos vitéz hadnagya) a mariathali pálos remeték templomába temetteté őt el. Leányát a királyné leányos házába adták. A kis leány azonban hamarosan követte az édesanyját. Az 1541. évben az urak már marakodtak a jószágaikon.

Pekry börtönébe jó későn érkezett a felesége halálának a híre. Csak 1542-ben említi először „*az ő legédesebb feleségének*” a halálát. Most már — írja a királynak — nincsen senki, aki értem könyörögjön. Kétségbeesésemtől, szenvedéseimtől már csak a halál szabadít meg. Fölséged a rendeknek már kétszer megígérte szabadonbocsátásomat, s mégis itt ülök! Érzem, hogy már nem sokáig élek!²

Az 1543. év nyarán Károly császár megfordulván Innsbruckban, Pekry két levélben is megkérte őt a közvetítésre. A császár azonban válasz nélkül távozott.

Ugyanez évben a magyar országgyűlés tagjai „*egyhangúlag egy szívvel, egy lélekkel*” elhatározták Pekry kiszabadítását. A haza e nagy szükségében — írják a rendek — nagy szolgálatot tehet Pekry, mert ő kitűnő katona és nagy tapasztalatai vannak. Bár a rendek határozatával egyidőben Pekry is

¹ Orsz. levéltár, Nádasdy lev. 1543 febr. Nagy Máté jelentése Nádasdy Tamáshoz Dévényből. A jelentésből nem világlik ki, melyik királynéhoz adták Pekryné leányát.

² Cs. és kir. áll. ltr. Hung.

felküldé Ferdinándhoz hív szolgáját, Rády Lászlót, a király még mindig vonakodott őt szabadon bocsátani.¹

Az országgyűlés tagjai azonban ezúttal nem tágitottak s Ferdinánd végre mégis engedett. Azonban kikötötte, hogy az uraknak jót kell állaniok Pekryért. Ilyen jótállók hamar akadtak. Várdai Pál érsek volt az első, aki 1543 december 4.-én jótálló-levelét felküldte. Csakhamar Nádasdy Tamás, Batthyány Ferenc bán és Báthory András pecsétetes levelei is Bécsbe érkeztek. Ferdinándnak még ez sem volt elég. Pekrytől is nyilatkozatot vett, hogy feje fentálltaig híve marad, Újvár és Likava váraiba német őrséget fogad, azokban a várakban a császár porkolábjai parancsolnak s Pekry csak a jövedelmet húzza. Mindezekre Pekrynek a pozsonyi káptalan előtt esküt is kellett tennie.²

Rabságának immár a nyolcadik éve felé közeledett, mikor végre megnyílt a tömlöcének ajtaja. A huszárok egykori bálványa, a csaták lelke, az Isten ostora félig vakon, megtörve és időelőtt megvénülve ért haza. Az övéi közül már csak az édesanyját találta életben...

¹ U. o. „Omnes una instanti, uno ardore cordis, una voce majestati vestrae humillime et confidentissime supplicamus pro dimissione domini Ludovici Pekry.” etc.

² Az 1544. évben Batthyány, Báthory, Nádasdy és Zrínyi Miklós kéri a királyt, hogy Újvárt és Likavát hagyja Pekrynek a kezén. Elégedjék meg felséged — írják — a legkiválóbb magyar rendek jótállásával. Így azután legalább lesz hely, ahová Pekry rendkívül megaggott édesanyját viheti. (U. o. Memóriáié negociorum domini Ludovici Pekry.)

Ferdinánd király a „fitos Pelbárt” szóért ugyan-
csak bosszút állott! S még hagyján, ha csak Pekryt
sújtotta volna. De vele együtt másnak is szenvednie
kellett. Ferdinánd lelkén szárad, hogy a XVI. század
egyik legtisztább s legmagasztosabb női alakja oly
korán szállt a sírba. Mert, hogy Pekrynét az ő
kőszívűsége vitte a sírba, az bizonyos dolog. Ezt
a lelketlenséget nem tette jóvá azzal, hogy a ki-
szabadult Pekryt később zászlós úrrá nevezte s
hogy igyekezett a kedvében járni.

Szamosközy az ő történeti irataiban azt mondja,
hogy Ferdinánd megölette Pekry Lajost. Ez nem
igaz. Csak a lelkét ölte meg, csak a fényesnek
Ígérkező pályáját tette tönkre. Pedig egykoron
maga Ferdinánd király írta, hogy Szlavóniát Pekry
Lajosnak, a hősök hőséneke köszönheti; Pekrynek,
aki a hazájáért páratlanul küzdött s aki a nagy és
dicső tettek egész sorával mutatta ki hűségét és
erényét! ¹

¹ Köz. pénz. ltr. Hung. 14353. fasc. 1534. feria quarta post
festum beati Andreáé.

Zrínyi Kata

A magyar történetírók nagy buzgósággal kutatták az olyan írott emlékeket, amikkel a szigetvári hősnek: Zrínyi Miklósnak magyar érzését, magyari gondolkozását megvilágíthatták volna. Mivel azonban Zrínyi Miklós bizalmas, családi levelezése nagyrészt elveszett, csak kevés oly írott emlék maradt ránk, amelyik a szigetvári hősnek gondolatvilágáról és érzéseiről ejt szót. De van, amivel a hiányt pótolhatjuk. Hál' Istennek, vannak Zrínyi életében oly jelenségek, amik mindenféle elegy-belegy írásnál többet érnek, többet beszélnek.

Tudjuk, hogy Zrínyi Miklós felesége: Rosenberg Eva idegen származású nő volt, aki magyarul nem tudott, s akinek gondolkozása a magyaréval osztályos és egyes sohasem volt. Ez a különben kiváló erkölcsű és műveltségű nő a fiait és a leányait törzsökös magyarokká alig nevelhette volna. Az ő világa más világ volt; az ő elméje más felé csapongott; ő nem értette a mieink vágyait s törekvéseit! *Zrínyi Miklós azonban a magyar szokásnak hódolt s volt ereje reá, hogy felesége keze alól kivegye a gyermekeit s magyar kézre adja őket* Ezzel világosan megmutatta, hogy fiait és leányait

nyelvre és szívre magyarokká kívánja tenni. A fiait az Erdődy-, a leányait pedig a Batthyány-családhoz adta akkor, mikor azok még gyermekorban voltak. És a Zrínyi-fiúk meg a leányok a magyar kastélyokban teljesen magyarokká váltak. A lányok a magyaron kívül más nyelvvel nem is éltek s kivétel nélkül törzsökös magyar családok fiaihoz mentek nőül. Azután Országh Kristóf, Batthyány Boldizsár, Thurzó Ferenc, Forgách Imre, Bánffy Miklós, Thurzó Elek, Perényi és Telekessy oldalán mint magyar főasszonyok a magyar nemzeti élet buzgó munkásaivá és híveivé lettek.

Zrínyi Kata Batthyány Ferenc udvarában nevedett föl. Ha valahol, úgy itt sajátíthatta el a magyar erkölcsöt, a magyar szokást; itt kedvelhette meg a patriarchális magyar életet. Hiszen Batthyányné (Bánffy Kata) korának egyik legkiválóbb, legmagyarabb s legdolgosabb főasszonya volt, aki a férjével együtt sok idegen család gyermekét nevelte tüzes magyarrá. Zrínyi Kata fogékony lelkében hamar visszhangra talált mindaz, amit a ház asszonya szóval és példával hirdetett s mutatott. Magyarrá lett minden ízében; megszerette a munkát; megkedvelte az egyszerűséget. A szerénység és az alázatosság, amely Batthyánynét oly igen áthatotta, az ő lelkében is mély gyökeret vert. Azután megszerette a majorkodást és a kertészkedést, melynek csínját-bínját kíváncsisággal és örömmel leste el nevelőanyjától.

Mikor az életbe került s mikor a dolgait immár magának kellett forgatnia, megbizonyult, hogy

amit gyermekkorban tanult, amit nevelőanyjától látott, az lelkének mind állandó tulajdonságává vált. Ránk maradt levelei, hozzátartozóinak följegyzései és a tőle alapított humánus intézmények azt hirdetik, hogy Zrínyi Kata századának egyik legkiválóbb s legkedvesebb női alakja volt. Csupa szív, csupa szeretet és szelidség ő. Kedvkereső feleség, leányos s gyermekes asszony, aki mások gyönyörűségére termett. A szeretetben állhatatos, a jó barátságban állandó, a hűségben erős. Orúl mások boldogságának s résztvevő szívvel szenved mások szenvedését. Boldog, ha jótékonyt művelhet, ha másoknak kedveskedhetik. Azt tudja az övének, amit másokra költ. Nincs epéje, a haragot és a gyűlölséget nem tűri a szíve. Még ellenfeleit is jó szívvel s engedelmes szolgálatával igyekszik magához vonnia. Hívő és vallásos lélek ő, kinek hite a sziklánál is erősebb. A hite, a vallásos meggyőződése igazgatja minden tettét. Isten áldásának nézi a boldogságot s minden erejével igyekszik azt teremtőjének meghálálnia. Istene látogató kezét szelíd engedelmességgel fogadja; bú és bánat idején el nem csügged, meg nem rendül; mert a hite ilyenkor is vigaszt nyújt neki. Az idők és az események semmi változást nem tesznek rajta. Egyforma mindig. Érzéssel van a lelke teli ifjúi korától egészen a haláláig, s ez érzések kifejezésére sokszor alig talál szókat. Levelei, miket férjéhez és szeretteihez írt, kiírhatatlanul kedves hangjukkal, édes méznél édesebb szavukkal ma is megragadják az olvasót. S férjének épp úgy

ír meglelt asszony korában is, mint kedves szerelmük tavaszán. A mély érzés és a tiszta szeretet csak akkor némul el benne, mikor lelke elszállófélben vagyon.

Minden, amit Zrínyi Kata gyöngye keze írt, kincse a régi magyar családi élet múltjának. Es ő sokszor és soknak írt. Sajnos, leveleinek a legtöbbször örökre elveszett. Egy-kettő még lappanghat a levéltárainkban. Kívánatos, hogy ezek is minél előbb napvilágra kerüljenek; mert minél többet ismerünk, annál szebb világításban áll előttünk a XVI. század e csodálatos, bájos és lebilincselő női alakja, kinél különb kevés termett e honban.

Zrínyi Kata alig volt még tizennégy éves,¹ mikor Batthyány Ferenc udvarában találkozott Thurzó Ferencel, a volt nyitrai püspökkel. Thurzónak hamar megtetszett a viruló leányka s foglalkozni kezdett vele. Zrínyi Kata víg szívvel vonta magához Thurzó uramat s ez örömmel szemlélte a szelíd engedelmességű s élénk eszű leánykát. Batthyány Ferenc és a felesége látván a két fiatal lélek kölcsönös vonzalmát, maguk fonogatták a fonalat, mellyel őket örökre egybefűzni igyekeztek. Az 1562. év tavaszán Batthyány Ferenc már az apát: Zrínyi Miklóst hívja magához, hogy Thurzó jelenlétében az eljegyzés ügyét dülőre vigyék.² Zrínyi Miklós meg is jelent Németújvárott s ott hamarosan dülőre vitték az eljegyzés ügyét. A lakodalmat

¹ Az 1548. év április 30.-án született és 1585 április 26.-án halt meg.

² Március 2.-án.

1562 június 21.-ére tűzték ki. A kor szokása szerint magát a királyt is meghívták a lakodalomra — Monyorókerékre. Zrínyi Batthyány Ferencet kérte föl lakodalmas főgazdának és Batthyányné Bánffy Katát főgazdasszonynak. A nászoló és a koszorús leányokat a Batthyány udvarában választották meg. A lakodalom a *katholikus vallás szertartása szerint* nagy pompával esett meg.

A katolikus szertartást azért említjük, mert történeti könyveink Thurzó Ferencről azt hirdetik, hogy miután megvált a nyitrai püspökségtől, a protestáns vallásra tért. Ez nem igaz. Thurzó Ferencet a pápa mentette föl az egyházi rend alól; a pápa adott neki engedélyt a házasságra, hogy a hatalmas Thurzó-család ki ne haljon.¹ Thurzó Ferenc első felesége: *Kosztka Borbála* katolikus nő volt s férjével a katolikus vallás szertartása szerint kelt össze. Thurzó második feleségével: Zrínyi Katával ugyanígy kötött házasságot. Hiszen ő maga írja a királynak, hogy a római katolikus egyház törvénye és szertartása szerint vezeti az oltárhoz Zrínyi Katát.² Eszerint ez időben Thurzó még nem is lehetett protestáns.

A hatalmas uradalmakkal rendelkező Thurzó Ferenc Letavára vitte ifjú feleségét. Ott és a regényes fekvésű Árvavarában boldogan éltek

¹ Erre vonatkozó iratok a cs. és kir. állami, továbbá a közös pénzügyi levéltárban vannak.

² Cs. és kir. áll. ltr. Hung. Thurzó maga írja: *juxta ritum sacrosanctae ecclesiae dei catholicae ingenuam virginem Catharinam*” etc.

napjaikat. Thurzó Ferenc kitűnő gazda, a művészetre és a tudományra sokat adó és szívesen áldozó ember volt. A várait és a kastélyait jó rendben tartotta; amikor módját ejthette, hol ezt, hol amazt ékesítgette. Itt is, ott is szép kerteket ültetett; nyári házakat építtetett, majorságokat létesített. Mindebben a jobb keze Zrínyi Kata volt. Különben is férjét magas állásai nagyon sokszor távoltartották s így a feleségének kellett az egész gazdaságot vezetnie. S Zrínyi Kata fáradhatatlannak látszott a munkában. Szárnyas majorságai, gyümölcsös és virágos kertjei messze földön elhíresedtek. S Kata asszony boldog volt, ha majorságait, kertjeit és halastavait dicsérték. A szomszédainak és a rokonainak gyakran küldözget kertje termékeiből és majorsága szárnyaiból.

Az 1564. esztendőben a férje megszerzi a ricsói és a bicsei uradalmat,¹ ahol azután ugyancsak volt mit tenniök. A nevezett uradalmakat ugyanis előbbi tulajdonosa: Wingarti Horváth Gáspárné zálogba vetvén, a zálogos úr: Lykerka János teljesen elhanyagolta azokat. Thurzó Ferencnek és Zrínyi Katának az érdeme, hogy Ricsó és Bicsé országszerte irigyelt kastélyokká váltak.

Zrínyi Kata rendkívül vallásos nő lévén, uradalmak lakóinak lelki dolgaival is sokat foglalkozott. Tanította a népet s az istenes és erkölcsös életre maga szolgált a legvonzóbb példával. Támogatta

¹ Közös pénz. ltr. Hung. Rendelet Lykerka Jánoshoz, hogy adja át Rhicsót és Bicsét Thurzó Ferencnek.

a szegénységet, ispotályokat alapított és iskolákról is gondoskodott. Mivel nagy udvartartása teljesen magyar volt s mivel szeretetreméltó tulajdonságai-
val az egész vidéket magához vonta: a magyaro-
sodásnak és a magyarosításnak ott a felvidéken
óriási szolgálatot tett. A szegény, de tehetséges
diákok taníttatásával is a magyarság ügyét szolgálta.

Amikor férje a Thurzó-család többi tagjainak a példájára a protestáns hit követőihez csatlakozott, Zrínyi Kata is az új hitre tért. Ez a hitbéli változás semmit sem változtatott rajta. Az maradt, aki volt; legfőleg csak a buzgósága és a jótékonyága lőn nagyobbá. Thurzó Ferencnek és Zrínyi Katának áttérése nagy hatással volt Trencsén- és Arvamegye népére. A jobbágyok ugyanis követték a földesurak példáját. S mivelhog y Zrínyi Kata a kastélyai-
ban és a templomaiban magyar istentiszteletet tar-
tatott, a magyar nyelv e helyeken napról-napra
nagyobb tért hódított.

Ezenközben multak az évek s változtak a viszonyok. Zrínyi Kata és Thurzó Ferenc boldog házaselete azonban mit sem változott. Épp úgy szerették egymást most is, mint a mézeshetekben. Házaseletük a lehető legboldogabb volt. S a gondviselés azzal is tetézte kegyelmességét, hogy öt kedves gyermekkel áldotta meg őket.¹ Ezek között volt a későbbi nagy nádorispán: Thurzó György is. Zrínyi Katának tehát semmi sem hiányzott abból, ami jót és kedveset e földi élet adhat. Boldogságát csak

¹ Anna, György, Ferenc, Orsolya, Katalin.

az zavarta, hogy a férjének gyakran és hosszabb ideig távol kellett lennie. Thurzó Ferenc ugyan nem kapott a tisztségeken és a megbízásokon, de az udvar erővel is a nyakába veté. Es hazafiúi kötelessége sérelme nélkül nem vonhatta ki magát ezek alól. Thurzó hosszas távolléte mindig megsomorította Kata asszonyt. Elhagyatva érzi magát; a szíve is rettegésben van az ura miatt; fejét néha még az álmra sem hajtja nyugodtan. Meg is írja az urának, hogy siessen haza, mert nála nélkül Isten áldását sem kívánja. Thurzó ilyenkor édes beszéddel vigasztalja a feleségét. Immár — írja — útban vagyok s jó békességet és vásárfiát viszen haza!

Kata asszony ilyenkor türelmetlenül várja. Tízszer is megjárja szemeivel az utat, nem jön-e már az ura? S ha meglátja őt, félkedve és gondja egyszerre eltűnik.

Mikor otthon övéik közt vannak, szívesen hívják és fogadják a vendégeket. Gyakran írogatnak a rokonaiknak s mindenfélével kedveskednek nekik. Zrínyi Kata például Révay Mihályné (Bakyth Anna) asszonynak, akit fölötte szeretett, 1564-ben imígyen írt: „Nagyságos és énnékem szerelmes én édes, bizodalmas asszonyom! Örökké való szolgálatomat ajánlom te kegyelmednek, mint szerelmes én édes asszonyomnak. Kívánom az te kegyelmednek jó egészségét hallanom, mind az te kegyelmed szerelmes urával egyetemben. Én is hála legyen az Úr-istennek, jó egészségben vagyok, mind az én szerelmes urammal együtt. Továbbá szerelmes, én

édes bizodalmas asszonyom te kegyelmednek küldök egy alávaló szaládiát. Te kegyelmedet kérem, mint szerelmes, én édes bizodalmas asszonyomat, hogy te kegyelmed vegye jó néven és te kegyelmed énnékem parancsoljon; én miben tudok, mindenben szívem szerint szolgálok te kegyelmednek, mint szerelmes én édes asszonyomnak. Továbbá te kegyelmednek ajánlom szolgálatomat. Az Úristen tartsa meg te kegyelmedet sok jó esztendeig, mind az te kegyelmed szerelmes urával egyetemben. Továbbá te kegyelmedet kérem, mint szerelmes én édes asszonyomat, hogy te kegyelmed mondja én szómmal János (Révay) uramné asszonyomnak és Ferenc uramné asszonyomnak szolgálatomat, mint szerelmes, bizodalmas asszonyimnak és ökegyelmeket kérem parancsoljanak. Én miben tudok, mindenben szolgálok ökegyelmeknek.”¹

Amit Zrínyi Kata itt írt, az nem üres szó. További leveleivel bizonyítja, hogy csakugyan minden kitelhető módon kedveskedett ismerőseinek és rokonainak. Az 1565. évben például Révay Mihálynénak fölötte kedves levelet írván, ajándékkal kedveskedik neki. „Továbbá — írja — ím te kegyelmednek küldök az majorságomból öt libát. Te kegyelmedet kérem, mint szerelmes, én édes bizodalmas asszonyomat, hogy te kegyelmed vegye jó néven és te kegyelmedet kérem, mint szerelmes, én édes bizodalmas asszonyomat, hogy te kegyelmed én velem parancsoljon; én miben tudok, mindenben

¹ Sajátkezű írása e levél.

szívem szerint szolgálok te kegyelmednek, mint szerelmes, én édes bizodalmas asszonyomnak.”

Ilyen hangon irogatnak Thurzó Ferenc és a felesége rokonaiknak. Mindegyikhez szeretettel közelgetnek; mindegyikkel jó lábon igyekeztek állani. Thurzó csak a felesége bátyjával: Zrínyi György urammal nem boldogult. Nem tudjuk miért, de ez a különben jeles ember valamennyi sógorával hadi lábon állott; még a nagynevű Batthyány Boldizsárt (Zrínyi Dorica férjét) is gyűlölte. Az 1571. évben Thurzó Ferenc uram Batthyány Boldizsárnak keservesen panaszkodik amiatt, hogy Zrínyi György mily rosszul bánik vele és a feleségével. Mi — írja — nem adtunk okot, hogy „*ennyire elidegenítette magát mitőlünk!*”¹

Annál jobb viszonyban voltak a Thurzóék Batthyány Boldizsárral és a feleségével: Zrínyi Doricával. Gyakran összejönnek. Ajándékkal lepik meg egymást. Thurzó különösen ráró madarakkal és vadászó ölyvekkel kedveskedik, Kata asszony meg maga termelte sáfrányt küldözget nekik. Thurzó Ferenc csak 1573-ban nem küldhetett rárókat Batthyány Boldizsárnak. Ez alkalommal így menti magát: „Rárókat bizony nagy örömmel küldöttem volna kegyelmednek, de bizony csak egy sincsen. Árvában volt egy; annak sem mehetek végére, hová lett el.”²

Ráró madarak helyett ugyanez év november

¹ Körmendi ltr. Missiles.

² U. o.

havában Árvából felvidéki orvosságot küld a beteg Batthyány Boldizsárnak: „Én — írja — magam mégis beteg vagyok és Krakóból egy doktort hozattam, ki mostan is itt vagyon énnálam és gyógyít engemet. Im kegyelmednek küldöttem *medve epéjét nősténről*. Kérem vegye jó néven.”¹

A múltó betegségen kívül egyéb csapás is érte a Thurzó-családot. Tudjuk, hogy 1566-ban hősi halált halt Zrínyi Miklós, aki amily kemény vitéz, éppen olyan gyöngéd apa volt. Zrínyi Katót és vele együtt egész családját gyászba borította édesapjának halála. A jó asszony az urával egyetemben megtörve sietett Győrbe, honnét Csáktornyára kísérte édesatyja fejét, melyet a szent Ilona monostorba temettek el. Ez a gyász eset annyira megtörte Zrínyi Katót, hogy az ágynak esett. Még a következő évben is folyton betegeskedett. Thurzó Ferenc híven ápolgatta szeretett nőjét s mindent megtett gyógyulására. Gyöngédségét eléggé mutatja az a körülmény is, hogy a királyhoz intézett folyamodásában hivatalai alól való felmentését kéri addig, míg felesége fölgyógyul. Ez idő alatt — írja — el nem távozik felesége mellől!²

A gondos ápolás és a szeretet lábra állította Zrínyi Katót. De igen rövid ideig tartott az öröme. Az Isten látogató kezét megint éreznie kellett. Az ura kezdett betegeskedni. S hiába ápolgatta őt Kata asszony teljes odaadással, hiába volt miatta

¹ U. o.

² Köz. pénz. Itr. E. 276. 1. 1567. aug.

a szíve folyton rettegésben, Thurzó Ferenc napról-napra jobban elnehezedett. Erezvén, hogy az ideje az estvéhez közelget, megírta a testamentumát. Ebben az utolsó írásában is nagy szeretettel szól az ő édes, szerelmes feleségéről s gyermekeiről. Nekik hagyta mindenét. Az 1574. év március 17.-én azután meghalt Árva várában.

Az ő halála úgy hatott a feleségére, mintha ideg-ből nyilat bocsátottak volna a szívébe. Mint az árvíz úgy jött reá a búsulás. Jó ideig nem ír, nem hallat magáról semmit sem. Gyászol és siránkozik.

Múlt az idő s Zrínyi Kata fájdalma is enyhült. Vidám és kedves gyermekek forgolódtak körülötte s munkája, gondja rengeteg akadt. Hite is azt sugdosta néki, hogy az isteni gondviselésben meg kell nyugodnia. Azután az udvarának és a reá néző jobbágyainak is példát kellett mutatnia, ha nem akart az emberektől ítéletet magára vennie. Thurzó halála után két évre tehát megvált a gyásztól. Még csak huszonhatéves, viruló asszony volt, nem csoda, ha kedvelte az életet s ha kereste a régi örömeit. Vendégeket fogadott és jó maga is eljárt a szomszéd udvarházakba. A sors összehozta őt a fiatal Forgách Imrével, akinek megnyerő modora, műveltsége és kedvessége szerelemre lágyította a szívét. A kölcsönös szerelmet gyűrűváltás követte. Az ünnepélyes jegyváltás 1576 június 21.-én Bicse várában esett meg. Jelen volt ott a hős Forgách Simon, a Dunáninnen lévő részek főkapitánya, Balassa János és István, Révay Mihály, Krusyth János főkapitány, Révay Ferenc, Dóczy

Gábor, Forgách Péter és Miklós, Telekessy István és Ováry Gáspár az asszonyaikkal egyetemben. Csak Zrínyi György, a menyasszony bátyja hiányzott. Ő keveselte Forgách Imrét s hallani sem akart nővére házasságáról. Pedig Forgách Imre ellen kevés embernek lehetett kifogása. Külföldi egyetemeken tanult, művelt és sokat olvasott ifjú volt. Bátyja, Forgách Simon, három országban ismert hadvezér volt. Másik fivére: Forgách Ferenc történetíró és nagyváradi püspök volt.¹ Magának

¹ Forgách püspök igen jó lábon állott a protestánsná lett öccsével, valamint Batthyány Boldizsárral is, aki szintén az új hit követője volt. Batthyány Ferencnek írta meg bizalmasan, miért hagyta ott a bécsi udvart. Mivel a magyar történetírás — nem ismervén e levelet — csak tapogatózik a kérdés körül, ideiktatjuk azt. „In summa azt írhatom kegyelmednek, hogy császár ő felsége az velencésnek (t. i. Delphininek) adta az győri püspökséget, *kit soha ez óráig egy magyar király sem mívelt vala!* Immár most kéréssel tapasztaljuk, hogy elveszünk, azért csak az mindenható Úristen immár, ki minket tart; mert nekünk más országban sem azelőtt nem adott, azután sem ad, az mi országunkban sem ad. *En immár mindenből kivettem reménységemet!* ... ha magyarnak adta volna, semmit nem gondolnék vele, de hogy velencésnek adta, ki az szent koronának ellensége és kinél az föld hitványabb embert nem teremtett, *az énnékem bosszúságom és nagy, megmondhatatlan kisebbségem,* mely dolgon senki eleget nem tud csodálkozni. Kérem azért kegyelmedet az Istenért, adjon tanácsot, mit kell mívelnem.” — Ezután elmondja a levelében, hogy ő nem megy a császárral sehová sem; „hanem hon akarok laknom, hogyha mind az török, mind az rebellisek megnyomorítottanak, ennél is inkább meg ne nyomorogjam és koldustáskára ne jusson dolgom.” (Bécs, 1565 november 15. Batthyány Ferenchez.)

Forgách Imrének vagyona is szépen volt. Az 1576. évben például, mikor a kincstár a főuraktól és a püspököktől kölcsönt igyekezett szerezni, Forgách Imrétől kérte a legnagyobb összeget: ötvenezer forintot! S ő nem vonta meg magát az áldozattól. Pedig nagyon sokat költött iskolákra, szegény, fiúk taníttatására és ispotályok alapítására is. Ő adta ki Forgách Ferenc püspök munkáit is! Maga is jelesen forgatta a tollat.

Forgách Imre a protestáns vallás buzgó híve, egyik legkiválóbb és leglelkesebb bajnoka volt. A felvidéken kevés ember tett annyit a protestáns vallás és iskolázás ügyében, mint ő. Egyik legszebb vonása, hogy minden buzgósága mellett sem volt türelmetlen és gyűlölködő. Annyi jóság és szeretet lakott lelkében, hogy a gyűlölség teljesen kiszorult onnan. A lehető legjobb viszonyban él a testvéreivel: Forgách Ferenc püspökkel és Forgách Simonnal, aki fiát Rómában katolikus papnak nevelteti! Sűrűn leveleznek egymással, de a felekezeti kérdéseket sohasem bolygatják. Többi rokonaival is igyekszik a lehető legjobb viszonyt tartani. Szébb és nemesebb hangon alig levelezhet valaki, mint Forgách Imre a Batthyányakkal és a Zrínyi nemzetség tagjaival.

Mivel Forgách Imre és Zrínyi Kata szívét ugyanazon érzések tölték be, mivel mindkettőnek istenfélő lelke egyazon célért, egyazon eszméért lelkesedett: párját ritkító, eszményi viszony keletkezett köztük. Szébb, vonzóbb és példásabb házaseletet az övékénel nem mutathat föl a XVI. század. És e

házasélet egét felleg nem borítja, egyenetlenség soha nem rontá. Boldogságuk virradtakor csak olyanok egymáshoz, mint házaséletük alkonyán!

Mivel Forgách Imre majdnem állandóan otthon tartózkodott, a feleségének kevés alkalma volt véle levelet váltania. De ha mégis akadt ilyen alkalom, akkor annyi gyöngédséggel, annyi szeretettel ír, hogy szókat is alig talál az érzései kifejezésére. Egyik ilyen alkalommal írja például az urának: „Az én holtomig való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes szívem én édes urának. Kívánok az Atya-Úristentől az Krisztus által kegyelmednek kimondhatatlan sok jókat testünk és lelkünk szerint, kiben hogy velem egyetemben én édes szerelmes uram, ő szent felsége kegyelmedet sok jó ideig megtartson, szent nevének tisztességére és nekünk idvességünkre, imádjuk ő szent felségét.

Továbbá szerelmes én édes szívem ura, kegyelmednek azt írhatom, hogy az mi szerelmes gyermekink Istennek legyen hála, mind békével vannak.

Én édes szerelmes szívem, uram, az szánat im elküldöttem kegyelmednek, kérem szívem, én édes szerelmes uram, hogy kegyelmed siessen haza; én holnap várom kegyelmedet haza. Ha kegyelmed nem jöhet holnap, bizony elég bánatban leszek. Evvel ajánlom kegyelmednek az én holtomig való szolgálatomat és az én kegyelmedhez való tiszta szívből való szerelmemet, mint szerehnes szívem én édes lelkem uramnak. Az Úristen hozza kegyelmedet szerelmes én édes uram jó egészségben haza

hamar és adja az Úristen, hogy láthassam kegyelmedet szerelmes én édes lelkem uram ugyan jó egészségben és boldog életben, kiben nagy sok jó ideig egyetemben az menynek, földnek ura minket megtartson az ő áldott, szerelmes szent fiának érdemeért ámen. Ez levél kelt Bicsén, csötörtök estve fél öt órán. 1577.”

Hogy Forgách Imre ugyanilyen szeretettel irogatott a feleségének, mondanunk sem kell. Csak-hogy ő jobban forgatta a tollat, mint a felesége. A leveleit — rendes szokása szerint — szent könyvek-ből vett jeles mondásokkal és költői hasonlatokkal szokta megrakni. Az eféléknek tanulni vágyó felesége mód nélkül örvendett.¹

Kölcsönös vonzalmuk és szeretetük hatással volt a Thurzó-árvákra is. Ezeket Forgách Imre a saját gyermekeinek tartván, a legnagyobb gonddal neveltette s szeretetével elhalmozta. *Még az esztergomi káptalan is azt hagyta írva, hogy Forgách Imre mostoha gyermekeinek úgy viselte gondjokat, mintha saját gyermekei lettek volna!* Hogy ezen eljárás az anyának, Zrínyi Katának szeretetét és háláját az urához csak növelte, mondanunk sem kell.

Zrínyi Kata és Forgách Imre boldogságán nem igen lelkesedett Zrínyi György. Amint említők, ő minden módon ellenezte a házasságukat, S mikor ezt megakadályozni nem tudta, legalább ürmöt

¹ Rudolf király Forgách Imre virágos s költői hasonlatokkal megrakott leveleit unalmasoknak mondta!

² Orsz. levélt.: Neoregest. 660. fasc. 17.

igyekezett önteni a poharukba. Ez sikerült is neki. Thurzó Szaniszlóval és Thurzó Elekkel (aki Zrínyi Borbálát vette feleségül) ő is egyik gyámja volt Thurzó Ferenc és Zrínyi Kata gyermekeinek. Könnyű volt tehát a két Thurzót fellovalnia, hogy vegyék ki Forgách Imre kezéből a Thurzó-árvák vagyonának kezelését. Emellett Árva várának tisztjeit is fölbújtotta, hogy Forgách Imrét ne bocsássák be a várba. Es csakugyan megtörtént, hogy Forgách Imre előtt felvonták a vár kapuját.

Ugyanakkor történt, hogy Árvamegye rendjei őfelségét arra kérték, nevezné ki Forgách Imrét főispánuknak addig, míg Thurzó György felnövekszik. Forgách Imre — írják a rendek — nőül vette Thurzó Ferenc özvegyét, s a Thurzó-árvákat táplálja, neveli és gondozza. S mivel a törvény is úgy intézkedik, hogy az anya a kiskorú gyermekek gyámja, méltányos dolog, hogy az anyának férje viselje a főispáni tisztet, míg Thurzó György felnövekszik.¹

Alig hogy Árvamegye fölirata ismertté lett, megkezdődött a Forgách Imre ellen való áskálódás. Egyéb bűne nem volt, tehát azt hirdették, hogy Báthory István lengyel királynak a rokona s miként Forgách Ferenc püspök, úgy ő is a lengyel királyhoz húzódik. Az udvarnak ennél több sem kellett! Amúgy is gyanús szemmel nézte a lengyel királyal érintkező urakat s most attól tartott, hogy

¹ Cs. és k. áll. Itr. Hung. Humilissima supplicatio universitatis nobilium comitatus Arvensis, 1576. aug.

Árvába is oly ember kerül, aki lengyel kézre játsza a várat. A király tehát vonakodott az árvái főispánság odaadományozásától.

Forgách Imrét mélyen bántotta a róla hintegetett hamis hír. ígérte is a hír terjesztőjének: oly helyen fordítja orcájára, hogy megpirul! A királynak is írt s méltatlankodva utasította vissza a róla terjesztett mende-mondát.¹

A hős Forgách Simon tudván, hogy honnan fúj a szél, öccse védelmére kelt. Megírta Nádasdy Ferencnek, hogy Zrínyi György igyekszik az öccsét megrontani; mert *nem tartja a Forgách nemzetiségét a Zrínyiekhez méltónak*. Pedig a külföldi országokban is ismerik már a Forgách nevet . . .

„Indult vala öcsém — írja tovább — Árvába, holott az porkoláb: Horánszky András és az udvarbíró: Abaffy János *Zrínyi uram persuasiojából meghasonlottak öcsém ellen, asszonyom (Zrínyi Kata) és gyermeki ellen és be nem bocsátották az várba, azzal támasztván dolgokat, hogy ők nem hitesek Forgách Imrének, hanem Thurzó Ferencnének voltak hitesek és az ő gyermekinek. Azoknak meg is tartják az házat*.

A porkoláb — írja Forgách Simon — megesküdt és annak felette hites, pöcsétes levelet adott. Eadem forma az udvarbíró is az kapuközben solemniter esküdt meg ugyanott Árvába Balassy István uram kezén, hogy Zrínyi Kata asszonynak és gyermeki-

¹ Cs. és k. Itr. Forgách Imre öfelségéhez 1576 aug. 30. Letava.

nek tartják az házat. Kik megfeledkezvén hitekről, im gonosz emberekké lőnek, kit nem kellett volna Zrínyi uramnak mívelni és nem kellene oly igen az mi atyafiságunkat aspernálni.¹

Forgách Imrének kizárása Árva várából hosszú és elkeseredett port támasztott Thurzó Szaniszló és Thurzó Elek, meg Forgáchné Zrínyi Kata között. A Thurzók nemcsak Árva vára kiadását követelték, de még a kiskorú Thurzó-gyermekeket is el akarták ragadni édesanyjuktól: Zrínyi Katától. A szelíd lelkű nő, ki mindenkinek csak szolgálni kívánt s ki méltán hihette, hogy gyűlölői nincsenek, szorult szívvel nézte a rokonaitól támasztott harcot. Mindent kívánt, csak gyűlölködni és perlekedni nem! A gyermekeit azonban nem engedte karjai közül kiragadni s így bár lelke fájdalmával, de mégis belement a Thurzók ellen támasztott pörbe.² Először is jó embereket igyekezett szerezni. Irt sógorának: Batthyány Boldizsárnak, aki készséggel állott a bajban melléje. Azután a kancellárhoz és a győri püspökhöz fordult. Ezt régi jó ismeretség fűzte hozzá, tehát méltán remélhette, hogy mellette tesz szót. A győri püspök válaszolt is neki. A válasza azonban lesújtó volt Zrínyi Katára; mert tudatta véle, hogy a király Thurzó Elek és Szaniszló javára döntött.

¹ Orsz. levélt. Nádasdyhoz intézett levelek; Surány, 1576 aug. 20.

² A hosszú és elkeseredett pör iratai az Országos ltr.-ban vannak ilyen cím alatt: Extr. elenchi liter, instrumentorum dominium Lethava coocernentium.

Zrínyi Kata most magához a királyhoz fordult. Az 1576. év augusztus 30.-án Letaván kelt folyamodása a gyermekeiért aggódó anyának mesteri írása! Most, először életében áll elő örök emlékezetű atyjának: Zrínyi Miklósnak érdemeivel. Azután fájdalmas hangon említi, hogy öfelsége őt meg sem hallgatta Árva vára és a gyámság ügyében. Nincs is gyámra szükség; mert más mint az édesanya nem is nevelheti a kiskorú árvákat. A törvény szerint a gyermekeknek, míg nagykorúak nem lesznek, ő a gyámja. Rosszul informálták öfelségét. A gyermekekhez senki sem áll közelebb, senki nem gondolhatja jobban, mint az édesanyjuk!¹

Zrínyi Katával egy időben Thurzó Szaniszló is írt az udvarnak, még pedig Árva várából! Folyamodásában elmondja, hogy augusztus hó 21.-én jött Árvába s a tisztek: Horánszky András és Abaffy János szép tisztességgel fogadták; de ugyanazon napon és ugyanabban a percben megjelent ott Forgách Imréné Zrínyi Kata is. Megmutattam neki öfelsége rendeletét s az árvák és a javak kiadását követeltem tőle. Zrínyi Kata asszony kezen megtagadta követelésem teljesítését. Ezt látván a tisztek, egyikünket sem akartak az árvák gyámjául elismerni. Azonban úgy Abaffy, mint Horánszky kijelenték, hogy esküjüket híven megtartják. Már most felséged bocsásson hozzájuk rendeletet, hogy kit tartoznak gyámul elismerni.

¹ Cs. és k. áll. ltr. Hung, „quis enim — írja Zrínyi Kata — por deum immortale proprior liberie, quam genitrix”!

Mikor a leveletem befejeztem — írja Thurzó Szaniszló — kaptam felségednek augusztus hó 19.-én kelt rendeletét, melyben engem jelent ki gyámnak. Én Zrínyi Katával előbb megegyeztem, hogy a gyámság ügyének eldöntését bírákra bizzuk. De most elállók ez egyességtől s magamhoz hivatván Abaffyt és Horánszkyt, megmutattam nekik felséged rendeletét. Erre ők is elismertek gyámnak! Csak azt kívánják, hogy ők is kapjanak ilyen rendeletet.¹

Thurzó Szaniszló ezután benmaradt Árva várában és elegendő őrséget is vetett belé. Azonban az öröme még korai volt. Zrínyi Kata nem hagyta az igazát! S férjével együtt folytatta a küzdelmet Thurzó Szaniszló ellen. Rudolf király 1576 október 14.-én Ratisbonnban kelt rendeletében a saját tanácsosait és a magyar tanácsosokat bízta meg, hogy Zrínyi Kata gyámsága ügyében neki kimerítő jelentést adjanak. Mivel ez az ügy — írja a király — igen fontos, tehát alaposan meg kell vizsgálni.²

Míg a tanácsosok a fejüket törték és tanakodtak a gyámság ügyében, addig Forgách Imre s felesége meg Thurzó Szaniszló között a villongás mindig nagyobb arányokat öltött. Thurzó Szaniszlónak azonban hamar meg kellett tapasztalnia, hogy a

¹ U. o. 1576 aug. 24. Mellékelve van Abaffy János és Horánszky András fölterjesztése is esküjük és a gyámság ügyében.

² U. o.

magyar főurak java része nem az ő, hanem Forgách Imre és Zrínyi Kata oldalán állanak. Batthyány Boldizsár, Nádasdy Ferenc, Forgách Simon, Rátkay stb. mind Zrínyi Kata mellé állottak. Maga Zrínyi György is fordított egyet a köpönyegén s kibékült Forgách Imrével.

Zrínyi Kata meleg hangú levélben köszönti mindazokat, akik igaz ügye mellé állottak. Batthyány Boldizsárnak például hálatelt szívvel köszöni a jóságát, „Kit te kegyelmednek az én szerelmes urammal együtt mindétig megszolgálni igyekszünk. Az Isten is jót ad érette kegyelmednek, az világ előtt is dicséretes leszen, hogy te kegyelmed ily közel való atyafiát az hatalmasoknak nem hagyja megnyomorítani. A locumtenens bosszúját az Zrínyi nemzetségre és irigységét én rajtam, ha te kegyelmetek ellene nem állott volna, kitöltötte volna!”¹

Nádasdy Ferenc, Batthyány Boldizsár, Zrínyi György, Forgách Simon, Rátkay s más főurak 1578-ban elhatározták, hogy mindnyájan felmennek Árvába s ott egyezséget teremtenek Zrínyi Kata és Thurzó Szaniszló között. Mikor ennek híre Bécsbe ért, ott politikai összeesküvést láttak a dologban; s azt hitték, hogy a nevezetteket a lengyel kérdés csalogatja Árvába. Az 1578. év november hó 20.-án Ernő főherceg meg is írta Rudolf királynak, hogy *meg kell akadályozni az árvái össze-
jövételt.* Rielmann komáromi főkapitányt kell meg-

¹ Körmendi ltr. Missiles, Bécs 1578 aug. 8.

bízni, hogy figyelje a nevezett urakat. E tekintetben — írja Ernő főherceg — már értekeztem a haditanács tagjaival.¹

A nevezett urakra azután oly nagy vigyázás volt, hogy az árvái út elmaradt. Nem is csoda, hiszen a bécsi udvar Nádasdy Ferencet és Batthyány Boldizsárt Bécsbe hívatta, hogy őket ott elfogassa! Szerencsére mind a kettőt figyelmeztették a kelep-cére s így nem mentek Bécsbe.

Az árvái út elmaradt ugyan, de a Zrínyi Györggyel való kibékülés nagy és igaz örömet keltett a Forgách-házban. Különösen örvendett annak Zrínyi Kata, aki alig várta, hogy az Isten szembe juttassa őt a bátyjával. Úgy Zrínyi György, mint Batthyány Boldizsár megígérték, hogy a következő év (1579.) nyarán meglátogatják Forgáchékat. Mivel pedig a látogatásuk késett, Forgách Imre a maga és felesége nevében egyik levelét a másik után bocsátotta Batthyány Boldizsárhoz és Zrínyi Györgyhöz s méznél édesebb szavakkal hívogatja őket Bicsére. Az 1579. év augusztus 21.-én például így írt Batthyány Boldizsárnak: Szívünk fáradtáig vártuk immár az te kegyelmed eljövetelit... Kérjük az én atyámfiával, Zrínyi Katával egyetemben, jöjjön immár kegyelmed... Ha késik uram kegyelmetek, az mint szokták mondani: míg az felvetett alma alájő, idő változhatik. Az Isten szerelmére szánja el már magát az útra, mit ha megmível uram kegyelmetek, annyi híre neve leszen az egész ma-

¹ Cs. és k. áll. ltr. Hung.

gyár nyelven szóló emberektől kegyelmeteknek érette, meg sem gondolhatja kegyelmetek.¹

Ugyanezen napon Zrínyi Györgynek is írt. Azt mi semmi nyelvvel ki nem mondhatjuk — írja — mely nagy kívánsággal akarjuk hallani idejövételüket. Csak jöjjenek minél előbb, az Úristen is viszontag jót ad érette. *„Az én szerelmes édes Katámmal úgy várjuk régtől fogvást kegyelmedet, mint az Úristen irgalmát, kit értvén kegyelmed, immár mentsen meg bennünket az nagy gondból!* Zrínyi Miklós uram ökegyelmének, noha ismeretlen uram atyámfia, de javát kívánom.”²

Forgách Simon főkapitány ugyanilyen szeretettel hívogatja Zrínyit is, Batthyányt is. Ez utóbbinak írja 1579 aug. 26.-án Surányból: „Elfáradánk uram, várván az kigyelmetek eljövését; mert bizony nagy buzgó szívvel vártam az kegyelmed ide jövését, főképpen, hogy annyi időtől írást is semmit nem vöttem kegyelmedtől. Az takarodás immár elvégződött; az idő is meghívesedett, az út is jó... Jöjj el immár és töltsd« be szívünknek kívánságát. Segítse meg kegyelmed szegény atyafiait, kiért imádhassanak Istent. Három rárót tartok kegyelmednek”³

Ugyanezen napon Zrínyi Györgynek is írt Forgách Simon, őt is kérve kérte, adná magát végre az útra. „Könyörülj uram, — írja — igen apró atyád-

¹Körmen di Itr. Missiles, Batthyány Boldizsár levelezése.

²U. o.

³U. o.

fiai hadd imádjanak Istent éretted. Mi pedig öcsémmel egyetembe szolgálhassuk meg kegyelmednek.”¹

Röviddel e levél írása után a Forgáchok régi vágya teljesült. Zrínyi György, Zrínyi Miklós, Batthyány Boldizsár, Révay Ferenc sok jó főnemessel egyetemben megjelent Bicsén. Gondolhatjuk, minő öröm fogta el Zrínyi Katát, mikor fivéreit, sógorát s legközelebbi atyafiait maga körül látta! Szíve régi vágyódása teljesült. Most már szentül hitte, hogy Isten meg adja érnie ellenségeinek megalázását. Miután vendégei kipihenték magukat s megnézték Zrínyi Kata asszony szép kertjeit s viruló majorságait, ismét útra övezték magukat. Árva vára felé tartottak, hogy a rég húzódó viszálykodást megszüntessék. Velük ment Zrínyi Kata is György (Thurzó) fiával. Árva vára elé érkezvén, nagy meglepetés érte őket. Thurzó Szaniszló fölvonatta a vár hídját s nem bocsátotta be a várba a főúri vendégeket! Nemcsak Zrínyi Katát, de a jelenlévő urakat is mondhatatlanul bántotta Thurzó Szaniszlónak e furcsa eljárásai Hevenyében el is határozták, hogy hatalmaskodás! port indítanak Thurzó Szaniszló ellen. Ez meg is történt. Ráadásul azután Forgách Imre a Thurzó-árvák vagyonának hűtlen kezelésével is vádolta Thurzó Szaniszlót.

Az elkeseredett pörlekedésnek az lett a vége, hogy Árva várát kivették Thurzó Szaniszló kezéből s Thurzó György nagykörúságáig a kamara kezelésére bízták. Ezzel együtt a gyámság alól is föl-

¹ U. o.

mentették Thurzó Szaniszlót.¹ Zrínyi Kata tehát győzedelmeskedett; a Thurzónak nem sikerült az árvák kiragadása anyai szárnyai alól.

A hosszú és elkeseredett pörnek sok kellemetlensége mellett volt jó eredménye is. A Zrínyiek kibékültek a Forgáchokkal s azontúl jó atyafiságban éltek egymással. Batthyány Boldizsár is megkedvelte Forgách Imrét s azontúl jó szívvel levelezgetett véle. Forgách Imre szokott módja szerint a remekírók és a szentatyák bölcs mondásaival cifrázta föl a leveleit. Olyikban több az idegen nyelven írt sor, mint a magyar szó. Minden levelében ott találjuk, hogy az ő legvidámabb és legkedvesebb Katája örök szolgálatát ajánlja! Az 1582. évben a többi közt imígyen ír sógorának: „Én kegyelmedet annyira becsültem, hogy még az én magam leányát is mindenkor eladnom kész volnék csak egyedül az kegyelmed szavához is képest.”²

Forgách Imre levelezése bizonyítja, hogy a rokonok többször megfordultak a kies fekvésű Bicsén, ahol Zrínyi Kata víg szívvel fogadta őket. S bármeddig koptatták is Kata asszony házának küszöbét, egyik sem panaszkodhatott, hogy kiadtak rajta, mint a patai szűrön. Aki csak megfordult Bicsén, Forgách Imre és Zrínyi Kata példás és boldog házáséletében gyönyörködött. S a boldog szülőket vidám és lármás gyermekcsapat vette körül. A Thurzó-árvákon kívül ugyanis Forgách Imrének

¹ K. p. 1. E. 1583.

² Körmendi Itr. Missiles.

öt leánya és egy fiúgyermek született Zrínyi Katától. A hivatalos iratok jelentése szerint Forgách Imre és a felesége ezeket nagy gonddal és szeretettel nevelgették.

Az 1583. évben Forgách Imre megszerezte a hatalmas trencsényi uradalmat s vele együtt megkapta a trencsényi örökös főispánságot is. Azontúl a család a trencsényi pompás várban lakott. Zrínyi Kata és Forgách Imre ez új birtokukon is folytatták térítői munkásságukat. Mint többi uradalmakban, úgy itt is gondoskodtak iskolák, egyházak és ispotályok alapításáról. Ezek számára regulákat is írtak. A trencsényi uradalomról készült hivatalos összeírások megörökítették e regulákat is s így Forgách Imre és Zrínyi Kata asszony gondolkozásának és szellemének beszélő emlékét hagyták reánk!¹

A trencsényi összeírások szerint Forgách Imre és felesége minden népesebb falujokban alapítottak ispotályt (szegényházat) s a trencsényi hévizek mellett fürdőházat is a szegénység számára. A trencsényi, teplai, baáni, kubrai stb. ispotályok egyforma regulákkal éltek. „Ispotályházban — mondja az utasítás — ki nem akar közülnök imádkozni, egyet se tartsanak köztük. Ha valaki nem tudja az imádságot, hitnek ágait és az isteni tízparancsolatot, napot kell hagyni neki, hogy megtanulja. Ha nem akar tanulni, üzzék ki onnét. Udvarbíró fekete szabású szürke posztót csinál-

¹ Orsz. ltr. Urb. et Conscript. 64. fasc. 35. sz. Az 1588. évi összeírás egymaga hatalmas ívrétű kötet.

tasson és adjon minden férfinak, asszonyembernek és lánynak, kik ispitályba laknak, egy hosszú szoknyát, kétszer cipellőst, férfinak két hosszú inget és egy vagy két gatyát, férfinak egy süveget, mindenkinek egy szíjövet, asszonyembernek és lánynak egy hosszú inget az ő módjuk szerint, két előkötőt, két pinzes fedelet (t. i. fejre kendőt), lánynak egy hajfonót és egy fekete paraszt pártát. Ha ki meghal, annak csináltasson (t. i. az udvarbíró) inget bokáig, abba temessék. Koldulni nem szabad, de ha úr jön, kettőt közülök perselylyel istenébe oda küldjön. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösdben és *Széni Imre napján* mind a négy napra minden ispíta három tál étket kap, bárányt, hat-hat tyúkot, 24 icce borsót, szalonnát, lisztet, 6—6 icce bort és 10—10 icce sert. Egyik tál étel mindenkor borsos és sáfrányos légyen.

A várbeli prédikátor kap évenként 34 és fél kvarta lisztet, 312 font tehénhúst, 365 icce bort, 430 icce sert. Az *öreg deákoknak* ad az úr minden héten hústra 30 pénzt, mendikánsoknak 20 pénzt, egy vég morvái posztót. De, az mester jól meglássa, kik bujdosók volnának, hogy azoknak ne adjon. Oskolabéli diákoknak és mendikusoknak ad a várból minden héten lisztet másfél fertályt és egy-egy kántorba (negyedévbe) borsót, másfél fertály kölest vagy pohánka kását másfél fertályt. Szegényeknek, kik vasárnap istenébe alamizsnát várnak 8 ft. 32 kr.-t, a mendikusoknak az egyháznál minden vasárnap 6 dénárt.”

Az összeírás szerint Bán községben igen szép

gyümölcsös kert volt, melyet Podmaniczky-kertnek hívtak. Forgách és felesége ebbe a szép kertbe építette az ispotályházat tíz koldus számára. Ezek is ugyanazon regulákkal éltek, mint a trencséni ispotály lakói.

Egyházi dolgokban az udvarbíróknak utasítása így hangozott: „Gondot viseljen a parochiákra, egyházakra és iskolákra, hogy el ne pusztuljanak. Az prédikátorokat minden rendbéli nép nagy tiszteletben tartva, becsülje és tisztelje; jövedelmük ne kisebbüljön se prédikátoroknak, se egyházaknak, sem az oskoláknak. Valamikor bemégyen az faluba az udvarbíró, először is szemben legyen az prédikátorral s megértse tőle, ha az bíró, esküdtek és egyéb köznép vasárnap és egyéb ünnepnapokon járhatnak-e az egyházhoz Isten igéje hallgatására. Ha találkoznak oíyak, hogy igen ritkán járnak prédikációra, az kézi kalodába — ki az falu közepén vagyon — betétesse. Ha ki oda nem fér, lánkra kötöztesse s ott az kaloda környül legyenek prédikációtól fogva estélig. Ha azonban nem tanulnak, más vasárnap is betétesse afféle kalodába és két nap tartassa benne éjjel is. Ha az másik fogságon sem tanulnak és prédikációra még sem mennek, tehát minden késedelem nélkül, feleségestül kiküldje az faluból, házát és földjét vegyék el pénz nélkül. Az prédikátorokat mindenkor megintse, hogy az parasztnépet tanítsák imádságokra és minden fél esztendőben egzaminálják, házankint véneket és ifjakat, férfiat és asszonyállatot. Napot hagyjanak nekik, míg megtanulják. Ha így sem tanulnának,

erősen meghagyja a prédikátoroknak, hogy hírré tegyék az udvarbírának az efféléket s az udvarbíró minden kedvezés nélkül megfogassa és fogásból ki ne bocsássa, míg meg nem tanulják az imádságot. Minden faluban legyen kézi kaloda tizenkét emberre való. Azokon vasreteszek legyenek és lakatok, hogy belakatolhassák, a kit betesznek. Egy falu se merjen fejők és jószágok vesztébe az úr híre nélkül az prédikátoroknak búcsút adni. Nem az ű dolga ez, hanem az úré.”

Szigorúan tiltják a regulák továbbá a bűbájosságot és kártyajátszást. Minden játékosra egy forintnyi bírság jár. A fonókra nézve ezt mondja: „Az éjjel való fonásokat udvarbíró mindenestől megtiltja; valaki engedi házánál az fonást, három forintot adjon, s valakit ott találnak, mindenik adjon, mind férfi, mind asszonyember és leány egy forintot.” Végül az udvarbíráknak meghagyja, hogy *a jobbágyokon soha egy pénzt se vegyenek törvény nélkül* s ok nélkül bántalmazni ne merjék őket!

Íme így gondoskodott a nemes szívű Zrínyi Kata és Forgách Imre az ő papjaiknak, deákjaiknak és szegényeiknek erkölcsi és anyagi jólétéről. Nem kicsi dolog volt ez azokban a szűk és hadas időkben, amikor a pénz hiányát úr és jobbágy egyaránt szenvedte! Az új hit nyomában tehát a trencsényi uradalomban is humánus intézmények keletkeztek s minden faluban a magyar nyelv és magyar szellem kezdé szárnyait terjesztgetni. Az utóbbinak útját talán éppen az emberszeretet megnyilatkozása egyengette. Talán ezek a humánus intézmények és

a földesúr példás élete tették lehetővé, hogy Trencsén népe nesztelenül az új hitre térhessen.

Az összeírás a hitéletre és az oskolákra vonatkozó intézkedéseken kívül felsorolja még azokat az intézkedéseket is, miket Zrínyi Kata és Forgách Imre a trencsényi uradalom fölvirágoztatására tettek. Megemlíti a kerteket, az új halastavakat, a Zrínyi Katától újra épített sörfőző házakat stb. Mindezek azt hirdetik, hogy az új földesúr és felesége áldást hozott a trencsényi uradalomra!

Zrínyi Kata trencsényi fáradozásának és térítői munkásságának a gyümölcsét csak igen rövid ideig láthatta. Hirtelenül s nem várt módon elragadta őt a halál. Az 1585. év tavaszán a szüléshez közel állott. Férje távol volt s a szegény asszonyt nem tudni miért bús sejtelmek fogták el. Március hó 11.-én írja utolsó levelét Bicséről az urának. Ebben is holtig való szolgálatát ajánlja az ő szerelmes szívének: édes urának. „Kívánok — írja — az Atya-úristentől az Krisztus által kegyelmednek kimondhatatlan sok jókat, testit és lelkit, kiben hogy én édes szívem lelkem uram ő szent felsége kegyelmedet sok ideiglen megtartson, szent nevének tisztességére és kegyelmednek üdvösségére: tiszta szívből könyörgök ő szent felségének. Simon, legyen hála az Úristennek, jól vagyon, az többi (gyermek) is, legyen hála az Úristennek jól vannak, *én pedig napról-napra mind nehezebben vagyok. Továbbá szerelmes szívem, én édes uram, kegyelmedet kérem, hogy ha kegyelmed engem szeret, ne késsék kegyelmed ott, hanem siessen kegyelmed haza!* Azon is

kérem kegyelmedet, mint szerelmes szívemet, én édes uramat, hogy kegyelmed az inastól írja meg énnékem, mely nap indul kegyelmed, s mint és merre jó kegyelmed haza, hogy tudhassak kegyelmed elibe küldeni Trencsénben. Én innen kegyelmednek semmi hírt nem írhatok; mert sehonnét semmit nem hallok. Szívvel ajánlom kegyelmednek az én holtomig való szolgálatomat és az én kegyelmedhez tiszta szívből való szerelmemet, mint szerelmes szívem, lelkem én édes egyetlenegy uramnak.”¹

Zrínyi Katának ez utolsó levelében is a végtelen gyöngédség és a mély szeretet szólal meg. A világért sem nyugtalanítja az urát; többet ír róla, mint magáról. Mindössze csak arra kéri őt, siessen haza, hogy mellette legyen, mikor az órája elközelget.

És Forgách Imre lóhalálban sietett haza. Április hóban megszületett Julianna nevű leánya, aki rövid pár nap múlva meghalt. Azután egyetlen fia: Simon is meghalt. Április hó 26.-án követte őt a leghűbb és legjobb anya: Zrínyi Kata is. Méltán írta Forgách Imre Julianna nevű lánykáját anyagyilkosnak; mert csakugyan ő okozta Zrínyi Kata halálát.

Forgách tehát elvesztette „*lelkének felét, fejének ékességét*”. Egyszerre három kedves halottja is volt. Azt sem tudta, melyiket sirassa. De *azért*, mint vallásos ember, nem zúgolódott. Ő maga írta a naplójába fia halálakor: az Úr adta, az Úr vette el; áldassék szent neve érte! Ernő főherceghez intézett szép levelében a többi között így írt a

¹ Magyar hölgyek levelei. 60. és köv. lap.

boldogult feleségéről: Mikor már minden halandó között a legboldogabbnak képzeltem magamat, mikor már az élet minden csapásától mentnek hittem magamat: minden csapás egyszerre rám szakadt. Két hónap alatt elvesztettem legédesebb feleségemet, egyetlen fiamat és lányomat ¹

Forgách Imre a feleségét, hív társát az ő legkedveltebb tartózkodási helyén, Bicsén temettette el. A jó asszony ott alussza álmait a bicsei templomban. Sírja fölé a megható föliratot szerelmes ura írta. Szól pedig ez imígyen:

Catharinae meae svavissimae: Emericus Forgach,
Hic pietatis honos, haec sunt pia dona mariti,
Cui multum Catharina fui dílecta Zeríni.
Ergo video Forgach, quae nam pius hic mihi conjunx:
Jam quoque post obitum monumenta dicavit amoris.

Az új hitről (a reformációról) unos-untig eleget írtak. Egy emberöltő is kevés arra, hogy az ember a rengeteg anyagon átverje magát. S mégis — nekünk úgy tetszik — mintha az ingerült elemek a tüzes vitatkozásban a legtanulságosabb dolgokról teljesen megfeledkeztek volna. Fölszedett szemöldökkel, tüztől gyulladt tekintettel hirdettek min-

¹ Köz. p. ltr. Hung, és Csász. és kir. áll. ltr. Hung. 1585. d. n. „cum me jam omnium maxime felicem existimo, fortunam casuumque securus vivo, ratus iam omnes vitae calamitates deflagrasse, illico praeter omnem opinionem recrudescunt, ita ut hoc anno ... in spatio duorum mensium et conjunx suavissima et filius jucundissimus, quom unicum habueram, filia quoque in domino obdormierunt”.

den oly dolgot, aminek a nyomában csak gyűlölet kelhet, kígyó-követ fűjtak egymásra s nem vették észre, hogy ezer és ezer ember lelkének a csendességét felzavarják. Pedig az új hit napjainak fiatal zöldjében nálunk nem gyűlölet, hanem szeretet nyiladozott; nem az indulatosság, nem a harag, hanem az emberszeretet és a jótékonyság hódított. A vallási gyűlölet idegen növény volt: nem Magyarországon termett, hanem Bécsből ültették át hozzánk. S míg e mérges növény nálunk erősebb gyökeret nem vert, addig egészen más élet járta itt: legalább is nem olyan, mint amilyenről a régi molyette könyvekben olvasunk.

A törvény az étellel nem mindig jár karöltve. Gyakran megesik, hogy csak egyes ember érdeke hozza létre s így az életre semmi hatással sincsen. A XVI. század első felében az új hit ellen hozott törvényekkel is így vagyunk. Ezek gyűlöletet hirdetnek akkor, mikor a magyar családok kebelében a vallási gyűlölet még teljesen ismeretlen dolog volt. Halálos büntetéssel fenyegetik az új hit terjesztőit akkor, amidőn az egész országban tárt karokkal fogadják őket. Lehet-e ilyen körülmények között a törvénynek erkölcsi ereje és hatása? A felelet arra fakad, hogy sohasem!

Az új hitre vonatkozó törvényeket, politikai írásokat és harcokat mindkét részről töviről-hegyire ismerjük. Íróink manapság is ezeken rágódnak, ezeket állítgatják egymás ellen hadirendbe. Mi e sivár küzdelemben új eszmét vetünk. Eddig még senkinek sem jutott az eszébe, hogy az új hit ter-

jedését és hódítását a családi levelezések szelíd fényével igyekezett volna megvilágítani. Pedig az új hitről elég bő szóval szólnak ezek is, s hozzá még a tartalmuk is őszintébb, közvetlenebb és igazabb minden politikai írásnál. Miért ne indulhatnánk tehát a sötétségbe ezek világánál?

Régi, igen régi levélben olvastuk ezt a magyar mondást: „Míg a fölvetett alma alájő, idő változhatnak”. Az új hit okozta viszonyok is folyton változnak, s így a reformációról csak úgy általánosságban ítéletet mondani nagy hiba volna. A kort a kortól jól meg keli különböztetnünk, hogy helyesen ítélhessünk. Abban a korban, mikor Zrínyi Kata élt és Forgách Imre működött, amint az itt vázolt életrajzocska bizonyítja, főúri családjaink körében a vallási gyűlölködés még nem vert gyökeret. A család egyik tagja az új hitet követi, a másik még a régi hiten van. És egyiknek sem jut eszébe a másikat szemrehányással illetni! A Forgách, a Batthyány, a Zrínyi és a Nádasdy család protestáns tagjai a lehető legjobb barátságot tartják a katolikus püspökökkel; szívesen látják őket vendégekül s ők is el-ellátogatnak hozzájuk.

Az új hit nyomában nagyobb buzgóság, erősebb emberszeretet támad. Gombamódra emelkednek az iskolák és egyházak s mindannyijok magánosok bőkezűségéből él és fejlődik. Ott, hol az emberszeretet és a buzgóság játsza a főszerepet, az asszonyi rend szokott előljárni! így volt ez az új hitnél is! Zrínyi Kata és mások példájából látjuk,

hogy asszonyaink az új hitnek nemcsak első hívei, hanem legtüzesebb terjesztői is. Ennek a körülménynek jelentős társadalmi hatása volt. Tudjuk, hogy a női szív gyöngédebb és mélyebben érez, mint a harcokban megkeményedett férfiszív. Az új hit nyomában kifejlődött mély és mindent átható buzgóság az amúgy is érzékeny asszonyi szíveket mások szenvedése iránt még fogékonyabbakká tette. S mi lőn az eredmény? A legönzőbbnek, a legszívtelenebbnek mondott XVI. században az irgalmasság és az emberszeretet erénye oly mértékben virul, hogy a későbbi kort hasonlítani sem lehet e századhoz. Hol van ma az a főúri család, amelyik naponkint száz éhezőt táplál? Hol vannak a földesurak, akik a megnyomorodott falvak egész seregét gabonával tartják? Hol vannak a családok, melyek itthon és külföldön szegény deákokat tartanak és taníttatnak? Mindez a szegénység századának mondott XVI. században köznapi dolog volt!

Zrínyi Kata is azok közé tartozott, akik az új hit követőit nem erőszakkal, hanem szeretettel, jótékonyssággal és buzgó példaadással többítették. Intézkedéseit, jótékony alapítványait, iskoláit töviről-hegyire ismerjük. Egyetlen sor írása nincsen, amiben felekezeti kérdéseket bolygatna, vagy kemény szóval írna a más hiten lévőkről. Ispotályainak rendtartása egy szóval sem említi, hogy minő vallásúak számára alapította azokat! Nem a felekezetek, hanem a szegények számára építtette az ispotályokat!

Ha a Zrínyi Katához hasonló protestáns asszonyok családi levelezését lapozgatjuk; ha életüket kellő világításba helyezzük, egészen más szemmel látjuk az új hit terjedését! Nem a gyűlölet, hanem a szeretet szólal meg azokban hozzánk. Nem a rombolást, hanem az építést és a fejlődést hirdetik ezek mind a gazdasági, mind a szellemi téren. Az új hit érdekében és a nemzet javára tehát ők sokkal többet tettek, mint a civakodó és gyűlölködő hitvitázó próféták.

Szent Margit asszony öve

Azt szokták mondani, hogy a ledólt fát a gyermek is kopácsolja. A török hatalom is ledólt fa, melyet boldog és boldogtalan fűr, farag és vagdal. A magyar történetírók ez ország romlásának okául egyesegyedül a török hatalmat emlegetik. Minden bűnt erre vetnek, minden pusztítást neki tulajdonítanak, minden bajunkat az ő rovására írják. S mindezt könnyű ráfogniok, mert a török néma s nem védekezik. Pedig, uramfia, nemcsak a török fogyasztott minket, nemcsak ő pusztította a földünket. Segítettek ebben néki a magunk emberei is. Sőt a császári zsoldosok is kivették a maguk részét. Ők is elvittek mindent s csakúgy feltörték a templomokat és az udvarházakat, mint a törökök és a tatárok. S a rablási ösztöntől úzótt félvad délszlávok? Még fű sem nőtt ott, ahová a lábukat vetették.

Két századon át szakadatlanul folyván a harc, vélve se vélnénk, mi minden jutott nálunk pusztulásra! Fejlett iparunk, magyar művészetünk s műveltségünk emlékei majdnem mind áldozatul estek. Elmétől alig megfogható a kár, amit imígyen szenvedtünk. De nagyon elveti a súlykot, aki

mindezt a töröknek rója fel bűnül. Ha ismernők a törökök hadakozási módját, ilyesmit nem is állítanánk róluk. A törökök sajtáságos hadakozási módja ugyanis olyan volt, hogy csak az nem menekülhetett előlük, aki nem akart! A hazai törökök portyázásától eltekintve, a nagy török háborúkat mindig nagy láрма előzte meg. Nálunk már hónapokkal előbb tudták, mikor indul, hová tart s mit forgat maga előtt a nagy török sereg. Tudták pedig ezt a kémektől, a kémdeákok leveleiből s maguktól a törököktől, akik hangos dobra verték a készülődésüket. Őkigyelemüknek ugyanis az ijesztgetés és megfélemlítés nem utolsó fegyverük volt. Ezért már a megindulásuk előtt hihetetlenül nagyították az erejüket. Mindenféle csavargó és fegyvertelen népet magukhoz vontak, hogy többnek lássanak. A tevéikre vászonra festett emberképeket erősítettek; minden kópjára két-három lobogót szögeztek, hogy az ellenség a számukat nagyobbnak képzelje. (így állván a dolog, nem kell csodálnunk, hogy történeti könyveinkben még ma is három-négyszázezer török szerepel ott, ahol igazában még negyvenezer sem volt.) Es a jó törökök maguk hirdették mindenfelé, merre mennek s milyen végházat akarnak megszállani. De ha ezt nem is hirdették volna, a mieink akkor is tudták volna. *Az előrelátó és óvatos törökök ugyanis a hadvonulás útján már hónapokkal előbb kutakat ásattak és élést halmoztak föl* Ezek nélkül ugyanis nálunk nem hadakozhattak volna. Tudjuk, hogy a mocsaras Magyarország mindig híres volt rossz

ivóvízéről. Még a Duna vizétől is úgy hullottak a német katonák, mint a legyek. De azért csak a töröknek jutott az eszébe, hogy a hadak részére kutakat ásasson.

A töröknek ezen hadakozási módja nagyon megkönnyítette a menekülést. S csakugyan azt látjuk, hogy városaink és falvaink egész népe elmenekült a török elől s bár mondhatatlan vesződéssel, de mégis magával vitte ingó-bingó javait is. Hogy az ilyen menekülés alkalmával a templomi edényeket nem hagyták ott prédának, mondanunk sem kell. Az e téren folytatott újabb kutatások igazolják, hogy régi műkincseink legnagyobb része nem a török, hanem a német kezén veszett el. I. Ferdinánd még a magyar királyi ház megmentett műkincseit is elkótyavetyézte és beolvasztatta s azok árából fizette a nyakunkra küldött zsoldos hadát.

Nem új dolog, hogy a Nyulak-szigetén lévő, úgynevezett *fehér apácák* a török veszedelem alkalmával szintén elmenekültek. Magukkal vitték legdrágább kincsüket: szent Margit koporsóját és ereklyéit is. Tudták, érezték, hogy a gondjaikra bízott szent maradványok megmentése nemcsak az ő létük biztosítása, hanem egyúttal az eszmékért lelkesedő hívőknek az érdeke is. Margit királyleány, bár szentté sohasem avatták, a magyarság egyik legnépszerűbb szentje volt! *Nem Róma, hanem a magyar nép kegyelele tette őt szentté.* S minél több század választá el a magyarságot Margit királyleány életétől, annál szebb, annál tisztább és költőibb alakká varázsolta őt a nemzeti kegyelet.

Szent Margit szigetévé lett a Nyulak-szigete, hová ezrével vándoroltak a hívok, az önfeláldozó királyleány koporsójánál keresvén vigaszt és gyógyulást. Bár maga a sziget török kézre került, a budai pasák nem engedték elpusztítani. Ok maguk is szívesen tartózkodtak a kies szigeten s magyar leveleikben (jó magyarsággal!) állandóan *szent Margit asszony szigetének írják és nevezik*.

A fehér apácák szent Margit koporsójával Nagyszombatba menekültek. Egyebük sem lévén a szent királyleány holttesténél, hamarosan koldustáskára jutottak. Egy ideig alamizsnán vajúdtak s mikor ez is megszűkölt, nem tudták, mittévők legyenek. Többször leégett s félig összedőlt klastromukat ugyan fel akarták építeni, de pénzt nem tudtak rá teremteni.¹ A legnagyobb nyomorúságban lévén, koldulással keresték a kenyerüket. Erre V. Pál pápa meghagyta az esztergomi érseknek, hogy vezettesse őket ki a nagyszombati klastromból s helyezze őket el más klastromban.² E pápai rendelet alapján II. Mátyás király a hét nyúlszigeti

¹ Orsz. levélt. Kamarai levelezések, 1614 augusztus 31.-én a nagyszombati *nyúlszigeti fejér apácák* klastromuk építésére segílyt kérnek.

² Közös pénzügyi levélt. Hung. V. Pál pápa 1615 január 10 .-én meghagyja az esztergomi érseknek, hogy a Nagyszombatban élő hét dominikánus apácát tisztes matrónák kíséretében vezettesse más zárdába (extra regnum Hungáriáé), a javaikat és jogaikat pedig engedje át a pozsonyi klarisszák-nak. A nagyszombati dominikánus apácák — írja V. Pál — negyven év óta kétszer égtek le, s kolostoruk most is el van pusztítva; a templomuknak meg nincsen födele. Hét apáca

apácát Nagyszombatból Pozsonyba rendelte az ottani klarisszák kolostorába.¹

A hét nyúlzigeti apácával együtt szent Margit ereklyéi is a pozsonyi klarisszák kolostorába kerültek. A hívők s a betegek seregével keresték itt föl a szentnek tartott királyleány földi maradványait. Az uralkodó ház tagjai is többször megfordultak szent Margit sírja mellett. Az 1656. évben az esztergomi érsek Béla király leányának, „*boldog Margitnak*” Augsburgban megcsináltatta a szobrát ezüsből s azt a pozsonyi klastromnak ajándékozta.²

A legendák szerint szent Margit ereklyéinek az érintése a betegeket meggyógyította, a hívők hitét megszilárdította; az örömet tisztábbá, a lelkesedést forróbbá, a bánatot édessé tette. Senki lelki vigasz nélkül a sír mellől nem távozott.

Mennyi része van ebben a vakbuzgóságnak, fölösleges kutatnunk. A legenda ezrek érzelmének

van még, akik égető hiányt szenvedvén, kijárnak a városba s nem tartanak clausurát.

¹ U. o. Mátyás rendelete, Bécs, 1615 április 27. Mátyás elrendeli, hogy a nyulakszigeti dominikánus apácák, akik Nagyszombatban a Keresztelő Szent Jánosról nevezett düledező kolostorban nagy nyomorúságban élnek, a pozsonyi klarissza-apácák zárdájába vezettessenek. A nevezett klarisszák megkapják a nyúlzigeti apácák összes javait és jogait, de oly feltétel alatt, hogy a nevezett hét dominikánus apácát befogadják és eltartják.

² U. o. Hung. 14539. fasc. 1656 dec. 28. Nagyszombat. „Ex voto et devotione singulari Beatae Margarethae virginis, filiae Belae regis Hungáriáé sacrum corpus Posenii in monasterio monialium asservatur et colitur. *Curavi Agustae fiori graudem ex argento statuam.*” etc.

és meggyőződésének a visszhangja szokott lenni. S ez a hit, ez a meggyőződés az éghez emel! A mély hit sok mindent költészetté varázsol, mely költészet mindig tanulságos és megható, de sohasem nevetséges.

A magyar történetírók nagy odaadással és szeretettel gyűjtögették össze a szent Margit asszony életére és ereklyéire vonatkozó adatokat. Nyomról-nyomra haladtak, s a szent ereklyék sorsát tisztázták odáig, amíg a szerzetesrendek eltörlése alkalmával azokat meg nem semmisítették. A történetíróinktól felsorolt ereklyék között azonban nem szerepel szent Margit asszony öve. Pedig a XVII. század végéig ez is megvolt, sőt talán ma is megvan valahol. A II. József idején elégetett Margit-ereklyék között sem szerepel ugyanis szent Margit asszony öve! Tehát bizonyos, hogy azt valaki titokban megmentette a pusztulástól. Lehetséges, hogy valamelyik főúri család kincses tárházában rejlik ma is ismeretlenül.

Az a meggyökeresedett hit, hogy szent Margit ereklyéi a szenvedőknek vigaszt, a betegeknek gyógyulást szereznek: nagy szerepet juttatott szent Margit asszony övének. A klarissza-apácák ugyanis — kellő biztosíték mellett átengedték Margit övét azoknak, akik vigasztalást vagy gyógyulást kerestek, vagy akik a haláltusa szenvedéseit akarták megkönnyebbiteni. Az ilyenek azután magukra öltötték a boldogult királyleány övét, s viselték, niíg hatását nem tapasztalták.

Nem kell az efféle dolgot tréfára vennünk; mert

bizonyos dolog, hogy a legtöbb hívőnek lelki s talán testi hasznára is vált a szent királyleány övének a viselése. A mindent átható hit, a rendíthetetlen meggyőződés, hogy a szent királyleány szelleme véle van s örködik fölötte: lelket adott minden szenvedőbe. Az ilyenek egészen átszellemültek, könnyebben tűrték a kint, s reménykedve néztek a bizonytalan jövő felé. Csak a lelki élet lebegvén a szemeik előtt, a haláltusa is csak megpróbáltatás számába ment előttük.

Így állván a dolog, szent Margit asszony övét egyik súlyos betegtől a másikhoz vitték. Hogy valahogyan veszendőbe ne menjen, rendesen katonai őrséggel vitették a beteghez is, meg vissza a pozsonyi klarissza-apácákhoz is. Az efféle kíséret sok. költséget emésztvén föl, nem minden beteg juthatott szent Margit asszony övéhez. Csak a főúri családoknak sikerült azt megszerezniök. De még a legmagasabb rangú és leghatalmasabb főúri családok is csak rövid ideig tarthatták az övet maguknál, mivel folyton mások és mások kérték. Az 1689. évben például a haldokló Batthyány Ferencné viselte az övet. A férje állítása szerint a szent öv igen megkönnyítette a különben menthetetlen asszony szenvedéseit. Batthyány gróf a felesége után nem küldé azonnal vissza az övet Pozsonyba, s emiatt az apácákat mély aggodalom fogta el. *Eszterházy Magdolna Viktória* nővér tehát levélben kérte meg Batthyány grófot, küldené vissza *szent Margit asszony övét*. „Én igen félek, — írja a főúri apáca — hogy Istenben elnyugo-

dott szegény grófnő asszonyom ő nagysága halálán való keserűségben ki tudja hová tévelyedett? Talán nem is tudták az emberek, mire való légyen? *Minekünk az, édes gróf uram, igen nagy kincsünk!* Bizony igen nagy neheztelést vennék magamra az szent szerzettől, ha eltévelyednék, mivel immár sokszor kértem el palatinusné asszonyom ő hercegsége javára is az fejedelemasszonytól, de ilyen sokáig még soha ki nem maradt. Ezen üdő alatt egynéhány rendbeli főasszonyok is kérték immár az övet. Kezünknel nem lévén, oda nem adhattuk!” E levélre Batthyány gróf megbízható kísérettel visszaküldé Pozsonyba az övet. Az 1689. év december 15.-én Eszterházy Magdolna Viktória már imígyen ír vala néki: „Édes gróf uram! Az nagyságod levelét böcsülettel vettem *az szent Margit asszony övével együtt!* Hogy ennyi ideig kin maradt, abban semmi vétek nincsen!”²

* * *

Száz évvel későbben eltöröltetvén a klarisszapácák rendje is, szent Margit asszony ereklyéit is lefoglalták, s mivel arany és ezüst nem volt köztük, mint teljesen értéktelen tárgyakat hivatalosan elégették. A felsorolt és elégetett tárgyak között azonban nem szerepel szent Margit asszony öve. Hová lett ez, ki tudná megmondani? Talán e sorok nyomra vezetnek majd valakit.³

¹Körmendi, Batthyány levélt. Missiles.

²U. o.

Esztergomban a primási kincstárban őriznek egy régi övet, mely állítólag Szent Margit asszonyé volt.

Batthyányné Zrínyi Dorica.

A történetíró, aki a régi magyar családi életet akarja megírni, úgy érzi magát, mint a festő, aki ködbeborult táj előtt áll. Hiába keresi ez a színeket, hasztalanul igyekszik a szebbnél szebb részeket felfödni: csak homályos szürkéséget lát. S ha ezt megfesti, ki állítja, hogy sikerült a táj szépségét és színgazdag pompáját visszaadnia?

Tudjuk, hogy hazánk múltjában a XVI. század a legmozgalmasabb, legdrámaibb s egyúttal a legmagyarabb korszak. A nemzeti élet s vele együtt a nemzeti nyelv soha jobban nem virágzott, mint ebben a zordon korszakban. S a mi nemzeti életünknek, a mi nemzeti nyelvünknek tanuló iskolája s tűzhelye a családi élet volt! Ha tehát alapján ismerni óhajtjuk a nemzeti élet forrását, akkor először is a családi életet kellene megismernünk. Nehéz dolog ez: mert nem igen akadt, aki a családi élet mindennapi jelenségeit följegyezte volna. Némi földerítő világossággal e téren csak a ránk maradt családi levelezés szolgálhat. Amint a dolgoknak mivolta vagy, minden XVI. századi főasszonyunk leveleiben akadnak olyas dolgok, amik a régi családi élet terén való ismereteinket előbbre

viszik. Ezért a magyar asszonyok levelei műveltség-történeti szempontból különösen becsesek és értékesek. Nemcsak tanulságosak ezek, de vonzóak is és így minden magyar szívnek vidámságot is szerezhethetnek. Ha a XVI. század magyar asszonyainak leveleit mélyreható szemmel olvassuk, azonnal észbe vesszük, hogy gondolkozásukban, szokásaikban és jellemükben fölülte sok a közös és a rokon vonás. Ez természetesen nem a véletlen műve. A régi magyar családi élet patriarchális jellege, a nemzeti gondolkodás sajátossága, a gazdasági és a házi foglalatosság minemősége majd minden magyar kastélyban és udvarházban ugyanaz volt. Még a nevelési rendszer dolgában is ugyanazzal a móddal éltek. Ennek a természetes következménye azután az volt, hogy asszonyaink között igen sok rokonjellemű és rokonérzésű egyén akadt. Alfaiában azt mondhatjuk, hogy a XVI. század asszonyainak legfőbb öröme a családi otthon, legkedvesebb foglalkozása a gazdálkodás és a kertészkedés, legkeresettebb szórakozása a madarászat, vadászat és a halászat. Egész életüket otthon töltik és csak a férjeik szerepelnek az udvar körül, az országgyűléseken és a hadban. S bár az asszonyaink a nagy világtól távol a maguk szűk körében élnek, azért a közügyek őket is erősen érdeklik. Nem is lehetett ez másképpen. Hiszen a föld népe között a hazai földnek élnek, a hazai földet művelik és szépítik, így hát e föld minden viszontagságát érezniök kellett. S minél nagyobb odaadással foglalkoznak e földdel, annál jobban növekszik bennök

a szeretet a hazai földhöz, annál jobban aggódnak e föld sorsán. Nemzeti érzés dolgában még a férjeiken is túltesznek. Nem kell nekik idegen szokás, erkölcs és nyelv: ők mindenáron meg akarnak maradni nemzetük magyarságában! Egyszerűek és szegények, de azért igazában előkelők és nemesek. Büszkeségüket abban találják, hogy az udvarukban igen sok nemes ifjú és leány nevelkedik, akik kivétel nélkül bennök tisztelik a nevelő anyjukat. Mindannyija hívő és vallásos asszony; örömmel jár a templomba s nagy szeretettel úzi a szegénység istápolását. Azonban mély hitük mellett türelmesek is a más meggyőződésen levőkkel szemben. Az emberszeretet és a mély hit elbájoló szelídséget lehelt a lelkükbe, mely szelídség sokszor megkapóan szólal meg a leveleikben. Nemcsak szeretik, de tisztelik is a férjüket s e nemű érzésük nem változik a korrallal, hanem szilárdan áll, míg a lélek bennök tart.

Ha *Batthyányné Zrínyi Dorica* asszonynak reánk maradt leveleit olvasgatjuk, benne is azokat a vonásokat találjuk meg, amik ez időben a magyar főasszonyainknak közös tulajdonságuk. Minden ízében magyar asszony; minden tulajdonsága, minden szokása egy a XVI. század legkiválóbb asszonyaiéval. Ez annál csodálatosabb, mert ő a szigetvári hősnek idegen anyától született gyermeke volt, aki otthon magyar szót alig hallott. Édesanyja ugyanis nem tudott magyarul. Hogy történhetett mégis, hogy Zrínyi Doricának magyar lett az anyanyelve? E kérdésre könnyű megfelelnünk. A XVI. századi

magyar szokás szerint az ifjak és a leányok nem otthon nevedtek. Amint fölcseperedtek, idegen kastélyba vagy udvarházba adták őket. Azután távol a szülei háztól, új apa és új anya szárnyai alatt nevedtek és tanultak. A leányok és az ifjak rendszeren az új otthonukban mátkásodtak meg!

A bevett szokás szerint Zrínyi Miklós sem otthon neveltette leányait és fiait. Ez nem csupán föltevés, mert hiszen állításunkat Zrínyi Miklósnak (kiadatlan) leveleivel is bizonyíthatjuk. Az 1561. év október 2.-án kelt magyar levelében például Zrínyi Miklós maga írja, hogy három kis leányát Batthyány Ferenchez adta nevelésbe. Ugyanakkor két fiát a szomszédságba: Vörösvárra, az Erdődyek udvarába adta. A három leányát illetőleg így írt Batthyáynak: „Azért én mindezeket s mind az többit ti nagyságoknak ajánlom és kérem, hogy te kegyelmed asszonyommal egyetembe *oktassatok és tanítsátok ökety hogy az anyjuk nyomát kövessék és annak jó hírét nevét viseljék.* Mostan nem tudtam, mit kellett volna velők adnom. Asszonyom önnagysága meglátván, mi szükségük leszen, írjon és megszereztetem.”ⁱ

Minden jel arra mutat, hogy Zrínyi Miklós leányai közül Dorica is Batthyány Ferenc uram magyar udvarában nevedett. A horvát-szlavóniai részek legkiválóbb családjai ugyanis majdnem kivétel nélkül a Batthyányok udvarába küldöttek a gyermekeiket magyar szóra. A legjobb és legkiválóbb

¹ Batthyány herceg körmendi levéltára, Missiles.

magyarosító iskola akkor a Batthyányak udvara volt: Itt sajátíthatta el Dorica is azt a minden ízében magyaros gondolkozást és magyar beszédet, mely egész életén át sajátja volt. A magyaron kívül más nyelven sem nem írt, sem nem beszélt. Ez volt az ő anyanyelve, tehát bizonyos, hogy már gyermekkorában sajátította azt el.

Zrínyi Dorica a Batthyányak népes udvarában ismerkedett meg a daliás és nagyműveltségű Batthyány Boldizsárral. Az ismeretséget kölcsönös vonzalom követte. S mivel hogy Zrínyi Miklós örömmel látta Dorica és Boldizsár vonzalmát, a jegyváltás is hamar megesett. A menyegzőt a szokásos fénnel és ünnepséggel 1566 január 30.-án (Zrínyi Miklós halálának az évében) szolgáltatták ki.

Ismeretes dolog, hogy Batthyány Boldizsár, aki ifjú éveit a bécsi és a francia udvar körében töltötte, korának egyik legkiválóbb s leghatalmasabb főura volt. Bátor, szókimondó ember, komoly hazafi s kitűnő hadvezér volt öki gyelme, akinek a szavára még a bécsi udvar is hajolt. Ritkán fordult meg az udvar körében, de ha felment Bécsbe, minden hímezés és hámozás nélkül megmondta az igazat. Azonban szívesebben tartózkodott ő a csatamezőkön, ahol — az ő hite szerint — többet használhatott a hazájának, mint az udvarnál. Az 1580. évi gorbónoki, azután az 1587. évi kanizsai győzelem jórészt az ő nevéhez fűződik. Mind a kettőt magyar csapatok vívták ki. Ami csak növelte Batthyány Boldizsár örömet. Az utóbbi győzelem alkalmával a király Braun Rézmán főkapitányt küldé le a táborba,

hogy a kótya-vetyén török lovakat vásároljon. Braun Rézmán azonban azt jelenté öfelségének, hogy a vásárból alig lesz valami, mert Batthyány Boldizsár ki nem állhatja a németet!

Bár Batthyány Boldizsár minden tekintetben megállta a helyét a csatamezőkön s bár élete végéig kénytelen volt harcolni, azért otthon volt a legboldogabb mindéig! Alig várta, hogy a házában békességes napokat tölthessen.¹ Nagyon szerette a zenét s udvarában kitűnő muzsikásokat tartott. A híres körmöci kántornak: Burján uramnak, aki zene-automatákat készített, ő volt a pártfogója. Szívesen társalgott és levelezgetett a hazai és külföldi protestáns írókkal és tudósokkal s könyveiket is szívesen olvasgatta. Balassa Bálinttal is váltott levelet.

Boldizsár volt a Batthyány családban az első egyike, aki a protestáns valláshoz szított s aki — bár a magyar püspökökkel igen jó lábon állott — mindvégig hű maradt a felekezetéhez. Érdeemes megemlítenünk, hogy saját édesanyja buzdította őt legjobban arra, hogy protestáns papot tartson.

¹ Batthyány Ferencné emiatt integette is őt, hogy több időt töltsön az udvarban. Bizony, — írja neki 1569-ben — hogy én az udvarban is hallottam, hogy kegyelmed nem örömet marad az udvarnál; mikor ott fent vagyon is, hamar elkövetkezik és haza siet. Ebből embert hamar megjegyeznek. Kegyelmedhez való anyai szerelmemből írom ezt Nem akarom, hogy azt mondanák, hogy a Batthyány urak csak otthon ülnek. Jobb lenne, ha maga forgódna mind öfelsége előtt s mind az ország előtt; mert a jelen való személyre sokkal nagyobb tekintet vagyon, hogy nem mint a szolgára. (U. o.)

Az 1568. évben például azt írja a fiának, hogy nagyon megrémült, mert az a hír jött hozzá, hogy fia elesett. „Oly igen búsultam teérted, — írja az anya — hogy csak meg nem haltam ... Hallottad-e, ha anyának tíz gyermeke vagy, csak egy sincs elvetendő bennök, nem hogy csak kinek egy vagy, elvethetnéje... Ha valami nyavalyád esik, kitől az Úristen oltalmaz, mindjárt tudtomra add, hogy ok nélkül ne busologjam, mint most. *Adja Isten, hogy jó prédikátorok volna, akkor az én fiam még én fiam volna; most nem tudom, kié! Semmi jó ott nincsen, hol az Istennek igéje hirdetője és hallgatója nincsen!* Kérlek az Istenért, tarts egy jó prédikátort; meglátod, megáld az Isten magadat, jószágodat és minden marhádat ámen.”¹

Kétségtelen dolog, hogy Zrínyi Dorica is követte az urát az új hitre. A szép számmal ránk maradt leveleiben azonban erről mit sem említ. Az írásai alapján tehát igazában el sem dönthetjük, hogy melyik felekezethez tartozott? Csak annyi bizonyos, hogy mély hit és istenfélelem lakta a lelkét.

Batthyány Boldizsár és Zrínyi Dorica boldog házaseletet éltek. Megbecsülték, megértették egymást. Egy érzés, egy cél vezette őket az élet küzdelmeiben. Nem csak jók és szívesek voltak egymáshoz, hanem azon igyekeztek, hogy nyájas-sággal és megelőzéssel még szorosabban fűzzék magukat egymáshoz.

¹ U. o. Batthyány Kristófné Erzsébet asszony levele a fiához.

Hol Szalonokon, hol meg Németújvárott laktak. Házasságuk első éveiben Batthyány Boldizsár úgyszólván állandóan a felesége mellett volt. Ő maga írja tréfásan, nem mehet vendégségbe; mert nem bocsátja Őt a felesége!

Boldogságukat csak Zrínyi Miklós halála zavarta meg. Tudjuk, hogy a budai basa a szigetvári hős fejét elküldé a győri táborba, ahonnét Csáktornyára vitték. Batthyány Boldizsár volt az, aki apósának a fejét könnyezve vitte. Mindig odaadóan ragaszkodott Zrínyi Miklóshoz, nem csoda hát, hogy most a feleségével együtt megtörve siratta őt.

Alig hogy Zrínyi Miklós temetéséről visszajöttek, Batthyány Boldizsárnak a négy év előtt meghalt Nádasdy Tamás nádorispán temetésére kellett mennie. A gyászból tehát ez évben ugyancsak kijutott.

Az 1568. évben a férj és feleség Csáktornyára ment, ahol Zrínyi Orsika és Zrínyi Borbála lakodalmát ülték. A főgazdasszonyi teendőket Dorica asszony végezte.

Az 1569. évben esett meg először, hogy Batthyány Boldizsárnak hosszabb időre távoznia kellett hazulról. Az egyedüllét sehogysem volt Dorica ínyére. Hiába keresett a munkában szórakozást, hiába foglalkozott a gazdaságával, elhagyatottnak érezte magát. Panaszodik is emiatt az urának. Az 1569. év május 23.-án például azt írja neki Szalonokról, hogy a munkások mellett üldögél s mint valami pallér igazgatja őket: „Nagyságos és énnekem szerelmes uram, — írja — bizony itt fönt szintén

úgy vagyunk, mintha egy tömlőben volnánk, mert néha annyira elunom magamat, hogy nem tudok mit mívelni!”

Az egyedül való lét türhetetlenségét csak növelte az a körülmény, hogy az egészsége is rosszra fordult. Bár fentballagott, azért sokat szenvedett a szívére. Orvos hiányában akkor még a legelőkelőbb családaink is kézről-kézre járó receptekkel s javasasszonyok tanácsával éltek. Batthyány Boldizsár hallván a felesége betegségét, a szívbaj ellen purgációt rendelt neki s eltiltotta őt a gyümölcs és a tehénhúspecsenye evésétől. Ez nagyon zokon esett Doricának s nem is követte a férje tanácsait. Mikor azután Boldizsár uram szemére vetette, hogy szófogadatlan, Dorica azt felelte neki, hogy nagy kínja miatt azt sem tudja, mit művel. Egyebet — úgymond — nem tudnak adni, csak purgációt, amitől csaknem meghalt l „Isten jól tudja, — írja — hogyha énnékem az betegségem az pecsenyétől és gyümölcstől lett volna, én régen meghaltam volna, de bizony mind az sárvíztől és törött vértől volt az én betegségem... Köpült vétetem volt rajtam és az használt Isten után... számtalan törött vér és sárvíz jött ki, az ki az szívemre járt... Kérem kegyelmedet, hagyná immár szabadon a gyümölcsetelt; annakelőtte sem volt semmi nyavalým az gyümölcseteltől!”¹

¹ U. o. 1569 okt. 5. Ugyanezen a napon Pál deák jelenti Batthyány Boldizsárnak: „Az szombathelyi Borbély Pétört hivattam vala asszonyomat megköpölözni; mert az rohoncinak

Egészsége jobbultával vidám kedvvel adta magát a napi foglalatosságra. Gazdálkodott; szeretettel munkálkodott a kertjeiben s távollevő férjét is megkérte, hogy szekfüveket küldjön neki. Ha az idő rosszra fordult, egész háznépével együtt a fonásra és varrásra adta magát. Szívesen vesződött a halastavak jókarban tartásával s örömmel intézte a borszürést. Az 1569 október 5.-én kelt levelében is arra kéri az urát, hogyha nem jönne a szüretre, engedné őt a „szőlőszedetre.”

Mondanunk sem kell, hogy Dorica — mint minden magyar főasszony — nagyon büszke volt a kertjei terméseire. Ismerőseinek gyakran kedveskedik szép gyümölcssel és dinnyével. Távollevő urát meg egyenest elhalmozza efélékkel. Jól tudván, hogy Batthyány Boldizsár igen örvend az eféle küldeménynek, Dorica mint okos asszony rendesen ezt az alkalmat használta föl óhajai föltalálására. Az 1570, év július 4.-én például „igen szép cseresnyét” küld szerelmes urának. A mellékelt levélben pedig ezt írja: „Egy szoknyára való posztót vegyen; mert ez immár mind kiszakad nyakamból és három rőf kenderbársonyt, kemencének való főtéket, egy rőf porgománt stb. küldjön kegyelmed.”

De nemcsak efélékkel terhelte az urát. Jószívű asszony volt, aki érezte a nép szenvedését s ha módjában állott, szívesen segített a szűkölködőkön. Az 1573 június 3.-án kelt levelében is a szegényreszket az keze; sokkal is jobb az szombathelyi. Az köpölözés után sem lett semmi nyavalyája.”

ség érdekében ostromolta az urát. Arra kérte őt, hogy valami gabonával segítené meg a szegényeket.

Természetesen az eféle kéréssel csak nagyobb szükség esetén állott elő. Arra, hogy egyesek könnyeit főlzárítsa, maga is elegendő volt s így nem kellett az urához fordulnia.

Az 1570. év őszén férjével együtt Csáktornyára ment, hogy nővérének: Orsikának és Bánffy Miklósnak lakodalmán jelen legyen. Zrínyi György kérésére e lakodalmon Batthyány Boldizsár viselte a „főgazda” és Dorica a „főgazdasszony” tisztét.

A következő évben Dorica asszony közeledvén a lebetegedéshez, rokonai és ismerősei segítségével bábasszonyt kerestetett. Szomorúan jellemzi az akkori viszonyainkat, hogy Magyarország egyik leghatalmasabb zászlós urának a felesége nem tudott bábasszonyra szert tenni. Bánffy Istvánné (Ország Magdolna), akit szintén megkért a közvetítésre, 1571 szeptember 8.-án a kérésére azt feleli neki: „Körülöttünk nincsen azféle asszonyállat, azki abban tudós és okos volna; mert ahol tudhatnám, ha nem tudom mit kellene is neki adnom, de mindaddig járnék utána, hogy idehoznám!”

Bár így állott a dolog, a szülés azért szerencsésen megtörtént. Az 1572. év március 8.-án már maga írja meg urának az örvendetes hírt. „Kegyelmed nem hiszi, — írja — hogy leányom lett; azért adom kegyelmed tudtára, hogy Isten leánymagzattal szerette meg kegyelmedet... Szívem szerint akar-nám, hogy az keresztelésen Kegyelmed otthon lehetne.” Néhány nappal később már tafotát

kér az urától, hogy az újszülött számára subácskát varrjon. „Ezüst fonalat is küldjön kegyelmed, — írja — kivel megperemezzék, ne késlelj az emberét vele, mert húsvétra meg akarnám csináltatni.”

Batthyány Boldizsár sietve teljesítette a felesége kérését. Még oly dolgokat is küldött neki, amiket Dorica nem is kért. Fivérei: Zrínyi Miklós, Kristóf és György is elhalmozzák őt „tengeri marhával” s különféle ajándékkal. Zrínyi Kristóf például ciprusfából való ládát és pézsmavizeket küldött neki. Dorica meg viszont gyümölcsrel kedveskedik az övéinek. Gyümölcsöt távol levő ura igen gyakran kér tőle. Így például 1572 szeptember 14.-én a pozsonyi koronázatról írja neki: „A görögdinnyékben küldj ide énnekem egy szekerén; mert itt azfélét nem találánk.”

Dorica örömmel teljesíté az ura kérését, de viszonzásul ő meg arra kérte az urát, hogy fazekat küldjön neki. Boldizsár nemcsak fazekat, de egy süveg nádmézet és négy kötés habarnicát is küldött a feleségének. Lakjál jól vele — írja nagy vidáman. — *A makkot szabadítsák meg a szegénységnek.* Hogy a gyermekcskével egyetembe jó egészségben vagytok, szívem szerint örömmel hallom.

Dorica a férjén kívül még másokkal is levelezgetett. A rokonai az ő kiváló tulajdonságai miatt igen nagyra tartották őt és sűrűen Írogattak neki. Dorica a válaszadással sohasem maradt adós. Nagyon kedves hangon levelezett a Bánffy, Forgách, Homonnai, Istvánffy, Thewrewk és a Zrínyi család tagjaival; sokszor hívta őket vendégekül magához

és sokszor lepi meg őket ajándékkal. A XVI. századi szokás szerint főúri asszonyaink akár forgatták a tollat, akár nem — a leveleiket majd mindig a deákjaikkal írták. Így tett Zrínyi Dorica is. Ennek a szokásnak köszönhetően, hogy az íródeákja az ő tudta nélkül, de az ő neve alatt dorgáló levelet írt a nővérének: Zrínyi Orsikának, amért hét forintnyi adósságát idáig meg nem küldte. „Rút dolog — írja Orsika a nővérének — mint pirongatott az levélben, hogy az hét forintot meg nem küldtem!”

Mikor azután Orsika is megtudta, hogy a pirongatás a csintalan íródeák műve, együtt nevetett Batthyányné Dorka asszonnyal!

Az 1574. évben Dorica asszony régi jó szokása szerint sajtot, szaládiát, osztrigát, foglyot, kappant és kövér ludat küldött távollevő urának. „Erre — írja — kegyelmedet hazavártam, de hogy kegyelmed haza nem jött, ím oda küldöm. Azon is kérem kegyelmedet, küldene két vég gyolcsot: üngömet mind ellopták az mosóházból; immár nincs mibe járnom! Baromnak való törjéket is küldene kegyelmed; mert igen halnak.”

Ez évben (1574.) Doricának sok aggodalmat kellett átélnie. Dorica nevű kis leánya súlyosan megbetegedett s a kétségbeesett anya hiába orvosolta őt házi szereivel, a leányka állapota napról-napra rosszabbra fordult. „Az kis Dorica — írja az édesanya Batthyánynak — felette igen beteg, senki nem tudhatja jó bizonynal, micsoda betegsége vagyon. Az Úristen markában vagyon. Semmi

orvosságot nem tudok neki. Küldjön kegyelmed orvosságot!”

Batthyány Boldizsár bár maga sem tudta, mi baja a leányának — küldött orvosságot. „Kegyelmed — feleli arra a feleség — ír az kis Dorica felől, hogy én gondját viseljeném. *Én nem tudom, ki viselhetnéje jobb gondját nálam!* Isten kezében vagyok!”

Az anyának önfeláldozó ápolása meg nem mentetvé a kis leányt. Sőt majdnem egyidőben a másik gyermekét is elvesztette. A sok bú és aggodalom magát az anyát is beteggé tette. Most meg a férj kezd aggódni s mindenfélét küldözget a feleségének. Egyik alkalommal például „kövér gesztenyét” kapott Peleskéről s meg se kóstolván azt, menten a feleségének küldé. Máskor meg asszonyoknak való dib-dáb apróságokkal kedveskedik neki. Azután egymásután Írogatja neki a nyájashangú leveleket: „Az én szerelmes atyámfiaának: Zrínyi Dorkának adassék ez levél.”¹

¹ Érdeemes megemlítenünk, hogy a Batthyány Boldizsár családját ért csapás alkalmával a győri püspök kísérletet tett a családfő megtérítésére. „Esmérd meg immár Istenedet — írja a püspök — és hadd el az gonosz hitet, kin indultál és kire gonosz, egyebünnen elfutott és mindeneknél utálatos emberek tanítottak. Ne légy eszesebb atyáidnál és az mostaniaknál, kik ez öszveveszett és sok felé szakadt, újonan támadott gonosz hit hordozóinak helyt nem adnak, hanem az régi jámbor hitben és az anyaszentegyháznak egyességében állhatatosan megmaradnak. Az Úristen az elmúlt esztendőben igen megvere, hertelen csak nem egy nap három szép gyermekedet elvévé. Most ismét világ szerint örömet adott, de

Az 1576. évben egy „tudósasszony” vizsgálta meg a betegeskedő Zrínyi Doricát. Amint Mihályházy Margit asszony írta, a tudósasszony „*azt mondja, hogy nadály vagyon benne, az csípi az szívéi, attúl vagyon az alélás rajta!*”¹

Dorica beteg szíve is meggyógyult. A legjobb orvosság rá a győzelmes csatáiból hazaérkező férje volt. Hosszú ideig nem is távozott a felesége mellől. Egymásnak s a gazdaságuknak éltek. Az udvarukban igen sok nemes ifjú és leány nevedett, tehát dolog is akadt elég. Olykor azonban a mulatságnak is szerét tették. Batthyány Boldizsár korának legnagyobb zenekedvelője volt s muzsikásai messze földön elhíresedtek. Tehát a családjának a zenében és az éneken bőven volt része.

Dorica fölötté nagy gondot viselt a gyermekei nevelésére. Tudjuk, hogy egyetlen fia: Ferenc, az ország egyik legkiválóbb és leghasznosabb embere lett. A leányaiban: Katában (Széchy Tamásnéban) és Doricában is sok öröme telt. Mind fia, mind leányai kimondhatatlanul ragaszkodtak hozzá, az-az hogy viszonozták anyjuk odaadó szeretetét.

Batthyány Boldizsár élete legszebb korában elhalálozván, a nagy uradalmak kezelésének az egész terhe jóidéig Zrínyi Dorica vállaira nehezedett. S ő — bár gyakran betegeskedett — meg nem fáradt

félő, — jó bízott uram — hogy ha az Istent post duplicen istam visitationem meg nem esméred, nagyobb történik rajtad. Amaz gonosz *Pistolociust* hadd el az Istenért.” (1575 május 8. Körmendi ltr. Missiles.)

¹ U. o.

a munkában. Nagy örömmel s tudással vezette a gazdálkodást. Különösen a kertészkedésben talált sok örömet. Férje már nem élvén, gyermekeinek s rokonainak küldözgeti a korai és kiváló gyümölcs-fajokat s boldog, ha imitt-amott magasztalják a kertjei termését.

Minden évben fölkeresi a fürdőket. Hol Teplicán, hol meg Regedén fürdőzik, de mint maga írja a leveleiben, rendesen eltörődve érkezett onnét haza.

Fölnövekedvén a fia, a gazdálkodás terhétől részben megszabadult. De a maga jószágán azért később is maga intézte a gazdaság minden ágát.¹

¹ Bocskay járásakor sok pusztítás esvén a birtokain, megdorgálta a tisztjét: Petheő Pál uramat, aki imígyen felelt Zrínyi Doricának: „Nem vártam volna nagyságodtól, hogy nagyságod az én jámbor életemet, kit mindenkor körösztényül viseltem és viselek, pribékségnek ítélje; mert tudja azt az élő Isten, hogy ha az én uram jószágának pusztulását és az kegyetlen vérontást más móddal el tudtam volna távoztatni, hogy vérem hullásával és életemmel is megcselekedtem volna. De az szentgothardi barát-klastrom nem Németújvár! Hiszen ha esküdtem is meg, köröszténynek esküdtem és azért nem vagyok pribék. De azt jól tudom, hogy nagyságod nem szívből íratja szegény fejemet pribéknek, hanem tréfából. Inkább akarja nagyságod megkeseredett lelkemet jobban megkeseríteni. De immár kővé lett bennem az lélek és megfásodott az szívem. Azért sem pribékség, sem pedig egyéb keserűség jobban meg nem keseríthet. Az hol nagyságod írja, hogy meghagyjam az idevalóknak, hogy ne csatázzanak az nagyságod földjén, Isten úgy segéljen nem én akaratom. De nagyságos asszonyom nem bírhatok senkivel, ha mind az ország visszafordult. Talán meg sem hiszi nagyságod, micsoda

Emellett az udvarában lévő leányokkal együtt varrogat, csipkét ver és fon. A rokonainak ő készíti az üngöket és a zsebkendőket. Abban a korban az a szokás járta, hogy a menyegzőkön a vendégek között díszes üngöket osztogattak szét. Ilyen esetben a rokonok azután Doricához fordultak. 1593. évben például Homonnai Drugeth Tamás írja neki, hogy a menyegzőn üngöket kell osztani, tehát idejében csináljon olyanokat, „hogy kikkel meg se csúfoltatnánk; mert azokkal idegen országból urak és főemberek lesznek!”

Az idő eljáván, Zrínyi Doricából is anyós, majd meg nagyanya lett. De azért még mindig Doricának írja magát s ismerősei is így hívogatják őt. Ferenc fia Poppel Lobkovitz Éva nevű német leányt vett nőül. Nagyműveltségű s kiváló nő volt ez. Tökéletesen megtanult magyarul s magyar módra, magyári szeretettel irogatott új rokonainak. Zrínyi Dorica rendkívül módon ragaszkodott e nőhöz. Gyakran volt nála s ha a dolgai máshová szólitották is, levélben kereste őt fel. Az anyósok ritkán szoktak olyan hangon írni, mint ahogy Zrínyi Dorica irogatott Poppel Évának. Az 1605. év április 12.-én például a többi között imígyen írt vala neki: „Sohase hittük volna, hogy kegyelmed ily hamar elfeledkezzék ilyen szegény s árva szolveszedelembé vagyunk. Lövesse agyon nagyságod; mert senki parancsával nem gondol most senki; mert az hadhoz képest immár az egész föld tolvajjá lett. Lőjjék által, kit megfoghatnak, akasszák föl; mert egyéb tilalom nem használ.” (Körmendi Itr. Missiles. Szentgothárd, 1605 június 1.)

gájáról. Nem is csodáljuk; mert mikoron ember paradicsomban megyén, azután ritkán jut eszében más. Az aratóknak sem kedvesebb az árnyékon az szép szőlő, sem az hamar lovaknak az szép zöld pázsit, kit az reggeli szép harmat meghint: mint minékünk kegyelmed felől való hírhallásunk. De kegyelmed szintén elfeledkezett az kegyelmed atyafiairól, az ilyen szegény szolgáliról; sem nem ír, sem nem izén.”¹

Az eféle leveleken kívül gyakran keresi föl az övéit ajándékkal. Így például 1608 július 21.-én fia családjának korai körtét, cseresnyét, uborkát küldött s levelében megírta, hogy ezentúl még többet küld. Unokáinak: „a kis legényeknek” meg ugyanakkor magavarrta ruhát és üngöket küld.

Az 1607. évben Regedén (Radegundban) fürdőzött. A fürdő azonban nem használt neki. Ő maga írja visszajövet Pápáról: „igen elnehezedtem, azt hitték, meghalok.” De bizony nem halt meg. Az 1609. évben az Istvánffy-családdal egyetemben Teplicán használta a fürdőt. Ez sem használt neki. De fenballagó egészsége még sem hagyta egészen cserben. Gazdálkodott és kertészkedett a régi mód szerint — késő agg koráig. Az 1616. év július 12.-én írja utolsó levelét a fiának. Ekkor is Enyingi Török István lakodalmára hívja őt. „Az Zsófiát — írja — nyoszolólánynak választották: kérlek azért mint szerelmes fiamat, hogy oly módot mutass az elmenetelben, hogy fogyatkozás nélkül

¹ Kőrömdi ltr. Missiles.

jó módjával elmehecsünk. Az te szerelmes anyád Zrínyi Dorica.”

Minél inkább érezte a betegség nyomasztó hatását, annál inkább hívogatta az övét. Különösen jól esett neki, ha a fiának a felesége: Poppel Eva fölkereste. Ennek még súlyos betegsége idején is irogatott s szeretettel hívta magához.

Batthyányné Poppel Éva anyósának illetén leveleire nagy szeretettel adott választ, sőt személyesen is fölkereste őt s odaadással ápolgatta. Azután, hogy megmutassa jó magyar gazdasszony voltát, süttött-főzött neki. Az 1617. évben például maga süttötte cipót küldött neki. Zrínyi Dorica e figyelmet 1617 október 12.-én köszönte meg Németújvárról, hol betegen feküdt. „Szerelmes leányom — írja — jó néven vettem az cipót, melyet küldöttéi. Az mint hattál, szintén olyan állapottal vagyok jó leányom. Sok csermakk termett ott (nálatok), hagy hajtassam oda jó leányom az apró marháimat ...”

Ez az utolsó levél, amit Zrínyi Doricától találunk sikerült. Nemsokára ő is elköltözött a szerettei közé, akiket bizony jóval túlélte. Böven megsiratva temették el. A rokonai még halála után is nagy szeretettel és tisztelettel emlegetik őt, ami arra mutat, hogy állandó nyomot hagyott a szívekben. Egyszerű, tiszta lelkű, patriarchális gondolkozású, végtelenül dolgos magyar asszony volt ő, aki egész életén át példát mutatott a maga családjának s az udvarában nevelkedő ifjúságnak. Tudta, hogy Zrínyi Miklósnak a leányára sok szem néz s így mindig

azon volt, hogy életével például szolgáljon mind a szemeknek, mind a szíveknek. Szent igaz az, hogy a munka nemesíti s Zrínyi Doricánál nemesebb és vonzóbb példát e közmondás igazolására alig találunk.

Fánchy Borbála

A vitéz Balassa Zsigmond, Diósgyőrnek és egyéb uradalmaknak az ura úgy is mint végbeli vitéz s úgyis mint főispán szép hírt s jó nevet szerzett volt magának. Népes udvart tartott; sok atyafi, sok jó vitéz ette a kenyerét s itta a borát. Tisztesége tehát nagy volt itthon is meg a bécsi udvar körében is. A házastársát Fánchy Borbálának hívták. Borbála asszony elei, no meg a testvérei is kivétel nélkül nagyhírű kapitányok voltak, akik a törökök ellen folytatott harcban ugyancsak kitettek magukért. A harcias családi szellemből Fánchy Borbála is sokat örökölt. Bátor asszony volt, aki, ha a dolog úgy fordult, a katonái élén is megállotta a helyét. De egyébként régi szabású magyar főasszony volt, aki szerette a nemzetét s ha kellett, szívesen áldozott a közjónak. Dolgos, gondos és lelkes gazdasszony volt, aki örömmel fonogatott otthon, szívesen foglalkozott a gazdálkodás minden ágával. Támogatta a szegény diákokat a tanulásukban; jutalmazta az övéit, — de lesújtott azokra, akik ellene fondorkodtak. Buzgó katolikus asszony volt s Zay Ferenc tanúsága szerint a diósgyőri uradalom népét ő tartotta meg a

katholikus vallásban. Olvasott asszonynak kellett lennie; mert a levelei nem mindennapi tanultságra mutatnak! Gyakran idéz a szentírásból s más könyvekből és mindig a tiszta élet, az igazi erkölcsösség igéit hirdeti. „Nem az írás — írja például a nádorispánnénak — az jó asszonyállatnak nagy becsületet tészén s megbúsítani semmiképpen nem engedi!... Legyen kegyelmed minékünk az áldott asszonyállat: Judith, ki megszabadít Istennek jóvoltából az mi bízott urunknak, az kegyelmed szerelmes urának általa Olofernesnek kezéből.”¹

Sok jó embere lévén, sok levelet váltott a kora szereplő egyéniségeivel. Az örökké vidám és szellemes nádorispán: Nádasdy Tamás például szívesen keresi őt fel a leveleivel s Fánchy Borbála örömmel válaszol neki. Az 1551. évben például Nádasdy tréfából a feleségére panaszkodott s arra kérte Fánchy Borbálát, feddje meg az ő szerelmes Orsikáját. Fánchy Borbála ezt meg is cselekedte s bölcs tanácsokat ad az ura távolléte miatt búsuló Nádasdynénak s olyat ajánl neki, *„kit annakelőtte is sok jó asszonyok miveltek, kiknek urok szerelmes volt.”*

Nádasdyné jó néven vette a tanácsot és szívélyes sorokkal mond köszönetet. Fánchy Borbálát meg is hívja ez alkalommal. „Ertem — feleli Borbála asszony — az te kegyelmed jó egészségét, kin az Úristennek nagy hálát adék; de értem az te

¹ Orsz. levélt. Nádasdy lev. Diósgyőr, 1551.

kegyelmed panaszkodását, hogy mivel te kegyelmednek, az te kegyelmed szerelmes urának távol való volta volna csak kegyelmed fogyatkozása!... *örömmel fonnék ott a Zala bora mellett kegyelmetek között!*"¹

Fánchy Borbála és az ura: Balassa Zsigmond 1540 november 16.-án húszezer forint fejében zálogba kapván a gyönyörű diósgyőri várat és tartományát, azontúl állandóan ott éltek a pompás királyi várban, ahol egykoron Nagy Lajos királyunk boldogtalan leánya: Mária annyi édes-bús órát töltött; ahol Zsigmond és Mátyás királyunk oly igen szívesen vadászgattak. A büszke kövár a XVI. század közepén még teljes pompájában állott. Gyönyörű kökertjét, eleven kutait, azután a „*királyné asszony fürdőjét*” még minden összeírás csodálattal emlegeti. A Balassáék tehát ennél szebb helyet keresve sem találhattak. S valóban mint kis-királyok éldegéltek ottan. Megvolt a jómód, mert hisz Isten azt a földet nagy bőséggel áldotta; megvolt a nagy tisztesség is, mert a diósgyőri urasággal a borsodi főispánság is kijárt.

A míg Balassa Zsigmond élt, Fánchy Borbála keveset hallatott magáról. A háziasszonyi teendők meg a belső gazdálkodás annyira elfoglalták, hogy még a levélírára is ritkán szakíthatott magának időt: csakis a legjobb ismerőseivel levelezgetett s azokat hívogatta Diósgyőrre.² Rokonai és jó emberei

¹ U. o.

² U. o. 1550. Diósgyőr. Nádasdynéhez írja: „Nem tudom, hogy az dinnye előtt jövend, mint leszen dolgom annak utánna. Nagyságod szolgáltasson velem.”

azonban nagyon távol estek Diósgyőrtől. A török miatt az út is veszedelmes volt oda, tehát azokat hiába várta, akiket legjobban szeretett. Azután az urával együtt ő is gyakran betegeskedett. Nem csoda tehát, hogy az idegen földről visszavágyott az övéi közé. Az 1554. évben már Nádasdynét kéri, legyen segítségére Likava megszerzésében. Most nagyságos asszonyom, — írja — az mely házaink vannak, az törökhöz mindenik igen közel vagyon. Én az urammal egyetemben beteges emberek vagyunk, ott (Likaván) jobban megmaradhatnánk!¹

Bár Fánchy Borbála nagy összeget ígért Likaváért, a vásárlás nem sikerült. Tehát továbbra is Diósgyőrött maradt. Ekkor persze még nem is sejtette, micsoda kellemetlenségek és bosszúságok érik őt majd Diósgyőrött, De az ura halála után csakhamar tapasztalnia kellett, hogy igazában darázsfészekben lakik. A törökön kívül ugyanis új ellenségei is támadtak, akik minden követ megmozgattak, hogy az igazából kiforgassák.

Amint Balassa Zsigmond a szemét behunyta, a miskolciak és a velük szövöttek elérkezettnek látták az időt arra, hogy a földesúri igát lerázzák magukról. Ezek a jó emberek örvendettek, hogy az erőskezű főispán és várúr: Balassa Zsigmond meghalt. Az ő idejében ugyanis hiába próbálták volna meg a jobbágyi terhek lerázását. Ám most gyöngé asszony került a diósgyőri jószág élére; a jó emberek tehát elérkezettnek látták az időt régi

¹ U. o.

vágyaik megvalósítására. Azt hitték, hogy a beteges özvegyasszonnyal könnyű lesz elbánniok. De bizony hamar megértették tőle, hogy vérszemet hiába vettek, mert ökgigyelme a magáét a maga erejével is könnyen megvédi s ha a dolog úgy fordul, bátran megdúlja a másét is. És egyszerre nagyot fordult az emberek eszejárása. Balassa Zsigmondot még a sírjából is visszakívánták, amikor Fánchy Borbála kemény kezének a súlyát érezni kezdték!

Fánchy Borbálának a szíve jó helyen állott, azaz ahogy abban az időben mondogatták, férfiúi természetű asszonyember volt. Javait erős kézzel igazgatta és a magáéból egy hajszálnyit sem engedett. Ha támadták, ő is támadott; ha vádolták, ő is vádolt; ha ellene törvényre keltek, igazságát ő is törvénnyel kereste. Még az olyan dologtól sem ijedt meg, aminek a vége hadra fordulhatott. Ha mibe fogott, végre is hajtotta. Megtérőt sohasem fúvatott.

Azután Fánchy Borbála okos és politikus asszony volt. Jól tudta, hogy a szép szó kedvet talál az embereknél. Ezért úri formájú levelek kíséretében pompás borokat is küldözgetett a bécsi udvarnak s a szolgálatait egyszersemindenkorra felajánlotta. Még a bécsi úttól sem rettent vissza s Miksa király rendeleteiből tudjuk, hogy Borbála asszony nagyon ügyesen futotta ott a maga dolgát s magát a királyt is sikerült megnyernie.

Tudván, hogy a török sok kárt okozhat neki, a török urakkal jó szomszédságban igyekezett

lennie. Az íródeákjával szép, barátságajánló leveleket íratott nékik s vitás dolgokban, rabok kiváltásában, adó ügyében nem vitte kardra a dolgot, hanem békességesen megegyezett velük. Bűnül ezt senki sem róhatja fel neki; mert hisz ott, a hatalmas Bebek György tartományaiban az ilyféle török barátság ritkaság számba nem ment. S hogy Bebek szelleme Fánchy Borbálát is elfogta, abban senki sem látott valami meglepőt. A saját jól fölfogott érdeke is azt kívánta, hogy ellent ne tartson azokkal, akik minden pillanatban megronthatják. Azután annak a földnek is csak használt vele, hogy úgy palást alatt békességben élt a törökkel.

Ez a dolog, no meg azután az a körülmény, hogy Borbála asszony diósgyőri kapitánya török pribék volt, a jó miskolciaknak untig elegendő volt arra, hogy Fánchy Borbálát *török asszonynak* kiáltsák ki. Ezt a rágalmat még azzal is megtoldották, hogy Borbála asszony sutba vágván özvegyisége fátyolát, titokban török pribékkel éli a világát I¹

Hát bizony nem volt ő török asszony s nem is élt török pribékkel! Mély hit gyökerezett az ő szívében s jámbor asszony maradt egész életén át. A nádorispánnéhoz s egyebekhez intézett leveleiben nem egyszer panaszkodik a törökökre, megírja titkos szándékukat, sőt éppen a törökök miatt akarja ott hagyni Diósgyőrt! Az 1561. évben magá-

¹ Ezt a mende-mondát Pesty Ferenc, a szepesi kamara adminisztrátora terjesztgette.

nak a nádorispánnak írja: *„Ha minden ember úgy szeretné az tereket mint én, bizony több terek fő volna az karóba!”*

És Borbála asszony igazat írt. Egész életével megbizonyította, hogy törhetetlen híve a katolikus vallásnak s hű szolgálója a királynak.

Hogy a miskolciak Fánchy Borbála asszonynak rossz hírét keltették, annak nem az ő török-barátsága volt az oka! A miskolciak — mint a városok általában — szabadság után futkostak s a jobbagyi terhek alól szabadulni igyekeztek. Ebben a törekvésükben azonban maga a földesúr: Fánchy Borbála volt a legnagyobb gátlójuk. Nem csoda hát, ha búsultokban kígyót-békát kiáltottak rá.

Miskolc polgárainak sok panaszuk akadt ugyan Fánchy Borbála ellen, de a panaszuk jó része mégis egyoldalú volt! Csakis így történhetett, hogy amíg Ferdinánd király a miskolciakat támogatta s őket kiváltságokkal halmozta, addig Miksa cseh király méltatlannak és igazságtalannak találván a miskolciak panaszait, Fánchy Borbálának fogta pártját. Ferdinánd, az apa, a miskolciaknak, Miksa, a fiú meg Fánchy Borbálának adott írott igazságot. S mivelhogy az erősebb fél Fánchy Borbála volt, tehát az ő igazsága győzött.

Fánchy Borbála asszony — amint említők — ügyes és politikai asszony volt s még az igazság keresésében is túljárt a miskolciak eszén. A bécsi udvarhoz intézett levelei a tanúi, mennyi ügyességgel környékezte meg öki gyelme Miksa cseh királyt, hogy az I. Ferdinánd részéről a miskolciak-

nak adott kiváltságleveleket meggyöngítse. Az 1560. év május 6.-án például szép levelet írt Miksának. Ama kor szokása szerint az üres levélnek kevés fogantja lévén, Borbála asszony Miksa ő fenségének jó előre két hordó bort, fehérét és vöröset, küldött, aminél felségesebbet és illatosabbat még a bécsi udvarnál sem igen ittak. Mi természetesebb, mint hogy a bornak, azaz a levélnek meglett a kívánt hatása. Miksa nagy jóindulattal olvasta Borbála asszony jeles diáksággal írott levelét. Hiszem, — írja Fánchy Borbála — hogy fenséged dicső orcáját és kegyes tekintetét ezentúl sem fordítja el rólam, szegény özvegyi árváról; mert én fenséged érdekében mindenre készen állok. Támogasson tehát tovább is kegyes szemeivel s *ha bor kell, csak parancsoljon, én azonnal küldöm!*¹

Ugyanezen évben személyesen ment föl Bécsbe, hogy a miskolciak panaszait meggyöngítse. Maga Miksa király írja 1561 október 18.-án, hogy Borbála asszony teljesen tisztázta az ügyét. Őfelsége — írja Miksa a miskolciaknak — meggyőződött, hogy ti igazságtalanul panaszkodtatok, sőt fölmondván a neki mint földesuratoknak tartozó engedelmességet, föllázadtatok ellene. Üres és haszontalan panaszokkal ne alkalmatlankodjatok ezentúl ő felségének.²

¹ Csász. és kir. állami levélt. Hung. 1560 május 6. Diósgyőr.

² Orsz. ltr. Neoregest. „vos minus iustam de ea conquerendi causam habuisse, quin potius reiecta, qua illi tanquam dominae vestrae tenemini obedientia, rebellare. (Alírta Oláh Miklós és Listius János.)

Miksának ez a rendelete csak olaj volt a tűzre! A miskolciak Ferdinánd király előbbi rendeleteiben, Fánchy Borbála meg Miksa jóindulatában bizakodván, folytatták a harcot. Bizonyos Szkora (Iszkora) Márton volt ez időben Miskolc bírása. Kemény, okos és ravasz ember volt ő kigyelme, aki fáradtságát nem sajnálva futott-lótt s izgatott, hogy Miskolc ügyét diadalra juttassa Fánchy Borbála ellenében. Mivel az egész harcnak a földesúri terhektől való szabadulás volt a célja, természetes dolog, hogy Miskolc lakói mind a bíró mellé állottak. Iszkora Mártonnál kedvesebb és népszerűbb ember nem is akadt akkor Miskolcon.

Fánchy Borbála nagyon jól tudta, hogy az ellene szórt rágalmaknak, no meg a gyűlöletnek a szerzője Iszkora Márton uram! Mindent megtett tehát, hogy ez embert ártalmatlanná tegye. Nemcsak jogos érdekeinek a védelme, hanem asszonyi büszkesége is arra indította őt, hogy megmutassa felsőbbiségét. E nemű törekvésében — sajnos — túlmélt a határon s még a törvényt is megsértette. Azonban a viszonyok ismerete s Fánchy Borbála elkeseredése könnyen megmagyarázhatóvá teszi ezt a ballépését.

Iszkora Márton már 1550-ben küldöttséget vitt a királyhoz Fánchy Borbála ellen. A miskolciak Iszkora Mártonnal az élükön a jobbágyi terhek miatt panaszkodtak s azoktól igyekeztek szabadulni. Fánchy Borbálát mód nélkül fölizgatta a miskolciak egyoldalú és jórészt elfogult vádaskodása s haragjában Benedek Sándor nevű hadnagyát bocsátotta

a panaszkodók házaira s megdúlatta a javaikat. Ez az eljárás természetesen újabb fegyvert adott a miskolciak kezébe s Iszkora Márton ugyancsak igyekezett azt Fánchy Borbála ellen fölhasználni. A harc a két fél között elkeseredetten folyt. Fánchy Borbála Iszkora Márton javait is megdúlatta s prédára vetette. Ferdinánd király 1561 augusztus 8.-án erre rendeletet bocsátott Fánchy Borbálához és szemére vetette néki, hogy igazságtalanul sújtja a miskolciakat s igazságtalanul foglalta el Iszkora javait.¹

Fánchy Borbála sem volt rest s udvara népével ő is Bécsbe ment s ott a kamara és Miksa cseh király előtt megbizonyította, hogy a miskolciaknak nem volt igaz joguk a panaszra; mert csak a földesúrnak tartozó terhek alól igyekeznek szabadulni.

Erre azután Miksa király édesatyját: Ferdinándot is fölvilágosítván, a miskolciaknak meghagyta, hogy engedelmeskedjenek földes úrnőjüknek s haszontalan panaszokkal ne alkalmatlankodjanak Bécsben.

Ferdinánd és Miksa ellentmondó rendeletei a viszálykodást nem csillapították le. Iszkora Márton folytatta a küzdelmet Fánchy Borbála ellen s mit sem törődván Miksa király rendeletével, haladt a maga útján. A bormérés és egyéb úrbéri szolgálat

¹ U. o. Kisebb családi levéltárak, I. csomó. Bécs, 1561 augusztus 8. Ferdinánd itt meghagyja Borbála asszonynak, hogy Iszkora Márton bírónak a javait szolgáltatassa vissza.

dolgában például megtagadta a város részéről Fánchy Borbálának a köteles teherviselést.

Fánchy Borbála mód nélkül megharagudott, mikor a miskolciak eljárásáról értesült.

Már eddig is sok kárt szenvedett a miskolciaknak adott kiváltságok révén. „Ha — írja ő maga 1561-ben — mostan ő felsége újabb bizodalmat ad a községnek, mind agyon verettet bennünket. Félek rajta, úgy ne essék szolgálímnak dolga, mint Genesen az Dobó uram szolgálínak. Ha a bíró akképpen cselekszik, nem érném meg a végház jövedelmével.”¹

Így állván a dolog, Fánchy Borbála nagy dologra szánta el magát. Mivel saját erejével nem mérkőzhetett a népes községgel, elhatározta, hogy Kassára indul, az ottani kapitánytól elkéri a király ő Felsége seregét és a kapitány tanácsával elúzi a miskolci bírót. Amint Fánchy Borbála maga írja a nádorispánnak, vitézeivel és háza népével el is indult volt, amikor Fánchy János egy lovon utána száguldott és lelkendezve monda: ne menj el, asszonyom; én kihívom a bírót, mind levelestül, hadd magyarázza meg ő maga kigyelmed előtt a császár levelét. Borbála asszony aggódó fivérének csak úgy félvállról vetette oda: „*Én immár elmegyek az hadért Kassára, vagy hívod ki, vagy nem!*” De Fánchy János mégis beméne Miskolcra, hogy kihozza a bírót. Mivel a bírónak hajnalban a polgárokkal tanácskozása volt, a város népe már mind talpon

¹ U. o. Nádasdy level. 1561 okt. 28. Diósgyőr.

állott s amikor látták a bírójuk elhurcolását, hangosan kiáltották: ne vidd el a bírót, ne menj el bíró urunk! Néhányan a toronyba rohantak s a harangokat félreverték. Erre a városban iszonyú láрма és kavarodás támadt. A polgárok aprajánagyja fegyveresen Borbála asszony ellen rohant. Fánchy Borbála — mint maga írja — a város kertje mögött a kassai úton egyedül várakozott szekérében. A nagy üvöltés és láрма közeledtére azonban jónak látta futásnak vennie a dolgot s mind árkot-bokrot s szántóföldet egyaránt kezdé futtában ugratnia. „Szolgáim azonban — írja Borbála asszony — bémenének az városba csodalátni. *Hát elkapták az bírót az csuhája gallérjánál fogva, mint az héja az tik fiát.* Vetették be az leányasszonyok szekérébe; mert én tülem az leányasszonyok szekere az nagy futásnak miatta igen messze volt. Bizonyos az, hogy az miskolci határ nem igen nagy, de miért hogy az szekerem ajtaján csak két legény állott, kezdem ezt mondani: *jaj, mely igen nagy az miskolci határ!* Hamar eljutánk a bessenyéi határba; immár mondék, nem mernek itt megölni az miskolciak; mert Bebeké ez a föld és ha megölnek, megveszi ő a díjamat. De mégsem bízám ott magamat, mert látám, hogy az szentegyház igen hitvány. Hanem menék az harmadik határba, Keresztúrra, holott látám, hogy az szentegyház jó és erős!”

Az üldöző miskolciak, akik Borbála asszony szerint lehettek vagy nyolcszázán, ide is követték s ordításuk messze földön hangzott: *öld a török*

asszonyt, üsd a marcona bestyét! Sok egyéb rút-ságos szitkokkal is illették őt s ha utólérik, bizony meg is ölik. A miskolciak azt gondolván, hogy Borbála asszony Diósgyőr felé menekül, arra felé igyekeztek, hogy ott a völgyek közt lest vessenek neki. Borbála azonban Keresztúr faluban megállapodott, mivel lovai igen megfáradtak volt. Itt várakozott vitézeire és leányaira. Egyik jó vitéze véres kézzel vágatva jő elébe; a lova is véres volt. Mi dolog ez — kérde Borbála. Mondának: „asszonyunk, elhoztuk a bírót, de még oda hátra van az leányasszonyok szekerebe; ha akarjuk vala, ugyan sokat ölhattünk volna meg bennök.” Hála a hatalmas Istennek, — felelé Borbála — hogy nem öltetek! És Borbála asszony — amint maga írja — ott a keresztúri egyházban a hatalmas Istennek hálát adott, hogy őt keresve sem adta ellenségeinek kezébe; az ő legnagyobb ellenségét: a miskolci bírót meg keresetlen is az ő kezébe adta. Ezután embereivel együtt Sajószentpéter felé indult s onnét hatalmas kerülővel a nagy völgyeken át Isten segítségével Diósgyőr városába érkezett. „*Es itt — írja Borbála — oly nagy vígan lakozom, hogy mindazóta sem laktam vígabban, mióta az szegény uram meghalt.* Az polgárok a városbéliekkel engemet fegyveres kézzel, puskákkal, dárdákkal, mind az völgyeken lestek itt Győr környül; csak az én személyemet, csak az én árva özvegyi fejemet kívánták halálra!”¹

¹ U. o.

A miskolciak fenyegető magatartása Fánchy Borbála erőszakossága miatt napról-napra veszedelmesebbé lett. Diósgyőr várába ugyan be nem hatolhattak, de a *török asszonyt* hegyen-völgyön és utakon kémlették, úgy hogy Borbála asszony a várából ki sem mozdulhatott. De a miskolci bírót azért mégis fogva tartotta. Gyűlölete a miskolciak iránt oly nagy volt, hogy nem a fejét fenyegető veszedelemtől rettegett, hanem folytonosan azon aggódott, hogy meggyilkoltatása esetén nem lesz, aki érte bosszút álljon s aki a vére díját a miskolciakon megvegye. Azért írta a nádorispánnak, azért kérte őt az egek urára: „ha kegyelmes uram megérti, hogy engemet történet szerint megölnék az miskolciak, kérem nagyságodat az élő Istenért, hogy *nagyságod személye szerint jöjjön ide alá és vegye meg díjamat az miskolci árulókon oly sanyarúsággal, hogy még az fiaknak fiai is hetediziglen nagy keserű siralommal megemlékezzenek az én halálomról!* Ha mostan megölnének volna az árulók, amint ismerem az törvénytevő uraimnak kedvezéseket, még véreimet is elvesztették volna!”

Fánchy Borbála a miskolciak ügyét a törvényre vitte. Ezúttal azonban itt sem volt szerencséje. Ő maga írja, hogy mikor a miskolciakat törvényre kereste volna és nagy sok jámbor urat gyűjtött a törvényre, néki még csak törvényét sem mondták ki! Ezért tehát a dolgot alkuvásra fogta és Miskolc városával ezer forintban és kétszáz hordó borban megszerződött. E mellett odafönt

Bécsben is mindent megtett, hogy rá bünt ne vessenek. A nádorispánt is idején elkörnyékezte s ékesen megírta neki, milyen nagy sok bosszút tesznek vala rajta a hitvány népek. „Az én kegyelmes asszonyomnak — írja — és az kis úrnak, az nagyságod szerelmes fiának mondja nagyságod örökkévaló szolgálatomat és jelentse nagyságod az kegyelmes asszonyomnak, mint cselekedtek vélem az miskolciak. Nagyságod vénasszonyának adja ez iverget az én vénasszonyom szavával.”

Fánchy Borbálát a miskolciakkal történt kalandja sem változtatta meg. Ő maradt a régi; a jogaiból semmit sem engedett s akik őt megrövidíteni akarták, azokkal ugyancsak érezte, hogy nála is sóval sóznak.

A miskolciak tovább is az öreg Ferdinánd király küszöbét koptatták, Fánchy Borbála meg ezentúl is Miksa királynak udvarolgatott — jó borral és szép levelekkel. Az 1562. évben is Miksa király hat hordó remek bort kérvén Pesty Ferentől, Fánchy Borbála nyitotta meg neki a pincéjét s minden kérés nélkül átengedett Miksa királynak két hordó pompás vörös bort.¹

Bár Pesty Ferenc mint kamarai tisztviselő jól ismerte Fánchy Borbálát, azért ő is azok közé állt, akik Diósgyőr úrnőjéről mindenféle mende-mondát terjesztettek. Az 1562. év július 1.-én például Bebek György fogságáról írt Bécsbe. A török,

¹ Cs. és kir. áll. ltr. Hung. 1562 április, 16. Pesty Ferenc Miksához.

— írja Pesty Ferenc — Diósgyőr várára is régen áhítozik. És nem is lesz nehéz a várat megszereznie, mivel Fánchy Borbála asszony egy Török Bálint nevű (natura et nomine Thurca) török pribékre bízta a várat. Ez a volt török vitéz a kapitány Diósgyőr várában. Borbála asszony vakon bízik benne s nagy jó indulattal van iránta. Sárospatakra is magával vitte Török Bálintot, ahol híre futamodott Fánchy Borbála halálának. Most — írja Pesty Ferenc — Török Bálint a maga hűségére esketteti a diósgyőri őrséget s a beteges várásszony kincseit a maga pecsétjével pecsételi le. Jó lenne, ha Fánchy Borbálától hűségesküt vennének; mert nagyon furcsa dolog, hogy magyar végházat török pribék igazgasson!¹

Pesty Ferenc e hivatalos jelentése csak annyiban felel meg a valóságnak, hogy a diósgyőri egyik várnagy csakugyan *Páhi Török Bálint* volt. De ez az ember talpig becsületes, hű és kemény vitéz volt, akit még a király is érdemesnek tartott a kitüntetésre. Török Bálintnak soha eszébe sem jutott Diósgyőr megszerzése! Ő csak azt cselekedte, amit úrnője parancsolt! A beteges és megtört asszonyhoz ugyanis törhetetlen hűséggel ragaszkodott. Nemhogy siettette volna úrnője halálát, hanem inkább borbélytól borbélyhoz hordozgatta őt, hogy netán az egészségét helyrehozhatná.

Az orvosok nem tudtak Fánchy Borbálán segíteni, elnehezdedten, megtörve feküdt. Mikor a

¹ U. o. 1562 július 1. Kassa.

halálát közeledni érezte, magához hivatta két várnagyát: Páhi Török Bálintot és Vas Istvánt s megesküdttette őket, hogy Diósgyőrt mindenestül átadják a királynak. Ugyancsak ez alkalommal, haldoklása közben Lorántffy Kristófot és Szerafin Kristófot megesküdttetvén, Ferdinánd királyhoz küldötte azzal a kéréssel, hogy fogadja el öfelsége a diósgyőri uradalmat a kincstár számára, ő még a zálogösszegeiről is lemond! csak arra kéri öfelségét, ne adományozza el az uradalmat senkinek s gondoskodjék fivéreiről. A várat — jelenté a haldokló — a várnagyok át fogják adni! ¹

Páhy Török Bálint és Vas István hűségesen megtartották esküjüket. Amint az úrnőjüknek megfogadták, azonnal jelentették a királynak, hogy Fánchy Borbála, az ő kegyelmes asszonyuk február 3.-án meghalt. Utolsó kívánságát Lorántffy és Szerafin nemes ifjak fogják öfelségének előadni. ²

íme Fánchy Borbála utolsó intézkedésével is megmutatta, hogy nem tisztán anyagi érdek vezette a miskolciakkal való küzdelmében! Megmutatta azt is, hogy hálát érez mindazok iránt, akik vele szemben méltányosak voltak.

A diósgyőri uradalom pompás karban, teljesen ingyen jutott a kincstár kezére. A magyar kamara azt ajánlotta a királynak, hogy a megboldogult

¹ Közös pénz. levélt. Hung. 1563 március 12.-én maga Ferdinánd írja ezeket.

² U. o. 1563 febr. 5. Diósgyőr. Páhi Török Bálint és Vas István öfelségéhez: „Die Sancti Blasii proxime praeterita hora tertia e vivis excessit.”

Borbála asszony fivérét: Jánost vagy Györgyöt tegye Diósgyőr kapitányává. Fánchy János — írja a kamara — békés természetű jó ember s amellet kitűnő, tapasztalt katona, tehát minden tekintetben alkalmas ember a diósgyőri tisztre.¹

A kamara azt is ajánlotta a királynak, hogy a bevett szokás szerint a Diósgyőrben eddig szolgált tiszteket másokkal cserélje fel.

A diósgyőri vár és uradalom átvételére a király Thurzó Ferencet és Zay Ferencet küldé. De mire ezek Diósgyőrrre értek, Fánchy György és János a nővérük ingóságainak jó részét már elvitték. Talán ez lehetett az ok, amiért a király nem őket, Hanem Balassa Farkast nevezte ki Diósgyőr kapitányává.²

A királyi biztosok egyike: Zay Ferenc kassai főkapitány 1563 március 5.-én a maga számára kérte a diósgyőri uradalmat. Kérését azzal támogatta, hogy a katolikus vallás, melyet Fánchy Borbála az egész uradalomban nagy gonddal fenntartott, veszendőbe ne menjen.³

A király nem teljesítette Zay Ferenc kérését; mert egyelőre nem akarta Fánchy Borbála utolsó óhaját mellőzni. Azaz, hogy nem bocsátotta idegen kézre az uradalmat.

¹ U. o. 1563 április 6.

² U. o. Balassa Farkas utasítása 1563 okt. 31.

³ U. o. „Ne religio catholica, quam ipsa domina relicta olim domini Sigismundi Balassa in omnibus pertinentiis praefatae arcis sancte ac religiose cum omnibus incolis observari facere curaverat, corrumpatur.”

A kincstár üres volta azonban hamar más elhatározásra bírta a királyt. Már 1563-ban meg-
egyeezett Perényi Gáborral a diósgyőri uradalom
dolgában s hatvanháromezer forint fejében át-
engedte neki. Az egyesség egyik pontja úgy szólt,
hogy Perényi köteles Fánchy Borbála minden
intézkedését érvényben tartani! Ez úgy látszik meg
is történt. S mikor 1564-ben a miskolciak régi
szokásuk szerint újra hosszú panasszal álltak elő,
a király lúg nélkül is megmosta a fejüket. Április hó
12.-én ugyanis szigorúan meghagyta, hogy a
panaszosokkal úgy bánjanak el, amint azt Fánchy
Borbála asszony szokta.¹

Hej, hogy erről a fényes elégtételről a török
asszony már nem tudhatott!

¹ U. o. Hung. Denkbuch.

Dóczy Fruzsina

Zavaros, szomorú időkről szólunk. A XVI. század alkonyán a régi magyar erkölcs, a végházak vitézi szelleme, a nemzeti lelkesedés és együttérzés gyors hanyatlásnak indult. Gazdasági és politikai életünk is romlásnak indult. Megolcsódott a magyar vér s megfogyott a magyar szabadság. Az idegen kormányzók és saját véreink tömérdek részt ütöttek ősi jogainkon s így századok gyümölcsét vesztették meg. Mád nélkül terjed a szegénység s ennek nyomában még a hatalmasainkat is önzés, kapzsiság s álnokság fogja el. Seregével akadnak, akiknél a politika és a meggyőződés csak a saját önzésük eszköze, mellyel az udvar körében mézet, itthon mérget főznek. Pártos, zavargós világ támad nálunk s a pusztulás terjeszti hatalmát. Pusztulnak régi törzsökös családaink. Hihetetlen gyorsasággal változnak a birtokok urai. A kobzás napirenden van. Rudolf udvari kamarája nem igen válogat az eszközökben; a birtokfosztás igen jövedelmező dolog, tehát minden fondorlást szentesített, ha birtokelkobzásra volt kilátás.

E vad idők sok derék magyart tettek földönfutóvá, sok család boldogságát dúlták szét. A nagy-

hírű Homonnai Drugeth-nemzetség is e sorsban részesült. A Homonnaiak nem tartoztak a birtokszerző s terjeszkedő családok közé. Békében éltek ősi jószágaikon, s szolgálták a hazát mint nádorok, országbírók és főispánok. A XVI. század végén azonban rajtok is elhatalmasodott a kor bűne. Homonnai György nem tudván megszerezni atyjától, Ferentől az őt illető Terebes várát, 1584-ben, sötét és viharos éjen létrákat támasztatott a falakhoz, s bejutván a várba, az őrség egy részét leölette, más részét meg elzáratta. Édesatyja ez időben Gerény nevű pusztáján élt feleségével, György oda is elment csapataival, elfoglalta az udvarházat, s amit talált, magával vitte. Küzdelem közben az egyik katona édesatyját is megsebezte.

Az udvari kamara értesülvén e dolgokról, két kézzel kapott a jó alkalmon, hogy a Homonnai-birtokokat megszerezze. Rudolf oly biztosra vette az elkobzást, hogy már az új gazdát is kiszemelte. Azonban a fiskus beavatkozásához az apa följelentésére volt szükség. De ezt a várva várt szíveséget Homonnai Ferenc nem tette meg az udvari kamarának.

Ugyanez időben Homonnai Ferenc öccse, Gáspár is tilalmasra vetemedett. Egyik szomszédját singgel agyonverette. A fejére kimondott ítéletet azonban nem lehetett végrehajtani, mert bevette magát Nyevicke várába s onnét csapdosott le a szomszéd megyékre, dúlván és fosztogatván föladóinak javait. A megrettent megyék az országgyűléshez fordultak s kérve kérték a királyt, foglaltassa el

hadaival Nyevicke várát, különben sem módját, sem végét nem látják szenvedéseiknek. Az elfoglalás, erős mérkőzés után, szerencsésen megesett, de a birtok a törvény értelmében nem a kincstárra, hanem Homonnai Györgyre szállott.

Homonnai Drugeth Györgyöt, az ungvár-nyevickei és terebesi uradalmak birtokosát, az apja ellen elkövetett hatalmaskodás miatt a törvény ugyan nem sújtotta, de a sors annál több csapást mért rá. Sőt az ő bűnei miatt ártatlan gyermekeinek is bűnhődniök kellett. Férfikora delén pusztult el, fiatal özvegyet s két kis gyermeket hagyván maga után. A gyermekek nevelése és a birtokok megvédése az özvegyre, *Dóczy Fruzsínára* maradt. Nem kis dolog volt ez ama zavaros időkben! Dóczy Fruzsina azonban nemcsak asszony, hanem magyar asszony is volt, aki, ha kellett, katonái élére állott s bátran szembenézett az ellenséggel. Különböen odaadó szeretettel s gonddal nevelte gyermekeit. A fiáról, Györgyről maga Rudolf király írja, hogy *okos, tanult lélek lakja daliás szép testét*. A leánya: Erzsébet Margit szakasztott mása volt testvérének.

Egy ideig boldogan élt a kis család, hol Terebes szép síkságain, hol meg Nyevicke sziklaormóin. Lassan-lassan azonban elfolytak szép napjaik, mint a vizek, melyek helyükre soha vissza nem térnek. Ellenségeik nem voltak, nem lehettek, de birtokirigyeik, sivár lelkű, kapzsi szomszédaiak bőven akadtak. S mivel igaz úton nem ragadhatták el az özvegy javait, összeesküdtek ellene. Erős férfikezek

tán megronthatták volna a gonoszok ármányait, a gyöngé nő azonban, mindenkitől elhagyva, elbukott gyermekeivel együtt.

A fősvény hírében álló Homonnai-család szép birtokaira sokan rávetették már szemüket. Gazdái azonban emberül védték tulajdonukat. Most, hogy gyöngé nő kezében volt a birtok, a jó szomszédok prédára szabadították embereiket s hol itt, hol amott okoztak neki érzékeny károkat. Rákóczi Zsigmond, Zokoly Péter, Kálnásy Ferenc, Bánóczy Simon, Bocskay, Farkas András, Malékóczy és Keczer István vállvetve igyekeztek rontásán. A leleszi konvent hiteles tanúsága szerint a szomszédok elhordták a határköveket, kivágatták az erdőket, rabszíjra köték a szárnyas majorságot s lobogó zászlóval vitték magukkal a prédát.¹

Rákóczi Zsigmond azt is megtette, hogy éjjeleken át saját birtokán új medret ásatott a Bodrog folyónak. S jó Homonnainé asszonyom egy reggel arra ébredt, hogy tíz bokorköre járó malmai a szárazon vannak, zsallóiból, rekeszeiből, vejszéiből meg a vár árkaiból kiapadt a víz! Hiába tett panaszt szomszédai ellen,² hiába kért védelmet,

¹ Közös pénz. levélt. Hung. 14406. fasc. 1600. Dóczy Fruzsina és Homonnai György Mátyás főherceghez. Előadják a szomszédai pusztítását s kérik a főherceget, győződjék meg az igazságról.

² U. o. „Qui et potentia mediante fluvii Bodrogh aquam ex suo antiquo et solito ac verő decursu et alveo alio derivavit et avertit ex quo molendina tria, in quibus rotae decern fuere, desolavit et exsiccavit.”

senki sem hallgatott rá. Nem csoda hát, hogy végre őt is elhagyta türelme. Hisz a terebesi uradalomból egymagából már kilenc faluját idegenítették el. Ki veheti rossz néven a szegény, vérig bosszantott asszonynak, hogy hajdúi s jobbágyai élére állt s rácsapott két legádázabb ellenségére, Bánóczy Simonra és Zokoly Péterre.

A két kárvallott, kik rég összeszűrték már a levelet a Homonnaiak ellen, mód nélkül megörült a Dóczy Fruzsina asszony támadásának. Rég várták már az alkalmat, hogy megindíthassák ellene a hajsztát, most itt az alkalom! Ember legyen, aki körmeik közül kiszabadítja őt!

Elég ravasz ember lévén mindkettő, nem bíztak egymásban; azért a hajsza megindítása előtt szerződést kötöttek egymás közt, hogy a remélhető hasznon egyenlően osztozkodnak, *ha az Isten jó véget ad érniökf*¹ Miután a szomszéd vármegyék birtokosai közül is többet megnyertek maguknak, „keserves panaszt tettek” az országgyűlésen Homonnainé és fia: Homonnai György ellen.

¹ U. o. 14412. fasc. 1601 febr. 12. Körtvélyes. Dóczyné támadása 1598-ban történt. A szerződés a többi közt ezt mondja: „Ügy végeztünk egymással, hogy ha az mi porunk törvény szerint megyén véghöz és jól succédai az dolog, tehát valami nyereségünk leszen, hasonfele Zokoly Péter uramé és ökegyelme feleségéé és maradékié és hasonfele Bánóczy Simon uramé és feleségéé. Hogyha penig per concordiam menne az dolog véghez, valamit az megírott feleken alkuvás szerint elvehetnénk, tehát azzal is közönségesképpen osztozhassunk.” Ez egyezséget aláírták: Rákóczi Ferenc és János, Szentiványi Zsigmond és Hartyány János.

A panaszt hat vármegye követei támogatták. Többnyire olyan vármegyék voltak ezek, melyekben a Homonnai-család meg nem fordult. A bevádolt család védelmére senki sem szólalt föl; pedig ott volt az ifjú Homonnai gyámja is. Így hát nem csoda, ha a rendek 1600-ban külön cikket alkottak Homonnai Györgyné és fia ellen, kimondván, hogy mint közönséges gonosztevők ellen kell velök szemben eljárni.

A magyar kamara, úgyszintén a szepesi nemcsak e határozat végrehajtását elleneztek, hanem még a törvényes eljárás megindítását sem ajánlották. Ha őfelsége meg is nyeri a port, — írják Rudolfnak — mi haszna lesz belőle, hisz a terebesi uradalmat már is odaígérte Zokolynak! Jobb lesz, ha az egész eljárást beszüntetik, úgy is kétséges, vájjon a törvényes úton meg lehet-e a Homonnaiakat birtokuktól fosztani? Az országgyűlésen csak a vádlók szólaltak föl; a tanukat és a vádlottakat még ki sem hallgatták.¹

A magyar kamara tagjai e határozatot egyhangúlag hozták. Azonban Szuhay István egri püspök, kire az 1606,-i kassai országgyűlés *mint egész Magyarország szabadságának megrontó/ára* átkot mondott, a fölterjesztéssel egyidőben levelet írt Rudolfnak. A bizalmas hangú levélben arra kéri Rudolfot, hogy ne bízsa a Homonnai-ügyet bíróságra, hanem az országgyűlés határozatára támaszkodva, foglaltassa el a főkapitányokkal a

¹ Közös pénz. levélt.

Homonnai-család uradalmait. Így biztos a jövedelem s nem kerül semmi fáradságba. Egyúttal kéri az uralkodót, hogy az ő nevét s e levél tartalmát tartsa titokban.¹

Rudolf nem hajlott hű tanácsosa ez ajánlatára. Jól tudta ő, hogy a választott bírósággal is elítél-tetheti Homonnainét és fiát. Különben nem Ígérte volna oda Zokolynak a terebesi uradalmat. Azután, ha a bíróság ítéli el őket, megvan a törvényes forma és senki sem veheti azt sérelemnek. Össze-állította tehát a bíróságot s megidézttette a vádlókat és a vádlottakat.

A tárgyalás nem úgy folyt, hogy Zokolyt biztos remény kecsegtethette volna. Azért arra kérte Rudolfot, hogy csak a vádlókat bocsáttassa esküre, mert ha Homonnainé és fia megesküsznek, lehetetlen lesz az uradalmak elkobzása s akkor ő fának viheti bús fejét. Még ezzel sem elégedett meg. Ő nemcsak az igazság ellen agyarkodott, hanem Homonnainé becsületére is fenekedett. Rövid idő múlva, hogy a főtebbieket írta, újabb levéllel kedveskedett Rudolfnak. Miután a bevezetésben ékes szavakkal fölsorolta, mennyi áldozatot hozott ő Rudolf érdekében s elrebegette, milyen őszinte igaz szeretettel vonzódik a Habsburg-házhoz, előadja, hogy Homonnainé Dóczy Fruzsina ismét férjhez akar menni. Vőlegénye lengyel ember s

¹ U. o. 14406. fasc. 1600 július 27. Szuhay püspök Mátyás-hoz: „Saltern humillime supplico, quatenus sententia mea secreta sit, nec nomen meum divulgatur.” etc.

nemsokára hozzáköltözik Lengyelországba. A készlődések alkalmával régi hű cselédjének is kijelentette, hogy magával viszi Lengyelországba. Ez azonban semmi áron sem akarta úrnőjét követni. Dóczy Fruzsina asszony erre azzal fenyegette a szolgálót, hogy fejét véteti, ha titkát valakinek elárulja. Erre a szolgáló titokban elment özv. Homonnai Istvánnéhoz s miután esküt vett tőle, hogy nem bocsátja őt többé vissza úrnőjéhez, földfedte előtte Homonnai Györgyné titkát. E szerint az ifjú Homonnai Drugeth György nem természetes fia Dóczy Fruzsínának és idősb Homonnai Györgynek. Az igazi fiát dajkája játék közben a földre ejtette s a kis gyermek rögtön meghalt. A kétségbeesett anya szobájába zárván a holt tetemet, hírré tette, hogy gyermeke nagy beteg; azután gyorsan kocsiba ült s egy szomszéd falucskából a meghalthoz teljesen hasonló gyermeket hozott a házba. Az igazi Homonnai Györgyöt pedig meghitt cselédeivel titokban eltemettette.¹

Homonnai Istvánné elnémult meglepetésében e leleplezés hallatára. Gyorsan befogatott s fiáért, Homonnai Bálintért küldetett. A cseléd neki is elmondá az egész történetet s még tanúkra is hivatkozott. Homonnai Bálint jól tudván, hogy — ha e történet igaz — György minden java őt illeti, Báthory István országbíróhoz sietett tanácsért.

¹ Közös pénz. ltr. Zokoly Péter őfelségéhez kelet nélkül: „Homonnai non est verus Homonnai; filius enim, quem domina ipsa ab ipso Georgio Homonnai susciperet, infelici casu intent.” etc.

Báthory azt ajánlotta neki, hogy szerezzen tanúkat s akkor ő Homonnainé Dóczy Fruzsínát és fiát minden birtokuktól megfosztja.

Ez a regényes történet, melyet Zokoly ravasz feje eszelt ki, de amelyet úgy a szepesi kamara, mint a Homonnai-család minden ismerőse otromba hazugságnak mondott,¹ hamar meghozta a Zokoly várta eredményt. Először is Homonnai Bálint ment a kivetett csapdába. Ahelyett ugyanis, hogy a Zokoly terjesztette mende-monda forrása és célja után tudakozódott volna, szentül meg lévén győződve igazáról, sereget gyűjtött, hogy elfoglalja György javait. A gonosz hírnek szaporább lévén lépése, mint a jónak, Dóczy Fruzsina is idején megtudta, mi készül ellene. Fiával együtt sietve ment hát az erős Nyevicke várába, hogy megvédje támadói ellen. Hamarosan ott termett Bálint is s hadaival körülvette a sziklavárat. Az ostrommal azonban nem boldogult. Az özvegy kétségbeesetten védte gyermekeit és javait. Erre Bálint elvezettette a vár tájékaról a vizeket s kiéheztette az őrséget.² Homonnainé és fia kénytelen volt a

¹ U. o. 14408. fasc. Őfelsége a magyar kamarának meghagyta, hogy vizsgálatot indítson, vájjon csakugyan nem igazi Homonnai-e Dóczy Fruzsina fia. — A szepesi kamara erre 1601 január 8.-án hamisnak mondja Zokoly állítását, írván: „Omnes non supposititium sed verum ac genuinum defuncti Georgii Homonnai filium esse affirmant; ad haec os, oculi, vultus moresque ipsi patrem Georgium Homonnai, ut ab omnibus affirmatur, repraesentant. Ex quibus colligimus, falso eum cr iminari.”

² U. o. 14410. fasc. 1601 márc. 3. „Obsidione cinxisset et

várat föladni. Bálint nem elégedett meg azzal, hogy a vár kincseit prédára bocsátotta, hanem hozzá még a szegény, mindenkitől elhagyott s kétségbeesett özvegyet gyalázatos szidalmakkal illetve s beteg leánykájával és fiával együtt világgá űzte.

A gyermekeiért remegő nő látván, miként bának vele saját rokonai is, nem merte többé ügyének jó végét várni. Elhatározta tehát, hogy kibujdosik Lengyelországba, oda, hol annyi koldusbotra juttatott magyar talált új hazára. Félvén a letartóztatástól, rejtett utakon bujdosott két szép gyermekével. A hideg és az éhség majd megvette őket. Gyökerekkel, bogyókkal tengették életüket. Éjjeleken át — mint fia írja — istállóban, a barmok közt húzták meg magukat. Hosszas bolyongás után, testileg-lelkileg megtörve értek Lengyelországba.¹

Nemsokára megrontójuk, Homonnai Bálint is követte őket. Főbenjáró vétség miatt elítéltetvén, hogy fejét megmentse, ő is Lengyelországba menekült. Zokoly Péter tehát elérte célját; megszabadult Bálinttól is, meg György családjától is. Mikor azután a vizsgálóbiztosok megjelentek Terebesen, ellenfelei részéről senki sem volt jelen. Még a Homonnai-gyermekek gyámjai is rútul cserben

canalibus aquam pro necessitate castris administrantibus disiectis, ac comaeatu undique intercluso, castrum ipsum manu forti armis hostiliter intercepisset et expugnasset.” (Rudolf írja ezt.)

¹ Közös pénz. ltr. A folyamodásuk.

hagyták a kibujdosott árvák ügyét s Zokoly malmára hajtották a vizet. S Zokoly hada úgy vallott, mint a parancsolat. S miután a vádlók mindenre megesküdtek, beigazoltnak látszott a főbenjáró vétség.

Rudolf Zokoly Péter tanácsára Dóczy Fruzsina ügyét „judicium extraordinarium” elé utasította. Ugyancsak Zokoly azt követelte, hogy Dóczy Fruzsínát és fiát ne idézzék meg a bíróság elé. Ezt úgylátszik már az udvari kamara is megsokalta. Az 1600. év november 4.-én ugyanis azt jelenti öfelségének, hogy amit Zokoly kíván, az hallatlan dolog. Ily módon csak a nyilvános gonosztevőkkel szemben lehet eljárni. Meg kell idézni Dóczy Fruzsínát és fiát! ¹

Az idézés mégsem történt meg. A rendkívüli bíróság ily módon el sem ítéltette a vádlottakat.

Zokoly Péter és Bánóczy Simon Mátyás főherceghez intézett folyamodásukban néhány nap múlva már *fájdalommal* jelentik, hogy a prokurátor esztelensége miatt a port elvesztették. Kérve kérik Mátyás főherceget, lépjen közbe a helytartónál és a bíráknál, hogy a hiba jóvá tétessék. ²

Mátyás főherceg csakugyan intézkedett, hogy a bírák „*extraordinaria via*” új ítéletet hozzanak. A helytartóhoz intézett rendeletében azt is meg-

¹ U. o. 14406. f. 1600 aug. 4.

² U. o. 14410. f. „Per inprudentiam procuratoris in iudicio extraordinario omissum.” — Arra kéri Mátyás főherceget, hogy »oretenus per aliquem nuntiare, ut hunc procuratoris mei errorem... ex jure, aut gratia sedis reformare.”

mondja, hogy olyan bírakat válasszon, akik semmi-féle rokonságban és összeköttetésben nincsenek a vádlottakkal.

Az esztergomi és a kalocsai érseknek merőn ellenzték Mátyás főhercegnek tervét. Szerintök nincs helye a rendkívüli bíraskodásnak, a port a rendes bíróság elé kell bocsátani. A két magyar érsek igazságtól áthatott fölterjesztésére az udvari kamara azonban azt felelte, hogy ha az ügyet a rendes bíróság elé bocsátják, akkor sohasem lesz vége.¹

Az udvar tehát a rendkívüli bíróság mellett döntött. Rudolf 1601 aug. 26.-án már ki is jelölte az új bírakat. A királyi személynök azonban beteggé tette magát s így Rudolf a kancellárt tette helyébe a bíróság elnökévé. A tárgyalást október 14.-ére tűzték ki, vagyis oly időre, amikor a bírák legfüggetlenebbjei nem jelenhettek meg. Nádasdy Ferenc, Erdődy Tamás, Apponyi Pál, Czobor Mihály és a váci püspök csakugyan előre bejelentették, hogy nem jöhetnek.² A többi bírát pedig Szuhay István püspök tanította ki öfelsége óhajára. Maga Szuhay püspök írja öfelségének, hogy a bírákkal tanácskozott s kikémlélvén nézetüket, a helyes útra terelte őket.³

¹ U. o. 1601 május 26... és az esztergomi érsek véleménye 1601 május 15. („Actionem istam — írja az érsek — via juris extraor dinari a erigi non potuisse etc.”)

² A török ellen hadakoztak.

³ U. o. 1601 okt. 18. „Non tam eorum consilia capiendi causa, quam ut eos quoque in rectam sententiam portraherem.”

— Szuhay úgy látszik nem mert mindent leírni, mert a többi

A magyar kamara felsőbb utasításra szintén tárgyalt a bírakkal, mint lehetne nyélbe ütni a Zokoly-féle ügyet. Úgy látszik, ez nem ment nehezen, mert maga a kamara jelenti, hogy már *meg egyezett a bírakkal*. Dóczy Fruzsínának és fiának a pöre tehát elveszett, mielőtt ítéletre került volna.¹

Ugyancsak a magyar kamara jelenti, hogy Zokoly Péter a bírákat egyenkint fölkereste s ügyét teljesen a szájukba rágta. Mi lesz az eredmény, — írja a kamara — nem tudjuk.

Valamivel később azt írja a magyar kamara az udvari kamarának, hogy Dóczy Fruzsina kétségbe van esve a pöre kimenetele ügyében. A fiát azonban mégis elkül' i Ladóczy György nevű tisztartójával Pozsonyba, J'ogy a tárgyaláson jelen legyen. Dóczy Fruzsina ügyvédje nem emelt óvást az ellen, hogy a bíróság elnöke a kancellár. Eddig tehát — írja a kamara — jól megy minden. Jól ment bizony későbbben is. A kis Homonnai fiú ugyanis nem

között ezt mondja: „Ingenuè fateor, me in hac re malle ore, quam uteris agere, credi enim non potest quantopere omnia fere secreta, nescio per quos aut unde eliminentur.”

¹ A kamara nemcsak a bírakkal, hanem Zokolylyal is meg egyezett. Mátyás főherceg írja 1601 május 5.-én Rudolfnak hogy Dóczy Fruzsina és fia kéri őt, szüntesse meg ellenük az eljárást. Nehéz dolog ez, — írja Mátyás — de felségedé a döntés. *Zokoly azt állítja, hogy a pörnek kimenetele már biztos. De én ebben erősen kételkedem!* A kamara nagy hasznot vár e pörből s Zokolylyal már megegyezett, hogy ha a Homonnai-javak felségedre szállnak, 40,000 fit.-ért ő kapja meg. Ez kevés! Hiszen a birtokok többet érnek 150,000 forintnál.

jelent meg a tárgyaláson, hanem titokban elmene-
kült Pozsonyból és édesanyjához ment.¹

A bíróság azonban a kiskorú fiút, valamint az édesanyját fő- és jószágvesztésre ítélte. Ugyanilyen ítéletet mondott Ladóczy György tisztartóra is. Dóczy Fruzsina azon jobbágyságait, kik vele egyetemben részt vettek Zokoly jószágának a megtámadásában, huszonnégyezer forintnyi bírságra és fővesztésre ítélték. Ennek az összegnek egy harmada Zokolyt illette. Dóczy Fruzsina jobbágyságai közül azonban csak hetvenet tudtak elfogni, a többi elbujdosott.²

Rudolf 1601 november 7.-én Prágából már intézkedett, hogy az ítéletet végrehajtsák. Dóczy Fruzsina és a fiatal Homonnai javait csakugyan elkobozták.¹

Mivel Rudolfnak azt jelentették, hogy Dóczy Fruzsina ingóságainak jó részét magával vitte Lengyelországba, öfelsége írt a lengyel királynak s Dóczy Fruzsina és Homonnai György kiadását

¹ U. o. 1601 okt. 17. „Postquam comparera renuit (t. i. az ifjú Homonnai), est capitali sententia feritus, quo intellecto ex ciaculari hospicio, quod in suburbio habuit, se subduxit et hinc profugit.”

² Dóczy Fruzsina hatszáz jobbágyságát találták bűnösnek. Ha az ítéletet végrehajtották volna, e hatszáz jobbágyságot ki kellett volna végeztetni.

³ Migazzi püspök 1601 dec. 10.-én Terebesről jelenti, hogy Nyeveckét és Terebest elfoglalta már. „*E vidék nemessége — írja — nagyon, de nagyon, fájjalja az esetet, mert nem hitte, hogy ilyen súlyosan büntetik Homonnait. Engem is fenyegetnek, hogy az országgyűlésen panaszt emelnek ellenem.*” (Jelentés Mátyás főherceghez.)

követelte — a vagyonukkal egyetemben. A lengyel király azonban azt felelte, hogy Dóczy Fruzsínának semmije sincs s őt magát a fiával egyetemben nem adja ki.

A lefoglalt Homonnai-vagyonból Zokoly Péternek az ítélet szerint huszonötezer forint járt. Ezenkívül mint földadót, őt illette a lefoglalt javak értékének egyharmada.

Amint Bánóczy Simon meghallotta az ítéletet s megtudta, hogy Rudolf Zokolynak ígérte a terebesi uradalmat, mérhetetlen düh fogta el. Láta, hogy Zokoly rútul rászedte őt s hogy az ő kijátszásával mindent magának szerzett meg. Azonnal írt Rudolfnak s felküldte azt a szerződést, melyet a hajsza megkezdése előtt kölcsönösen kötöttek. Levélben elmondja, hogy a bírák huszonötezer forint kárt ítélték meg Zokolynak, pedig összes kára sem tesz ki harminc forintot! Homonnainé emberei nem is Zokolyt, hanem őt támadták meg; az ő feleségét verték meg. S mégis mindent Zokoly kap, holott az előre kötött szerződés szerint a haszon fele őt illeti meg.¹

Eközben a kamara Rudolf parancsára vevők után nézett. Terebest ugyan már Zokolynak ígérte az uralkodó negyvenezer forintért, de hát ő maga is keveselte ezt az összeget a százötvenezer forint értékű birtokért. Most már a szepesi kamara dolga volt, hogy más vásárló kerítésével a vételár föl-emelésére kényszerítse Zokolyt. Vevő hamarosan

¹ U. o.

akadt Bocskai István személyében. Meg is ígérték neki az uradalmat. Persze arról fogalma sem volt, hogy csak játékot üznek vele. Bocskay először szintén negyvenezer forintot ígért. Lassan-lassan azonban fölment nyolcvanezerig s így öntudatlanul is kényszerítette Zokolyt, hogy ő is annyit ígérjen. Miután magasabb árt egyik fél sem ígért, Rudolf odaadta Terebest Zokolynak. Bocskaynak meg fölajánlotta az ungvár-nyevickei uradalmat. A jó Bocskay csak most látta, milyen csúf játékot üztek vele! Nem is állt többé szóba a kamarával. A nyevickei uradalmat meg *megvetéssel* visszautasította.

A pozsonyi magyar kamara e közben még mindig amellet kardoskodott, hogy az uralkodó kegyelmezzen meg Homonnainak. Ha jól kiegyeznek vele — írja 1602 március 26.-án Rudolfnak — több hasznot várhatni tőle, mint Zokolytól, aki nyúzza a szegény népet; a vagyonosokat mindenüktől megfosztja, a szegényeknek meg fejüket véteti.

A magyar kamarától függetlenül megmozdult az ország minden jobb érzésű embere is, hogy a magyar igazságszolgáltatáson esett szégyenfoltot eltávolítsák. Legelsőnek a hős Nádasdy Ferenc szólalt meg. Az 1602. évi augusztus 5.-én kelt fölterjesztésében azt mondja, hogy mindazt, amit az ifjú Homonnai György írt folyamodásában, szintiszta igazság. Nem az ő hibájából esett ebbe az útvesztőbe!

A kalocsai érsek két fölterjesztésben is védi

Dóczy Fruzsínát és fiát.¹ Az egyikben törvénytelennek mondja az ítéletet; a másikban pedig azt írja, hogy csakis az ügyvédek tehetetlensége és hanyagsága okozta a Homonnaiak elítélését. A csanádi püspök, Forgách, Zsigmond, Forgách Ferenc püspök, Migazzi váradi Zelniczey zágrábi püspök, Báthory István, Zrínyi György, a pécsi püspök, Thurzó György és Erdódi Tamás hasonló szellemben írtak föl Dóczy Fruzsina és Homonnai György érdekében. .

Mikor Szuhay István püspök látta, hogy egész ország a Homonnaiak mellé állott, ő is fordított egyet eddigi politikáján s ő is kegyelemre ajánlotta az ifjú Homonnait.

A főurak és a püspöki kar együttes föllépése Mátyás főherceget is megindította. Ő is a Homonnaiak pártjára állott s melegen ajánlotta az ifjú Homonnai Györgyöt Rudolf királynak. Ezt annál könnyebben megtehetette, mivel az ifjú Homonnai kijelenté, hogy rokonai segítségével pénzért is hajlandó ősi birtokait visszaváltani. Rudolf erre 1602-ben megengedte a „polgárilag meghalt” ifjú-

¹ U. o. 14414. fasc. 1602 aug. 7. és aug. 13. Az első felterjesztésében írja: „Quamvis per actores juramentum sit depositum non tamen est reportatum, et ideo nulla adhuc sententia pronunciata, nee ulla in promptu habetur, penes quam ipsa vidua persequi aut capi posset. Accedit etiam, foeminas vitam aut caput amittere non solere, etiamsi sententia capitalis contra eas feratur, sed redimere posse capita in eiusmodi casibus.” — Ugyanitt vannak 'a többi püspöknek és főuraknak folyamodásai is.

nak, hogy hat hónapra hazajöjjön s ügyeit rendezze. Még mielőtt útnak indult volna, levelet írt az uralkodónak. Nyílt őszinteséggel s megható szavakkal mondja el ebben azokat az égbekiáltó igazságtalanságokat, melyek vele, édesanyjával s nővérével történtek. Tizenhatéves fiú volt, — úgy mond — mikor ellenségeik vádat tettek ellenük. Ő semmiről sem tudott, semmiben részt nem vett, senkit soha nem bántott. Mégis, a hazai törvények sárba tiprásával, fej- és jószágvesztésre ítélték. A birtokára áhítozó vádlókat meg, bár éveken át rabolták s pusztították édesanyja javait, bőségesen megjutalmazták. Kérve-kéri az uralkodót, semmisítse meg az ítéletet s adja vissza birtokait.

Rudolf nem idegenkedett a kegyelemtől. Az ungvár-nyevickei uradalmat is hajlandó volt visszaadni. Vevő úgy sem akadt rá, Homonnaitól meg esetleg lehetett bizonyos összeget várni. Megbizta tehát a kamarát, hogy egyezkedjék Homonnaival s kérjen az uradalomért százezer forintot, vagy ha annyit nem ad, nyolcvan-hatvanezer forintot!

Eközben hazajött Homonnai s maga ment el Rudolfhoz. A bátor megjelenésű, szép ifjú nagyon megtetszett az uralkodónak. Ki is állította számára hamarosan a kegyelemlevelet.¹ A nyevickei uradalmat is visszaadatta neki oly föltétellel, hogy Terebesről örökre lemond, Erzsébet Mária nővéré-

¹ U. o. 1603 január 8. Meglévén a kegyelem, a kamara Homonnainak megküldé a föltételeket, melyekre ő csak annyit felelt: „Ez okon semmi feleletet ez conditiokra felelnem nem tudok.”

nek megadja az őt megillető leányegyedet, Zokoly kárait megtéríti, az ellene hozott ítéletet illetőleg néma lesz, mint a sír s ő felségének nem alkalmatlankodik többé.¹

Homonnai György elfogadta e föltételeket s hittel, pecséttel erősítette, hogy meg is tartja azokat. Hazajövén, rövid idő múlva jelentékeny politikai szerepet játszott s az országbírói méltóságig emelkedett. Édesanyja kunt maradt Lengyelországban, ahol egy lengyel úr vette nőül. Ő rá nem terjedt ki a kegyelem. Sőt Rudolf azután, hogy a fiúnak megkegyelmezett, még Dóczy Fruzsina kiadását követelte a lengyel királytól.²

Zokoly Péter, aki a Homonnai-pörben Rudolfnak jobb keze volt s aki a Habsburg-házhoz való hűségét és szerelmét oly sokszor hangoztatta, néhány év múlva mint fölségsértő a börtönbe került. Ott volt az ő helye már régen!

¹ A reverzálisa Prágában kelt 1602 dec. 22.-én.

² U. o. 14417. fasc. 1602 dec. 24. Prága. A kiadást ezen az alapon kívánta: „Vermög der Compactaten so zwischen der Krön Hungern und Poln sein.”

Tegzes Borbála

Az 1593. évben megindult török háborút az egész ország örömmel és bizalommal köszöntötte. A lelkesedés minden pártot egyesített s az ország fő vitézei szentül hitték, hogy a nagy harcot sikerrel vívják meg, s így Magyarország elhomályosult csillaga újra fölragyog. A háború első eseményei igazolták, hogy ez a reménység nem hiú ábrándozás volt. Győztünk itt is, amott is, s úgy látszott, hogy a szarvára fogyott hold alászállóban vagyon. Ami a pacsirta a piruló hajnalnak, az volt az első siker az ébredő nemzetnek. Az erőre kapott bizalom szebb s dicsőbb korszak hajnaldását várta. Sajnos, az alkonyodó század e szép reményt a lelkesedéssel együtt hamar letarolta. A mieink a császári hadseregben bíztak. Ez a sereg azonban több kárt tett a magyar vagyonban, mint a törökében; s jobban gyűlölte a magyart, mint a pogány ellenséget. S mivel Bécsből is olyan politikát űztek, mely inkább a magyarság, mint a törökség gyöngítését akarta, a császári sereg kénye-kedve szerint jártathatta rajtunk a hatalmát. Azután vele együtt a rác, az oláh, a török és a tatár is a szegény, megfogyott magyar-

ságot dúlta és pusztította. S mikor amúgy is a legnagyobb veszedelem környékezett bennünket, a nemzetnek régi átka: a viszálykodás is új életre kelt. Magyarország ege tehát mindenfelől elsötétedett. Igazi ítéletidő szállott reánk. Nyögve szenvedett mindenki. Síralmas csak említése is annak az iszonyatosságnak, ami nálunk történt. Hiszen Básta kora nehezedett ránk minden borzalmával és kegyetlenségével! *Magyarország koronázott királya utasításul adja ennek a Bástának, hogy ölesse, égesse, akasztassa, pusztítsa a rebellis magyarságot, s jó éizésü németeknek osztogassa a magyar földet.* És Básta szószerint teljesíté ura parancsát. S olyan világ támadt Erdélyben, e szép *tündérországhban* (ez volt Erdély neve a XVI. században), hogy nem találtak elegendő bicskát, amivel az elfogott uraknak, nemeseknek és vitézeknek nyakát elnyiszálhatták volna.

S talán Magyarországon más világ járta? Ő nem! A magyar vármegyék írják 1603-ban a királynak: „a német hadak rablása és dúlása miatt lehetetlen ez országban maradnunk. Virágzó városaink, népes falvaink voltak. S ha most szemünket végig jár-tatjuk a Duna vidékén vagy Felső-Magyarországban, kirabolt s földült községeken kívül mást nem látunk. S a nép, a mindenéből kifosztott nép az erdőkben bujdosik, nem a török — hanem felséged hadserege elől.”

Mint a pusztában kiáltónak a szava, úgy hangzott el a megyék kétségbeesett szózata. Ügyet sem vetettek rá azok, akiknek szólott. Az ezer sérelem-

mel sebes ország pusztítása tehát tovább folyt. A magyar élet, a magyar vér napról-napra olcsóbbá lön. Az elfenült kor hosszú idők gyümölcsét megveszte. A XVI. század lelkes, daliás világa pusztulóra fordul; a régi vitézi élet — nemzeti létünk e fő istápjja — egészen elnémul. S úgy látszott, hogy a végbeli élet egykori lelkesedésével együtt a régi magyar erkölcs is eltűnt. Az elvadult kor bűnei ugyanis még a legjobbjainkat is megejtették. Úgy szokott az lenni, hogy a parlagon heverő földet, csak úgy, mint az emberi lelket, gyom és gaz veri föl. Azaz, hogy a jó erkölcs megcseréli nevét a rosszal. És ezt a szomorú cserét még az asszonyi rendben is megtaláljuk. A nemzetüket szerető, szelíd és gondos magyar matrónák helyett a Báthory Erzsébet-féle alakokkal találkozunk, akik a régi magyar női erkölcsökből teljesen kivetköztek, s imádságos könyv helyett ostort és boros kancsót forgattak a kezükben.

Ilyenforma asszony volt *Tegzes Borbála* is. Sötét, elvadult korszak teremtette őt; vész és vihar rengette a bölcsőjét s bűnök között növekedett föl. Arra módja sem volt, hogy jó életben foglalja magát. Hiszen a szelídséget, a szív jóságát és az emberszeretetet hírből sem ismerte. Erősnek és bátornak nőtt ugyan föl, de a lelkében csak a szívtelenség és a tilalmasra való hajlam vert fészket.

Tegzes Borbála előkelő és vagyonos családból származott. A szabolcsmegyei Kinizs (Kinis) faluban állott ősi udvarháza — szép gyümölcsösök és szőlőkertek közepén. Birtoka lenyúlt a kanyargó Tiszáig,

ahol hallal bőves halászó vize és költözőhelye vagyis réve volt. Kelecséni révnek hívták ezt és szép hasznot hajtott a konyhára. Ladány és Baka faluk határa is jórészt az ő birtokához tartozott. Ő lévén családjában az egyedüli Örökös, volt mit a tejbe aprítani. És Tegzes Borbálának a vagyonán kívül még egyebe is akadt, amit azon korban is sokra tartottak. Nagyon szép nő volt, erővel és bátorsággal teljes. Sajnos, a szépsége mérhetetlenül hiúvá és elbizakodottá tette őt. Mindent mert, semmitől sem félt. Magasan hordta a szép fejét, mint a bércek sudár fenyője, s büszkeségét megalázni, őt magát meghajlítani semmi vihar nem tudta. Bámulatos kitartással tört a célja felé, különösen, ha sértett hiúsága és gyűlölete tüzelte, vagy ha a hervasztó bosszúért gerjedezett. Ha a sors valami hatalmas zsarnok oldalára állítja őt, nagy dolgokat mivel vala, mert elmétől alig megfogható akaraterő és uralkodási vágy lakott benne. Különben férfias természetű nő volt, aki ha kellett, a férfiakkal is szembezállott; s ha a dolog úgy fordult, versenyt ivott velők, s úgy káromkodott, hogy a marcona hajdúk is elröstelték magukat.

Tegzes Borbála birtoka fölszélről a *Cserneki Lökös Bornemissza* család jószágával volt mesgyés és határos. A kelecsényi tiszai révet pedig közösen bírták. Unosuntig elegendő ok volt ez a civakodásra és a villongásra, különösen Tegzes Borbálával szemben, aki a maga akaratán és érdekén kívül mást nem ismert.

Még leánypártában volt Tegzes Borbála, mikor

a szomszédjával: R. Cserneki Lőkös Bornemissza Miklós urammal szembe került. Daliás huszártiszt, ónodi főkapitány, udvari bejáró és messze földön ismert vitéz volt ez a Bornemissza Miklós. A Tegzes-családdal folytatott régi villongást egyszerre megszüntethette volna, ha a szép Borbálát, a Tegzesjavak egyedüli örökösét, nőül veszi. Bornemissza Miklós azonban élte szekerének a járomszögét más leány szerelméért törte ki. *Büdy Erzsébetét* a beregi főispán leányát vette nőül. Hű, derék és szerető házastársat kapott benne, akivel boldogan élt kerecsényi (beregmegyei) kastélyában.

Nem tudjuk, volt-e joga Tegzes Borbálának arra gondolnia, hogy Bornemissza Miklós őt veszi nőül. A hivatalos írások, a tanúvallomások erről mit sem szólnak. Csak annyi bizonyos, hogy Borbála hirtelen Székely János uramnak nyújtá a kezét. Futott ember volt ez a Székely János, aki vagyonát elpredálván, Mihály oláh vajda hadában próbált szerencsét. Nőül vévén Tegzes Borbálát, a békés családi életre szánta a fejét. Ő szegény nem is álmodta, hogy a békés boldogság helyett örökös harc és villongás vár reá. Persze, nem ismerte Tegzes Borbálát, s nem sejtette, hogy ő csak hitvány báb lesz annak a kezében.

A házasság megkötése után a Székely- és a Bornemissza-család között a villongás mindennapi dologgá lett. Hiába választották el egymás földjeit széles közgyephagyással, hiába vontak mély barázdát, a gyűlölet azon is átszállt s tilalmasra vitte a szomszédokat.

Székely János és felesége a Bornemisszáék ellen indított harcban szövetségesekre is találtak. A szomszéd *Csomaközy András és Apathy* uram ugyanis szintén hadi lábon állottak az ónodi kapitánnyal. A közös érdek és a közös gyűlölet tehát hamar egyesítette őket a Székely-famíliával.

Bornemissza Miklós az ellenségeitől ugyan meg nem ijedt, de azért egy ideig mégis azon fáradozott, hogy a villongást elsimítsa. Fáradozása azonban kárba veszett. Úgy járt, mintha a serpenyőre nyilat lövöldözött volna. Tegzes Borbála ugyanis a bosszúért gyulladozott és így az urát megbékélni nem engedé.

Bornemissza Miklós látván, hogy ellenségei a jó szót a füstbe bocsátják és hogy békességre nem hajlanak, ő is hátratette a keresztet és a furkós-bothoz nyúlt. Először is Tegzes Borbálára olyan gyalázatos szókat üzent, hogy a női hiúságában sértett asszony dühében majd hogy halálra nem vált. Azután összegyűjtván a vitézeit, rárontott a kinizsi udvarházra és Tegzes Borbálát az urával együtt kivetette onnét. A verekedés közben Borbála asszonynak két hű szolgáját is megölték. Bornemissza Miklós e két szolga fejét magával vitte, s kerecsényi kastélya előtt kópjára szúratta. Miután Tegzes Borbála házközbeli javait és ruháit prédára bocsátotta, mint valami diadalmas hadvezér hazavonult.

Ugyanúgy bánt el *Csomaközy* Andrással is. Ez a gazdag és hatalmas úr is megtapasztalta, hogy ha harcra kerül a dolog, Bornemissza Miklós helytáll magáért.

A kinizsi támadás óta Tegzes Borbálának sem éje, sem napja nem volt. A kiolthatatlan gyűlölet és a bosszú vágya nem hagyta pihenni. Őz szegte a kedvét, ez nyomta a begyét, ez égette, ez tüzelte folyton. Gyámoltalan, békés természetű urának ugyancsak volt mit tőle hallania.

Hogy udvarházát a további támadástól megóvja, erős latorkerttel, tapaszos palánkkal és árokkal kerítette. Mikor a jobbágyok az erősségen javában dolgozgattak, Székely János uram búsan szólott: „Jó feleség, rosszban töröd a fejedet. Mire való nekünk a hadakozás, hiszen eddig is a rövidebbet húztuk. Hidd el, jobb, ha békességben élünk s Bornemisszával megbékülünk!”

— Abból semmi sem lesz — kiáltá Borbála az urának. — Ha ő reánk támadott, mi is megdőlünk ökigyelme jószágját. Ha ő minket kárba ejtett, nekünk is károsítanunk kell őt. S míg ez meg nem esik, egy pillanatig sem nyugszom. S ha te erre nem hajjasz, előttem oda a tisztséged, veled tovább nem élek.¹

— Tégy, amit jónak látsz — felelé Székely uram nagy búsan. — Nem az én javaimat, hanem a magadéit veted kockára. Nem én leszek a káros fél, hanem jó magad!

¹ Közös pénz. levélt. Hung. 14423. fasc. 1604 Attestatio etc. „Socia mea volo cum Nicoiao Bornemissza pacem inire” etc. Erre az asszony így felelt: Nequaquam in eas pacem, sed sicut ipse violenter egisset, ita e contra etiam tu violenter ágas. Alioquin enim mecum pacifice non vives, honoremque et existimationem apud me non habebis. Si ipse intulit nobis damnum, tu quoque vindictam pro eo exerceas.”

E közben történt, hogy Básta hadai átvonulván a tiszai részeken, amit útban értek, kardra hányták. Csomaközy András és Tegzes Borbála jószágát is teljesen elpusztították. A büszke asszonynak a környék népével együtt az erdőre kellett futnia, s ott a hideggel, éhséggel és az erdei vadakkal küzdenie. Halálos ellensége: Bornemissza Miklós megtudván, minő rettenetes sorsra jutott Tegzes Borbála, Berkeszy Dorottyát küldé hozzá azzal az üzenettel, hogy a németjárás ellen az erdők nem adnak menedéket. Az ő kastélyát a német had elkerülte, s így szállással bármikor szolgálhat. Ha tehát Borbála asszony az ő szíves hívását meg nem veti, kerecsényi kastélyát készséggel átengedi neki. De ha a múltra való tekintetből hozzá nem akarna szállani, a faluban készített neki biztos szállást.¹

Tegzes Borbála a lovagias ajánlatot haragszóval utasítá vissza. Ellenségemhez mennem, — szóla — nekem kész halál volna. Latrok hívására meg nem indulok!

Mikor Básta pusztító hadai elvonultak, s Tegzes Borbála újra haza szállhatott, ismét és örökké a régi nótát fújta. Székely Jánosnak tehát nem volt maradása, mert a felesége éjjel-nappal a bosszúra hajtá és ösztökélte őt. Székely uram azonban még sem állt kötélnek. Jó ideig keményen tartotta magát s nem mutatott semmi hajlamot a bosszúra.

¹ U. o. Berkeszy Dorottya vallomása.

Egyik szép napon Athy István kulcsár vitte őket csolnakon a Tisza vizén. Tegzes Borbála elmerengett a szép tájon s úgy látszott, mintha nagyon megindult volna. Székely uram föl akarván használni a kedvező pillanatot, így szólt a feleségéhez: Egyezséget kötök Bornemisszával, mert életemre fenekedik! E szóra Borbála asszony bort hozatott a kulcsárral s a kancsóval a kezében így szólt: Ha az uram megbékül Bornemisszával, elköltözöm innét és Apátiba megyek. Inkább vesszen el mindenem, de Bornemisszával meg nem békülök!

Székely uram félénken jegyzé meg erre, hogy főemberek ajánlják neki az egyezséget s jóbarátai is erre kérik. Ha te kibékülsz, — felelé Borbála — egy tálból nem eszem veled, egy pohárból nem iszom többé.

— Ládd — monda Székely — sokszor szememre hánytad, hogy ezer forintnyi károd van Bornemissza támadásából. Még több bajt akarsz? Én magamra vállalom a kárt, s viselem a támadás szégyenét. Ne bántsuk most Bornemisszát, hanem várjunk, míg kedvező alkalom nyílik a bosszúra.

Falra hányt borsó volt az eféle beszéd. Tegzes Borbálát meggyőzni nem lehetett; ő bosszúért lihegett, s addig nem nyugodott, míg az urát föltüzelnie nem sikerült. Szegény Székely uram megriaszkodék, mikor Borbála asszony reá dörmölődött s a gyávaságát hangoztatta. A lelkiismerete azonban sokáig nem vitte rá a rettenetes bűnre. Végre azonban mégis megunta az örökös korholást és tüzelést, s elszánta magát a tetre. Hadd lássa

az asszony, hogy ő vitézi kenyeret evett s hogy a halált nem féli.

Szövetkezve Csomaközy Andrással és Apáthyval, kóborló hajdúkat és martalócokat fogadott, s azután 1603 május 23.-án viharos éjjelen Bornemissza kerecsényi kastélyára indult. A lator hajdúk lajtorjákat támasztván a palánknak, az udvarba jutottak s az alsó kapunállókat levágták. Bent a kastélyban nyugodtan aludt Bornemissza Miklós és felesége. Almukat hirtelen vad lárma szakasztá félbe. A hajdúk betörték a hálózatra, s az ébredő Bornemissza Miklós a szövétnek világánál az ellenségeit látta maga előtt. Kardot rántott s elszántan védte magát és feleségét. A támadók az elkeseredett harcban darabokra vagdalták őt, azután minden elvehető elvivén, a kastélyból távoztak.¹

Gállffy János uram puskalövést és sivalkodást hallván az éjjel, virradtakor benézett a néma kastélyba. Megborzadt attól, — írja ő maga, — amit ott látott. Vérében találta az összevagdalt Bornemisszát. Egy ingben, ájultan hevert mellette a boldogtalan asszony: Büdy Erzsébet.

Székely János a zsákmánnyal hazatérvén, Tegzes Borbála lelkendezve fogadta őt. A férj azonban zord volt, s nem osztotta az örömét. Fölébredt benne a lelkiismeret, s szívét a megbánás teljesen elborítja. Rideg szóval monda tehát a feleségének: *„Ám teljék kedved immár benne asszony, a dolog*

¹ U. o. A szepesi kamara jelentése Mátyás főherceghez 1603 okt. 8. Kassa, leírja a gyilkosságot.

megesett; Bornemissza Miklós mar nem él! Tőled indult a bosszú, szálljon hát fejedre a vére. En itt hagylak örökre. Isten fordítsa el rólad a haragját. Élj, ahogy élni tudsz, én soha többé vissza nem térek hozzád.”¹

És Székely János, mint a csordáról idegenedett marha, búcsúszó nélkül még aznap elfutott hazulról, egy fillér árú dolgot sem vivén magával.

Tegzes Borbála ismervén a bűvös erőt, ami Székely Jánost hozzáfűzte, csak a vállát vonogatta, de nem hitte, hogy az ura csakugyan elhagyja. A bánatnak tehát nem ereszté magát. Ellenkezőleg — amint a tanúvallomások mondják — kedvre derült és felöltvén legszebb ruháját, s felkötve a szegény Bornemisszáné aranyos övét, meg aranycsipkés laptakötényét, Apátiba ment, ahol sátor alatt nagyokat ivott Bornemissza elrabolt abszintborából. Azután megjelent a nemes asszonyok társaságában, ahol dicsekedve monda el a gyilkosságot. „Etelt jóízűen nem ehettem, — monda — italt nem ihattam, míg akaratom és lelkem vágya nem teljesült!”²

Apátiból Kisvárdára vitette magát, ahol először kellett éreznie, hogy kerülve kerülük őt. Észrevevén a mellőzést, az apródjához imígyen szólott: „Nézd

¹ U. o. Báthory István országbíró parancsára készült tanúvallomás.

² U. o. Tegzes Borbála szolgálójának, Böszörményi Annának vallomása: „nec cibum nec potum boni saporis sumpsisset interea temporis, donec voluntas et animi sui desiderium completum non fuisset.”

fiam ezt az Anarcsy Istvánt, mint haragszik rám. Még csak a szemét sem veti felém. Ha az Isten az uramat visszahozza, rajta is bosszút állatok!” — „Én jó asszonyom, — feleie az apród — hallgass az Istenért, nehogy szavad másnak is a fülébe essék, nem jó dolog ez, nem helyes az, amit beszélsz!” . . .¹

A szegény Büdy Erzsébet a rettenetes éjszaka után kissé magához térvén, június hó elején maga írta meg a királynak az ura gyászos halálát. Az ostor — írja — oly nagy rajta, hogy ugyan tántorog belé. Egészen a halálán fekszik. Mindenét elrabolták. Még egy inget sem hagytak, amibe szegény jó ura holttestét takarhatta volna. Az ő veszteségét, az ő fájdalmát — úgymond — toll le nem írhatja. Hisz mindenki tudja, minő derék vitéz, milyen hős volt az ő ura.²

E levélke volt Büdy Erzsébetnek az egyetlen és utolsó írása. Harmadnap elköltözött az ura után, aki nélkül élni úgy sem tudott, úgy sem akart.

A gyilkosok közül Székely János Erdélybe futott s ott kereste halálát, amit az ellenséggel szemben hamar meg is talált. Csomaközy András a törökökhöz menekült, s ott húzta meg magát, míg Bocskay fegyvert nem fogott. Azután az ő hadába állott és vitézül harcolt.

Rudolf császár az ő szokása szerint Csomaközy és Székely javait idézés és ítélet nélkül, tehát

¹Bath Mihálynak hittak az apródot.

²Köz. pénz. levélt. Hung. 14419. fasc. 1603 június 28.

törvénytelenül lefoglaltatta. Csomaközy szép birtokait és kassai házait azután 1604 október 13.-án Rueber György német kapitánynak adományozta. Ez az adomány azonban Bocskay idejében erejét veszítette. Bocskay ugyanis Csomaközynek minden birtokát visszaadatta.¹

Tegzes Borbála már nem is Bocskay, hanem a magyar kamara ajánlatára kapta vissza a birtokát. Úgy látszik, a szép asszonynak nagy összekötetése volt, s a keze igen messze elért. Nem csoda hát, ha a kamara is védelmezgette a jogait. Az ő rovására mindössze csak annyi történt, hogy a váradi püspök ajánlatára 3000 forintnyi zálogot vetettek a birtokára, nehogy minden teher nélkül kerüljön vissza Tegzes Borbála kezére.

A gyilkosok és felbujtók közül tehát csak Székely János bűnhődött. És őt sem a törvény nyomorította meg, hanem saját lelkiismerete. Ezért választotta magának a halált.

¹ U. o. 14432. fasc. 1604. okt. 13. Rudolf a meggyilkolt Bornemissza Miklós testvérét, Jánost, aki a bátyja javait kérte, elutasította.

Homonnai Mária levelei

II. Ferdinándhoz

Széchy Mária édesanyjáról szólunk. Homonnai Mária nevét a hír szele nem igen hordozta szárnyain. Ha nevét olykor emlegetik is, e szerencsét inkább leánya hírének, mint saját érdemeinek köszönheti. A szeszélyes sorsnak biz ez nagyon furcsa játéka. A kalandokon kapó leány a józan lelkek nyomdokain vajmi ritkán járt. Hitét és hűségét a szükség szerint hánytavetette. Míg csillaga fentragyogott, kevélységét másokon jártatta s mikor szépsége és szerencséje búcsúzóféltben volt, mint a szélről indult nádszál, a nagyok előtt hajlongott s kegyüket térdenállva kereste. S mégis, viselt dolgai nemcsak a molyette régi könyvekben kopnak; írónk ma is szívesen foglalkoznak velük. Ám az anyáról, erről a minden ízében magyar s derék nőről alig esik szó. Pedig minden tekintetben méltóbb a tollra, mint leánya. Homonnai Mária a legkiválóbb főúri asszonyaink közé tartozik. Egyik kortársa találóan írta róla: „jó mag, tiszta virág, ép alkotmányi” Vonzó és tiszta családi életet élt; lelke minden nemes erénnyel osztályos vala. Párját

ritkító gazdasszony hírében állott s roppant birto-
kait úgy kezelte, hogy bármely gazdának becsü-
letére vált volna. Keze a munka körül otthonos
volt s a családi tűzhely mellett „Istennek és az
országnak törvényei szerint” élt.

Mint buzgó protestáns, hitéhez erősen ragasz-
kodott, de azért mások meggyőzését tiszteletben
tartotta. S a királynál mégis azzal vádolták, hogy
a katolikus papokat üldözteti. E méltánytalan
vádra az özvegy föltárván lelkivilágát, Páiffy Pál-
nak, a kamara elnökének, e ritka szép sorokat írja:
„Az, mi az plébánosnak és jószágombeli pópista
szegény embereknek üldöztetését illeti, kigyelmed-
nek, mind ilyen beteges állapotomban is *üdvözlendő*
hitemre merem írnom, hogy mióta Isten igaz ítéletiből
az árvái állapotra juttatott, soha sem magam, sem
gondviselőim odio religionis a szegény embereket
nem háborgatták, sem valamely plébánost az én
akaratomból és híremmel gyalázzal nem illettek.
Történhetett ugyan valamely importunus plébános-
nak maga kereseti szerint más religion levő szegény
emberim által, régen köztük lakos prédikátorok
akaratjából, falujokból való kiigazítása, de jó igaz-
sággal írom kegyelmednek, hogy az is az én hírem
s akaratom nélkül esett. Vágynak hála Istennek,
együtt is, másutt is jószágaimban azon religion
való plébánosok és szegény emberek, de én soha
egyikét sem háborgatom vallásában s nem is az én
özvegyi rendömhöz való a vallás igazgatás, — édes
fiam uram — hanem, akinek lelkiismereti min meg-
nyugodott, én miattam békével profiteálhatja jószá-

gombán is, s tudom, hogy az édes gyermekim is az én holtom után azon szabadságban meg fogják őket tartani!”¹ Végül kéri Pálffy, mondja meg ezeket a királynak és az udvari kamarának is.

Kiváló lelkitulajdonságain kívül Homonnai Mária élete regényesség és mozgalmasság tekintetében is vetekedhetik Széchy Máriáéval. Még serdületlen leányka korában özvegy édesanyját főbenjáró vétéssel vádolták. A két gyermekével Nyeviczke várába menekülő özvegyet (Dóczy Fruzsínát) saját rokona, Homonnai Bálint megostromolja s otthonából kiűzi. Kínban, gondban telt napokon át bujdosott az özvegy két gyermekével; éjjeleken át istállóban húzta meg magát és éhségtől gyötörve, üldözőitől félve ért Lengyelországba. Később bocsánatot nyervén, az ifjú Homonnai György és nővére, Mária visszatértek Magyarországra. A veszedelmek, a nélkülözések és küzdelmek közt megedzett Homonnai Mária azután Széchy György grófnak felesége lőn. Úgy látszott, a sors tetézett mértékkel osztogatta most, amit azelőtt megvont tőle. Homonnai Mária boldogan élt hatalmas és vitéz férjével. Kis királysággal fölért, roppant kiterjedésű birtokaik sok gondot, de sok örömet is szereztek. Am idővel a boldog éveket újra hosszú gyász váltotta föl. Széchy Györgyöt, a rettegetett vitézt és országos főkapitányt meggyilkolták! Kétségbeesett özvegye szeméből kiapadt a könnyharmat. Még fiatal volt, de amit átélt, ifjúságára megvénítette. Ezentúl csak

¹ Köz. pénz. ltr. Hung. 14506. fasc. 1643 május 6.

gyermekeinek s megszámlálhatatlan birtokainak élt. Nevelte gyermekeit s növelte gazdagságát.¹ Gyűlt is a kincs napról-napra Murány sziklavárába s ami egyszer odakerült, azt, legalább ott, bátorságosan bírhatta. Az ő gazdálkodása akkori időben országos fontosságú volt. Amint ugyanis Bethlen Gábor megnyitotta a békét, a földet munkáltatni senki sem merte. A gabona ára így azután hamarosan húszszorosára szökött s ha Homonnai Mária a végházak hadinépét nem látja el gabonával, a katonák éhen haltak volna. Mert csakis az ő tárházai voltak akkor gabonával telve. Homonnai Mária ugyanis jó lábon állt Bethlennel s hadaitól mitsem kellett tartania. Bár Bécs felé nem igen vesztegette a becsületét, azért Ferdinánddal is igyekezett jól megférni. Ügyes politikájának köszönhetette azután, hogy egyik féltől sem esett bántódása. Gazdagságának híre Bécsbe is eljárt s királyaink sem restelték a nála való kopogtatást néminemű

¹ A magyar kamara azt gondolván, hogy az özvegy asszony-nyal bármit tehet, 1629-ben erővel rá akarta őt venni, hogy az egyik birtokát engedje át Orlé uramnak. Erre Homonnai Mária igen udvariasan, de határozottan megírta a kamarának, hogy eszeágában sincsen a jószág átengedése. „Kegyelmeteknek — úgymond — meg nem tudom írni, mely fájdalmas szívvel értem, hogy az én kegyelmes uram őfelsége nevével arra int, hogy saját pénzemen vött jószágomat Orllé uramé-
nak bocsássam s adjam!... En inkább oltalmat várok ilyen gyámoltalan állapotomban, kérem is kegyelmedet, mutassa hozzám és árváimhoz inkább jóakarátját, hogy nem búsítson eféle dologgal.” (Orsz. ltr. Kisebb családi levéltárak, 8. csomó, Széchy-család, 1629 máj. 10.)

kölcsönökért. Épp mikor leánya, Széchy Mária részére a hozományt összeállítani akarta, ez a furcsa mendemonda kelt szárnyra: Homonnai Mária nagy kincses ládáit előhozatván, mintha csak valamennyinek födele összeforradt volna, egyet sem tudtak fölnyitni. Végre nagy erőfeszítéssel föl-szaggatták a födeleket. S Murány úrnője majd hogy le nem rogyott ijedtében, mikor a ládák tartalmát meglátta! Az aranyok, ezüstök, az ékszerek és az edények egytől-egyig kövé váltak. Hiába pengették az aranyokat és a fakószínű tallérokat, mindannyi kongó tompa hangot adott. Széchyné, nehogy a különös eset híre elterjedjen, népének szigorú titoktartást parancsolt. A csodás eset azonban mégis hamar ismeretessé lett. Még az évben Bécsben is megtudták. Széchyné látván, hogy hiábavaló minden titoktartás, a kövé vált kincseket a vár szédítő bástyáiról a mélységbe hányatta. Lent a völgyben — amint az udvari kamarának jelentik — a kincsek-ből egész halom képződött s hatvan kocsit könnyen meg lehetett volna vele tölteni. Az udvari kamara a hír vétele után a kövé vált kincsekből azonnal hozatott néhány darabot. Egy tallér- és egy dénár-alakú kő ma is az illető iratokhoz van csatolva. (Udvari kamarai levéltárban.) A számító kamara azt hitte, hogy a pénznek csak külseje változott meg, azért egy talléralakú követ széttörtetett. Szomorúan látta, hogy az bizony csak jóféle kavics. De azért 1628 november 8.-án mégis vizsgálatot rendelt annak kiderítésére, hogyan s a Mindenható mily különös rendelésére történt ez a hihetetlen

csoda.¹ Ez a vizsgálat teljesen fölösleges volt, mivel Széchyné ládáiban tartva tenyészett a pénz s éppen ez időtájt akarta az 50.000 tallérnyi hozományt Iktári Bethlen István részére kifizetni. Rendkívül szeretvén gyermekeit, Bethlen Gábor fejedelem részéről némi biztosítékot kívánt. A fejedelem bosszankodva vette Széchyné aggodalmait. Perényi Ferenchez írt levelében élénken hangoztatja, mi mindent tett ő Bethlen Istvánért. „Harmadfél esztendő korától fogva — írja — azért vettük volt kezünkhöz, hogy ne csak neveljük, hanem gondot is viseljünk rá. Az minthogy abban eddig hátra nem hagytunk semmit, mert nemcsak úrrá, hanem gróffá csináltattuk Isten után császárral ő felségével, uraságot eddig is szépen adtunk neki és az mellé az váradi főkapitányságot is szép jövedelemmel. *Ne féltse az mi atyánkfiától Murányi, se leányát az éhenhalástól,* mert Istennek kegyelmes segítsége által úgy akarunk az mi atyánkfia felől provideálni, hogy holtunk után is az grófságot ne csak titulo, hanem *re ipsa etiam megviselhesse!*” Majd 1627 március 18.-án magához az özvegyhez fordul s arra kéri, ne legyen oly vékony ítélettel felőle; „*mert mi — úgymond — fejedelmi személy lévén, az mi szónkban kétsége senkinek sem lehet!*” Azután dicsérni kezdi Homonnai Mária kiváló anyai szeretetét: „*hogy kegyelmed ily szorgalmatos gyermekei felől, láttatik hozzájuk való szeretetiből cselekedni, melyet mi is javalunk, sőt kegyelmedben dicsérünk.*”

¹ Köz. pénz. Itr. Hung. 1628.

Végre sürgeti Bethlen István és Széchy Mária lakodalmát, melyet az özvegy mindenáron elhalasztani akart, azt vetvén föl, hogy a kitűzött időben nem lesz elég fű. Mire a fejedelem megjegyezte, hogy „akkor elég fű leszen, de ha nem leszen is elég, abrak vagyon az országban!”^{M1}

Amíg Homonnai Mária azon mesterkedett, hogy az éppen nem kedvelt vővel szemben leánya jövőjét és hozományát biztosítsa, II. Ferdinánd király is leereszkedett hozzá és megkísértette, nem kaphatna-e tőle nagyobb összegű kölcsönt? Kincstárát az üresség nagyon is elfogta s az ország garatjára jó lett volna az özvegy pénze.

Homonnai Mária már többször is részesült hasonló királyi szerencsében, de módos üdvözlésnél és hűséges nyilatkozatoknál egyebet Ferdinándnak nem adott. Kivételt csak a murányi német őrséggel tett. Ezekről a szegény darabontokról a király teljesen megfélemedezett. Erdekökbén mindössze csak annyit tett, hogy szép levelekben Homonnai Mária jóindulatába ajánlotta őket. Hogy éhen ne vesszenek, Széchyné étellel ugyan eltartotta őket, de már a zsold kifizetését a királyra hagyta. 1627 február 17.-én II. Ferdinándhoz írt szép magyar levelében megsürgeti a fizetésüket. „Minemű fogyatkozott állapottal legyenek Fölséged murányi német praesidiariusi — írja — akarom Fölségedet alázatosan tudósítani felőle. Noha Fölséges Uram, én, az Fölséged kegyelmes parancsolatja szerint, az

¹ U. o.

mennyiben tölem telhetett, segítséggel voltam nekik, az mint ezt nekem adott quietantiájok nyilván megmutatja. Minek okáért azon Fölséged praesidiariusi egyenlő akaratból bocsátották Fölségedhez az vitézlő Konrád Fraybert, Fölséged alázatos hívét és eleikben rendelt lajdenantjokat. Könyörgök azért Fölségednek, mint kegyelmes Uramnak, meggondolván Fölséged ezen murányi német vitézinek eleitől fogván való hívségeket, állhatatosságokat és azt is, hogy ők szegények kőszálon lakván, az helynek szünetlen őrzése és kötelességük miatt életüket különben nem találhatják, hanem hívséges szolgulatjukért Fölségedtől kegyelmesen praestálandó fizetésökből csak, — méltóztassék kegyelmességéből oly gondot reájok viseltetni, hogy az szükség miatt elkezdett hívségekben és szolgulatjukban meg ne lankadjanak.”¹

II. Ferdinánd még kézhez sem vette a levelet, mikor ő maga írt — ezúttal másodszor — Széchynének s bizalmas módon 30.000 forintot kért tőle kölcsön. A király a hatalmas Osztrosith Istvánra, Széchyné sógorára bízta levele átadását. Osztrosith a király kérését tőle telhetőleg támogatta. Ő maga is írt Széchynének s ugyancsak emlegette szegény megromlott hazánk végházainak szükségét. Azután e jelentős sorokkal fejezte be levelét: „Ez mellett én is, kegyelmednek jóakaró sógora és szolgája lévén, mint atyafi is úgy írom ezt és kérem, jól meggondolja kegyelmed, hogy császár urunk ő fel-

¹ U. o.

sége az közönséges jóra nézendő szüregsre akarná fölvenni az felül megírt summa pénzt.”¹

Széchné a teendőkön nem sokáig törhette fejét, mivel 1627 március 19.-én már felelt Osztrosithnak, ő felsége titkos tanácsosának. Érdekes levele így hangzik: „Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint jóakaró uramnak, sógoromnak. Istentől kívánok kegyelmednek sok jókat, jó egészséget megadatni. Az kegyelmed levelét vettem Lipsén, Császár Urunk Ő Felsége credentialis levelével együtt, melyből megértettem alázatosan, mit kívánjon ő felsége, kinek az én árva állapotom szerint satisfaciáltam volna, mivel ő felségéhez való hűségem ugyanazt kívánná tőlem, de Istenben üdvözült uram, nem tudom micsoda okbul, úgy egyezett volt az erdélyi fejedelemmel ő felségével, hogy szerelmes árva leányomnak kiházásításában nagy summa pénzt kellessék letennem. Melyről ha szintén mostan ifjabbik Bethlen István vöm uramat és szerelmes leányomat nem contentálnám is, ennek utána nagyobb kárommal is meg kell lenni. Ez súlyos ok és ehhez hasonló okok nem engedik, hogy mostan ő felségének ebben az dologban alázatosan gratifikálhassak. Kérem azért kegyelmedet, mint bizodalmas jóakaró uramat, sógoromat, ez magam mentő levelem mellett, kit irtam császár urunknak ő felségének, ő felsége előtt legyen illendő mentséggel és ő felségének ebbeli neheztelését leniálja. Meg is kérem azért kegyelmedet,

¹ U. o.

hogy ő felségét informálja, tudván ilyen gyámoltalan állapotomat, valami nehézség ne legyen reám. Mert látja Isten, nagy örömetst kedveskedtem volna ő felségének, hogyha az előttem álló nehéz ok nem szenyvedne, melyet közel sem érek föl száz-ezer forinttal. Isten éltesse és tartsa jó egészségben kegyelmedet. Datum ex arcé Lypche, 19. Marc. 1627.

Kegyelmednek örömetst szolgáló atyafia, az néhai tekintetes és nagyságos Rimaszéchi Széchy György uramnak meghagyott özvegye Homonnai Marja.”

Osztrosith uram nem nagy örömmel vette Homonnai Mária levelét. Március 30.-án kelleetlenül jelenti ő felségének, hogy küldetése nem sikerült. Az özvegy mentegetőzése nem komoly; látszik, hogy *lelke idegenkedik ő felségétől*. A dolgot újból meg kell kísérteni. II. Ferdinánd e közben Homonnai Máriának magyarul írt levelét is megkapta. E levél, a latin megszólításon kívül, így hangzik: „Tekintetes és nagyságos Osztrosith István uram Fölséged hívére és tanácsára sonaló kegyelmesen írt credencionalisát alázatosan vettem, mely mellett az Fölséged kegyelmes parancsolatját, megírt Fölséged tanácsa és híve Osztrosith uram ő kegyelme nekem referálván, mit parancsoljon Fölséged, alázatosan megérttem. Hogy azért Fölséged ebbeli parancsolatjának eleget nem tehetek, méltóztassék alázatosan kérem, szerelmes Öregbik leányomnak menyekzei lakodalmára, az Erdély fejedelme Öfölsége és idvezült szerelmes uram között ineált kötés szerint

rövid időn tülem kiadandó bizonyos summa pénz letételének kegyelmesen tulajdonítani. Alioquin az Fölséged kegyelmes parancsolatjának értékem szerint kész volnék engedni. Mely én ebbeli relatiomat Osztrosith István uram, Fölséged híve és tanácsa, Fölségednek bőségesen declarandó léssen, kit hogy Fölséged admittáljon és én nevemmel proponálandó szavainak is kegyelmességéből méltóztassék teljes hitelt adni, alázatosan kérem. Azonban penig, hozzám gyámoltalan igaz és alázatos hívéhez árvástul, megjelentett atyai kegyelmességétől, hogy meg ne szűnjek, nem kisebb alázatossággal kérem. Mely Fölséged abbeli kegyelmességét árváimmal együtt igyekezem teljes életembeli buzgó imádságaimmal és hívséggel Fölségednek alázatosan megszolgálnom. Datum ex arcé Lypche etc.”¹

Ez a levél udvarias ugyan, de határozott visszautasítás volt. II. Ferdinánd még sem mondott le a reményről s még ez év március havában Széchynéhez újabb levelet intézett. Ezen, immár harmadik kérő levelét Egger Lukács szenei harmincadosra bízta, aki április 13.-án Murány várában át is adta. A királyhoz intézett jelentésében azt mondja, hogy a roppant áradások miatt négyszer lovaival és a király levelével együtt majdnem a vízbe fulladt. Végre három heti utazás után Murányba ért. Atadá a levelet s amit a király rábízott, az özvegynek előadá. Homonnai Mária újra Bethlen Gáborral

¹ U. o.

hozakodott elő; leveleit is megmutatta és kijelenté, hogy a király kérésének a Bethlen Gábortól való félelme miatt eleget most sem tehet! Különben II. Ferdinánd levelére imígyen válaszolt: „Fölséged kegyelmes parancsolatját Egger Lukács uram ő kegyelme megadá, és szóval való reája bizattatott dolgokat is bőségesen élőmben proponálá, melyet alázatosan becsülettel értettem. Én az Fölséged parancsolatjának mindenben kész volnék pareálnom, ha idvezült uramnak az erdélyi fejedelem Őfelségével való kötését — tudom Fölségednek nyilván vagyon — ily felette terhes fizetésemmel véghez nem kellenék vinnem. Melyet Fölséged Egger Lukács uramtól ő kegyelmétől, és az tőlem adott erdélyi fejedelem Őfelsége leveleinek másaiból nyilván kegyelmesen megérthet. Fölségednek azért alázatosan könyörgök, hozzám szegény özvegyhez árváimmal együtt méltóztassék Fölséged atyai kegyelmességet mutatni és ez dologrul reám nem neheztelni. Mely Fölséged kegyelmességét isten« béli imádságaimmal és teljes életembeli hűséggemmel, árváimmal együtt megigyekezem Fölségednek szolgálnom. In reliquo etc. Murány 16. Április 1627.”

II. Ferdinánd e levél vétele után nem tett több kísérletet Homonnai Máriánál. Az országos gabonahiány és drágaság miatt azonban még is igénybe kellett vennie Széchyné szívességét. Utóda, III. Ferdinánd, szintén gyakran fordult hozzá, még pedig nagyobb szerencsével, mint előde. Ő már nemcsak gabonát, de nagy összeget is kapott az

özvegytől; s annak fejében jelentős adománylevelet adott neki.¹

¹ Az 1643. évben például ezt írja Homonnai Mária a kamara elnökének, Pálffynak: „Annak fölötte intvén, hogy az pénzt s búzát készen tartanám, hogy mihelyt az ő felsége kegyelmes dispositioja érkeznék, mind az pénzt földhassam s mind az búzát elszállíthassam.” (U. o. 1643 május 6.)

Károlyi Sándor családja és Kelemen Didák

I.

A tárogatók sípja elnémult; az *Istenért és hazáért* feliratú zászlók nem lengtek már; „az magyar haza szabadságáért Isten által fegyvert fogott hadak” lerakták fegyvereiket. Rongyos, kiéhezett csapatok vonultak hazafelé, rég nem látott otthonukba, évek óta elhagyott övéikhez. A Rákóczi-kor, szép reményeivel, költészetével s hazafias lelkesedésével végleg letűnt. A nemes lelkű fejedelmek, Bercsényi, Csáky, Eszterházy, Mikes stb. már kunt bujdostak, lelkes híveiket itthon hagyták fájdalemükkel, bánatukkal.

A szenvedélyek vihara lecsillapult, de nagy volt a rombolás, melyet maga után hagyott. Jobbágy és nemes ugyanazon érzelemmel nézte elpusztult otthonát, ugyanazon levertséggel, fásultsággal gondolt elveszettnek vélt szabadságára. Azt hitték, örök éj váltja fel a szabadság és függetlenség derültebb napjait, s így nem is valami jó szívvel vették a béke megkötését. Sokan voltak, kik a háborút — magyar vezérlet mellett — többre becsülték, mint a békét a gyűlölt német felsőbbbsége alatt. De

hiába! számot kellett vetni a rideg valóval; a nemzet eszményi céljait a rendelkezésre álló eszközökkel nem lehetett kivívni.

Szomorú napok követték a szatmári békekötést. Akik nem akartak „pacifikálni a nímettel”, külföldre bujdostak. Az udvari párt örült, hogy ily könnyen megszabadult tőlük. Pedig épp e bujdosás fokozta irántuk itthon a szeretetet és vonzalmat. Azután meg szép számmal voltak olyanok: „kiknek füleiben még zúgott az tárogató hangja”, s kik még mindig hitték, hogy kedvező alkalommal megújul a harc.

A kibújdosott kurucok közül később sokan visszatértek, de itthon — a béke föltételei ellenére — üldözés várt reájuk. Bámulva olvassa az ember egyik-másik megye föliratában, hogy a börtönökben bujdosó kurucok sínylődnek. Nem is csoda, ha ily körülmények között újra felhangoztak a régi kuruc nóták, s „zokogó sírással” panaszolták a méltatlanul sújtottak, hogy Istenen kívül csak az éjszaka az egyetlen pártfogójuk.

Egy-két jólelkű védőjük mégis akadt. Ilyen volt első sorban Károlyi Sándor kuruc generális és leánya, Klára grófnő. E nemeslelkű nő kérve-kéri leveleiben atyját, venné védelmébe a szegény kurucokat, mert sokat, nagyon sokat szenvednek; „elég nagy nyomorúságok van szegényeknek — írja egy ily alkalommal, — kivált az bujdosóknak, kiket szívem szerint szánok!”¹ Ott fent az ország-

¹ Az itt használt adatok túlnyomó része Károlyi Klára, Barkóczy Krisztina, Koháry Judit grófnők, Károlyi Sándor és Kelemen

gyűlésen azonban másképpen gondolkoztak az urak. Követelték hűségük fejében a bért: a kurucok jószágait. „Sír a lelkem” — írja e hallatlan arcátlan-ságra Károlyi Sándor — s még az élettől is elment a kedve, midőn látta a reakcionáriusok alávaló önzését s a kurucok megbélyegzésére irányított törekvését.

Az itthon maradt kurucok legnagyobb része visszatért otthonába. Sorsuk azonban nem volt jobb, mint a Rákóczi-fölkelés előtt. A földek jobbára parlagon heverték, a faluk füstös romokból álltak; az összedőlt templomok s a kihalt házak mélabús hangulatot keltettek. A háborút borzasztó pestis követte; némely városban 1710-től 1712-ig tíz-tizenkétezer ember is elpusztult. Egyes vidékeket hozzá még kimondhatatlan nyomor sújtott. 1712-ben és a következő években a tiszai részeket árvizek tették tönkre; az árvizeket hallatlan szárazság követte, úgy, hogy a fű és gabona teljesen kiégett. A marhák ezrével dögöltek, mérges legyek lepték el a vidékeket — pusztítva embert és állatot. S mindez hányszor ismétlődött? Ki ne ismerné a két török háború okozta bajokat, az 1739,-i iszonyú dögvészt, mely — hogy többet ne említsünk — magában Debrecenben kilenced-félezer embert ölt meg! Megújulnak a panaszok az idegen katonaság fosztogatásai és dúlása ellen. Egyik-másik megye hihetetlen dolgokat terjeszt föl — persze eredménytelenül. Az *accisa, repartition*

Didák leveleiből van merítve. E roppant halmaz, nagybecsű levelezés a Károlyiak levéltárában őriztetik.

contributio, portio, deperditak stb. napirenden vannak. A vallásüldözések és *nóta-perek* egymást váltották fel. Beszállásolt ezredek bitorolták a vámszedést, a hús- és bormérést. A szegénység — írja a nemeslelkű Barkóczy grófnő — éhséggel kínlódik, „*egészlen elromlunk ... Mostan rettenetes sovány idő jár.*” Egyes vidékekről százával szöktek el a jobbágyok, azt hívén, másutt jobb sors vár rájuk. Pedig majd mindenütt egyformán érezték Isten ostorát. Ha valaha, úgy most mondhatta magáról a jobbágy:

Nincs boldogtalanabb a paraszt embernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél stb.

A mostoha idők sok embert földönfutóvá tettek s a szegénylegények és zsványok rendkívül elszaporodtak. „Az tolvajok — írja Károlyi Klára grófnő — felettébb sokan vannak: zászlóstud jár-
nak ... *az föld népét nem bántják.*” Nem is volt mit elvenni szegényektől! Hisz erről az időről írja a roppant birtokok felett rendelkező Károlyi Sándorné, hogy három-négy faluban sem tud egy tyúkot szerezni!

E szomorú viszonyokhoz járulnak még az elke-
seredett vallási villongások. A hazafias kuruc háború elsimított mindenféle vallási ellentétet; de a szatmári béke után, mintha csak más teendője sem lett volna a számban megfogyott, elgyengült magyarságnak, az ország- és a megyegyüléseket elkeseredett vallási viszályok színhelyévé tette.

A nyugoti vidékeken a többségben lévő katoliku-

sok háborgatták a protestánsokat a törvényadta szabad vallásgyakorlatban. Előfordult az is, hogy egyes túlbuzgók, ahol jó szerével nem boldogultak, erővel kényszerítették a jobbágyokat a katolikus vallás fölvételére.

Ismeretes, minő sérelmeket nyújtottak be 1710-ben Pálffy Jánosnak, 1720-ban és 1721-ben az országos bizottságnak. Minthogy orvoslást nem nyertek, ahol lehetett, maguk szereztek maguknak a sérelmekért elégtételt.

A tiszai részekben, hol a protestantizmus volt túlsúlyban, viszont a katolikusok panaszkodtak, hogy nem gyakorolhatják szabadon vallásukat. Beöthy, Biharmegye alispánja, hivatalból terjeszti föl Károlynak, hogy „a kálvinisták markukban tartják az csekély pápistaságot”. Kelemen Dídák keservesen panaszodik, hogy a kálvinista kurucok mint üldözik a katolikusokat. Elpusztították aranyosmegyei, szatmári, beregszászi, debreceni, váradi és miskolci templomukat és megölték sok szerzetes társukat. „Csak a mostan elmúlt háborúban — írja 1727-ben — miképpen mortifikáltak, hogy károsítottak, mint persequáltak minket és mindnyájan katolikusokat: sok árkusokra kellene írunk ... s mégis övék a panasz?”

Magát e szentéletű férfiút is sokszor bántalmazták; prédikálás közben nem egyszer fölhangzott „a pápista kutya” kiáltás: de ő egyetlen panaszszót sem hallatott e miatt. Mint Károlyi Klára írja, leült a falvak szélén s ott mosogatta vérző sebeit, melyeket botokkal és kövekkel ütöttek rajta.

E kölcsönös türelmetlenség kétségkívül káros következményekkel járt az amúgy is ezer bajjal küzködő nemzetre nézve, de kétségtelen, hogy az üldözésnek üdvös eredményei is voltak. Az összetartás érzete, a vallásos érzelmek élénksége, a hitbuzgóság, a vallásos áldozatkészség a vallásos súrlódások közt növekedett erős fává.

A magyar nép eme szenvedéseiről és bajairól politikai történelmünkben vajmi keveset találunk. A Habsburg-ház női ágának örökösödése, a komisiók munkái, a helytartótanács és a kormányhivatalok szervezése, állandó katonaság, török háború stb. sokkal fontosabb, mint a szegény nép nyomora és szenvedése. Alig akad az országgyűlésen, aki a terhek alatt már-már leroskadó adózók érdekében felszólalna. Károlyi Sándor megpróbálja, de nem sokra megy. „Tudva előttem — írja neki ez ügyben Pálffy János — jól, nyomorult hazánknak iszonyú ínsége, de mi haszna! sub rosa írhatom, hogy akinek róla tenni illenék s tehetsége szerint tenni tartoznék, vállat vonyít. Az egyik Ratisbonában füttyül, a másik, mint a borz, Csábrág várában.”¹

Csáky kardinális a női ág örökösödésének kimondása után — mintegy viszonzásul — két évi teljes adómentességet sürget a nép számára. De hiáká! Pedig bizony nagyon elkelt volna.

A szegénység és nyomor eme napjaiban az irodalom és nemzeti érzés mélyen szunnyadó korában, jól esik az embernek, ha szemeit oly férfiún nyug-

¹Az esztergomi érseket és az országbíró-t érti.

tathatja, ki lángbuzgalomtól vezetve, az elharapódzó erkölcstelenség ellen a régi jó magyar erkölcsöket és a buzgó vallásosság eszméit hirdette, ki mindenét a szegény nép nyomorának enyhítésére fordította, koldult a koldusok számára, dolgozott mások javára, magyar munkákat írt, iskolákat és templomokat épített. Magasan lobogtatott zászlajára jelszavul írta: „*Engedné Isten, hogy minden faluban plébánia, minden harmadik faluban iskola lenne.*” Ez a férfiú *Kelemen Didók* atya, egy szegény igénytelen minorita szerzetes, ki Háromszék Baksafalva nevű községében született s tanulmányainak végeztével évtizedeken át törhetetlen buzgalommal munkálkodott a tiszai részek elhagyatott katolikusainak megerősítésében, az elpártoltak visszatérítésében és az emberszeretet erényeinek terjesztésében. Magasabb egyházi vagy világi hivatalokat nem igen viselt s mégis — ki hinné — még az országos s különösen a vallási ügyek intézésében is érvényesíteni tudta jelentős befolyását. A tiszai részek mai vallási viszonyainak jórészt ő a megalkotója. „Az mint is mostan tanáltatik, — írja Károlyi grófnő 1748-ban — egyedül ő kegyelme istenes buzgóságának tulajdoníthatni.”

Kelemen Didák — mint valamikor Huszár Gál, Juhász Péter és Biró Mátyás — szavának erejével s nyomtatott munkáinak hatásával igyekezett a tiszai részeken a katolikus vallás számára tért hódítani. Pázmány Péter szerepét vállalta magára azokon a vidékeken, melyeket majdnem kizárólag protestánsok laktak. Faluról falura járt, úton-útfélen

hangoztatta híres egyházi beszédeit, s a nép a legtöbb helyen szívesen hallgatta a daliás termetű s ritka szépségű férfiú szónoklatait. A bántalmazásokat nemcsak tűrte, hanem kereste. A jótékony-ságban nem ismert határt. Csupán Báthorban „koldulásból szerzett alamizsnából ingyen tartott husz-huszonkét gyermeket s akármely szűk időben el nem hagyta”. „Az nyomorult koldusokhoz — írja Klára grófnő — oly könyörületességgel viseltetett, hogy süvegét, takaródzóját, köpenyegét utazásában, az hol tanálkozott olyással, oda adta, magát megfosztani nem sajnálotta, akármely téli időben is. Az szegényeket liszt és afféle élelmekre való nélkül nem bocsátotta... másoknak is ajánlotta a szűkölködő szegényeket, koldult is számokra.”

Midőn a borzasztó pestis dühöngött s az ember remegve kerülte embertársát, Kelemen Didák rettenhetetlen bátorsággal kereste föl a pestises falvakat, buzdított, szentségeket szolgáltatott s alamizsnát osztogatott a nyomorultak nem kis vigasztalására.

Mélyen érző nemes szívre vallanak e tények, melyek fokozott értéket nyernek az által, hogy szenvedéssel teljes, sanyarú időkben történtek. Nem csoda, ha már életében csodás dolgokat beszéltek a szent életű férfiúról s legendákat adtak szájról-szájra „a jó Didák atyáról”. Szentnek hírében halt meg s tisztelői lépéseket is tettek szentté avatása érdekében.

Közel félszázados térítői s irodalmi munkásságának eredménye: egy csomó katolikus templom,

plébánia, iskola és klostrom alapítása, főúri családoknak, ezer és ezer hívőnek visszatérítése *a kath. egyház* kebelébe.

De vajjon mi módon történhetett, — kérhetné valaki, — hogy a szegény földhöz ragadt szerzetes, kinek sokszor — saját szavai szerint — egy betevő falatja sem volt, könyveket nyomtatott, bő alamizsnákat osztogatott, templomokat épített, iskolákat és szerzetes házakat alapított? A vallási villongások azon korában nem volt oly könnyű dolog protestáns községekben katolikus templomokat emelni s ha mégis megtette valaki, bizonyára hatalmas és nagybefolyású egyénnek kellett lennie.

A dolgot könnyen érthetővé teszik Kelemen Didáknak messzeterjedő összekötetései.

Egy minden ízében magyar, mély vallásosságú és hazafias családnak volt ő kedvelt, belső embere. E család hamisítatlan magyar erkölce és életmódja vonzó példa volt abban az időben másokra, forrása a nemzeti önérzetnek akkor, midőn általános volt a panasz az elnémetesedés miatt, midőn nemzeti-ségünket már-már halottnak mondták. *Károlyi Sándor* kuruc generális családját értjük.

Három nagy katolikus grófi családnak — a *Koháry*, *Barkóczy* és *Csákynak* — vére egyesült e házban. Mindegyik magával hozta a buzgóságot hite és a szeretetet hazája iránt. E hitbuzgó családok voltak fő támogatói Kelemen Didáknak és messze-kiható terveinek.

A Károlyi-családnak egyik legkedveltebb embere

volt ő egész életén át. Számtalanszor tartózkodott Károlyi Sándor gróf házában, hol valóságos családtagnak tartották. Bárhol tartózkodott a kuruc generális, bármerre ment, nem volt rá eset, hogy Didák atyával ne töltött volna egy-két napot. Mint a grófi háznak gyóntatója, negyedszázadnál tovább folytat sűrű levelezést Károlyi Sándor generálissal és családjának tagjaival: Haller grófnéval (szül. Károlyi Klárával), Barkóczy Krisztinával (Károlyi Sándor széplelkű feleségével) és másokkal. Gyóntatója volt Koháry Judit grófnénak, belső tanácsosa Koháry országbírónak, ki egyúttal prédikációinak kiadója is volt. A Berényiek, Döryek, Mikesek, Vécseyek, Csákyak stb. gyakori összeköttetésben álltak vele. Törekvéseinek legfőbb támogatója mégis Károlyi Sándor volt. Nem volt rá eset, — akár anyagi segítségért, akár erkölcsi támogatásért fordult légyen is Didák hozzá, — hogy Károlyi csak egyszer is visszautasította volna. Kelemen Didák volt a tanácsadó és tervező, Károlyi a végrehajtó. Templomok és iskolák építésére ő adta legnagyobb részt a költséget; még pedig sokszor minden felszólítás nélkül. „Az magától hulló fát — írja gyakran Didák atya — rázogatni nem akarom.”

Ugyanily viszonyban volt legnagyobb munkájának kiadójával, Koháry István gróffal, ki mint belső titkos tanácsos, generálmarsai és az országgyűlési vallásügyi bizottság elnöke befolyásával mindig támogatta Kelemen Didáknak felsőbb helyre intézett folyamodványait. Sőt felhozta őt Pestre is, s

az egyszerű szerzetes az országos kommissió előtt is többször ragyogtathatta ékesszólását.

Károlyi Sándor gróf is felhívatta őt az országgyűlés tartama alatt Pozsonyba s Didák atya a rendek kérelmére többször prédikált az ottani ferencrendiek templomában.

Ezeket tudva, nem lesz oly meglepő ránk nézve a katolikus rendek akkori magatartása a más vallású felekezetekkel szemben. Kelemen Didák volt a titkos mozgató erő; de ennek nyomát hiába keressük történetünkben.

Hogy ez igénytelen szerzetes messze kiterjedő működéséről tiszta fogalmat alkothassunk magunknak, ismernünk kell a Károlyi-család viszonyait, ismernünk kell Károlyi Sándornak és nemeslelkű leányának, Károlyi Klárának életét. Ezek voltak terveinek végrehajtói, ezek buzdítói; az ő támogatásuk nélkül nem sokra ment volna Didák atya.

II.

Károlyi Sándor élete: egy félszázadnál hosszabb, nagy eseményekben gazdag közpálya. Ha egyszer napvilágot lát roppant munkát igénylő életrajza, s ismeretessé lesz hazánk politikai és közműveltségi terén kifejtett páratlan munkássága: bámulva fog megállni az olvasó e nagy férfiú képénél, s hódolattal fog adózni a volt kuruc generális emlékének, ki bár fény és gazdagság közt boldogan tölthette volna napjait szeretett családjá körében, odahagyta ősi fészket s ezer veszéllyel küzdve a háborúban,

rágalmakat és gyanúsításokat tűrve a békében, mindvégig a közügy szolgálatában maradt. Hiába! „*nagyon kellett az hazának szolgálni!*”

Hazaíúi buzgólkodása annál inkább becsülendő, minthogy Károlyi a legjobb családapa volt, kinek minden gondolata, minden érzelme családja körében forgott; oda vágyott, ott érezte magát jól. Már pedig a közpálya messze elszakította őt családjától; idegen városban, idegen emberek közt volt kénytelen fáradozni s „édes szívét”, „kedves asszony anyját” csak leveleivel kereshette föl.

Nagy politikai szereplése — mely részletesen még ma sincs feldolgozva — kétségkívül igen érdekes képét adja e kiváló főúrnak, de jellemét kizárólag ebből még sem alkothatjuk meg; a legszebb vonásokat, a zománcot családi életében találhatjuk föl. E tekintetben bő forrás áll a kutatónak rendelkezésére feleségével és gyermekeivel váltott nagyszámú leveleiben. Ezekben nyilatkozik legőszintebben, a maga eredeti valóságában úgy Károlyinak, mint feleségének jelleme.

A kuruc háborúk idején még sok igazi magyar főúri udvar volt az országban. A magyar erkölcs és nyelv még nagyban uralkodott. Károlyi Sándor 20-25 ezernyi seregében nem találtak embert, ki egy elfogott német levelet megértett volna.

A kuruc háborút követő években azonban rohamosan németesednek a főúri családok. Úgy erkölcsökben, mint nyelvben lábra kap az idegen-szerűség. Károlyi családja azonban magyar marad. A család társalgási és levelezési nyelve kizárólag

a magyar; ruházkodása is az. Idegen nyelven nem is tudnak, s még gyermekeiket sem akarják a módi szerint nevelni, nehogy az idegen szokásokat és erkölcsöket elsajátítsák, „*Isten kegyelméből — írja Károlyi leánya, Klára — mindnyájan nemzetünk magyarságában megmaradtunk;*” illő, hogy a gyermekek is kövessék e jó példát; mert ha „a módira kapnak, ... *mi hasznát veszik térdhajtásoknak!*”

Maga a családfő szenvedélyesen szereti nemzetét, lelke mélyéből gyűlöli a németet, mint nemzete elnyomóját. Feleségéhez írt leveleiben nem egyszer kívánja, hogy Isten őfelsége verje meg e népet sok istentelenségeért. Ha a németről ír, elfogja a méreg, s csak akkor vidul némileg, ha írhatja: „szalad az nímet”, „győzedelmesen bevertük az nímetet”, „vertem fel Isten jó voltából az nímetet” stb.

A kurucok ügyéért annyira lelkesül, hogy alig tizenöt éves beteges fiát is lóra ülteti, s elviszi a háborúba, hadd bátorodjék! A férjeért és gyermekeért remegő nő ezalatt bujdosik a labancok elől. Azt hinné az ember, hogy esengve kéri férjét, hagyja ott a csatamezőt, s jöjjön haza családjá védelmére. Oh nem; az igaz magyar nő nem teszi ezt. Barkóczy Krisztina maga is elmegy néha a táborba férjéhez, leveleiben folyton buzdítja „édesét”, „kedves jó szívét”, s az erdélyi vereség miatt elkedvetlenedett generálist ő figyelmezteti a haza iránt tartozó szeretetre, s bátorítja őt, hogy »*meg ne restüljön az munkában!*”

Ha a harc mezején kedvezőbb események tör-

ténnek, mindkettő levelein víg hang ömlik el, tréfálkoznak, incselkednek egymással. Közbe-közbe a gyöngéd nő tanácsokat is ad férjének, óva inti őt, vigyázna erkölcsseire a táborban is, hol annyi alkalom kínálkozik a bűnre. „Édesem — írja egy alkalommal — kérem szeretettel Kigyelmedet, az Istenért az káromkodó szitoktól őrizkedgyék, mert a szófogadatlanok közt elhiszem, nehéz magát megfogni, s talán nem is volna oly iszonyú véték, mint más alkalmatosságban, de hogy Kigyelmed Fő s másoktól is tiltania kell, abból rossz példát vesznek s nem is büntetheti osztán. *„Tudom, nehéz megállani, de erősebb az aki magát meggyőzi, mint aki erős városokat győz meg!”*”

Ez az anyagi szelídségű, testestül-lelkestüi magyar nő vezeti a gazdálkodást Károlyi nagy kiterjedésű birtokain. Nagy szerencse volt ez arra a vidékre; mert a lakosságnak valóságos védőangyala volt ő abban a nyomorúságos időben, melyről maga írja: „közönséges az Isten ostora rajtunk országostul... szörnyen lamentálódnak, el nem bírják... az jobbágyok szökéshez fogtanak... se székhús, se egyéb nincsen ... a sónak állapottya égbekiáltó állapot... kenyérevőm annyi van, Isten tudná megmondani; a boldogtalan szentek mind ide gyűlvén, van dolgom közöttük, már az udvarbíró tisztit is viselnem kell.”

Buzgó vallásos nő lévén, teljes erejével azon volt, hogy a katolikus vallást erőre kapassa a tiszai részeken. Ebben a törekvésben Kelemen Didák s különösen férje, nagy segítségére voltak.

Részben ebből a szempontból telepítette le Károlyi szatmármegyei birtokain a katolikus svábokat is. Ez a telepítés azonban nem igen sikerült; a svábok egy része megszökött. *„Nagy oka az ő szökésüknek — írja férjének Barkóczy Krisztina — az némettség; szégyenük, hogy a német a magyarnak jobbágya... a táborban erősen rajta vannak idegeníteni őket tőlünk.”*

Károlyit mód nélkül bántotta ez a kellemetlen hír s keserőséggel eltelve írja feleségének: „el nem hitetem magammal, hogy az minemű intentionál én ebben megindultam, az Isten konfundáljon és költségemet bele veszesse. Mindazonáltal, ha minden reménységen kívül úgy lenne is, Isten neki! Több károkat is vallottunk; nem kártyán, kockán, sz.. án vész, hanem jó, istenes és hasznos intencióra.” Hogy némileg feleségét is vigasztalja, hozzáteszi, hogy ezek a svábok nem Magyarországon, hanem hazájokban tanulták meg a koldulást, soha se törődjék velük, ha koldulnak is, legalább elébb telik meg ispotálya!

Hogy férjét kedvre derítse, ilyenkor a jó asszony kedvesebb dolgokról irogatott neki. Elbeszélte neki, milyen nagy arányokban terjed a katolikus vallás; leírta, mit csinálnak gyermekei és unokái. „írhatom édes szívem, Klára úgy hízik, már is elég dundus.” Egy másik levelében meg unokáiról szól: „Laci (Haller gróf) gyönyörű, friss, bátor, beszédes; nem hittem volna! Már kezdi dúlni Pistát. Tüköré az erdélyi gyermekeknek” ... „Én édes szívem, már csak azt a jó hírt várom, hogy Isten kegyelmedet

hozza jó egészségbe; elfelejtek minden nyavalyát.” Majd meg arról értesíti férjét, hogy Erdélyben még a német generálisné is magyarul tanul s hogy őt magát mindenütt a legnagyobb szeretettel fogadták az erdélyiek; „minden méltóságos úri asszonyok oly szeretettel mutatják magokat s magok megalázásával jutnak hozzám, mintha eleitől fogva ismertek volna.” Ezt a szeretetet még nagyobb mértékben tapasztalhatta saját birtokain; még a debreceni tanács is a vidék igazi áldásának mondja őt s ajándékokkal is kedveskedik neki.

Ragaszkodott is ahhoz a földhöz annyira, hogy még férje sem tudta őt megyeri birtokára, Bécsbe vagy Pozsonyba csalogatni. Pedig egyéb vágya sem volt, mint hogy férjével lehessen.

Képzeltük, minő lelki tusákat állt ki a szegény nő, midőn férje kívánsága tudomására jutott. Urától távol lenni nem tudott, nem akart, de jóakaróit, kedves szülőföldjét sem szerette volna elhagyni. Mit tegyen hát? Hisz ha elmegy e földről, félbeszakad az anyaszentegyház gyarapodása is; azután meg nem is tudná magát beleélni abba a módos világba. „Az én lelkem állapottya — írja férjének — legbájosabb, úgy annyira, hogy semmit sem tudok venni az elmémre, miként lehetne jobban, mert itt lenni se nem rendi, se nem üdvösséges, s nemis kívánom. Bécsbe menni, hogy lehetne nem tudom, mert sem öltözeteket, sem politíájokat, s conversatiójukat már nem tanulhatnám, se kedvem, se üdöm hozzá nem lévén, azonkívül se tudván a nyelveken. Inkább kevés hátramaradott üdömet

kellene már hasznosabb állapotba töltenem. Csúfnak pedig közikbe menni igen nehéz volna s halálnál keservesebb állapot. Azonkívül is már betegeskedni kezdvén, jóakaróimtól s hozzámvalóktól elszakadni irtóztató volna!” Hozzáteszi még, hogy édesanyja, Koháry Judit grófné se akar hallani e tervről, sőt mióta ezt meghallotta: „*nem szól, hanem csak sírton sir!*” Legjobb lesz hát, ha otthagyja az országos ügyeket s lejön közénk. Károlyi nem is tett felesége véleménye ellen semmi kifogást.

Ez időtől kezdve azonban — mintha csak megérezte volna halálát — mindig szomorúbb hangulat vesz erőt a derék nőn. Leveleiben gyakran ad kifejezést bánatának. Almai — úgymond — bomlanak, öröme csak pillanatnyi, mint a harmat, melyet felszárít a kelő nap.

Károlyi igyekezett feleségét vigasztalni, tréfálva írja neki: „vagy fogadod vagy sem, de csak menyecskének tartunk mi ketten bátyámmal, legalább magunk kedvéért, hogy ifjú legényeknek tartassunk!”

A vigasztalás azonban nem enyhítette már szenvedéseit, s maga Károlyi is „lelkének dobogásával” várta a kedvezőbb híreket. De hiába, a derék nő nem gyógyult fel többé.

Sokszor panaszkodnak irodalomtörténetíróink eme kor szűk irodalmi termékei miatt. Íme itt vannak Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina levelei s nincs ki felhasználná e tősgyökeres magyarsággal írt leveleket, melyek valóságos tárházai a nemzeti érzésnek, tükrei akkori közműveltségünknek.

III.

Mikor a kuruc háborút az általános kimerültség miatt tovább folytatni nem lehetett, Károlyi megkötötte a szatmári békét.

Ezer sebből vérzett a magyar nemzet; rongyos, kiéhezett csapatok voltak már a kurucok; a fölkeléshez kötött vérmes remények füstként oszlottak szét; minden gondolkozó belátta, hogy egyedüli út a menekvésre a béke. Haj! ki akarna a gyűlölt némettel egyezkedni, ki adna hitelt annyiszor megszegett szavának? Mily iszonyúan hangozhatott a szabadsághoz szokott kurucok fülébe a kiábrándító hang: „hódolni kell a császárnak”, a háromszázados gyűlölet helyébe a testvéries szeretetnek kell lépnie!

Ezek a körülmények magyarázzák meg azt a vegyes érzelmet, mellyel Károlyi fáradzásait fogadták. Megyék, városok lelkesült szavakban köszönik fáradtságát, „hogyan nem engedé országunkat végromlásra juttatni”. De a szegény kurucok, kik mindenüket feláldozták a hazáért s mindenüket elvesztették, minő érzelmek közt nézhették a békekötést követő országgyűlési jeleneteket, midőn a magyar főurak németségük jutalmául a számkivetésbe ment és itthon maradt kurucok birtokait követelték, midőn a „gyalázatos német viszketeg” annyi magyar úron erőt vett s a „gaz idők oly sokat eltántorítottak”, hogy méltán mondták e korban: a magyarnak magyar a farkasa!

Károlyi Sándornak ez ideji politikai szereplése sok tekintetben hasonlít Deák Ferenc működéséhez.

Mindkettőnek küzdenie kellett a letűnt szebb idők ábrándjaival, mindkettőnek le kellett győznie az udvari párt ármányait s kibékíteni a nemzetet uralkodójával. A történeti kritika találni fog kifogásolhatót mindkettő munkájában; de hogy mindkettőt őszinte meggyőződés, hazaszeretet és a körülményekkel való számolás vezette, azt tagadni nem lehet.

A szatmári békét nem volt elég megkötni, meg is kellett védeni — a magyar aulikus mágnások ellen, „kik — Károlyi szavai szerint — nagyon sajnálották a generális amnestiát” s szerették volna azt „megherélni”. S ki az, ki éjjel-nappal fárad a béke megerősítésében, ki könyörög kegyelemért a szegény kurucok részére? ... Károlyi Sándor, a kemény kuruc, ki az ónodi gyűlésen karddal sujtja a békét sürgető Rakovszkit, most kihallgatásról kihallgatásra megy, békóba veri szenvedélyeit, kér, könyörög, hogy megakadályozza az önző főurak terveit.

Képzeltünk-e eredetibb jelenetet ennél? A tisztas kuruc generális, hosszú hátrafésült hajjal, magyar ruhában, egy előtte egészen ismeretlen világban forog, hol az etiquette ridegsége még a lépésben is bizonyos módot ír elő, hol kimért közökben való térdhajtás, kézcsók, német szó stb. volt divatban. Ki is nevetik az esetlen kurucot, ki izzadva, rettentő németiséggel adja elő betanult mondókáját. De ő nem szégyenli a dolgot, egész őszinteséggel írja meg feleségének, ki ismerve férje német tudományát, nem is csodálkozik, hogy „*az felséges*

császárné s az dámák kacagásra indultak német szaván”; de azért neje némileg restell a dolgot, „bár diákul felelt volna inkább” — írja férjének.

Amiért annyit fáradott, végre mégis teljesülésbe ment. A szatmári békét törvénybe iktatták. Most kezdődik csak Károlyi igazi politikai pályája. Az országgyűlési kommissiók munkái mind az ő vállára nehezednek s lankadatlanul, sokszor erején felül dolgozik. A két török háborúban s még inkább a nagy pestis idejében, mint az egészségügyi bizottság főkommisszáriusa, hervadhatatlan érdemeket szerzett magának.

Magas állását és befolyását számtalan ügyefogyott és üldözött javára használta. Ha a helytartótanács iratait vizsgáljuk, meggyőződhetünk, hogy igen sok külföldön bujdosó kurucnak eszközölte ki az engedélyt a hazajövetelre. Barnay István, valamikor a „Rákóczi-tüzérek hadi káplánya”, Molnár Zsigmond, Visky Sámuel gróf, Várnay György, Tomics Ádám, Géczy László stb. kurucok neki köszönhették, hogy otthonukba visszatérhettek.

Az emberszeretet erényeit még más alakban is gyakorolta. Nem említve a saját költségén épített templomokat és iskolákat, csupán a szegények segélyezését említjük föl. E tekintetben nem ismert határt. Kétségtelen adatokkal lehet kimutatni, hogy ama korban a szegénységnek ő volt a legnagyobb jótévője. A nyomorral telt években, a nagy árvizek és szárazság idejében folyton írja az országgyűlésekről feleségének: *nyissák meg a csűröket a szegény nép számára, osszanak ki köztük vetőmagot, azért*

adta az Isten, hogy másnak is juttassanak belőle. A nagy pestis idején még a megyék is „*édes jó gondviselő attyuk*”-nak nevezték. Kelemen Didáknak alig van levele, melyben ne mondaná őt „hazánk s nemzetünk örömének, a szegények szerencséjének”. S mégis akadt író, ki őt kapzsisággal vádolta!

Károlynak s családja minden tagjának egyik fő jellemvonása: a mély vallásos buzgóság. Bármit tesz, bármibe fog, ima vagy istentisztelet nélkül sohasem teszi. Templomot templom után épít; a nagykárolyi egyház, a károlyi piarista gimnázium, a báthori és miskolci minorita rendház, a majthényi, csengeri, kaplonyi, miskolci, gelényesi, erdődi, lyukashalmi, báthori stb. templomok és iskolák építése nem merítette ki istenes buzgóságát. Evenkint nagy összegeket költ hasonló célokra; Kelemen Didákot és társait térítőkül küldi szét a tiszai vidékekre — az úgynevezett „kálvinista tartományra” — s ellátja őket mindennel. Az elhagyott falvakba és üres házakba katolikus svábokat és olaszokat telepít le; lelkéből örül, ha jobbágyai közül csak egyet is megnyerhet vallásának. Pozsonyban szakácsnét fogad felesége számára s leküldi neki a „*cukerpoker*”-t. „Egy olyan forma ez — írja ez alkalommal — mint az nímet lakatosné, hanem iffiabb, circit. 18 esztendős, magyarul is beszél. *Én alá küldöm, talán elveszi valaki, szaporodik az Pápista véle.*”

Midőn Ravaszdi nevű inasa áttér a katolikus vallásra, örömeben ünnepélyt tart s hálát ad az Istennek, hogy „véghetetlen irgalmából” ezt is megérhette.

A hatalmas Károlyi, ki elsőrangú szerepet játszik Pozsonyban, ott hagy minden ünnepélyt, roppant utat tesz Pozsonytól Nyirbáthorig vagy Baktáig, hogy résztvehessen a Kelemen Didák szolgáltatása misén Portiunkula napján; lejön úrnapijára is s a kisdudfaluban leányával együtt tartanak „devotiót”.

Buzgóságát csak növeli feleségének, Barkóczy Krisztina grófnének mély vallásossága. Mint fentebb említők, e nemes lelkű nő rábeszélésének köszönhető, hogy Károlyi nem költözött végleg nagymegyeri birtokára. Felesége ugyanis kifejté előtte, hogy ez esetben kárba vész minden, amit a katolikus vallás terjesztése érdekében eddig tettek: „Mind klastrom, — úgymond, — mind pápistaság gyarapodása füstöt vet.”

Károlyi engedett felesége és Kelemen Didák rábeszélésének, maradt ősei birtokán s folytatta előbbi munkásságát.

A katolikus vallás terjesztése körüli fáradozásában nem ragadtatta magát igazságtalanságra sohasem. Türelmes volt a más vallásúakkal szemben is; „ellenkező atyánkfiai”-nak mondja őket, nem erőszakolja, csak sajnálja őket, mert meg van győződve, hogy „elkárhoznak.” A szatmári jezsuiták védelmet kérnek tőle a kálvinisták ellen; nem ad nekik, hanem biztatja őket, hogy prédikáljanak nekik, s ne féljenek tőlük, hisz nem fogják azok őket bántani.

Buzgóságának élesztésére s terveinek kivételére alkalmasabb embert nem is találhatott volna Kelemen Didáknál. Szerették is őt a családnál és

ha Károlyi fontos politikai teendői között időt szakított magának s családja körébe ment, már előre odahívta Didák atyát, kit úgyszólván családtagnak néztek. Ilyenkor együtt töltötték az időt s Didák atya referált működésének eredményéről. Ha szükség volt rá, fölkereste ő védnökét Pozsonyban és Bátorkesziben is, mit Károlyi pontosan följegyezgetett naplójába.

Mennyire szerették őt a Károlyi-családnál, eléggé kitűnik Klára grófnő leveleiből. „Valamikor valami ájtatosság — írja 1748-ban — s Isten tetszéséből származott betegség, keserűség házunkba történt, messzűnen Tiszán túl is elhozatták édes szüleim, hogy istenes vigasztalásában részesülhessenek s tanácsával élhessenek, az mint halála előtt is maga írásával kérte édes Anyám jövetelét” stb.

Amilyen volt Károlyi, olyannak nevelte gyermekeit is. Hazafiság, magyaros érzés s mély vallásosság jellemzi mind fiát, mind leányát. Fia kuruc leányt: Csáky Krisztinát vette nőül, annak a Csákynek leányát, ki — nem akarván pacifikálni — Rákóczival kibujdosott. Klára leányát is deli kuruc legényhez: Haller Gábor grófhoz adta nőül. Honi szokásokra és tiszta erkölcsökre oktatja gyermekeit s a szellem, melyet beléjük oltott, áldásosán nyilatkozott bennök később.

IV.

1697-ben augusztus 12.-én Károlyi ezeket a sorokat írta naplójába: „Ezen veszedelmek forgása

alatt Isten ő szent felsége Klára leányomat szerencsésen megadta; kiért áldassék Istennek szent neve!”

A kis grófnő majdnem kizárólag szelíd lelkű anyjának és nagyanyjának felügyelete alatt növekedett. Barkóczy Krisztina egyszerű, házias, magyar szellemű nő volt, ki minden örömét családjában s a gazdálkodásban kereste és találta. Azt akarta, hogy leánya is ilyen legyen. A dolog azonban nem ment olyan könnyen; mert a kis Klára igazi kuruc szellemet örökölt atyjától. Fékezhetetlen dacos természetű leányka volt, korán felülmúló fejlettséggel és világos értelemmel. Mintha csak érezte volna magában a szellemi erőt, tanítóival szemben dacos volt a végletekig. Édesanyja szinte kétségbeesve írja férjének: „*Istentől is félek miatta.*”

Szülőin kívül a grófkisasszonyt Szuhányi Márton uram is „*regulázta*”, főképpen a járásban és táncban. Tanítója páter Orbán olcsvai pap volt, kinek „*módszerét*” (?) maga a kis Klára írta le atyjának: „En most jól tanultam volna, ha Orbán uram regulát nem csinált volna; hogy egyszer nem tudtam a leckét, mindjárt letérdepeltetett; a regula pedig az, hogy aki szokott órákon itt nem lesz: letérdepel; én pedig inkább alszom akkor; aki silentiumot nem tart, valamennyit szól hiába valót, annyiszor csókolja a földet” ...

E szigorú bánásmódra különben maguk a szülők hatalmazták fel Orbán uramat, azt hivén, hogy így majd sikerül a leányka makacsságát megtörni. De biz az nem sikerült; legkevésbé Orbán páternek.

Ő az akkori szokás szerint latin nyelvre is taní-

totta ifjú növendékét; de arra már nem bírta őt rávenni, hogy az atyjától kapott lovakat latinul köszönje meg. Pedig később nem egyszer adta jelét, hogy e nyelvet egészen jól érti.

Olvasni nagyon szeretett, s atyja Rákóczi táborából is küld neki könyveket, s az élénk eszű leányka nagy örömmel olvassa azokat.

Még tizenhárom éves sem volt a korán fejlett leányka, midőn megismerkedett a daliás és művelt Haller Gábor gróffal, ki akkor kuruc tiszt volt Rákóczi táborában. Az ismeretséget csakhamar kölcsönös vonzalom követte. 1710-ben már el is jegyezték őket egymásnak. Károlyi Klára ekkor tizenhárom éves volt, de mind testileg, mind szellemileg egészen kifejlett.

A házasság sok tekintetben megváltoztatta a heves véralkatú leányka eddigi gondolkozásmódját. Levelei érdekes képét adják ennek az örvedetes változásnak, mely gyermekkori hibáinak levetkőzésével s erényeinek feltűnésével végződött.

Már eljegyzésekor félénknek és szemérmesnek mutatta magát. „Klára szereti mátkáját, — írja édesanyja, — de a csúnya igen szemérmes, még beszélni se tud vele. Csak azt szégyelli, hogy már Egerben is tudják férjhezmenetelét.” Később mindinkább kidomborodik jelleme s benne is előtűnnek ama szép vonások, melyek szelíd lelkű anyjának, Barkóczy Krisztinának voltak sajátjai.

Ki hitte volna, hogy ez a dacos, engedetlen kis leány egyike lesz a legkitűnőbb magyar nőknek, a legszebb s legvonzóbb jellemeknek?

A gyermeki dac akaraterevé, a félénkség szerénységgé, a túlságos szemérmesség szelidséggé fejlődik benne. Szívének nincsenek rejtélyei, élete nyílt könyv, mindenki olvashat belőle. Előttünk állnak szép magyar leveleinek százai, előttünk áll bennök maga a derék nő lelkének minden szép vonásával, szívének minden érzelmével.

Szelíd, egyszerű magyar háziasszony ő, telve szeretettel családjá, hazája és a szegény nép iránt. A házi élet tiszta örömei képezik az ő világát; hív, nyájas és szerető nő; családjának lelke, életetője és boldogítója. Nem vágyik a fény és a dicsőség után, hiába hívja őt atyja a fényes pozsonyi és bécsi világba, nem óhajt tündökölni. Atyjától és bátyjától hallja ugyan, hogy az asszonyok mint járnak vendégségbe, mint „öltöznek cifrán és gálában odafent”, de ő — mint maga írja — „nem kíván részéről példát róluk venni!” A női nem közös hibája, a hiúság nem bántotta őt; a ropant uradalmak felett rendelkező Károlyi egyetlen leánya otthon ül, varrogat, gazdálkodik s boldog, hogy ezt teheti. Szerénységében még a grófi címet sem használja; ezer és ezer írásában mindenütt alázatos szolgáló leánynak, árva Károlyi Klárának írja magát.

Egyetlen szenvedélye a vallásos buzgóság és a szegények támogatása. Odaadóan szereti vallását s nem retten vissza semmi áldozattól, ha a katolikus egyház érdekeinek előmozdításáról van szó. Alig van levele, melyben valami segílyt nem kérne atyjától egyik-másik templom vagy

a szegény szerzetesek számára. A nagy nyomorúság idején mindig ott találjuk levelében: „az szegénység lamentációját értvén, búzát felesen osztottam nékiek”. Ha az üldözöttek és bujdosó kurucok érdekében ír atyjának, oly melegséggel és nyájassággal hangoztatja az „érdemem felett való édes jó atyám”, „édes lelkem”, „édes szívem”,¹ „hallgassa meg édes reménységem” kifejezéseket, hogy még a kemény kuruc generálist is megindította. Még akkor is, midőn beteges anyja nevében írt, bele tudott levelébe valami kérést szőni. S hogyan tette volna meg atyja, mikor „érdemetlen aláza-
tos szolgálója az *íródeák* ajánlotta”.

Szelíd lelkében a haragnak és indulatosságnak nyoma sincs; még ha a legérzékenyebben sértik is, harag helyett oly szelíd s fájdalmas szavakba önti panaszát, hogy könnyeket facsar az olvasó szeméből.

Odaadóan szereti nemzetét; büszkén írja egyik levelében: „Isten kegyelméből mindnyájan nemzetünk magyarságában megmaradtunk. *Csak maradjon magyarságában (ő is, t. i. fia), „csak tanuljon annyit, hogy hazájának tudjon szolgálni. Talán ha magyar emberséget tanul s magyar köntösbe jár is, élélhet. Istennek is nagyobb dicsőségére lesz, ha arra az manérra s egyéb módos hívságra nem kap. En az többibe is csak azt nézném, hogy isteni félelembe, jó erkölcsbe, tudományba nevedednék. Az móditól félve félek; mert az forog előttem, hogy rákapnak az módira, ki is bü költségbűi áll s arra kapásból. Most ugyan nagyságod kegyes atyai*

gratiájából nem is érzik az árvaságot, de ha úgy kezdenek élni s költeni, mint az módira kapók szoktak, bizony semmi nélkül maradnak. S mi hasznát veszik térdhajtásoknak? Csak elszegényednek, semmivé lesznek”! (1733 szept. 19.)

Határtalan tisztelettel viseltetik édesatyja iránt s még a saját gyermekei nevelésében is nem a maga akaratja, hanem az édesatyjának a szava a döntő. „Magam kötelességemet vettem elmémre, — írja az atyjának, — melyet Isten kötelez gyermekeim gondviselésére, jószáguk gazdálkozására és káruk távoztatására... Engem egyéb erre nem ösztönöz s magam tetszésemet s akaratomat éppen követni nem akarom, hanem egyedül Isten rendelésébüi való kötelességemet fontolván, mellyel kötelez Isten gyermekimre s hasznokra való gondviselésre. Ugyanazon Isten kötelez nagyságod parancsolatjának követésére. Sem Istent, sem nagyságodat megsérteni nem kívánom. Azért alázatosan kérem nagyságodat, méltóztassék kegyesen megvizsgálni ezen kötelességimet s aszerint meghatározni, melynek én bírāja nem lehetek, melyiket kelljen követnem, hanem nagyságod parancsolatját várom; *mert énnekem tiszta halállal vetekedő bánat nagyságod atyai kegyességétül távolesnem*”! (1734 április 21.)

A pályaválasztást gyermekeire bizza, noha nagyon szerette volna, ha Laci fia a papi pályára lép. „Én — írja 1736 nov. 1.-én — az egyházi hivatalt beszélem neki, ne bocsássa csak el. De látom, csak törvény tanulásra veté elméjét. Munkálja Isten benne,

amint szent színe előtt kellemetes.” Zászlótartó fiáról írja félig komolyan, félig tréfásan: „A fiam hamar reákapott az aranyórára. Csak akkor tett volna arra szert, mikor karddal nyerhette volna! Szégyen katonának pénzen vett aranyórát hordozni.” „Az én fiaim — írja egy másik levelében — valóban tőlem tanultak, mert egy levelet sem írnak az istentelenek, sem maguk, sem papjuk, sem cselédim. Soha nem tudom, hova lettek el. Fele már oda az vocationak s híreket sem hallom.”

Kikerülvén fiai az oskolából, az öccse (Károlyi Ferenc gróf) udvarházára küldötte s megírta, hogy a külső állapotra nagyobb kedvük vagyon, mint a filozófia folytatására.

Károlyi Klára minden íziben magyar asszony lévén, a régi magyar módi szerint élt. Az új módi sehogy sem tetszik neki. Hallani sem akar a divatos ruhákról, filegóriás hajról, cafrangos kalapról stb. „Az módiknak, szokásoknak módgyát — írja egyik levelében — büven értettem Öcsém Uramtól; de én együgyűségemhez csak úgy képzem, nem köteles — az kinek kedve nincsen — azt üzni.” Sokan — írja ugyanott — a módit már „példabeszédben és erkölcsökben is” fölvelték. Pedig „az ifjakat arra nevelni, hívságokra való elméjek fordítását s oda függését módik követésivel s tanításával elősegíteni, s kitül oltalmazni kén, bü költségre kapni”: nem egyéb, mint a jó erkölcsöknek megvetése.

Átérzi nemzetének minden fájalmát, s résztvesz minden örömében. Büszkeség tölti el lelkét, midőn a

magyar csapatok hősiességéről hall, viszont „szomorú szívvel veszi” öccse levelét, „kiben az magyar nemzet nagy buzgóságából való fegyverkialvását érti”.

Szívesen olvassa a magyar írókat, ismeri a kuruc dalokat, gyönyörködik Koháry költeményeiben s barátnője számára is megszerzi azokat. Atyja még a táborból is küld neki könyveket. 1722-ben Pozsonyból küldi neki Pető könyvét s a „Békességnek munkája” című művet, s leánya köszönő levelében megírja neki, hogy a könyvek „*megbecsülhetlen kedvességben vágnak*” előtte.

Házi körében boldognak érzi magát. A tizen-négy éves menyecske kedvességéről egész Erdélyben beszélnek. Kitoró örömmel írja atyjának, menyinyire szeretik őt: „mindnyájan kedvemet keresik, hogy nem is érdemlem meg”. Leírja, milyen pompás rétest és káposztalevélben takart cipót sütött Erdély gubernátorának, gróf Kornis Zsigmondnak. Ez esetet nagyanyjának, Koháry Judit grófnénak is tudomására hozza. „Ő nagysága (a gubernátor) — írja 1713-ban — rosszul volt, káposztalevélben rakott cipót kívánt s nem volt arra való sütője s ide küldött hozzám s mingyárt sütöttem s elküldtem s igen kedvesen is vette s máskor is kedveskedtem ő nagyságának, de akkor tejjel sütöttem s rétest is sütöttem... semmi mestersége nincs, csak úgy kell sütni mint más cipót, hanem mikor az kemen-cébe belevetik az cipót, alul és fölül tegyenek káposztalevelet, takarják be vele s úgy süssék meg, csak meg ne égjen az cipó. Olyan lesz az haja, mint az kalácsnak.”

Károlyi Sándor mód nélkül örvendett leánya boldogságának; elhalmozza őt kedveskedéseivel, meglátogatja a Haller-családot, együtt mulatnak, s a vígság közben megjövendöli leányának, hogy „kisasszonynak anyja lesz”. Jövendölése azonban nem teljesült be; mert Klárának fia született. Annál inkább örvend; Koháry Juditot értesíti a „kis katonának, szolgácskájának” születéséről s kéri, gondoskodnék dajkáról. „Ez a friss katona — úgy mond — nyugodalmas alvó és szopó. Klárám is Istennek hála vidámul nagyon.”

1713 december elején életveszedelemben forgott Haller grófné Károlyi Klára. A mondott időben hazafelé tartott a grófné, hogy a karácsonyi ünnepeket édesanyja házánál tölthesse. Az utazás szánon történt. Egy csomó lovas vágatott a szán előtt; ezek szerencsésen keresztül mentek az Alparétnél elterülő mocsár jegén; de a szán — melyben a grófné ült többet magával — belészakadt a tóba. A szán elé fogott derék hat ló azonban kiragadta őket a vízből s így egy kis fürdésen kívül más bajuk nem esett. A grófnét a vele utazó páter száraz bundájába takarták s jó meleg házba vitték. „Istennek hála — írja édesanyjának — ijedve meg nem ijedtem, fájdalmat pedig teljességgel semmit nem érezek magamban, s reszketés sem volt rajtam egy csepp is.”

Ezalatt édesanyja, Barkóczy Krisztina türelmetlenül várta leányát; nyugtalansága rémületté változott, midőn a kocsis megérkezett az üres alkalmatossággal. De csakhamar megnyugodott, midőn

meghallotta a történeteket. Dec. 23.-án már így ír édesanyjának, Koháry Judit grófnénak: „Istennek hála, oly szerencsétlen esetben is szerencsésen, semmi baj nélkül megmaradt Leányom!”

E szerencsés megszabadulás emlékére emelte Károlyi Klára a Haller-család temetkezési helyén, a regényes fekvésű Kerellő-Szent-Pálon, a ma is fennálló fogadalmi kápolnát. A magas halmon épült kápolna oltárképe a szerencsétlen esetet ábrázolja. Az idő vasfoga nagyon meglátszik a képen, de azért tisztán ki lehet venni a hat ló által húzott szánt, melyből két rémült nőalak tekint az ég felé. Károlyi Klára ez és társnője.

E kápolna nem tévesztendő össze a kerellőszentpáli templommal, melyet szintén Károlyi Klára szerzett meg a katolikusok számára.

1723-ban végzetes csapás érte Károlyi Klárát; férje, a nagyműveltségű Haller Gábor gróf hirtelen meghalt. Az eset véletlenül történt, s feleségének mondhatatlanul fájt, hogy halálánál sem lehetett jelen. Szomorúan írja atyjának: „mennyire által járta szívét az fájdalom”; árvaságra jutott immár! kérve-kéri a generálist, „szegény édes üdvözült ura hideg tetemeinek eltakarítására alázná meg magát”.

Férje halála után, az alig huszonhat éves ifjú özvegy, atyja házához ment hat kiskorú gyermekével. Minthogy Károlyi Sándor — országos ügyekkel lévén elfoglalva — folyton távol volt, felesége pedig szakadatlanul betegeskedett, a házi teendők mind Klára vállaira nehezedtek; ő kor-

mányozta a roppant kiterjedésű birtokokat, ő küldözte atyjának a gazdasági tudósításokat, ő ápolta beteges anyját s nevelte példás gonddal saját gyermekeit.

Károlyi teljesen meg van elégedve leánya gazdálkodásával; büszkén emlegeti „*szolgálócskáját*”, „*helytartó Klárácskáját*” s minden alkalmat felhasznál, hogy valamivel kedveskedhessék neki. A Klára-nap lesz a család legjelentősebb ünnepe; ilyenkor az öreg gróf még az országgyűlést is ott hagyja és siet leányához; ugyanígy tesz egyetlen fia Ferenc is. Néha-néha Didák atya is megjelenik, s elmélkednek a ház védőangyaláról, Barkóczy Krisztináról, ki — a család végtelen fájdmára — követte a halálba Haller Gábort.

Ha a család egyik vagy másik tagja nem jöhetett el Klára napjára, sietett magát kimenteni. Egy ilyen alkalom után írta Klára öccsének, Ferenc grófnak eme sorokat: „érdemetlen vagyok reá, hogy kigyelmed oly nagy emlékezetben veszi nevem napját, hogy még magának éjjeli nyughatatlanságával s egészségének romlásával méltóztatik maga megalázását ajánlani.”

A szeretetet szeretettel viszonzta ő is. Mindig tud valami újdonsággal kedveskedni Megyeren és Pozsonyban tartózkodó atyjának. Hol *szömörcsök* gombát, *nyíri* újság csigát, hol meg *lág*y szőlőt, *Uhus* tojást küld neki; néha friss dinnyével, máskor meg élő vadkacsával kedveskedik neki. Szívének jóságát öccsével is érezteti. Midőn felesége Csáky Krisztina meghal, kisedd gyermekeinek nevelésére

ő vállalkozik. „Kedves édes kisdedein édes lelkem — írja ez alkalommal — felette ne eméssze magát, az mit az én együgyű tehetségemmel felérek, igaz atyafiságos kötelességem megtennem.”

Ha ilyen szeretetet mutat atyjához és testvéréhez, képzelhetjük, miképpen vonzódott saját gyermekeihez. Minden öröme ezekben összpontosult, ezekért fáradott, ezekért dolgozott. „Nekem bizony eleven halál lenne elszakadásom, — írja atyjának, midőn fia hivataláról van szó, — halállal vetekedő szívbéli fájdalommal esik atyai kegyességétől való távozásom, véreimtől, gyermekeimtől is elszakadásom, de gyermekim kárának távoztatása lelkem ismeretét kötelezi.”

Gyermekei nevelésében a főelv: a jó erkölcs és a hazafiság. A jó erkölcsnek az alapja szerinte az alázatosság, „mint a láncszem egyik a másikat hozza”. Gyermekeit leginkább a „*felnézés*”-tol félti. Nem kívánja, hogy magasrangú urak legyenek, megelégszik azzal is, ha fia piaristaságra, leánya pedig apácáságra adja magát, csak jó erkölcsük legyen, mert „*ezen gyökérből kormányozhatták egész életüket*”. A pályaválasztást mindegyik gyermekének szabad választására bizza. Leányait ő maga neveli, még arra sem tudták rábírní, hogy az apácákhoz adja nevelésbe. Féltette őket a móditól.

Ezekben az ügyekben tömérdek levelet írt atyjának. Elmondja neki emellett a nevezetesebb újságokat is, leírja a megyei gyűléseket, a jobbágyok helyzetét, szóval mindazt, ami atyját érdekli.

Egyik levelében érdekesen szól a szabolcsi hajdúk

lázadásáról, kik keménykedő kapitányukat „diribről-darabra vagdalták . . . nem akarván felvenni az kaputot, hogy ők németek nem lesznek”. Egy másik levelében a zempléni katonaság zajongásáról ír. Splényi az egész megyei katonaságot a maga ezredéhez akarván csatolni, rájuk parancsolt a zempléniekre, hogy az ő ezredének a ruháját vegyék föl, de ezek „tisztjuket béküldötték, hogy készebbek egy cseppig vérüket kiontani, mint sem csak egy katonát is közülök kiengedni szakasztani”. Erre Szirmai óbester így válaszolt: „így ne merjen beszélni: *mert az vármegye iömlöcében rothad meg*”!... „Csak lassabban, — feleli erre a tiszt — maga hajdújának parancsoljon, nem nékem. *Ebura fakó nékem bizony nem parancsol.*” E szavak után kiszólt katonáihoz: „*kardra, mert rosszul van az dolog*”! Szirmai és Splényi alig tudták életüket megmenteni.

Bár örömmel hallja a magyar seregnek vitézségét, mégis ellensége a háborúnak. „Az hadakozást — írja egyik levelében — itten is csak *rebesgetik*, — talán csak az portióknak szaporábban való beszédeseért. *Ha Istennek is úgy tetszenék, talán ennyi hadakozás ő felségének elég is volnál.*”

Emberszerető szíve szólalt meg e nyilatkozatban is. Fájt neki a szegény jobbágyok nyomora, kiknek érdekében nem egyszer lép közbe atyjánál. Még azoktól sem vonta meg jóakarátát, kik neki kárt okoztak. A tolvajok egy alkalommal kifosztották kastélyát s még „a nagy palotát” is föl-törték s kedves jegygyűrűjével együtt minden

ékszerét elvitték. Ezt a gyűrűt rendkívül sajnálta, de az elfogott tolvajok érdekében mégis fölír atyjának. „Az szegény rabokat — úgymond — Nagyságod grátiájába ajánlom.”

Nemes és emberszerető szívének jóságát mindenkivel egyformán érezte, s így egyformán szerette őt a szegény nép és az úri osztály. E szeretetnek nem egyszer megható módon adtak kifejezést. Rendesen név- és születésnapját használták föl erre; ilyenkor a szokásos beszédek mellett még alkalmi verseket is olvastak föl. Az egyik ilyen versnek szerzője *Klára András* nevű nemes úr volt; minthogy ebből az időből amúgy is vajmi kevés verses munkánk van, mutatványul közlünk belőle néhány strófát. A költemény címe: „*Szomorú siránkozó árva özvedgy Mára vigasztalása.*”

Világ boldogsága nincs állandósága,
Tündéres ő dolga, gyorsan folyó sorsa,
Szerencse próbája bizonytalansága,
Szomorú nagy volta néha fordul jóra.

Elmúlik s enyészik, nap fénye beborul,
Ragyogó sugara változásra indul,
Szép tiszta nap fénye ottan homályosul,
Szerencse kereke ekképen felfordul.

Nap fénnel feltetsző tiszta Klára napja
Felderült s érkezett boldogság szép órája.
Méltóságos grófi Nagy Károlyi Klára
Származott s született ez árnyék világra.

Jóllehet özvegyen, mint árva gerlice,
Maradott szomorúan zavaros ő vize,
Zöld ágra nem is száll, kesereg csak szive,
Társát nem láthatja fájjal csordul könyve, stb.

Ha a grófné saját gyermekeinél főlvül a tiszta erkölcsöket és a józan élet követését tűzte ki, gondolhatjuk, hogy más hozzátartozóitól is megkívánta ezeket. Cselédeit szigorú rendben tartotta, s egynek sem engedte *meg* az éjjeli dorbézolást. E kemény rendszabály ellen cselédei egy alkalommal — 1728 január 26.-án — valamennyien fellázadtak.

S e zendülés épp akkor történt, mikor az úrnő betegen feküdt. A grófné ekképpen írja le a szokatlan esetet. Cselédei a mondott nap estéjén, a szigorú parancs ellenére, elhagyták a házat s egész éjjel ittak a faluban. Másnap, midőn a grófné kijelenté, hogy egy cseléde sem marad büntetlenül, „Ács Miskán és az fickókon kívül mind felfegyverkeznek s kimennek az erdő szélben. *Felfegyverkezve ottan sort ülnek s egymás kezére esküvén, hogy vérek ki-ontasáig ne hadgyák egymást s meglátlyák, ki fogja meg s ki csapja meg őket!*” A grófné azonban a katonaság segítségével elfogatja — éppen akkor, midőn mindnyájan álomba merültek — sa tömlöcbe viteti őket. Károlyi Klára Isten különös gondviselésének tulajdonította, hogy a hűtlen cselédek gyilkosai nem lettek. Ha ez Erdélyben történik — úgymond — az ottani szokás szerint őt is megölték volna.

Károlyi Klára, mint a Károlyi-uradalmak teljhatalmú kormányzója, roppant sokat tett a katolikus vallás érdekében. Részben neki köszönhető, hogy a tisztán protestáns Szatmármegyében újra erőre kapott a katolikus vallás. Kelemen Didákot teljes erejével támogatta térítői munkájában; tem-

plomokat emelt, segítette a szerzeteseket, ellátta őket élelemmel, építési anyaggal, s ő maga mindenütt előljárt az istenes buzgóság és a vallásos szellem terjesztésében.

Ő volt a jólelkű közvetítő atyja és Kelemen Didák közt. Alig van hónap, hogy segítséget ne kérne a szegény minoriták számára: „hadd gyarapodnának azon az kálvinista tartományon”. A somlyai minoritáknak a telkeket, a báhoriaknak a kálváriához az anyagot ő eszközli ki. Kelemen Didák szerzetük „*védőangyalának*”, „*édes jó patronájának*” nevezi őt, kinek kedvéért messze földről elgyalogol, hogy jelenlétében végezze az isteni tiszteletet. Ilyenkor a grófné édesatyját is hazahívja, hogy az ájtatosságot „méltóságos jelenlétével megtisztelje, Istennek dicsőségére, másoknak gyarapodására s jó példájára”.

Vallásos buzgósága oly nagy, hogy elzarándokol Mária-Cellbe is, s az utat gyermekeivel együtt jórészt gyalog teszi meg. Midőn a gelényesi kápolnát renováltatta, „a szegényeknek és a körül való pápistaságnak nagy lelki vigasztalására” három napi „missiócskát” tart, s hogy lelkét még jobban megnyugtassa, „nagy alázatossággal lábaihoz borulva” kéri atyját, méltóztatnék teljes életében elkövetett vétkeit megbocsátani „s kegyes atyai grátiájárai el fedezni”.

1730-ban Nyír-Baktán állít templomot, 1740-ben pedig Kerellő-Szent-Pálon. Ez utóbbi helyen a prédikátor „valamely mocskos állapotba”, a mester pedig lopásba keveredett, s kitűnván mindkettőnek

gonoszága, a szuperintendens a prédikátorok gyűlésén mindkettőt megfosztotta állásától. A szentpáli templom ezután üresen maradt egy ideig, de minthogy a katolikusok hét annyian voltak, mint a protestánsok, Klára grófné a kancellária útján megszerzi a gazdátlanul maradt templomot. Ez alkalommal köszönetet mond édesatyjának is. „*Nagyságtok istenes bölcs pártfogása — úgymond — mind Erdélyben, mind Magyarországon nagyot segít énnékem Isten anyaszentegyházának terjedésére.*” Ilynemű munkásságában pótolhatatlan csapás volt nagybefolyású atyjának 1743-ban bekövetkezett halála. A szerető leány fájdalmát elég híven adja vissza Károlyi búcsúztatója, midőn így szól:

Érzem is, hogy Klárám borul a testemhez,
Sok kesergő jajt ad lecsorgó könyvéhez.
S bocsátja orcáját hideg tetememhez,
Mely miatt majd homály érkezik szeméhez.

Szánom, jó leányom, annyi sok kónyedet,
Érettem elviselt nagy epeségedet,
Bágyasztó s hervasztó keserúségedet,
Igaz árvaságban maradott ügyedet.

Atyja halála után nagyon kevés derült napja volt Klárának. Életének végét elkeserítette a vagyon felosztása, melyben ő károsítva látta gyermekeit. Amellett második leányának házassága is sok bajjal járt. Fájdalmas szavakba önti ki panaszát öccse előtt. „Megnyomorodott háborgó elmém — írja egyik levelében — meg nem foghatom édes lelkem öcsém uram, mi oka lehet annak, hogy tenger keserőségekben fonnyadozó lelkemnek nagyobb s

nagyobb keserű epesztését kívánja! . . . Ó vegye szívére nyomorult állapotomat és könyörüljön rajtam; ne kívánjon üldözni efféle keserőségekkel, hadd végezhessem hátra maradt napjaimat csendességben gyermekim s nagyságod atyafiságos szeretete határi közt.” Engedékeny természete mellett könnyen ment az öccsével való kibékülés. Következő levelében már barátságosan hívja öccsét leánya lakodalmára. Legjobb lenne — írja ez alkalommal — ha kigyelmed is rávenné magát az házasságra; mind a kettőt egyszerre meg lehetne tartani. „*Tudok azért jó kövér, derék úri Dámát itt csak nem igen messze, ha tetszenék kedves Öcsém Uramnak, egy füst alatt mindkettő meglehetne!*” Ebben az időben történtek az első kísérletek Kelemen Didák atya szentté avatására. Károlyi Klára az ügy előmozdítása céljából — 1748-ban — leírta egyik levélben Didák életét s elküldte azt a minoriták főnökének, hogy az a római deputációnak tudomására hozza. A dolog fejleményét azonban már nem érte meg a nemes lelkű nő, mert 1750-ben ő is elköltözött az élők sorából. A nép áldása kísérte kedves halottját sírjába.

V.

A szenvedélyek harcában, az élet nemesebb küzdelmeiben csak az oly férfiú magaslik ki a sokaságból, csak az tölti el bámulattal az ember lelkét: ki egész életét az emberiség javára szolgáló magasztos eszme kivitelének szenteli s akadályok-

tól meg nem rettenve, üldözést és megszegyenítést tűrve, véglehetőleg küzd célja kiviteléért.

Kelemen Didák ilyen ember volt. — Életcélja — miként maga monda — iskolák alapítása, templomok építése és szegények segítése volt. Lehet-e ennél nemesebb életcél gondolnunk? Az erkölcsök elvadulásának, a tudományok hanyatlásának korában templomokat és iskolákat épít; az inség napjaiban, ő a koldus, koldul a szegények számára s ezt nem földi elismerésért, hanem Isten és ember iránt való mély szeretetből, meggyőződésének s szíve érzelmeinek engedve teszi.

Hosszú törekvése zajtalan s dicsőség nélküli volt, de nagy eredményeket létesített. S ez eredmények annál merészebbeknek látszanak, minél jobban ismerjük azon kor politikai, egyházi és társadalmi viszonyait.

Egy szegény, földhöz tapadt barát akarja a nagykiterjedésű tiszai részek vallási és művelődési viszonyait megváltoztatni — néhány jóakarójának anyagi támogatásán kívül — tisztán önjerejével, szavának hatalmával, erényeivel. S állhatatos lelki erejének, erős meggyőződésének és szilárd jellemének sikerül is ez. Pedig mennyi akadály állta útját célja megvalósításának!

Említettük már, minő állapotban voltak a tiszai részek az utolsó kuruc háború lezajlása után. Vallási és erkölcsi tekintetben a viszonyok még kedvezőtlenebbek voltak, különösen a katolikusokra nézve. S ebben nem a protestánsok, hanem maguk a katolikusok voltak a hibásak. A tiszai

részek katolikus papságának restségét, tudatlanságát és közömbösségét még a katolikus szellemű történétírók is hangoztatják. A Rákóczi-harcok előtt és után a legtöbb lelkész otthagya plébániáját s többé vissza sem tért ama veszélyesnek látszó vidékekre. E tekintetben jó példával jártak elől a püspökök. A nagyváradi évtizedeken át nem látta megyéje; a temesvári püspök állandóan Győrben lakott, az esztergomi érsek meg Ratisbonban tölte idejét. Kelemen Didák egyik levele szerint, egész csomó oly község volt, mely félszázadon át nemcsak püspököt, de még katolikus papot sem látott. A magukra hagyatott hívők mit tehettek? Átmentek a protestáns lelkészhez; ez legalább istenes oktatásban részesíté őket s lelki üdvökről is igyekezett gondoskodni.

Az 1710-iki nagy pestis alkalmával a tiszai részekben alig volt egy-két katolikus plébánia. Károlyi Klára grófnő mindössze csak hatot tud felsorolni. Szabolcs vármegyében, Szatmárban és Biharban csak egy-egy, a nagy kiterjedésű Csongrád megyében pedig három plébánia volt; pedig — mint Kelemen Didák írja — „páristák felesen vágnak!”

A katolikus templomok jelentékeny része romban hevert; sokat a protestánsok foglaltak el, sokat pedig világi célokra használtak. „Az *barmok tapodgyak* — írja Kelemen Didák Károlyi Sándornak — *az Úristen szent nevének dicsőségire régi dicséretes eleinktől felszenteltetett helyeket.*” Csupán a minoriták templomai és szerzetes házai közül

romban heverték az aranyos-megyesi, szatmári, kazali, miskolci, telegdi, báthori, debreceni, bereg-szászi, váradi stb. kolostorok és templomok. A kolozsvári minorita kolostorban kálvinista tógátusokat tanítottak, a nagybányai templomot pedig tömlőének használták.

Ez elszomorító állapotokat még súlyosabbakká tették a vallási villongások és súrlódások. Amint a katolikusok hosszú álmukból kissé ébredezni kezdtek s a tiszai részeken régi állásukat visszafoglalni igyekeztek: a Rákóczi-harcok idejében létrejött testvéries viszony egyszerre felbomlott.

A protestánsok a régi békekötésekre hivatkozva igyekeztek megvédeni állásukat és jogaikat. A katolikusok a letűnt korszak magasztos emlékeitől felbuzdítva azon voltak, hogy ősi templomaikat és ezzel együtt kiváltságos állásukat is biztosítsák. Békülni tehát egyik fél sem akart. A terjeszkedés különben is csak a másik vallásfelekezet rovására történhetett. Egyik helyen tehát a protestáns jobbágyokat üldözik, másutt meg a katolikusokat nyugtalanítják. „Fohászkodva nyögünk” — írja Kelemen Didák 1729-ben Nagybányáról Károlyinak. Ugyanezt mondhatták magukról a nyugati vidéken lakó protestánsok és papjaik.

Sajátságos jelenség, hogy itt a tiszai vidékeken a vallási kérdésekben és a térítési munkában nem püspökök, hanem világi főurak játszották a főszerepet. Az utolsó Báthory, Koháry, Barkóczy és Károlyi különösen buzgó terjesztői voltak vallásuknak. Az óvatos mérséklet ellen talán mindegyikük

vétett valamit, de oly vad gyűlöletet egyik sem mutatott a más vallásúak iránt, mint Báthory (kit egyik jeles történetírónk „telhetetlennek és bosszúállónak” mond). Ez az előkelő, dúsgazdag főúr temérdek egyházi ékszereket, edényeket és ruhákat harácsolts össze; tőle telhetőleg üldözte a katolikusokat s még végrendeletében is meghagyta örököseinek, hogy terjedelmes birtokaira katolikus és lutheránus papokat, szerzeteseket sohase eresszenek. A nagy értékű „gyöngyös, islógos és ezüstös” katolikus egyházi öltözeteket és régi papi könyveket pedig eladatni rendeli, „de — úgymond — pápistáknak, se zsidóknak ne adgyák”, s ha esetleg félni lehetne, hogy ismét pápista kézbe kerülnének, akkor — írja végrendeletében — *„rakassanak egy nagy tüzeth és mind meghéssék eöketh, tegyék porrá, senkinek egy pénz árath se aggyanak, szélllel futassák fel az poráth. Nem akarom, hogy teöbbé Bálványozásra kellyen az ti lelketek terhe alath!”*

Ugyanez a Báthory mondja, hogy birtokain más vallásút nem tud, *„de ha lenne, minth ebeth és mérget Jóságomban ne tartsák”*.

Ha ilyen volt a műveltebb főurak gondolkozás-módja, mit várhatunk akkor a vezetőktől felbujtogatott tömegektől?

Ha ezen vallási állapotokat behatóbb megfigyelésre méltatjuk, kétségkívül be kell látnunk, hogy aki a tiszai részeken a katolikus vallást régi fényébe akarta visszaállítani, nagy, merész és szinte kivihetetlen vállalatra szánta magát. És Kelemen

Didák elég erőt és buzgóságot érzett magában e nagy terv keresztülvitelére.

Istenes munkájában segítségére voltak a Károlyi-, Barkóczy-, Koháry-családok és saját rendtársai. Ezek a szegény szerzetesek, a nép gyermekei lévén, legjobban értették a néppel való érintkezést. Egyeztek azzal jobbra gondolkozásmódban, együtt tartottak vele, szegények voltak mindketten s nem hagyták el egymást sohasem. A veszélyes kuruc háborúk idején a gazdagabb papság mind elmenekült; a szegény minorita barát azonban helyt állt akkor is és vagy ott maradt a nép vigasztalására, vagy ha elég erős volt, mint „hadi káplány” végigharcolta a kuruc háborút s együtt tért vissza népével. Ennek a magatartásnak köszönhetik a szerzetesek, hogy Károlyi és Koháry mindenütt előtérbe tolják őket; az ő számukra építenek templomokat és iskolákat, az ő számukra tesznek alapítványokat. Károlyi Klára grófnő is őket alkalmazza az újonnan épített templomoknál s az volt óhaja, hogy fia is szerzetes legyen. „Nekem bizony — írja ez ügyben atyjának — az szerzetesség inkább tetszenék; sokkal nem érthetem okát, miért kíván inkább világi pappá lenni, mint szerzetessé?”

Kelemen Didák térítői munkásságát Nagybányán kezdte meg. A kuruc háború kitörésekor, 1704-ben, a nagybányai minoritákat „a pajkos kurucok sok csúfsággal illetvén”, elűzték, sőt egyet közülök halálra üldöztek. Károlyi Sándor generális azonban visszaadta nekik előbbi hajlékukat.

Valószínűleg az ő kérelmére helyezték oda 1710-ben Kelemen Didákot. Huszonhét éves korában tehát már a nagybányai ház főnöke volt. Mint ilyen, már az első évben nehéz megpróbáltatáson ment keresztül. A Rákóczi-féle harcokat ugyanis borzasztó dögvész követte, mely Nagybánya vidékén is sűrűn szedte áldozatait. A minorita kolostor javai elfoglaltatván, a szerzetesek nagy nyomornak voltak kitéve. Kelemen Didák a konvent évkönyvébe maga írta e sorokat: „aerarium nullum inveni, nullum granum tritici, omnia déserta, pestis immediate exorta est, tempus erat turbulentum, ita ut extra portám civitatis non nisi cum periculo vitae aliquis exire potuerit.”

Ez az életveszedelem és nyomor azonban nem akadályozta Didákot istenes munkájában. A városból járt — írja Haller grófné egyik levelében — missionarius formában istenes buzgóságából falunkint, hat, sőt nyolc mértföldnyire és tovább is, kivált az Szamos közt; az kiket életben talált, gyón-tatta, halálra készítette, az holtakat temette, s szülöt-teket keresztelte, nyomorúságban, nyavalyában levőket vigasztalta, félelmeseket a halálra bátorította.”

A pestis megszűntével még nagyobb lelkesedéssel folytatta térítői munkáját. Bejárta az oly vidékeket is, hol a pápista papot hírből sem ismerték; a népet oktatta, az urakat pedig plébániák, templomok és iskolák felállítására buzdította. Ha fellépésének először nem volt sikere, ismételte azt „sok ízben, valamikor csak módját ejthette, még ha kedvetlen vagy rossz választ vett is”.

Mint térítő nem tartozott azok közé, kik erőszakoskodással és a más vallásúak korholásával igyekeztek hívőket szerezni. Ő inkább magasztos példaadással, alamizsnálkodással, az emberszeretet erényeinek gyakorlásával nyerte meg a más vallásúakat. Örömet bocsátkozott velük vitatkozásokba, szívesen prédikált nekik, de beszédeiben sohasem küzdött a gúnyolódás és korholás fegyvereivel, hanem a szelídség és szeretet meggyőző erejével. Reánk maradt egyházi beszédei kétségtelenné teszik ezt.

Térítési munkája különösen a magyar vidékeken mutatott fel nagy eredményeket. „A magyarok — írja egyik levelében Károlyinak — hajlandóbbak a megtérésre, mint a szász lutheránusok. Jobb szeretünk magyar helyeken letelepedni, mint lutheránus tót helyeken, ahol meg nem élhetünk.”

Istenes buzgósága hamar ismeretessé lőn az országban. A katolikus főúri családok egymásután hívogatják őt magukhoz; örvend, ki megnyerheti őt gyóntatójának. Még az országgyűlésre menő főurak is kikérték tanácsát az egyházi ügyekben. „Igen szokás — írja Haller Gábor grófné — a félében tanácsával élni ezen a földön.” Nagyobb ünnepeken rendszeren annyi város és főúr hívta meg isteni tisztelet tartására és prédikálásra, hogy — mint maga írja — „húsz páter is kevés lett volna ennek elvégzésére”.

Miután Nagy-Bányán 1717-ig közmegelégedésre vezette a kolostor ügyeit, a mondott évben a

magyar minorita-rend főnökének és „generalis comissarius^M-nak választották meg. E szokatlan választást egyedül ritka erényeinek és nagy eredményeket felmutató működésének köszönhette. A minorita-rendben eladdig alig történt meg, hogy valakit ily fiatalon válasszanak meg rendfőnöknek.

VI.

Új méltósága nem vonta el őt attól az ügytől, melynek életét szentelte. Mint rendfőnök — erőt merítve társainak bizalmából — fokozott hévvel fogott vallásának terjesztéséhez. Bejárta Szatmár, Szabolcs és Biharmegyéket, azon helyeket keresve leginkább, ahol legnehezebb akadályok álltak törekvése útjában s bántalmazásokat, szenvedéseket tűrve, addig nem nyugodott, míg siker nem koronázta fáradozásait.

Volt valamikor a katolikusoknak Nyír-Báthoron egy szép templomuk. A kuruc háborúk idejében azonban ezt is elpusztították s maga Nyír-Báthor és vidéke áttért a protestáns vallásra. Kelemen Didák föltette magában, hogy ezen a vidéken is alapít a katolikusok számára plébániát, honnét könnyebben fog menni az egész vidék megtérítése.

Az elhatározást tett követte. Erdődy Gábor egri érseknél kieszközölte az engedélyt; védnökétől, Károlyi Sándor generálistól pedig telket és építési anyagokat szerzett. 1717-ben már bevezette Báthorba a minoritákat s hogy az építés minél

gyorsabban menjen, maga is odament. 1718-ban már folyik az építkezés. „A méltóságos gróf püspök — írja Károlyinak — igen örül a báthori pusztai residentióknak; segélyét is ígéré.”

Károlyi Sándor gróf tőle telhetőleg támogatta Didákot a templom építésében. Munkásokat, lovakat, ökröket küldött Báthorra, hogy az építkezés minél gyorsabban folyjon. Kelemen Didák nem győz leveleiben eléggé hálálkodni e buzgó támogatásért. 1719-ben így ír a grófnak: „érdemünk felett hozzánk megmutatott, mindenkor bőven tapasztalt, elégségesen meg nem köszönhető kegyes atyai grátiájától alázatos instánciámra tett örvendetes resolúcióit meg nem szűnő, szűnhető, hálaadó szép köszönettel értem”.

Dicséri Károlyi „angyali bölcsességét és apostoli buzgóságát” s nagyon sajnálja, hogy nem mehet udvarlására. Lovai nincsenek, atyjafiának lovai meg — úgymond — bénák „s *oly délcegek, hogy ha levelekért akarnak menni, harmadnapig kell legalább annak előtte nyugottani*”.

1719-ben Károlyi Klárát, „nagy jó patronáját” is fölkeresi leveleivel. „*Alázatosan akarom — írja ezek egyikében — édes méltóságos ifjasszonyom nagyságodnak jelenteni, hogy fa nélkül tornyot nem építhetünk.*” A kegyes grófné sietett is kérését teljesíteni. Jó fajta beregmegyei fát küldött a minoritáknak.

Hosszas fáradság után végre elkészült a száz évig romokban hevert templom. Nagy örömmel hívja Didák atya ismerőseit a felszentelésre; öröme

azonban hamar szomorúságra változott; mert új lakóházukat ellenfeleik felgyújtották. Annyira üldözték őket itt — írja Károlyi Klára grófnő — „hogy kétszer s háromszor is reájok gyújtották szállásokat az eretnekek, hogy magok közül kiirthassák; de Isten azok között is megtartá őket”.

1720-ban Didák atya az új báthori konvent főnöke lett. Mint ilyen, tömérdek bajjal és nyomorral küzdött. Maga-magát „*Báthor kiáltó koldusának*” monda, ki Báthorban vett bátorságot a bátor koldulásra; mert szemérmét nem ismerő nyomorban sínylődik. „Az szegény báthori konvent — írja Haller grófné — jó idején elkezdette az szűkölködést, darabka földjüket mások ragadták el. .. az mely kevés alamizsna boruk volt, egészen megveszett.” Kéri atyját és bátyját, segítenének szegényeken. Károlyi Ferenc gróf erre megkérdi Didák atyát, mire volna szükségük s az imígy felel levelére: „az egyszeri barátoknak három szóból álló kérése volt: bor, búza, szalonna”.

A nagy nyomor mellett is buzgón folytatta térítői munkásságát. „Mennyit térített s hozott az anyaszentegyházba, Isten tугya!” Báthorban fából iskolát építtetett s koldulással szerzett alamizsnából állandóan húsz-huszonkét gyermeket tanított és ruházott. „Nem lévén olyas iskola ezen a Tiszáninnen való földön, — írja Károlyi Klára — convictorokat is tartott, az hol sok úri fő rendű ifjak vették fundamentumát tudományoknak, kivált nemes Szabolcs, Szathmár vármegyebeliek, kiket nemcsak a deáki tudományban, de az ájtatosság-

ban is nevelt. Annyira buzgólkodott az nevédeknek igaz hitre hozásában, hogy a kik eretnek atyáktól, anyáktól születtek is, elkérvén szüléjüktől, alamizsnából ingyen tartotta, ruházta, taníttatta.”

Faluról falura járván, meglátogatta s vigasztalta a betegeket, kibékítette a viszálykodókat és segítette a nyomorgókat.

Hathatós befolyásával a megyéknél és a főúri családoknál kieszközölte a török és tatár rabságba esetteknek kiváltását. A Ramocsaházi Györgynél összegyűlt nemesek és főurak is őt kérték meg, lépne közbe Mikes Mihály grófnál, a török fogságban sínylődők érdekében. S ő kész örömmel engedett e felszólításnak; 1718 március 1.-én már így ír Mikes grófnak: „nagy örömmel s a mélt. grófról való igen jó dicséretes emlékezettel értették, hogy a mélt. gróf az elmúlt nyáron a pogányoktól keserves rabságra vitetett keresztyén atyánkfiaiának szabadulásokban szívesen munkálkodnék, kiért közönségesen kérettek az urak ő kegyelmek, hogy ismeretségem lévén a mélt. gróffal, írnék s kérném, hogy a többi között Bárczi Zsigmondné Csuka Judit asszonyról stb. el ne feletkeznek a mélt. gróf”.

Miután a báthori templomot és kolostort rendbehozta, kálvária építéséhez fogott. 1722-ben ugyanott nagyobb iskolát szeretett volna emelni; de sehogyszem tudott telket szerezni. „Az udvarbíró — írja ez ügyben Károlyinak — megtiltotta a feleknek, hogy nekünk adják el telkeiket, *pedig még a cigányoknak is szabad venni telket, pedig iskolát*

szeretnénk erigálnil” Károlyi azután ezt az ügyet is dűlőre vitte.

Megkísérelte Didák atya régi kolozsvári klastromuk visszaszerzését is, „*de igen körmös kéznél levén*”, ez a kísérlete nem sikerűlt. Ugyanekkor a megyénél tett kísérletet a csengeri kápolna és plébánia helyreállítása ügyében. A vármegye helyett azonban Károlyi Sándor és néhány főúr teljesítette Didák atya óhaját. Gyarmat, Keserű, Tárca és Görcsön nevű kálvinista helységeekben is sikerűlt mások anyagi támogatásával, összekoldult alamizsnákból kápolnákat emelnie s katolikus istentiszteletet létesítenie.

1725-ben Koháry országbíró hivatta őt magához, hogy egyházi ügyekben kikérje tanácsát. Útjában mély megindulással szemlélte az ősrégi templomok romjait. A Hernád mentében Kassáig s a Sajó mellékén jó darabig egyetlen katolikus templomot se talált. A papok magukra hagyták hívőiket, pedig — írja Károlyinak — „sok a lélek, aki legeltetést várna”.

A régi miskolci templomot is rombadűlve találván, elhatározta magában, bármennyi küzdelembe kerüljön is, újra felépítteti. Először is tehát Károlyi Sándort, Koháry István országbírót és Erdődy Gábor püspököt nyerte meg az ügynek. Azután kezébe vette a vándorbotot, felment Pestre s a kommissió előtt bebizonyította, hogy a miskolci templom Rákóczi fölkelésekor még a minoriták birtokában volt. E templom pusztá falaiból Teleki István egri püspök engedélyével Petrik miskolci

apát oratóriumot épített, a régi egyház helye pedig üresen maradt s most barmok legelésznek rajt! Szeretné, ha ezen a helyen templomot építhetnének. „Nemcsak Miskolczon, de a környéken is hív az lelkeknek aratása;... nagyobb része a kálvinistaságnak ezzel nem gondolna.”

Felsőbb helyen kieszközölvén a megtelepedésre való engedélyt, 1729-ben bevonultak a minoriták Miskolcra s azonnal hozzáfogtak az építéshez. Ez azonban anyagi segítség híján nagyon lassan ment. „Egy béres szekeret sem állíthatunk — írja Kelemen Didák — akivel legalább fővényt, téglát hordathatnánk.”

Ismét Károlyi Sándor segítette ki őket a zavarból. Alighogy megtudta az építés fennakadását, azonnal munkásokat, igás marhákat és pénzt küldött Didák atyának. S adományát minden évben megismételte. Ez a fejedelmi bőkezűség még Didák atyát is kihozta a sodrából. Pedig ugyancsak hozzá volt szokva a kuruc generális nagylelkű adományaihoz. Amennyire tőle kitelt, igyekezett is meghálálni Károlyi jóságát; miséket mondat családjáért, prédikál neki, elhalmozza őt jó kívánatokkal s mindig beleszövi nevét imáiba. „*Mert — írja egyik igazán szép levelében — az édes, Istenben boldogul kimúlt szüleimen kívül ez árnyék világban élő emberek közül nem tartom senkihez szorosabb kötelességemet, mint Excellentiádhoz; mert az Úr-istennek szent áldásából sok jót vettem!*”

A miskolci templom ügyének tárgyalásával egyidőben fogott Didák atya a szegedi kolostor

alapításához. 1726-ban már kéri Károlyit, lépne közbe érdekükben a hadi tanácsnál. Szeged, Makó és Vásárhely vidékén — úgymond — százezrekre megy a katolikusok száma s nincs, aki a lelkiekben gondjukat viselné. Szeged városa örömmel fogadta tervét s már ki is jelölte a házat számukra. Sok a beteg, sok a dolog, tehát szükség van reájuk. „Azért t. páter piarista atyáink is — az Úristen áldgya meg, szívesen kívánjuk Istennek segedelme által — örömmel kévántak acceptálni!”

Együgyű, csekély levelével fölkeresi a grófnét és „baktai édes jó pátrónájukat” Károlyi Klárát is. S mind a hárman megígérik támogatásukat.

Szeged városa 1728-ban saját nótáriusát küldéa kancelláriához, hogy kieszközölje a minoriták letelepítésére szóló engedélyt. Didák atya csak három páttert akart letelepíteni; de — írja Károlyinak — „t. páter piarista atyám uraimék superiora azt monda, hogy ha húszan lennénk is s a városból ki nem mennénk is, böcsülettel élélhetnénk!”

A letelepedés azonban még sem ment oly könnyen, mint Didák atya gondola. Voltak, akik a helytartótanácsnál kijelentették, hogy a koldusokat nem volna szabad hazánkban szaporítani; úgy is elég szegény a nép, minek küldenek még közéjük olyanokat, kik koldulásból tengetik életüket.

Ez a kegyetlen kijelentés valóságos tördőfés volt Kelemen Didák érzékeny szívének. Őt vádolják a szegény nép terhelésével, őt, akinél igazabb barátja sohasem volt a népnek, aki még ruháját is a szegénynek adá s aki egész sereg koldust táplált

és táplál, akinek küszöbét alamizsna nélkül soha egy szegény sem hagyta el!

Soha nem említette saját érdemeit és jótéteményeit, de most az egyszer mégis megszólaltatta őt sértett önérzete. Keservesen panaszkodik levelében Károlynak s önérzettel utasítja vissza a szerzete ellen tett kijelentéseket. „Ha egész vármegyét bejárunk is, — úgymond — nem ad a szegénység csak egy-két máriást, itt kiváltképpen csak egy poltrát vagy kisebbik batkát is, hanem buzácskát, gabonácskát, eledelekre valót, akit az Úristennek ingyen való szent jóvoltából maga szűkölködése s az aerarium csonkulása nélkül adhat. Sőt inkább az ilyen szerzetesek a szegénységet segélik, hogy portióját fizethesse; mert ők szegények. Hadi tisztektől, egyházi, nemesi úri rendektől az mely alamizsnát az Úristennek szent segedelméből koldulnak, azt a szegénységnek adják. Néhány száz forintot ad eklézsiánk a szegénységnek. Magok mondgyák, hogy sokszor nem tudnának hova lenni, ha innen pénzt nem kapnának. *Uraktól koldulnak, szegényeknek adgyák!*”

Károlyi Sándor is ilyen szellemben szólván a minoritákról a kancelláriánál, végre megadták nekik az engedélyt a letelepedésre.

Még be sem vonultak Szegedre, Didák atya raár is újabb terven törte fejét. A nagybányai sz. János egyházat szerette volna Károlyi segítségével eredeti rendeltetésének visszaadni. E templom egyik részéből ugyanis tanácsházat, a másiból pedig tömlöcöt csináltak. S Didák atya sehogy sem

tudott kibékülni azzal a gondolattal, hogy Isten házában rablókat és zsványokat tartsanak. Buzdította is Károlyit és Koháryt e visszás állapot megváltoztatására, de istenes szándéka egyelőre még ezek támogatása mellett sem valósulhatott meg.

1730-ban az országbíró Rimaszombatban szerzetesrendet akarván letelepíteni, többektől tanácsot kért, miként lehetne ezt sikerrel végrehajtani. Didák atya azonnal kész tervvel állt elő s Károlyit is megkérte, ajánlaná Rimaszombatba az ő szerzetüket; „mi sem akarunk — úgymond — henyélők lenni az Isten szőlőiben”.

Még nem is tudta, minő eredménye lesz Károlyi közbelépésének, már is a gyöngyösi templom és iskola építésére fordítja minden figyelmét.

Ebben az időben vette kezdetét hazánkban a „missió” név alatt ismeretes ájtatosság. A legelső, ki ez ájtatosság hasznát belátva missiót hirdet, ismét Kelemen Didák volt. Egy jezsuita pátert hozat Miskolcra s annak közreműködésével tartja az első missiót több ezer ember jelenlétében.

Az ünnepélyről ezeket írja Károlyinak: „oly nagy zokogással voltak, hogy meg kellett inteni az népet, hogy az prédikációt kontinuálhassam, hogy csendesedgyenek, szűnyenek az sírástól. Voltak Istennek hála kétezerhatszázan töviskoronákban, láncok, kötelek nyakokban. Voltak, kik keresztek hordtak, kik magukat disciplinázták; az - ellenkező atyafiak közül is csak ezen alkalommal öten tértek meg!”

1734-ben Didák atya súlyos betegen feküdt Miskolcon. Károlyi Sándor orvosságra valót és

finom tokaji borokat küld neki egészsége helyreállítására. De ő nem sokat törődik egészségével; betegségében is az egyház ügyeivel foglalkozik s ágyában ír egy újabb szerzetesház alapításának ügyében Károlynak. A „munkácsi dominium birto-
kos hercege” ugyanis Munkácsra szerzeteseket akar letelepíteni. A vármegye és a főispán a minoritákat ajánlották neki. Didák betegsége miatt nem hagyhatván el az ágyat, Károlyt kéri, venné rá a herceget, hogy ne Munkácsra, hanem Beregszászra telepítené le őket: itt jobb módjuk lenne, az iskola is szükségesebb itt s „a lelki aratás” is nagyobb lenne.

Mondanunk is fölösleges, hogy e templom- és iskolaalapításoknak végcélja a katolikus vallás terjesztése volt. Ahova egyszer sikerült Didák atyának bevinni embereit, ott azután azonnal megkezdődött a térítési munka. Ő maga jó példával járt elül „a szegény lelkeket — írja Haller grófné — keresgette, térítette, ébresztette, az igaz anyaszentegyházba visszahozni minden úton-módon igyekezett”. Ugyanezt tették rendtársai is. Leveleiben akárhányszor írja Károlynak: „böcsületes pátereim mind missióra kiindultak”. Ilyen buzgóság mellett azután nem csoda, hogy a katolikus vallás hívóinak száma rohamosan szaporodott. Mikor Kelemen Didák először fordult meg Csengeren, csak egy katolikus családot talált ott, Báthor egészen protestáns volt, Szatmármegyében Károlyi Sándor menyegzője alkalmával még alig néhány katolikus család volt mindössze — s Didák atya

1731-ben már nagy lelki örömmel írja Károlyinak: „*az Úristennek ingyen való szent kegyelméből immár Excellentiád nemes vármegyéje igaz hitben lévő tagokból áll!*” Kelemen Didák és Károlyi Sándor buzgó munkásságának köszönhető tehát a tiszai részek megtérítése. Nélkülök sohasem létesülhetett volna Szatmáron püspökség.

Hogy kettőjük közül melyiknek érdeme nagyobb, azt nehéz volna eldönteni. Didák atya végezte a szellemi munkát, Károlyi adta a szükséges költségeket; Didák térített, Károlyi meg megvédte befolyásával a támadások ellen.

Nagyot lendített Didák atya szándékainak valószínűsítésén Károlyi a svábok letelepítésével is. Ezek jóra való, munkás katolikus nép voltak s így senki-nek sem lehetett letelepítésük ellen kifogása. Annál kevésbé, minthogy az üresen maradt jobbágytelkekre telepítették le őket. De azért elég sok tárgyilagos (?) történetírónk van, kik kígyót-békát kiáltanak emiatt Károlyira s ráfognak, hogy erőszakkal űzte el kálvinista jobbágyait, hogy helyükbe katolikus svábokat hozhasson. E képtelen állításokat nagyon könnyen megcáfolhatjuk.

Említettük már, hogy a kuruc háborúkat követő sanyarú években a jobbágyok seregesen hagyták el a csapásoktól sújtott vidékeket. Hiába telepítettek helyükbe svábokat, azoknak jó része is hazaszökött. Barkóczy Krisztina grófnő folyton írja férjének, hogy „*az svábok szökve szöknek*”. Károlyi vigasztalja feleségét s türelemre inti. Később — úgy” mond — majd megszokják a vidéket. De biz azok

nehezen szoktak új helyzetükhöz. Felesége félig tréfásan írja erre férjének: „Megvallom, nem állhattam nevetés nélkül, hogy az békességes tőrést oly édesdeden kommandálja, hogy még az nájburgi új barát sem érne vele!”

A grófné elég világosan leírja a jobbágyok szökésének okát is. Elsősorban a nyomort említi; másodsorban az izgatást. Voltak ugyanis olyanok, kik bujtogatták s csalogatták a jobbágyokat, jobb sorsot ígervén nekik. „Erősen rajta vannak — írja Barkóczy Krisztina grófnő — elidegeníteni őket.”

Nem kellett tehát a jobbágyokat elűzni, maguk szöktek el. 1736-ban Károlyi Sándor így ír fiának: „az aranyos magyarok is meghint szélt mentenek, *aligh maradtak tizen s az házakat is mind elpusztították!*”

Ezeket tudva, ítélje meg mindenki, mennyi hitele van a „Magyar Protestáns Egyház Tört. Részletei” című munka ilyenforma állításának: „Erdőd a magyar reformáció egyik nevezetes ős székhelye, ma szomorú emléke az üldöztetés és veszteségnek. A kuruc világ után gróf Károlyi Sándor kezére kerülván Erdőd, 1736-ban templomot, paplakot, iskolát s mindent elfoglalt s a r. katolikusoknak adott át. *Reformált és magyar jobbágyait kivervén, az üresen maradt várost svábokkal telepítette meg t^a*”

Az igazságnak eme nyílt elferdítésére elég lesz Károlyi Sándornak Frankóniában táborozó fiához írt egyik levelét idéznünk.

„Erdőd, 1736 febr. 4. írhatom pedig, hogy csak ezen jószágainkból 170 gazda emberünk ment által

Külső-Szolnok vármegyébe és Kővár vidékére,¹ kiket már annie repetáltam, de rotande denegáltatott és megh megh íratott, hogy eő felségétől vagon parancsolattyok íranta, hogy mivel a Magyarországiak ki nem adgyák nekik, ők se adgyák nekünk. *En ugyan mindent elkövetek, ha valahogy vissza alliciálhatnam őket, de ha szintén vissza jön is újabban megint elmegyen, állandóságát nem remélheti!*” Ez okból kéri fiát, szerezne Frankóniában valami jóra való népet Erdőd és Károly vidékére.

VII.

Kelemen Didák térítgetése és Károlyi Sándor telepítése annyira megszaportotta Károlyban a katolikusok számát, hogy templom nélkül nem maradhattak tovább.

A Károlyi nemzetség ősi temploma és sírboltja ekkor még a protestánsok kezében volt. Károlyi Sándor atyja és nagybátyja hasztalanul kísérelték meg annak visszaszerzését; a viszonyok akkor nem kedveztek az e nemű törekvéseknek. Károlyi Sándor grófra szállott tehát — mintegy örökségképpen — a régi templom visszaszerzése.

A lángbuzgalom, az áldozatkészség és kitartás, melyet Isten dicsőségének terjesztésében tanúsított, nem hagyta őt pihenni, míg atyáinak nyugvóhelyét, az őseitől épített szent templomot újra birtokába nem vette.

¹ Ezek kincstári birtokok voltak.

Már 1723-ban folyamadott az egri püspökhöz, hogy a károlyi templomot „reconcilialtathassa” s kálvinista jobbgái számára templomot építhessen.

Erdődy Gábor egri püspök 1723 január 15.-én adta meg az engedélyt. „Ez levelem erejével is — írja Károlynak — teljes hatalmat adok Kgd-nek nemcsak a károlyi templomot, hanem másutt akárhol is (bár az egész dioecesisem templomait) minden időben reconcilialtathassa Kegyelmed.”

Erre Károlyi magához hívatta városa protestáns lakosait s előadta nekik, hogy ősei templomát vissza akarja tőlük váltani s ha azt neki átengednék, *viszonzásul új templomot, saját telkein paplakot, iskolát és mesterházat építene számukra.*

A hitközség minden ellenvetés nélkül elfogadta a gróf ajánlatát. Erre Károlyi írásban is kiadta nekik ígérését azon megtoldással, hogy vallásuk gyakorlásában sem ő, sem utódai nem fogják őket háborgatni.

Károlyi ezután rögtön hozzáfogott a református templom építéséhez.

Elkészülvén az új egyház, átvette a volt református templom kulcsait s azonnal oltárokat emeltetett benne s a katolikus istentiszteletnek megfelelően teljesen átalakította.

1723 október 29.-én kitörő örömmel írja már feleségének: „az én Istenemnek ezen hozzám mutatott kegyelméért elegendő hálát nem adhatván, legyen dicsőség és hálaadás ő szent Felségének, hogy ily csendesesen, minden confusio és ízetlenség nélkül engedte végbe vinnem!”

A templom avatási ünnepélyére nagy előkészü-

leteket tett Károlyi. Először Kelemen Didákot szólította fel a szentbeszéd tartására. Didák atya azonban — nagy lelki fájdmára — nem jöhetett le az avatási ünnepélyre, mivel épp akkor a kardiális érsek elé kellett mennie.

Beteg feleségét, fiát, leányát és unokáit is lerendelte az ünnepélyre. „Édesem — írja feleségének — Isten hozzon szerencsésen az apró gavalérokkal (Haller grófokkal) együtt, hogy azoknak szájokban is lehessen az Istennek dicsérete és mutathassuk be Istenünknek az ő ingyen adott szent áldásit és consecrálhassuk magunkat együtt az ő szent nevének dicséretére s minden szentéinek rendivel való tiszteletire.” — Egy másik levelében már így hívogatja beteg feleségét: „Ámbár erőtlen vagy is, szívesen elvárlak szívem. Lám fekvő betegek is elmennek szent helyekre, elvitetik magukat, *talán Isten ezt várta, s itten adgga meg, az mit töredelmes szívvel kívánunk.*”

A szegény beteg nő azonban — bár szívének ennél hőbb vágya nem volt — nem kelhetett útra. Tehát csak unokáit küldötte le, maga pedig megtört szívvel sóhajt fel: „*Oh Édesem, hogy ne vágnék azon szent solemnitásra, nintsen az a friss lakodalom, melyben úgy örvendhetnék, ha lehetne; elég keserves, s bár ne volna keserves: ez is egy bánat rajtam!*”

November elsején Mindenszentek napján történt az újon átalakított templom felszentelése. A környék lakossága, az összes svábok zászlók alatt vonultak be Károlyba. A fölszentelés nagy fénnel

történt; magyar és német szentbeszéd tartatott, másnap pedig a Károlyi-család elhunyt tagjaiért ünnepélyes gyászistentisztelet.

Károlyinak e vallásos buzgósága és áldozatkészsége nem maradt hatás nélkül környezetére. Legelőször is leánya, Károlyi Klára grófnő követte atyja példáját.

A minoriták, s különösen Kelemen Didák ösztönzésére elhatározta magában, hogy a baktai birtokán lévő két protestáns templom közül a régebbit megszerzi a katolikusok számára.

Ezt a templomot a régi Bakthai-család egyik tagja építette 1519-ben. A tizenhatodik század végén Tatay István volt Nyir-Bakta és Lorántháza ura. Ez a Tatay hű csatlósa volt a fentemlített utolsó Báthorynak, s így nem valószínű, hogy az ő közreműködésével került a baktai templom a protestánsok kezébe.

Bakta és Lorántháza később a Barkóczyak révén Haller grófnéra (Károlyi Klárára) szállott. Katolikus templom azonban még ekkor sem volt e falvakban. Pedig Barkóczy László már 1658 dec. 12.-én kelt végrendeletében meghagyta örököseinek, hogy egy kápolnát építsenek. „Ha életemben — írja végrendeletében — meg nem csináltathatnám az Baktai kápolnácskában az oltárokat, prédikáló széket és rakott sírt s egyéb szükséges székeket is, csináltassák meg maradékim.”

Kelemen Didák térítgetései folytán a katolikusok száma azon vidéken is egyre szaporodván, elérkezett a templom építésének ideje is.

A protestánsoknak két templomuk volt ugyan Baktán, de mind a kettő romladozó állapotban. Károlyi Klára azt gondolta, hogyha kijavíttatja és rendbehozza az egyiket, protestáns jobbágysai átengedik a másikat. Ezt annál inkább remélhette, mivel egy új templom építése esetén nekik kellett volna dolgozniuk.

Kívánságát előadta az ottani prédikátornak s az semmi ellenvetést sem tett ajánlata ellen. „Az páter minoriták sokszori ösztönzése után — írja ez ügyben atyjának — egy szerencsét próbáltam az Úr Isten szent segítségével által. Felhivatván az baktaiakat s prédikátorokat, s megjelentettem nekik, hogy *templom nélkül nem lehetek s nem is leszek*. Ha építetek, az ő munkájok szaporodik, s mi hasznok benne, ha az magok két templomok, melyre ha akarnák is elégtelenek, hogy építhessék; egyiknek falai is hullanak szélyel, másoknak egy jó szél kell: s fedelét leveti; most is annyit teszen, mintha nem volna s *ha magok szabadja akarattyokból* ideadgyák ezt az másikat, nekik fedél alatt való vételekre magam fogyatkozásával időt engedek, az ácsnak megfizetek, s kőműves munkájával segítem.”

A baktaiak a prédikátorral együtt beleegyezvén az alkuba, Károlyi Klára átvette a templomot, s azonnal megtartották benne az első istentiszteletet.

A grófnő ez alkalommal a prédikátort s a helység véneit is megvendégelvén, az a hír keletkezett a vidéken, hogy a meghívottak úgy adták el a templomot a grófnénak. „*Már azt beszéltek* — írja e felől édesatyjának — *egy sertésen, két forint ára*

boron s egy ebéden adták el a templomot. Megintvén, legkisebb zenebonájuk nincs. Az esperesnek is megírtam, hogy magok ekléziájoknak gyarapodásáért cselekedte az község . . . Nem remélem, hogy valami zűrzavar legyen belőle ... ha oda fel esnék, tudom Nsgod kegyesen eligazítja”

A következő év júliusában már a püspöknél volt a baktaiakkal kötött szerződés. A templomban pedig — írja a grófné — »nagy csendességgel dicsírjük az Istent, kiért áldassék szent neve” 1

Károlyi — minthogy éppen akkor rendelte el a király, hogy minden a régi állapotban maradjon, kissé meghökkent a templom átadása miatt. A baktaiak magatartása azonban hamar megnyugtatta őt. Ezek ugyanis, midőn Károlyi vissza akará nekik adni a templomot, írásban kijelenték, „hogy az baktai pusztulásban levő templomot minden kényszerítés nélkül adták és engedték át prédikátoruk jelenlétében” s hogy „mindnyájan: falu bírái s tanácsa és egész lakosi szavukat visszavenni nem kívánják”.

Ez a siker felbátorította Haller grófnét, s pár év múlva már a Kerellő-Szent-Pál községben pusztán álló templomot próbálta megszerezni. Nagyobb akadályok itt sem állták útját; a faluban hétszer annyian voltak a katolikusok; a templom a Haller-család ősi birtokán állt; a mestert és a prédikátort a protestáns esperesi gyűlés lopás és más bűnös tett miatt megfosztotta állásától s mást nem küldött helyükbe. Károlyi Klára egyszerűen lefoglalta a templomot, s katolikus istenitiszteleket

kezdt benne tartatni. A templomfoglalás ellen senki sem tiltakozott. „Legkisebb ellenkező szót sem hallottam csak az parasztságtól is, — írja a grófnő atyjának — sőt estveli, reggeli imádságra az templomba el is kezdettenek jární s nagy figyelmetességgel hallgatván jelen voltak. De csak elhiszem, azon csendességben meg nem hadgyák, minden módon megvetik mesterségeket visszavételére, de reménlem az Szentlélek Úr Isten, ki eddig csudálatos kegyes gondviselésével igazgatta, kormányozta, megtartására is nyújt segedelmet. Mivel majd hét annyi az pápistaság Szt.-Pálon, mint az kálvinistaság, azon fundamentumon telyes reménségem van az Úr Isten kegyelmében, hogy törvényesen is ide ítéltetik. Már talán míg ők nem mozgattyák, addig nem is kell nekem mozdítanom.*' Óvatosságból azonban mégis írt a kancellárnak, bátyjának: Károlyi Ferencnek s másoknak, hogy vádoltatása esetén tájékozva legyenek az ügy felől. Atyját is kéri, hogy vegye őt oltalmába, s ha esetleg helytelenül cselekedett volna is, vigye jóra cselekedetit, Isten anyaszentegyházának terjedésére. Bölcs pártfogása sokat használhat neki mind Erdélyben, mind Magyarországnban.

VIII.

így emelkedtek lassan-lassan a katolikus templomok és iskolák a Kelemen Didák bejárta földeken, hol egy-két évtized előtt még híre sem volt a katolikusoknak. Évtizedek óta romban heverő

templomok épültek fel újból, rég elfoglalt egyházak kerültek vissza a protestánsok kezéről s újra hangzott bennök a katolikusok hálaadó éneke.

Mily édes öröm, mily kimondhatatlan lelki gyönyör lehetett ez azokra nézve, kik költséget s munkát nem kímélve, fáradoztak Isten dicsőségének előmozdításán! A jó Didák atya tolla nem képes leírni lelke örömét, „könnyektől ázott orcával, földre borulva mond hálát Istenének, érdeme felett való nagy jó kegyelméért 1” Az ég áldását könyörgi a Károlyi-családra, hogy „szegény romlott hazánk javára, nemzetünk örömére” minél tovább tartsa Isten életben.

Ugyanezt teszi a Károlyi-család Kelemen Didákkal; elhalmozzák őt szeretetükkel, ellátják mindennel; teljesítik minden kívánságát. Ünnepe van a Károlyiak várában, ha Didák atya megjelen. A generális még Pozsonyba is elviszi őt: büszkén mutogatja a szentnek hírében álló férfiút a rendeknek, s öröme határtalan, midőn Didák atya a ferencrendieknél tartott beszédével az összegyűlt rendeket elragadja.

A katolikus vallás gyors felvirágzását is neki, egyedül neki tulajdonítják. „Az mint is mostan tanáltatik — írja Klára grófnő — mondhatom Isten kegyelméből *egyedül* ökegyelme istenes buzgóságának tulajdoníthatni 1”

Korholást vagy magasztalást érdemelnek-e a múlt század e kiváló alakjai vallásos buzgóságukért, s tüneményszerű, erényes életükért, kiki megítélheti.

Rég elporladtak már mindannyian, az utókor keveset tud életükről, keveset érdeklődik életcéljuk iránt. Más nézetek, más erkölcsök uralkodnak ma; az embereket nem lelkesítik már azok az eszmék, melyekért hőseink annyit áldoztak. De éppen ezért méltán elvárhatnók a jelen kor íróitól, hogy tárgyilagosan szóljanak a múlt század e kiváló alakjairól s működésükről. De nem teszik. Igaztalan vádakkal illetik őket, s érdemeikről mit sem akarnak tudni. Kapzsi embernek mondják azt a Károlyi Sándort, ki egymaga többet áldozott templomok és iskolák javára, mint az ország akkori püspökei együttvéve; kit a megyék „édes jó gondviselő atyuknak” mondanak, ki csüreit nyitá fel a szegényeknek, ki majd mindep évben ilyeneket ír fiának: „minthogy a körül levő szegénység az portionale quantumért szorosán exequáltatik, *körülottem levő pénzemet mind kiosztottam!*”

Valóban jól jellemezte Károlyi az embereket, midőn fiának azt írja, hogy az emberek hálájára ne számítson sohasem. „Isten kegyelméből — úgymond — mennyivel töttem én jót, mennyit töttem emberré — s mégis mily háládatlanok!”

Vannak írók, kik templomfoglalással vádolják őt, s egy hanggal sem említik, hogy a kölcsönös megegyezéssel elfoglalt templomok helyett újakat épített a protestánsoknak. Jobbágyok elűzésével vádolják azt, ki keresve keresi elcsábított embereit. Gúnnyal emlegetik buzgóságát és erényeit, s mit sem akarnak tudni arról, hogy nem volt a XVIII. században Magyarországon hely, hol kálvinista,

lutheránus, görög és zsidó oly háborítlanul élhetett volna, mint a Károlyi grófok birtokain!

De hagyjuk ezeket. Bármit írjanak rólok, bármivel vádolják őket, az az egy dolog bizonyos, hogy a Károlyi-nemzetség mindig büszkén emlegetheti Károlyi Sándornak, Barkóczy Krisztinának és Károlyi Klárának páratlan vallásos buzgóságát és ritka hazafias erényeit.

IX.

A fényes eredmény, mely Kelemen Didák térítői munkásságát követte, Károlyi Sándor támogatásán kívül kizárólag az ő eszményi lelkesedésének, ritka erényeinek s nemes jellemének köszönhető.

Nincsen erény, melyet benne föl nem találunk. Emberszerető a legnagyobb mértékben; egész életén át a szegények számára koldul, s még saját ruháját is köztük osztja szét. „A keserűségben lévők vigasztalásáért — írja Károlyi Klára grófnő — s betegek látogatásáért mind úri s mind szegény rendeket, az midőn már Miskolcon lakott is, lefordulásával feljárta s felkereste!” S tette ezt akkor, midőn maga is „nyomorult koldusként szemérmét nem ismerő szükségben sínlődött”.

Szelídségben nem ismert határt; ő valóban kenyérrel dobta vissza azokat, kik őt kövel hajigálták. Egész életén át a szelídséget hirdette, s *tőle* telhetőleg küzdött a durvaság, a divatos szitkozódás és káromlás ellen.

„Az káromkodásnak zabolásáért vármegyéken

magistratusoknál instált, hogy parancsolatot adjanak ki s büntessék; úgy házi gazdáknak reménykedett, ne engedjék alattok valóknak.”

A másditűek eleinte kicsúfolták, megverték s képmutatónak mondták őt. Sőt néhol — mint Haller grófné írja — megveretése után még azt a helyet is megmosatták, ahova ült, vagy amelyet érintett; — de ő mindezt békességesen eltűrte.

Mi mindent tett a szegény elhagyott gyermekek érdekében, — eléggé ismeretes már.

A szerzetesi életben, az önmeztagadásban s valóságos buzgóságban annyira ment, hogy egészségét is tönkre tette. A Rómába küldött hivatalos jelentés alig talál szavakat, melyekkel méltóan kifejezhetné erényeit. „Custos sollicitus pietatis, — mondja a többi közt e jelentés — *speculum religiositatis exemplar, singulari in pauperes, incarceratos charitate insignis, rerum item celestium contemplationi, orationi, vigiliis, jejuniis aliisque corporis macerationibus jugiter addictus. Fidei propugnator in convertendis hereticis et procuranda animarum salute zelantissimus, humilitate, patientia, celesti sapientia et prudentia aliisque religioso homine dignissimis virtutibus qua theologiacis, qua cardinalibus in gradu heroico excellens*” etc.¹

¹ A jámborság szorgos őre, a vallásosságnak példás tüköré, kiváló a szegények és a fogságban levők iránt való nagy szeretetben; egész odaadással csüngött lelke a mennyei dolgok elmélkedésén, az imádságon, virrasztáson, böjtön és egyéb testi sanyargatásokon. A hit legbuzgóbb terjesztője volt az eretnekek megtérítése és a lelkek üdvének munkálása által; az

Rendkívüli erényei miatt később a másvallásúak is megszerették, s örömezt hallgatták beszédeit. A római jelentés szerint a kálvinisták szent barátának hívták őt s titokban fölkeresték, hogy egyházi ügyekben tanácsát kikérjék.

Természetes, hogy sikereivel sok elismerést szerzett magának. „A praelatis — írja a fentebbi jelentés — magnatibus magno in honore et aestimatione habitus, ac ab omnibus tam intra quam extra religionem eh árus fuerit.”¹ Végtelen szerénységénél fogva azonban került a kitüntetések; sőt azt sem szívesen vette, ha dicsérőleg szóltak felőle. Nem vágyott semmiféle földi dicsőség után; fáradalmainak jutalmát egyedül Isten dicsőségében kereste. A dicsőség vágya nem is adhat annyi erőt a tűrésre, annyi kitartást a munkára, mint amennyi ő benne volt. „Aki a jószágos cselekedetért, — írja ő maga Koháry országbíróhoz — melyet cselekszik, emberi kedvet kíván: a nagy, érdemes dolgot alávaló áron árulja. Mint aki lukas hordóba tölti a bort, elveszti azt, úgy aki hívságos dicsőségért jól cselekszik, elveszti a jó cselekedeteknek jutalmát; s hova lehet annál nagyobb balgatagság, minthogy amin mennyországot

alázatosság, a türelem, az égi bölcsesség és okosság s egyéb a szerzeteshez méltó erények, úgy a theologiai, mint a sarkalatos erények heroikus fokban voltak meg benne.

¹ A főpapok, a mágnások, a nemesek nagy tisztelettel és becsüléssel viseltettek iránta és mindenki előtt — az egyházban levők és az egyházon kívül állók előtt is — kedvelt volt.

megvehetned, azon emberi dicséretet vásárlasz... Minden tekélyetességnek gyökere az, hogy valamit mivelünk jó végre, Isten tisztességire igazítsuk, mert a mi cselekedetünk jósága az igyekezetnek tisztaságában áll.”

De bár nem akart kiválni a halandók közül, érényei s művei mégis kiemelték őt a köznapri emberek sorából. Lelke csak az örök világba vágyódott, csak annak örömei után áhitozott, de itt a mulandóban érezte, — éreznie kellett, hogy a szeretet, a jócselekedet jót kelt az emberek szívében; látnia kellett, hogy a nemes lelkesedés, fáradohatatlan munkásság akaratlanul is a hír szárnyára veszi az ember nevét, s elismerést szerez neki ott is, ahol nem keresi.

Az, aki legjobban ismerte Kelemen Didákot s így leginkább méltányolhatta érdemeit, Károlyi Sándor volt. Minél nagyobb eredményeket mutatott fel Didák atya térítői munkásságában, annál nagyobb volt az elismerés és anyagi támogatás Károlyi Sándor és családja részéről.

Bármí dologban fordult hozzájuk Didák atya, biztos volt előre, hogy kérését teljesíteni fogják. Ez magyarázza meg azt a temérdek kéro levelet, melyeket a szegényeknek, az egyháznak és szerzetének érdekében írt a Károlyiaknak.

Még ruhával is ok látták el őt; mert hát — mint Barkóczy Krisztina grófnő írja — „irtóztató boldogtalanság az, mikor testi ruhája nincs az embernek”. Élelmi cikketek s bort évenként többször is küldöttek a szükölködö minorita házaknak. E tekin-

tétben Didák atya egész őszinteséggel tárta fel baját patrónusa előtt.

Károlyi Sándor sohasem feledkezett meg Didák atyáról a szüret alkalmával; s ha a küldött bor elfogyott vagy „megveszett”, Didák újra írt neki: „ha Tarczalon ollyas borai találkoznának excellentiádnak, — úgymond — kit az lengyelek meg nem vennének, azokból minékünk valamelyecskét deputálni és consolálni méltóztassék”. Mondanunk sem kell, hogy Károlyi a kért bort azonnal küldette.

Szokása volt a grófnak, hogy Bécsből és Pozsonyból a böjti napokra „stockfist, heringet, citromot, gyömbért, malosát, sáfrányt, csigát, mondulát” küldözgetett családjának. Ilyenkor sohasem szokott megfedkezni Didák atyáról és a minoritákról. Egyszer azonban mégis megtörtént, hogy a szegény barátoknak semmit sem küldött. Két nap múlva már jött leánya levele a panaszszal: „az sóshal küldésében méltóztatott volna Nagyságodnak a szegény páter minoritákrul is megemlékezni; ha Bátorba, Bányára kétfelé nem is, ha csak az bátoriakról is, ha nem alkalmatlankodom róluk való emlékezéssel”. Ugyanígy írt Barkóczy Krisztina is.

Az ilyen dolgok manap talán jelentéktelennek tűnnek fel, de abban a nyomorult időben nem csekélység volt ez. Hisz még Károlyi neje sem késik kimondani, hogy „elveszünk egészen,.... közönséges az Isten ostora rajtunk országostul”. Klára grófnő meg keservesen panaszodik, hogy leányát nem adhatja mások csodájára férjhez, hisz „se alsó, se felső fejér ruhája, se super-

látta, se paplanya, se vetkezője nincsen”. De Didák atyának mégis teljesítették minden kérését, s egész erejükből támogatták őt a templomok építésében. Sőt a szegényeknek is juttattak felesen. „Az szegénység lamentatióját értvén — írja Klára grófnő — bűzát felesen osztottak nékiek embereim.” Barkóczy Krisztina meg arról tudósítja ugyanekkor férjét, hogy egész nap a szegények közt pallérokodik és gazdasszonyoskodik, mert hát „ez a boldogtalan nép rettenetes tudatlan, mihent az ember elfordul csak Babilon tornya lesz belőle... egyik bolondot a másikkal kell korigálni.”

Ugyanebben az időben folyamodik Kelemen Didák az egri püspökhöz és a vármegyéhez, hogy adnának egy kis segítséget a szegény árva gyermekekre, kiket már nem bír alamizsnából eltartani e nyomorúságos időben. Egyiktől sem kapott semmit. Az egri püspök mindössze annyit válaszolt, hogy »jól vette, mely szerint azon a földön nemcsak névvel viselik az pápistaságot”.

Nem így tett Károlyi, ki a pozsonyi országgyűlésen és a pesti kommissióban oly hévvel védte a minoriták ügyét, hogy nemcsak régi templomaikat tarthatták meg, hanem még újakat is emelhettek. S mivel Didák atya keservesen panaszkodott a megyére, mely megakadályozta őt a telekszerzésben, telket is adott nekik, s új templomaik számára Páduában képeket festetett.

Kelemen Didák még ezzel sem elégedett meg; azt szerette volna, ha a Károlyiak személyesen is megjelenének az érdekelt helyeken s jó példájuk-

kai hatnának a népre, mely úgy a jó erkölcsök-
ből, mint a vallásosságból rég kivetkezett.

Midőn tehát a fentebb említett közbenjárást és
ajándékot megköszönte volna, egyúttal ebbeli kérel-
mét is előadta. „Istenért való kegyes jótéteményit
Excellentiádnak — írja a többi közt — eő szent
Felsége beőségesen megjutalmaztatja; mi is tar-
tozásunk szerint mindennapi méltatlan imádságaink-
kal és misemondásainkkal meghálálni igyekezünk,
el sem mulasztjuk. Azonban édes méltóságos Gene-
rális uram dicsőséges seraphicus Szt. Ferenc atyánk
napja is immineál, ha merném praesumálni, azzal
is tovább búsítani, alázatosan kérném Excellen-
tiádat, hogy méltóságos úri házával együtt magát
megalázni, *a meghűlt s ájtatossággal nem sokat gon-
doló híveknek, leginkább az eretnekségnek példa-
adásáért*, úgy a teljes búcsúk elnyeréséért méltó-
ságos úri kedves jelenlétivel akkori devotiókat
condecorálni, minket érdemetlen káplányit conso-
lálni méltóztassék!”

Tudjuk, hogy az ilyen meghívásnak Károlyi min-
denkor megörült, s ha csak tehette, el is ment a
devotio-ra.

Kelemen Didáknak Károlyival való eme benső
viszonya hamar ismeretessé lett a tiszai részeken.
Az emberek kezdték átlátni, hogy Didák atya
pártfogó ajánlása többet ér a legszebb instanciánál
is. Akinek tehát valami ügyes-bajos dolga volt a
kormányszékekkel, a megyével vagy magával
Károlyival, jónak látta előbb Didák atya támogató-
sát megnyerni. És ő nem tagadta meg jóakarátát

senkitől sem. Egymásután írja a sok könyörgő levelet Károlynak; egyiket a katonaságtól szeretné megmenteni, a másiknak állást könyörög, a harmadik részére meg pörének elintézését kéri. S ez így megy évről-évre. Még a csanádi püspök is Didák atyához folyamodik, kérvén őt, lépne közbe Károlynál, hogy a Vásárhely és Makó körül fekvő ősi birtokokat visszakapná a püspökség.

Midőn a nemesi felkelő seregeket szervezték, ő ajánlgatta Károlynak *a régi kuruc tisztet*. A többi közt Murány várának hajdani parancsnoka számára is állást kért. „Ha szinte nem is óbester-ségre, — írja ez ügyben — bár csak óbester lájdinótságra, avagy fő strázsamesterségre acceptálni vagy recommendálni kegyesen méltóztatnék.”

Károlyi bizalma arra is feljogosította őt, hogy annak családi ügyeibe is beleavatkozhassek. Óvta őt minden olyastól, ami szerinte „az Károlyi családnak kisebbségire” szolgálhatna s kérte, hogy ilyenféle tanácsait „panasz néven ne vegye”. Didák buzdította Károlyit, hogy az ecsedi domini-umot — a régi Aspremont-féle részt — ne engedje más kézre szállni, hanem vegye meg ő maga családja számára, „az Úr Isten — úgymond — megáldgya érte Excellentiádat; méltóságos maradékira nézve is kár volna másnak engedni!”

A negyvenes években Károlyi dohányt kezdett termelni birtokain. Sehogy se tetszett ez Didáknak. Váltig írogatja Károlynak: „az dohánykereskedésben csak félttem Excellentiádat”. S Károlyi megunva a sok galibát, csakugyan abba-

hagyta a termelést. Ki örült volna ennek jobban Didák atyánál?

Az áldott lelkű Barkóczy Krisztina halála után Károlyi többé nem nősült meg. Csendes özvegy-ségben tölte napjait, hol Pozsonyban vagy Bécsben, hol pedig birtokain. Ez a nőtlen életmód nem tetszett Didák atyának; féltette Károlyit a nagyvárosi élvezektől. 1728 november 2.-án tehát egyszerre azzal lepte meg Károlyit, hogy egy terjedelmes levélben új házasságkötést ajánlott neki. A felette érdekes levélben elmondja, hogy régtől fogva akart már ajánlatával előállni, de csak halogatta, mert nem örömet avatja magát más dolgába. Minthogy azonban „mind hirdették, hogy e nélkül is megesnék”, ő is előáll levelével. Egyenkint felsorolja a házasság mellett szóló okokat: több maradéka lesz, kevesebb alkalom lesz a vétkezésre stb. Istenfélő, alázatos személyt vegyen, — úgymond — inkább szegényt, mint gazdagot. *Kártyázni, kockázni ne tudjon, magyar legyen, „ha ehhez a földhöz nem szokott, tőle ne irtózzon”.* Az ilyen nő jó erkölcsben tartaná az udvari népet, azután Károlyi is birna egy bizalmas lényt, kinek „kibeszélje magát”, míg most: „egyedül törődik, emésztli magát!”

Gondolhatjuk, mily jól mulathatott Károlyi ez ártatlan ajánlaton. Rossz néven semmi esetre sem vette; mert hisz bizalmas viszonyuknál fogva még ő kérte Didák atyát, hogy minél gyakrabban keresse fel őt soraival. Különösen áll ez a mozgalmasabb időkről, melyekben Kelemen Didák egyre-

másra küldözgette érdekes leveleit. Így a török háborúk idején egyik legkedvesebb tudósítója volt Károlynak, ki, mint szemtanú, a háború minden eseményéről értesítette patrónusát. E levelek történeti szempontból is érdekesek. Íme egy közülök:

Méltóságos Generalis, nekem érdemem
felett kiváltképpen való bizodalmas nagy
jó patrónus kegyelmes Uram!

Isten segítségével tizenegy óra tájban reggel érkeztem ide Ladra; innen volna jó, tudom, hogy Excellentiádnak minden újságot megírjanak; mindazonáltal, ha újságokat nem is írok, legalább tartozó szerzetesi kötelességemnek megfelelni kívánván, együgyű levelem által Excellentiádat köszöneti el nem mulathatom. Alázatosan jelentvén, hogy itt, Istennek hála! jó hírek folynak. Lándorfehérvár lövéséhez egy hete immár hogy hozzákezdettek, a Száva felől való oldalát s bástyáját szintén a földig rontották; az tűz szerszámokkal is kezdték égetni, úgy hogy két hetek alatt reméljük Isten jóvoltából feladását. Elsőben vigyázatlanságunk miatt egy kevés kár esett volt, de ott is segítség érkeztén, megűztvén a törököt, azokkal együtt, kiket a vízben ugrattak, öltek meg két ezerig valót. A török tábort Orsovánál mondják; úgy látszik nem mer Lándorfehérvár segítségére jönni. Ott ugyan Orsovánál harminc ezerig való pogányságot halljuk, hogy által jött volna a Dunán Karánsebes felé; de a föld népe annak előtte

megtudván, a hegyekre magát recipiálván, innen gondoljuk, hogy újabban visszament volna ha szintén nem mert is, megfordul: mert a felséges Herceg, úgy értjük, huszonötezerét küldött utánuk, még ma jobban meghalljuk. Kiről ennek utánna is tudósítani el nem mulatom. A méltóságos aszszonyt eő excellentiáját szerzetesi alázatossággal köszöntvén, magamat és szt. szerzetünket Excellentiád szokott érdemünk felett való kegyes atyai gratiájában alázatosan recommendálván, maradok Excellentiádnak

alázatos, Istent imádó méltatlan kisebbik szolgája és káplánya

Kelemen Didák.

1717. Die 30. Jul.

Későbbi leveleiben is hűségesen értesíti őt az eseményekről; rögtön megírja a győzelmet, melyet „Isten kegyelme és a boldogságos szent Szűz segítsége által” arattak s megígéri, hogy addig nem nyugszik, míg a győzelem okát és körülményeit ki nem kutatja.

X.

Említők már, mily nyomorúságban sinlődött hazánk a kuruc háborúk lezajlása után. A hosszú harcokat éhség, dögvész, rettenetes szárazság, majd árvíz, marhavész stb. követte. Mindez még nem volt elegendő, hozzájárultak még a török háborúk csapásai s az ezek nyomában járó rettenetes pestis.

Már a Rákóczi-féle harcok után mutatkozott ez a rettenetes betegség; nagyobb mértékben azonban csak a török háborúk után lépett fel. 1719-ben néhol már százával hullottak el benne a betegek. A védekezés nagyon gyarló lehetett; mert a fertőzött falvak és városok körülzárásán kívül vajmi kevés történt. Ezt az egyet azonban elég szigorúan fogantatosították, így Somlóban már akkor rálóttek a lakosságra, mikor még ismeretlen volt ott a pestis. A betegséget azonban sehogyse tudták gyógyítani. Pedig a borbélyok ugyancsak „vizitáltak, occulláltak és voltaképpen vizsgálták” a betegeket.

Az 1737-ben megindult szerencsétlen török háború után újra kitört a pestis, még pedig eddig soha nem tapasztalt erővel. Az általános kétségbeesés, mely a szegény népen erőt vett, szinte leírhatatlan. A háború okozta roppant károkhoz még csak ez kellett, hogy a keserűség pohara színig megteljék. Nem hiába írták a vásárhelyiek, hogy az élők megirigyelték a holtak sorsát!

A háborúból hazatérő csapatok, régi szokás szerint, fosztogatták a népet, felették mindenét s jutalmul hallatlan kegyetlenségeket vittek rajta végbe. Különösen áll ez a hazatérő német segédcapatokról. „Quo profundius — írja ezekről az egyik megye alispánja — vei mente solum revolvo afflictiones miserae plebis, lamenta, lachrimas de oculis cadentes, *vix non rumpor prae dolore...* decern regimina caesarea non dissipassent, neque

ruinassent tantopere miseram plebem, sicut istae auxiliares copiae!”¹

Amerre csak vonultak, pusztulás követte nyomukat. A parasztnak még házatetejét is leszedték; szénáját alomnak használták, gabonáját lovaik elé vetették. A csűröket feltörték, az ellenállókat levertek, több szolgabíró-t leszúrtak. „Az hitelt fölül halágyak mind ezek, — írja Sárosmegye — melyek történtek itten condescendait Saxonia Militiától. Legderekasabb útban vagyon ugyan ez a hely; mégis azt hittel bizonyították a korosabb lakosok, hogy emlékezetükből fogvást még a háború időben is nem hevert rajtok oly kegyetlen és oly excessiva militia, mert annak *mind tiszt, mind köze egyiránzó kegyetlenségü fenébb még a kremi tatárnál is, scilicet ez a subsidionális haszon; ök ugyan sok sírást, sópánkodásokat és lamentatiókat visznek a hatokon és áldás helyett szegénységnek átkát országokban, de szegénységnek kára és fájdalma avval nem szűnik.*”¹

A hazavonuló katonák és szökevények csak növelték az általános zavart s behurcolták a dögvészt a még nem fertőzött helyekre is.

A kormány, látva a pestis rohamos terjedését, Károlyi Sándort nevezte ki fő egészségügyi biztossá. Ő — mondja az egykorú tudósítás — „abban az

¹ Ha mélyebben elgondolkodom a nyomorult nép zaklatásairól, jajgatásairól, a szemekből hulló könnyekről: a fájdalom majd szétszaggatja szívemet... tíz császári ezred nem pusztította s fosztogatta volna ki annyira e nyomorult népet, mint ezek a segédcsoportok!

materiában bölcsen gondolkodott” s ami a fő, díjtalanul vállalta magára ezt a súlyos és nagy felelősséggel járó hivatalt.

Károlyi első teendője az volt, hogy a fertőzött városokat körülzáratta és senkit se ki, se be nem bocsáttatott. A partiumbeli vármegyék és Erdély között egy hosszú, katonákkal és vitézlő renddel megrakott vonalat húzatott s a közlekedést teljesen beszüntette. Aki a kordont passzus nélkül átlépte, vagy lelőtték, vagy elfogva halálra ítélték. A fertőzött városok és falvak számára kiadta a *mundationis ordo infectorum domorum* című rendeletet. Ennek értelmében a lakószobákat szüntelenül füstölték és szellőztették. A nyilvános istentiszteletet és összejöveteleket betiltották. A betegek ruháit és ágyneműit, sőt néha egész házáat elégették. A halottakat közös kocsikon hordták ki, a szokásos temetés mellőzésével. A fertőzött falvakkal és városokkal úgy tudatták a rendeleteket, hogy a határnál addig kiabáltak, míg a bíró és a pap meg nem jelentek bizonyos távolságban. Ekkor „az papnak lelkére támasztván az dolgot, az többinek pediglen kemény hitöt feladván”, előadták a teendőket. Kimondották azt is, hogy „zsidók, örmények, rácok, görögök, cigányok és koldusok nem bocsáttatnak az nemes vármegyékbe”.

A tudatlan nép nem tartotta meg a kiadott szabályokat. De nem is tarthatta meg; mert különben éhen halhatott volna; némely város ugyanis egy évnél tovább körül volt zárva s még a szükséges mezei munkát sem végezhettk el a

lakók. Mit is tehettek volna tehát mást, mint hogy áthágták a zárvonalat. Vésztlő lakóiról például ezt jegyzi meg az egykorú írás: „*unanimi voto declararunt: se malle mori, quam separationem admittere*”. Fegyvert ragadtak tehát s keresztül vágták magukat a kordonon. Baj nevű helység lakosai, továbbá a szalontaiak (bár egyet lelőttek közülök) szintén így cselekedtek.

Debrecen város lakói még nagyobb zavargást vittek véghez; „annyira mentek, — írja a tanács — mely tüi még az pogányok is isszonyodnak”. A városháza ajtaját bezúzták, a foglyokat kiszabadították, a halottakat a szekerekből és a házakból kihurcolták, a pestises házakra ragasztott cédulákat leszaggatták s a városi tanácsosokat azzal fenyegették, hogy családostul megölik őket.

Katonaság gyűlvén a városházára, a zavargók közül többet agyonlőttek, sokat pedig megsebesítettek. De nemzeti Patay István uram ennek dacára így izgatta a tömeget: »*Ez hamisság, amit cselekesznek az szegény város népével, ne féljetez semmit, én elől megyek! Disznóság, nem emberség, amit a tanács cselekszik! Ez nem a császár parancsolattya. Az Isten ád nekünk erőz a fegyveres emberek ellen. Le kellene azokat az császárokat egyenkint húzogatni!*» Az így felizgatott tömeget csak nagy nehezen sikerült megfékezni. A mozgalom vezetői elvették méltó büntetésüket.

A zavargás oka természetesen itt is a körülzárás volt. Maga a város tanácsa is imígy panaszkodott emiatt: „Városunk szegény népe, aki az hosszas

és régi bezáratás alatt immár annyira alélt és fogyatkozott, hogy nem élhet, nem adózhat; nyomorúsága többről-többre szaporodik; a szőlő és földművesek, az iparosok, kik excursiókból éltek, nem mehettek ki, számtalan s megsirathatlan károkat vallottak, elfogytak, ruináltattak.”

Biharmegye felírt Károlynak, hogy a pestis terjedését nagyban elősegíti „*az átkozott praedestinatioban való hit*”. A köznép azt hi vén, úgy sem segít rajta semmi, ha a végzet könyvében pusztulás van számára előírva, bement a fertőzött helyekre is és kiszökött a kordonon.

Az egészségügyi szabályok nem kisebb elkeseredést szültek. Sok helyen a kiadott szabályokkal homlokegyenest ellenkezően cselekedtek. Néhol meztelenül tüzet, árkokat ugráltak át, másutt ugyanígy a fálvakat járták körül, különféle babonás cselekmények kíséretében. Pappfálván holtra itta magát a lakosság; Nagy-Károlyban „némelyek az szent ünnepi napokban nem az templomban, és szívbüi, hanem az korcsmában borbüi kívánván inkább vigadozni, sokan borbetegekké lettek”.

Másutt meg víg halotti torokat tartottak, mint Diószegben, hol fegyveres népnek kellett a mulatókat szétvernie. Pedig a szomorú idő nem sok okot adhatott a mulatásra. A pestis roppant számban szedte áldozatait. Biharmegyében már az első évben 17,177 ember halt meg. Debrecenben napjában néha másfélszáz, 1739 májustól januárig nyolcezer hatszázhusz halt meg. Rendkívül nagy volt a halandóság Hódmezővásárhelyen. Az egykorú hiva-

talos jelentés megható szavakkal írja le e városban a nép szenvedését és kétségbeesését. „Az infectio — írja Andrassy Zsigmond Csongrádmegye alispánjának — még sem szűnik, sőt ez az Isten példás ítéleti úgy látjuk még jobban foly köztünk. Boldog szemek azok, akik ezeket nem láthatják! mi nyögünk, mint az galambok, akik még életben vagyunk és minden órán várjuk fejűnkre ezt az Isten rettenetes ítéletét; mert annyira elfogytunk, hogy még temető embert is alig kaphatunk és sokan csak szekérre teszik halottjukat és míg sirt ás neki az sérelmes fél, addig szekéren vagyon halottja, azután úgy temeti el. A legfőbb ember házánál is, ha halott esik, alig látunk két vagy három embert, akik eltemetnék. Utcáinkon ember nem látszik, az szolgálk gazdáikat elhagyták és haza jöttenek, hogyha meghalnak, talán Istenért őket eltemetik; kik közül is sokan meghaltak, úgy hogy ökrök, lovak széljel és hosszában bujdosnak. Senki sincs, aki reájuk vigyázzon; az utcák peniglen üresek; a lakósokból alig látunk egy-két embereket. Az úr Isten eő szent felsége beő irgalmassága szerint fordítsa el tőlünk ezen rettenetes csapását, *mert teljességgel elfogyunk, tizenkét napok alatt holtának meg többen mint egy hétszázaknál.* Úgy látjuk, hogy bizony két tizedben bőven elférünk.”

Gyulán oly nagy volt a halálozás, hogy az utcákon és házakban kiállhatatlan mirigyos dögleletesség uralkodott s nyögésnél és siralmas éneklésnél egyéb hang nem hallatszott.

Így volt ez másutt is; s a szegény nép a legtöbb

helyen még éhezett is. Imitt-amott megható jelene-
tek játszódtak le a körülzárt városokban. Ilyen volt
az ifjú Vasas György esete, ki a tilalom ellenére
kiment Debrecenből birtokára, hogy két kis
testvérének segítségére legyen. Bár a pestis ekkor
még nem hatolt Debrecenig, Vasast mégis elfogták
s halálra ítélték. Ifjú nejét annyira megrémítette
ez az eset, hogy súlyos beteg lett s gyermeke
életébe került a váratlan eset. Vasas a királyhoz
folyamodott kegyelemért. Kérvényében oly meg-
hatóan adja elő esetét, hogy könnyeket csal ki az
ember szeméből. Károlyi ajánlására később föl-
mentették a halálos ítélet alól, de a börtönben
elégg hosszú ideig sínylődött.

Károlyi és társai mindent elkövettek ugyan a
dögvész terjedésének meggátlására, de orvosok
és szakértők hiányában nem sokra mentek. A városi
elüljáróságok meg maguk sem tudták, mit tegyenek.
Diószegh például így védekezett a dögvész ellen:
„az erkölcsteleneket szüntelen zabolázzuk, a halott
késérőket széllyel verettyük, a torozókat tiltjuk”.
Másutt meg körmeneteket tartottak, vagy az isten-
tiszteletek számát szaporították s meg voltak elé-
gedve az óvóintézkedésekkel, miután kimondották,
hogy aki magát fertőzött helyekről „bepraktikálni
tapasztaltatik, ragadtassék meg és competens bírāja
által 30 csapással inremissibiliter sine descrimine
personae büntetessék”. Ezzel azután meg volt
mentve a város a pestistől!

A felsőbb hatóságok megparancsolták az egyes
helységek elüljáróságainak, hogy a betegségről

folyton részletes tudósításokat küldjenek, „hogy így a betegség nagyobb előre való szorgalmatos-ságát és módgyát kitalálhatnák”. Mondanunk sem kell, hogy valahány jelentés érkezett, az mind más-képpen írta le a betegséget. Egyik undok sebekről írt, a másik nagy daganatokról („úgy hogy az daganat a torkárúl kinek-kinek felment a füle tövéig a pofáján”), a harmadik bélpoklosságról, a negyedik szerint a „beteg feje, ábrázattya annyira eldagadt, alig esmészett emberi ábrázat rajta” stb.

A betegséget a nép vöröshagymával, füvekkel és kuruzsló szerekkel próbálta gyógyítani. A német borbélyok tanácsára nem sokat adtak, gyógyszeriket pedig egyáltalán nem akarták használni. Ilyen körülmények között nem csodálhatni, hogy oly nagy mértékben dühöngött a rettenetes nyavalya.

Kelemen Didák a pestis dühöngése alatt 1711-ben, 1718-ban éppen úgy, mint 1739-40-ben olyannak mutatta magát, amilyennek eddig ismertük. Istenes buzgósága és mély emberszeretete elég erőt adott neki az utálatos betegség iszonyainak elviselésére. S míg más papok rémülve menekültek a fertőzött helyekről, addig ő fölkereste a baj fészkeit s azoknak lön vigasztalója és támogatója, kiket mindenki elhagyott, kiktől mindenki irtózott. Faluról-falura járt — írja Haller grófné — hat-nyolc mértföldnyire, sőt tovább is, alamizsnát osztogatott, gyón-tatott, temetett. A szegény tudatlan népnek okos tanácsokkal szolgált, a kétségbeesetteket vigasztalta. Rettenthetetlen bátorságot mutatott min-

denütt s így sikerült a túlzgatott kedélyeket lecsillapítania.

Nemes föllépésének megvolt az a haszna is, hogy Károlyi az ő tudósításai nyomán jobban megismervén a viszonyokat, könnyebben intézkedhetett, hogy a falvak megkaphassák a szükséges dolgokat, így jutottak a szűkölködő községek élelemhez és „kostgeld”-hez, így orvossághoz.

El is halmozták mind Kelement, „a szent embert”, mind Károlyit, „a nép igaz atyát”, hálanyilatkozatokkal és magasztaló levelekkel annyira, hogy ez még „ama siralmas és gyászba boruló szomorú időkbén” is meglepi az olvasót!

A rendkívüli megerőltetés és fáradtság azonban a jó Didák atyát is ágyba döntötte. Ágyban fekvé írja Károlyinak Miskolcra: „*ezer halál között súlyos betegségben vagyok*”. Megnyugtatóul azonban hozzáteszi, hogy a pestis még nem tört be a városba. Csak szüretre be ne hozzák az úri rendek Hegyaljára. Különben „szorgalmasan és igen szorosan vigyáznak s mindenkit strázsák és commissariusok kemény parancsolat alatt strázsálnak”.

Miután betegségéből — úgy-ahogy — felgyógyult, ismét útnak indult. Nagy szükség volt rá mindenütt; mert a dögvész megszűnése után — a kormány sem segélyezvén többé a lakosságot — mindenütt érezhető volt a nyomor és szükség. Sok helyen a mezei munkát sem lehetett végezni; mert a marhadög elpusztította a szegény nép ökrét, tehenét és lovát. „Szűk idők lévén, — mondja az egykorú feljegyzés — az emberek felettébb elszegényedtek

és elszegényednek is naponkint az marha dögi miatt, mely az éhség és hideg miatt igen sűrű; leomlik a marha, főképpen a gulya és ménesféle.”

Didák atya úgy segített a szegényeken, hogy a szerencsésebb vidékeken összekoldult lisztet, gabonát és hüvelyes veteményt kiosztatta közöttük. Nagy összegeket kapott e célra Koháry Judit grófnőtől s más főuraktól; s így elég gyorsan ment a segélyezés. Így tett ő még akkor is, midőn saját rendtársai is nyomorral küzdöttek. Hiába mondták neki, — írja Haller grófné — hogy a konventnek sincs elegendő élelme, az adakozással fel nem hagyott; előbb gondoskodott a szegényekről s csak azután magáról és övéiről.

S boldog volt, mikor ezt tehette, mikor élte legszébb céljának hódolhatott s mások boldogításával saját tökéletesedését is előmozdíthatta. Az ember-szeretet volt a legerősebb szenvedélye, a vallás legszentebb meggyőződése: mindkettőnek egyszerre hódolt, midőn így bánt az elnyomorodott néppel.

Hogy mindezt önzetlenül, dicsőségre és népszerűségre nem számítva tette, világosan hirdetik iratai és levelei. A legjelentéktelenebb dolgot is fölemlíti ezekben, a legcsekélyebb adományért is áradózó szavakkal hálálkodik, de azt, hogy ő is tett valamit a nép érdekében, hogy szenvedett, nélkülözött a szegények kedvéért — soha egyetlen szóval sem említi, még Károlyi előtt sem.

Talán éppen ez volt az oka, hogy emléke oly hamar feledésbe ment. Csak a nép nem feledte el jótevőjét; még egy századdal halála után is regéltek

a szentéletű jó Didák atyáról s csodás dolgairól.

XI.

A magyar minoriták egyik névtárában ezt a feljegyzést találjuk Didák atyáról: „Kelemen Didák hit- és bölcselet-doktor, vallástanár, örökös tanácsos, rendfőnök, egyházi író stb., szent hírben halt meg Miskolcon!”

Ha műveit nem is ismernők, e rövidke feljegyzésből is megtudhatjuk, hogy Kelemen Didák iskolázott, művelt ember volt. Munkáinak olvasása még jobban megerősít e hitben.

Mint a régi hitvitázók, Kelemen Didák sem tartotta elegendőnek a prédikálást és alamizsnálkodást vallása terjesztésére; az irodalom terén is helyt akart állni. Tanult és olvasott tehát, hogy írhasson.

Irodalmi művei nagyobb részben halotti beszédek, egyházi szónoklatok és vitairatok.

Említettük már, hogy Kelemen Didákot kora egyik legjobb szónokának tartották. Beszédeinek hatását kétségkívül részben kitűnő orgánumának és rokonszenves alakjának köszönhette, de azért alaki és tartalmi tekintetben is megállják e beszédek a kritikát.

Többnyire erkölcsi témákból indul ki s úgy teológiai, mint filozófiai alapon igyekszik azok valóságát, üdvös voltát bebizonyítani. Az érvelésben meglepő jártasságot tanúsít, s léptenyomon elárulja nagy olvasottságát. A szentírás, a

régi és új egyházi írók művei, a görög és római klasszikusok munkái mind helyet találnak beszédeiben. Ha nem ismernők Didák atya szerénységét, azt kellene hinnünk róla, hogy a temérdek idézettel fitogtatni akarta olvasottságát. Valószínű, hogy ezt a másvallásúak kedvéért tette. Mint hit-térítő ugyanis mindent kézzel foghatólag be akart bizonyítani, hogy hallgatóit teljesen meggyőzze állításai valóságáról.

A folytonos dogmatizálás és moralizálás szárazzá és rideggé tesz beszédeit; talán maga is érezte ezt, azért alkalmazta oly bőven a természetből és életből vett hasonlatokat és képeket. Ezek segítségével önt életet eszméibe, ezekkel ad nekik érdekességet és erőt. Rendkívüli hév és erő vesz rajta erőt, valahányszor Krisztus életéről és szenvedéseiről beszél. Az a végtelen szeretet, odaadó kegyelet és őszinte lelkesülés, mely ilyenkor nyilvánul beszédeiben, csak kevés egyházi szónoknál található. Szinte látszik, hogy küzd a nyelvvel, nem találván méltó szavakat érzéseinek, elragadtatásának kifejezésére.

Halotti beszédeiben nem ragaszkodik korának bevett szokásához; ő nem azért beszél, hogy a meghalt érdemeit égis magasztalja s hogy oly tulajdonságokkal ékesítse fel, amelyeket az életében sohasem bírt. Bár korának három kimagasló, erényekben gazdag nője felett tartott halotti beszédet¹

¹ *Koháry Judit, Barkóczy Krisztina és Csály Krisztina grófnők felett.*

s így bőven rendelkezhetett volna anyaggal: azok dicsőítése helyett mégis az élők korholásához fog, korának bűneit és ferdeségeit ostorozza s szinte megfélemlíteni látszik arról, akiről tulajdonképpen beszélnie kellene.

Az első e nemű beszédjét Barkóczy György özvegye (Koháry Judit grófnő) felett mondta 1718-ban. A szegények e gyámolítójának Kelemen Didák gyóntató atyja volt; s így készséggel fogadta Károlyi felszólítását a halotti beszéd tartására. Rövid bevezetés után a halálról és a halálra való előkészületről szól. A halál szerinte az életnek „*zendüléssel visszafelelő szózatja* (echo). Ha a hegyek közt kiáltasz, a magad szódat hallod, hogy visszafelel néked, nem más: hanem amit te mondasz. Ha te jót kiáltasz, jót felel; ha te rosszat, ő is rosszat; ha te eget, ő is eget; ha te poklot kiáltasz, ő is poklot felel vissza. Hasonló egybef. elelése vagyon a halálnak az élettal; ha életed jót kiáltott, halálod is jót felel; ha gonoszt, gonoszt; ha mennyországot, mennyországot; ha pedig poklot, magadra vess, ha halálod poklot kiált!” Hosszasan fejtegeti az Istenhez való térés szükségességét; addig tegyük ezt, — úgymond — míg Isten szeretettel hí bennünket s ne várjuk meg, míg bosszuló haragját érezteti velünk. „Két erős kötele vagyon az Istennek, mellyel akaratumkat magához vonzza, egyik az irgalmasság, kegyelem, szeretet kötele, melyen lágyan és gyengén édesgetvén, magához vonzza a szívünket. A másik az igazság, fenyíték, bosszúálló ostorozás

vas lánc!” Engedjünk az elsőnek, nehogy a másodikkal téríttessünk engedelmességre.

Magáról a halotról is megemlékezik néhány szóval. Koháry Judit feddhetetlen életéről — úgy mond — „nem szükség nékem szót szaporítanom, mert déli nap módjára ez úgy is világos. Ismerte s tudja ezt az egész föld, sőt Istenes szép életének dicséretes emlékezete tovább is elterjedett, szegényekhez, ügyefogyottakhoz való könyörületessége, bőkezősége, nagy ájzatossága, tiszta életének épen megtartása mindenütt hirdettetett. Nem volt, aki ő felőle egy rossz szót szólhatott volna, szólhatna avagy szólana.”

A terjedelmes, szónokilag kidolgozott beszédet 1718-ban nyomtatásban is közrebocsátotta, s oly hatást keltett vele, hogy példányait rövid idő alatt mind elkapkodták.

1724-ben, valószínűleg Barkóczy Krisztina buzdítására, az újonnan megtértek és a tanulók számára egy kis katekizmust írt s azt Károlyi Ferenc grófnak ajánlotta fel.¹ Mint egyik levelében írja, ötszáz példányt nyomtatott s a nyomdai költség mégis csak négy forintot tett ki. Ezt az összeget, édesanyja buzdítására, készséggel fizette ki a gróf. „Az katekizmus — írja Károlyi Sándorné, fiához intézett levelében — igen szép s hasznos, nemcsak az kisdedeknek, megtérteknek, de még az pápisták is hűségesen tanulhatnak belőle. Azért

¹ „Az ifjaknak — úgy mond — és megtérteknek Isten eő szent felsége ingyen való szent kegyelme által reménylem használni fog.”

már válaszoltam ő kegyelmének; mennyibe került, magam sem tudom. Úgy látom, ha nem akard is, kell magadat gyakorolnod az jóságos cselekedetekben.”

E figyelmeztetésre nem volt szükség; mert Károlyi Ferenc a költségeken kívül még lovat is ígért Didák atyának. Tisztartója azonban nem valami délceg paripát küldhetett, mert Kelemen azt írta a grófnak: *„Andrássy uram egyet küldött ugyan, de olyant, aminemüt Malachias próféta be nem vészen!”*

A nagyobb városokban elmondott beszédeinek hatása és sikere arra birta, hogy egy nagyobb szentbeszéd-gyűjteményt bocsásson a nyilvánosságra. Az első kötet már 1728-ban készen állott. „Az mi csekély prédikációimat illeti — írja Károlynak — már Istennek szent áldásával az első részét, úgy mint advent első vasárnaptól húsvét első vasárnapig, rendbe szedvén, eperjesi böcsületes páterektől elküldöttem, hogy Kassán kinyomtassák.” A nyomtatási költségeket Koháry István országbíró fedezte; azért van a munka első kötete neki ajánlva. 1729-ben *Búza Fejek* cím alatt már kikerült a sajtó alól. Az előszóban — Koháryhoz intézve szavait — a világi dicsőség és a hiú dicséretök ürességéről és csekély értékéről beszél. Nem dicsvágyból és önzésből kell a jót cselekednünk, hanem önmagáért, Isten dicsőségére.

Az olvasóhoz intézett sorokban rendkívüli alázatos és szerény hangon ajánlja prédikációit. „Ezen tőlem egybeszedetetett Búza Fejeket eleibe teszem

a keresztény olvasónak, bízván, hogy azokat soványságok miatt meg nem veti... megemlékezésén arról, hogy nincs oly sovány kert, amelyben valami hasznos fű nem található: nincsen is oly rossz könyv, melyből valaki valami jót nem tanulhatna; mert lám a tövisek közt is rózsákat találunk, a sárból is aranyakat szoktunk kimosni!” Kéri az olvasó elnézését „ügyefogyott, erőtlen és tudatlan állapotában tett” igyekezetéért.

Beszédeit általában bő olvasottság és szigorú erkölcsi irány jellemzi. Stílusa könnyű, lendületes és magyaros; prédikációival még nyelvészeti szempontból is érdemes volna foglalkozni, mivel sok régi és új szót, számos ritka fordulatot és szerkezetet találhatunk bennök.

Bár könyvét részben térítési szempontból írta, a másvallásúakkal igen keveset foglalkozik, s ha szóba is hozza őket, a legnagyobb szelídséggel teszi ezt. Cáfolgatja ugyan Luther és Kálvin tanait, de e tanok követőit sohasem dorgálja, sohasem hártja rájuk a visszavonás és romlás vádját.

Kálvin tanai közül legerősebben a predestináció ellen kel ki. „Kálvin tanítása — mondja többi közt — nemcsak kegyetlen tiránussá választotta az Istent, de ugyan kétségben esésre viszi és minden jóra megtunyítja az embert. Mert ha az Isten csak jó kedvéből pokolra rendelte az embert és az ő rendelése kényteleníti a veszedelemre: haszontalan minden jó igyekezet; mert el nem kerülhetni az elvégezett veszedelmet... Ha valaki így okoskodnék: heába eszel, iszol; mert ha Isten elvé-

gezte, hogy éhen ne halj, bár ne egyél, se árthat a koplalás. Heába futsz el az égő házból; mert ha Isten elvégezte, hogy tűz miá ne légyen véged, megtart, megtart mint a három ifjat Babylo-niában!... Ha, mondok, valaki e szerint eszeskednék, azt mindnyájan eszékes kábának tar-tanok.”

Lutheraçk az Oltáriszentségre vonatkozó taní-tását szintén ilyen formán cáfolgatja; de itt már igénybe veszi „az egész filozófia tanítását” és az experientia törvényét is, hogy annál világosabban kimutathassa Luther tévedését.

Az egész gyűjteményben a legkiválóbb beszéd a nagypéntekre szóló második prédikáció. Ez maga hatvanöt negyedrért lapra terjed s annyi bensőséggel és élénkséggel adja elő Krisztus halálát, hogy lehetetlen könnyek nélkül olvasni. A beszéd minden során meglátszik, hogy Kelemen Didák minden tudományát, ékesszólási tehetségét, minden képességét és olvasottságát felhasználta, hogy e fenséges jelenetet tárgyának megfelelő méltó alak-ban adhassa elő. S nem eredmény nélkül tette; mert ennél szebb, változatosabb, költői színekben gazdagabb nagypénteki prédikációnk alig van abból a korból. Rendkívüli terjedelménél fogva nem alkalmas ugyan az elmondásra, de kellő rö-vidítések mellett nagy hatást érhetne el vele az ember ma is.

Egy évre az első kötet megjelenése után el-készült prédikációinak második kötete is. Időköz-ben azonban meghalt Koháry s így nem volt, aki

a kiadási költségeket fedezte volna. Szomorúan írja Károlynak, hogy aligha lesz a nyomtatásból valami, mert úgy hallja, hogy a méltóságos úr meghalt.

A boldogult országbíró azonban, ki egyházi és iskolai célokra 597,467 forintot fordított, nem feledkezett meg Didák atyáról. Egyéb költségeken kívül még kétezer forint készpénzt is hagyott neki és társainak. Valószínű, hogy Károlyi is segítette őt a kiadásban; legalább leveleiben többször mond neki köszönetet. 1732 aug. 23.-án már jelenti neki, hogy csekély prédikációit — Istennek hála — már kinyomatta. Egy későbbi levelében pedig arra kéri Károlyit, hogy limitáltassa a nyomda által kiadott példányokat. Neki — úgymond — 150 példányt küldöttek, „de ez kevés csak Károly körül is eloszol;... osszák mindenfelé, egy részét küldjék ide, én ebben a környékben levő úri rendek közt kiosztom.”

Károlyihoz írt leveleiből tudjuk meg azt is, minő lelkiismeretes tanulmányokat tett prédikációinak megírásakor. Bár egészsége nem a legjobb volt, mégis fölment Pozsonyba, hogy Pázmány prédikációit megszerezze. A könyvkereskedők azonban oly magas árt követeltek, hogy Kelemen atya nem volt képes a rég óhajtott művet megvenni. Utjának sikertelensége miatt elbúsulva tért haza, de csakhamar megvigasztalódott, midőn Károlyi kölcsönképpen átszolgáltatta neki könyvtárából Pázmány műveit. Ugyanily módon szerezte meg a régi hitvitázók műveit is.

Ez utóbbiakra azért volt szüksége, mivel ő maga is óhajtott hasonló tárgyú művet írni a zsidók számára. Térítői útjában ugyanis több zsidót is megkeresztelt; részben ezek, részben a hajthatatlanok részére írta *A keresztény embernek zsidóval az idvesség dolgáról való beszélgetése* című művét.

E munkának szerzőjét eddig még bibliográfusaink sem említették; mivel a címlapon nincs kitéve a szerző neve; a szövegből azonban világosan megismerhetjük Kelemen Didák stílusát. Az egyházi approbációban különben neve is ki van téve.

A száznegyvennégy lapra terjedő munkán sokáig dolgozhatott Kelemen; mert 1720-ban fogott hozzá, s csak 1736-ban jelent meg. Már 1720-ban keresi Szentiványi híres munkáját. „P. provinciális Kelemen úr — írja Barkóczy Krisztina Károlynak — igen vágyrna valami magyar controvertistára, az nevem alá nyomtatott Szentiványi munkájára.” Később pedig újabb egyházi írók műveit keresteti Pozsonyban.

Elkészülvén a munka, a következő cím alatt adta ki Kassán: „Dicsírtessik az úr Jézus Krisztus. A keresztény embernek zsidóval az idvesség dolgáról való beszélgetése, melyben megmutattya, hogy Krisztus a világnak megígirt Messiássá, és a Prófétiaák jövendölése szerint e világra régen eljött: mindeneket betöltött, az emberi nemzet vétkiért eleget tett és a világot megváltotta az Istennek egyetlen egy fia öröktől fogvást való igazi örök Isten és az úr Isten Szent neve örök dicsíretére s lelkek épületére Seraphicus Sz. Ferencz Szerzetéből Magyar Országai Sz. Erzsébeth Provinciájából való

egy szerzetes Minorita conventuális Barát által kibocsáttatik.”

Az előszóban elmondja a könyv tartalmát és célját. „Valakiben — úgymond — gerjedez az isteni szeretet, szánakodik nemcsak a hitben megcsalatott tévelygésben való lelkeken, hanem még a hitetlen zsidóknak lelki veszedelmeken is, s buzgósággal kívánja, ájtatos imádsággal s munkás fáradtsággal igyekszik segéllésekre, és az úr Istennek ingyen való sz. kegyelme által az igaz hitre való vezérlésekre. Én is ettől a szeretettől viseltetvén, hogy a hazánkban immár elszaporodott, lelki setéségben megkeményedett szívű zsidóságnak és a mindeneket könyörülő édes Istennek, aki minden embereket üdvözölni akar,... kegyelme által használhassak ezen kicsiny, együgyű munkára felindítottam, és azt, világosságra bocsátani kívántam.” Hozzá teszi ezután, hogy erős, győzhetetlen okokkal, világosan meg fogja mutatni, hogy Jézus vallása az egyetlen, melyben üdvözülnie kell és lehet az embernek.

Elérte-e könyvével a kitűzött célt, vagy nem, nehéz volna megmondani. Ő maga semmit sem szól erről leveleiben, jó barátai sem említik.

1734-ben ismét egy nagyobb prédikációval lépett a nyilvánosság elé. *Lelki Öröm* a címe e beszédnek, s a báthori minorita templom és klostrom felavatásáról szól. Ugyanez időtájt küldözgette szét *Krucσαι Márton* felett tartott halotti beszédét.

1736-ban nagy csapás érte a Károlyi-családot. Károlyi Ferencnek neje, az ifjú Csáky Krisztina

grófnő váratlanul, férje távollétében kimúlt. Az egykorú feljegyzések és levelek bámulatra méltó dolgokat mondanak e szentéletű, angyali szívű nőről, kit még a nép is a „*tiszavidék gyöngyének*”, „*ártatlan galambnak*”, „*ékes gyöngyvirágnak*” nevezett, s ki a vallásosságban, a jó cselekedetek gyakorlásában vetekedett Károlyi Klárával, a szelidségben tán még felül is multa őt. „Benne találtatott — írja Vass Antal — Sárának engedelmissége, Rebekának szerénysége, Thekuitis asszony ékes beszéde és fontos okossága, Zsuzsannának tisztasága, Sunamitis irgalmas ájtatossága, Moabites szelíd s együgyű tökéletessége.”

Képzeltetjük tehát mily fájdalmas veszteség volt halála úgy a Károlyi-családra, mint a vidék lakosságára.

Didák atya Váradról éppen Báthorra ment, midőn a szomorú haláleset történt, s így nem is lehetett jelen az ifjú grófné halálánál — bár idejekorán hívták őt a beteghez. Károlyi Sándor ugyanis kétszer írt ez alkalommal neki levelet; s tudtára adá, hogy ha már a grófné utolsó perceinél nem lehetett jelen, legalább a temetésre jöjjön el s tartson fölötte halotti beszédet. Kelemen Didák Kallóban vette Károlyi második levelét, s nyomban válaszolt reá. „Rövidecske az idő az olvasáshoz és tanuláshoz — írja a többi közt — de arról nem tehetünk, de amennyire az úr Isten eő szent felséginek ingyen való szent kegyelme által együgyű s tudatlan tollamhoz képest érezhetem, igyekezem, itten egy kis csendességet vévén magamnak.”

A temetésen megjelenvén, elmondá nagy beszédét. A bevezetésben a fájdalom hangját szólaltatta meg, s ha — mondja a károlyi piaristák egykorú feljegyzése — úgy fejezte volna be, amint kezdette, a legnagyobb fokra hágott volna a közös szomorúság; de ő szokása szerint rögtön áttért a bűnök ostromozására, a viszálykodások és a nemesi udvarok romlottságának korholására. A bánat és fájdalom érzéseinek kifejezését társaira bízta.

Beszéde így is nagy hatást keltett, a jelenlevők ráborultak a koporsóra, s a halottvivők alig tudták a zokogó népet visszaszorítani.

A halotti beszéd 1736-ban nyomtatásban is megjelent, de a szerző neve nincs a címlapon megemlítve. A harmincnyolc nagy oldalra terjedő beszédnek teljes címe ez: *Üdvösséges Tudomány*, melyet midőn néhai méltóságos jó emlékezetű dicséretes asszonyállat: méltóságos gróf Csáky Krisztina asszony, mélt. gróf nagy-károlyi Károlyi Ferenc kegyelmes urunk, Császár és koronás királyunk eő felsége egyik tekéntetes regementje óbester s commendánsa, tekéntetes nemes Szathmár vármegye örökös főispánja etc. Kedves házastársa gyászos halotti pompájának, hideg tetemei eltakarásának alkalmatosságával az egybengyült sok rendekből álló keresztyén híveknek lelki épületekre seraphicus Sz. Ferenc conventuális szerzetéből való egy minorita barát eleikben terjesztett Károly várában 1736 márc. 20. napján.

Ezek voltak Kelemen Didáknak nyomtatásban megjelent munkái. Az egykorú följegyzésekből és

levelekből ugyan azt lehetne következtetnünk, hogy több beszédet is kiadott; mert hisz Miskolcon, Szatmáron, Gyöngyösön, Váradon, Aradon, Debrecenben, Nagybányán többször nagy és ünnepélyes szónoklatokat tartott s az ilyeneket rendszeren ki szokta nyomtatni; baj azonban, hogy szerénységből nevét rendszeren elhallgatta s így bizony nem lehet megállapítani szerzőségét.

Kelemen — mint említettük — a nagy pestis óta folyton betegeskedett. A sok böjtölés, önsanyargatás és rendkívüli fáradozás nagyon megapasztották testi erejét. 1740-től fogva állandóan panaszkodik leveleiben Károlyinak betegeskedése miatt. De azért folyton fáradozik a miskolci templom és konventház építése körül. Az első — mint Károlyihoz intézett levele mutatja — csak 1742-ben készült el; de istentiszteletet már előbb is tartottak. „Mestert és szerzetes páttert tartunk — úgymond — fundatio nélkül, iskolát is magunk tartunk, építünk, szegény deákocskákat is segítjük.”

1742-ben már ismét beteg volt s 'az egész telet fekvé töltötte; Károlyi ekkor küldött neki utoljára segítséget, kifizetvén az orvosok és a gyógyszerészek költségeit. 1743 szept. 8.-án már halva volt Didák nagy védnöke. Bár még életében meghagyta gyermekeinek, hogy „a kaplonyi barátoknak, majthényi papnak fogyatkozások ne legyen. Atyáitokról gyakran megh emlékezzetek, szent miséket szolgáltatassatok s az báthoriakról (t. i. a minoritákról) se felejtkezzetek: az a tietek, az mit azoknak adtok”: — halálakor sem feledkezett meg övéiről.

Védnökének halála annyira leverte Didák atyát, hogy előre lehetett látni, miszerint nemsokára követi Károlyt a sírba. 1743 november 16.-án utolsó levelét intézi Károlyi fiához. „Én is — írja ebben — viribus enervatus lévén, gyarló életemet kevés-kevés borral gyámolgom, melyben ha megfogyatkozom, ártalmamra vagyok.” Egyúttal azt is tudtára adja a grófnak, hogy hozzáfogott már a nagy lelki munkához: Károlyi Sándor halotti prédikációjának készítéséhez.

A beszéd azonban nem készülhetett el, mert betegsége napról-napra súlyosabb lett s 1744 április 28.-án örökre behunyta szemeit. Miskolcon temették el óriási részvét mellett. Ott nyugszik ma is — mint Szirmai írja — „a sok csudákkal tündöklöttnek rothadatlan teste!”

Utolsó éveit teljesen aszkétikus foglalatosságok között töltötte. Húsételt egyáltalán nem vett magához; annyira sanyargatta testét, hogy rendszeren a földre feküdve aludt, még akkor is, midőn ereje rohamosan fogyott. „Istenes, buzgó, ájtatos imádságokban — írja róla Haller grófné — annyira foglalatoskodott, hogy valamikor üres időcskéje esett hozzánk jövelelekor, azonnal vagy kórusban vagy házban rejtette magát s imádságban foglalatoskodott. A szent misét nagy buzgósággal hosszasan mondotta; midőn már elnehezedett is lábán levő nagy seb miatt, hogy nem is léphetett vele, csak úgy vonta utána, mégis akármely távol volt az templom, el nem mulatta sem a szent misét, sem egyéb ájtatosságokat.” Akárhova ment,

akármerre járt, először mindig a templomot kereste föl, hogy az oltáriszentséget üdvözölje.

Ezeket tudva, nem csodálkozhatunk azon, hogy már életében szentnek tartották s tartják ma is a minoriták.

Halála után azonnal megindították a mozgalmat szentté avatására. Ebből a célból írták meg életrajzát Károlyi Klára, Szabadszállási István alispán és egy névtelen latin író. Rómából csakugyan jött egy küldöttség Miskolcra s a többi közt megvizsgálta és lepecsételte a rothadatlan holttestet. Történt-e azóta valami beatificatiója ügyében, vagy nem, nem tudjuk. A nép azonban nem felejtette el nagy barátját: Miskolc vidékén ma is legendákat mondanak felőle, a templomot meg ezrenként keresik föl a búcsúsok.¹

¹ Brázay két legendát is közöl Kelemen Didákról, mely legendák szerinte ma is el vannak terjedve Miskolc vidékein. (Lásd Brázay: *Károlyi Klára két érdekes levele* című füzetét.)

A magyar klarisszaapácák volt pesti klastromának története.

Hazánk művelődéstörténelmének kutatói sokszor érezték s érezni fogják azon pótolhatatlan veszteséget, melyet a hazai szerzetesrendeknek II. József korában történt eltörlése okozott. Tömérdek évszázados emlék, megbecsülhetetlen kézirat, könyv, szobor, festmény stb. tűnt el a feloszlatás után nyomtalanul s igen sok vándorolt külföldi gyűjteményekbe vagy magánosok kezébe. A hivatalosan felvett leltárak mellett is szabad volt a vásár — s mint később kiderült — e szabadságot igen sok ügyes kéz felhasználta a maga javára. Különben is a leltárak készítésénél a fősúlyt az arany- és ezüstékszerekre, drágakövekre, birtokokra és egyéb értékes tárgyakra fordították, holmi régi elsárgult, elrongyolódott iratokkal, magánosok följegyzéseivel, naplóival, kiadatlan irodalmi termékeivel ki törődött volna? Elkallódtak azok, s ha véletlenül egyik-másik világgá úzött magával is vitte a nála lévőket, azok is eltűntek. Hány pálos- és bencés-szerzetesről tudjuk véletlen följegyzések után, hogy magyar munkákat írt, de művei elvesztek; hány cisztercita, jezsuita, ferencendi stb. drámái, költe-

ményei, feljegyzései veszték el örökre? Megmentett régi évkönyveikből ma is olvashatjuk, mily ritka becsű könyvek és iratok birtokában volt ez vagy amaz a ház, hol volt ennek vagy amannak a jeles férfiúnak festett arcképe stb. De ma már hiába keresnök azokat.

S nem szomorú bizonyítéka-e a fentebbieknek, hogy sok ősrégi kolostorunknak múltját ma már lehetetlen földeríteni; sőt egyes megszűnt szerzetesrendeknek történetét sem vagyunk képesek teljesen megírni! Pedig egyiknek-másiknak ugyancsak jelentékeny része volt a vallásos-erkölcsös szellem és a közműveltség terjesztésében.

Már ezek a körülmények is indokoltá teszik régi kolostoraink múltjának nyomozását. Nem végzünk tehát fölösleges munkát, ha egy rég elfeledett fővárosi zárda múltjára némi világosságot vetünk.

A hazai női szerzetes rendek közt ha nem is a legrégebb, de mindenesetre igen régi a klarisszák rendje. Még a tatárjárás korában honosította ezt meg IV. Béla király. Első és legjelentősebb klastromuk a Boldogasszonyról nevezett nagyszombati volt, melyet IX. Gergely pápa 1240-ben erősített meg, megengedvén ezen klastromnak, hogy állandó jószágokat bírhatson. A nagy kiváltságokkal felruházott zárdát majd minden királyunk részesítette valami kegyben, úgy hogy a zárda 1271., 1280., 1299., 1303., 1392., 1466., 1498., 1519. és későbbi évekből szebbnél szebb királyi privilégiumokkal dicsekedhetik. Azonban ezek sem tudták meg-

védeni a zárdát az idők viharától. Bethlen Gábor, majd később Rákóczi György fölkelésekor elpusztultak az apácák jószágai s ők maguk az üldözések elől külföldre menekülve, a száműzetés kenyerét ették. Alig hogy visszatértek ősi zárdájukba, már ismét Thököly hadai elől kellett menekülniök. Ez alkalommal zárdájuk majdnem teljesen elpusztult; mert Thököly a várossal együtt ezt is felgyújtotta. A bujdosó apácák csak 1685-ben tértek vissza otthonukba, hol ezentúl csendesebb napokat éltek.

A nagyszombati zárdán kívül volt a klarisszák-nak még Pozsonyban és O-Budán is jelentékeny kolostoruk.

Ez utóbbit Róbert Károly felesége, Erzsébet királyné alapította. A fényes és roppant birtokok felett rendelkező zárda királyainknak és főurainknak legkegyeltebb kolostora volt. A pápák és uralkodóink annyi kegyelemmel és kiváltsággal halmozták el, hogy e tekintetben egyetlen hazai kolostor sem versenyezhetett vele. Jobbágynai teljesen adómentesek voltak; a kolostor pecsétjével ellátott minden okiratnak köztörvényi hitelessége volt, Cegléd, Szent János, Csolnok, Vejselő, Magyaros, Korva, Nyúl-Sziget stb. mind e kolostor birtokai voltak.

Maga az alapító királyné férje halála után legtöbb idejét e kolostorban tölte, sőt — saját kívánsága szerint — holttestét is itt helyezték örök nyugalomra.

A török hódoltság idején az apácák kincseikkel s a királyné ereklyéivel Pozsonyba menekültek.

Az óbudai zárdát elfoglalták a törökök, s annyira elpusztították, hogy ma már helyét sem lehet meghatározni.

A török kiűzése után a pozsonyi apátnő és az apácák folyamodtak a rendfőnökhöz (minister provinciális provinciae Marianae reformatae), engedje meg nekik, hogy Budára visszatelepedjenek. Folyamodványukban főlemlítik, hogy hajdani kolostorukat elfoglalták a világiak, de Lipót király elrendelte visszatelepítésüket. Ok *Csáky Franciskát*, Csáky bíbornok-érsek testvérét, egy ötvenéves kitűnő nőt szeretnének oda küldeni.

1714-ben megjött a várva-várt engedély Rómából s még ez év novemberében megérkezik Pozsonyból hét mater és egy soror az ideiglenes budai zárdába. 1719-ben az új kolostor is elkészült a várban s hozzáfogtak a díszes templom építéséhez.

Az egykorú oklevelek egy szóval sem említik, kinek adományából, vagy kiknek támogatásával épült fel az új zárda.

Egy 1728. évi magánlevél azonban teljes világot vet a, homályos kérdésre. E szerint *az alapító Csáky Franciska grófkisasszony* volt. Ugyancsak ő volt az új budai zárda első főnöknője. A pápa ugyanis érdemei elismeréséül örökös abbatissának nevezte őt ki a budai kolostorba. A túlszerény nő azonban csak hat évig viselte a méltóságot; a társai részéről szenvedett számos méltatlanság és kisebbités miatt a hetedik évben már lemondott apátnői tisztéről s mint zárdaszűz élte le további napjait.

A klarissza-zárdákban akkor Magyarország legelső családjainak leányai viselték a szüzi fátyolt. Csáky Franciska grófkisasszony mellett ott találjuk a *Haller, Károlyi, Frangepan, Wesselényi, Barkóczy, Kálnoky, Mecséry, Révay, Andrásy, Dessewffy* mánáscsaládok leányait.

A felsoroltak közt volt Károlyi Sándor gróf generálisnak édes testvére: *Károlyi Krisztina* és vele együtt számos rokona.

Ez a körülmény s Károlyi Sándor lángbuzgalma eredményezte a pesti klarissza-apácázárda alapítását.

Ismeretes dolog, hogy Károlyi Sándor gróf a katolikus vallásnak legbuzgóbb híve, leglelkesebb terjesztője s legönzetlenebb védője volt egész életén át. A tiszai vidékeknek valóságos apostola volt, ki nemcsak szóval s hathatós pártfogásával, hanem főleg templomok és iskolák építésével segítette elő a katolikus vallás terjedését. A *Providentia Dei* című kézirati magyar munkájában fölemlíti, hogy diák korában „az egész Tiszán innen való földön több sebul római katolikus papok nem voltának, hanem Szathmárt a páter jezsuitáknál és Ecsedben egy plébános!” Nem is csoda, ha Károlyi maga írja: hogy Szathmár megyében „*feleségem fehér cselédivei együtt mind öszve is alig voltunk tizenketten az igaz római hitben!*”

E vallási viszony Károlyi lángbuzgósága folytán néhány évtized alatt hihetetlen mértékben megváltozott. Mindenütt katolikus templomok emelkedtek; katolikus jobbágyok és papok telepítettek s

az ősrégi egyházakban újra megzendült a katólikusok hálaadó éneke.

Ezeket jórészt Károlyi Sándor buzgóságának köszönhetni. Az egykorúak nem is mulasztották el az igazi pátriárka életéért és boldogságáért szívükből hangoztatni:

Kérlek azért Isten, országunk javára,
Fordítsd szemeidet e patriarchára,
Szegény magyar hazánk boldogulására!¹

Maga Károlyi azonban az elért sikereket nem saját példátlan buzgóságának, hanem egyedül az isteni gondviselésnek tulajdonította. „Szemlátomást tapasztaltatott — írja a Providentia Dei című munkájában — Istennek kiváltképpen való providentiája és segedelme maga elnyomasztott anyaszentegyházának napról-napra felemelésében, terjedésében; kiért áldott légyen szent neve ő szent felségének!”

Ez a Károlyi a múlt század második évtizedében elhatározta, hogy Pesten zárdát alapít a klarisszapácák számára.

Az élet minden szerencséje és dicsősége — írja az alapító levélben — hiábavalóság s csak az a boldog ember, ki a mulandókat szerencsés cserével örökkévalókká változtatja. És mivel a jövő élet boldogságának elnyerésére, Isten irgalmából, nem csekély haszonnal jár Isten földi dicsőségének és tiszteletének öregbítése: azért az ilyféle keresz-

¹ Károlyi Sándort dicsőítő költemény a XVII. századból.

tény kegyelet igaz szeretetétől indítatva, szívem egyéb ájtatos kívánalmaim között csekély vagyonomnak bizonyos részét Isten dicsőségének öregbítésére áldozni szándékozom! Abban állapotam tehát meg, hogy Szent Annának, a dicsőséges szűz anya szülőjének tiszteletére a szent Klára-szerzetbeli némely szüzek számára bizonyos alapítványt teszek. Értésemre esett ugyanis, hogy volt hajdan Pest városában apáca-zárda és a régi egyházak romjai még most is megvolnának. S mivel a nyulak-szigetebéli és az óbudai apácák budai gyülekezetében él leánytestvérem, Károlyi Krisztina: ennél fogva Isten nagyobb dicsőségére azon szent szerzetnek Pest városába való letelepítése céljából említett kedves testvéremnek s más négy szerzetes szűznek, — kiknek Pestre átmenni, vagy kiket testvéremnek magával hozni tetszenék — tartásukra nyolcezer forintot teszek le olyképpen, hogy amaz öt szerzetes szűz, továbbá akik idővel — egész tizenhat számig — illendő hozomány mellett hozzájuk csatlakoznak, világi gondoktól menten, világi javak szerzésétől tartózkodva, az alapítványok kamataiból s az ájtatos hívek alamizsnáiból éljenek és semmiféle just ne formáljanak az óbudai és a nyulak-szigetebéli apácák jószágaihoz és jövedelmeihez!

Mai fogalmak szerint ez az alapítványi összeg igen csekélynek látszik, de abban a pénzsűk világban nagy pénz volt nyolcezer forint is. A múlt század elején a szerzetesrendek alapító leveleiben akárhányszor találkozunk ennél kisebb összeggel.

Különben Károlyi — mint alább látni fogjuk — anyagi dolgokkal! bőven ellátta a zárdát. Azután még voltak mások is, kik az alapítványt növelni igyekeztek adományaikkal. Ilyen volt elsősorban Csáky Imre bíbornok, továbbá nővére Csáky Franciska és Koháry István gróf.

Károlyi Sándornak és társainak buzgósága és áldozatkészsége azonban nem volt még elegendő a zárda felállítására. Oly akadályok merültek fel, melyek nemcsak a szent cél megvalósítását hátráltatták, hanem Károlyi kitartását is már-már megtörték.

A gróf 1723. év Boldogasszony havának 26.-án írt a szent Ferenc szerzeteseinek Rómában lakó generálisának s tudtára adá neki, hogy a pesti zárda építésére már több ezer forintot költött s kívánatos volna az apácáknak a szűk budai klastromból való áttelepítése. Kéri tehát a szerzet elöljáróságát, adja beleegyezését az alapításba s engedje meg, hogy míg a tizenhat személyre tervezett zárda elkészül, nővére és társai egy klastromalakú elzárt házban lakhassanak.

Mily válasz érkezett Károlyi ezen folyamodványára, nem tudjuk; valószínű, hogy a szokásos törvényes engedelmeik megszerzésére utasították őt. E mellett szól Károlyinak az esztergomi érsekhez felterjesztett folyamodványa is, melyben alapítványa elismerését és megerősítését kéri.

Szász Keresztély esztergomi érsek 1723 Böjtmás hava 27.-én magánlevélben válaszolt Károlyi folyamodványára. Először is örömének ad kifejezést

Károlyi buzgósága fölött: azután elmondja, hogy szinte habozik jóváhagyni az új zárda alapítását, mert *a budai zárda maga is oly nyomorult viszonyok között van, hogy jobb lett volna, ha nem is jönnek Budára.* Mindamellett — írja tovább — mindig örvend, ha a grófnak szolgálhat, készségesen jelenti tehát, hogy mielőtt végleg megerősitené az alapítványt, kössön a gróf szerződést Pest városával a hely szabadsága ügyében, erősíttesse meg a szerződést öfelségével s gondoskodjék az apácák tiszteléséről és lakásáról.

1723 Pünkösd hava 12.-én újra ír a bíbornok Károlyinak s megküldi hivatalos beleegyezését a pesti zárda alapításába. De ez a beleegyezés is csak föltételes. A fentebb említetteken kívül még két föltételt tűz ki: először Károlyi testvére és a többi apáca nem vihetik magukkal Budáról Pestre szerzetes hozományukat; másodsor az átköltözés előtt szigorú vizsgálat tartandó, vajjon a kiszabott föltételek teljesítettek-e?

Károlyi — bár látta azt, hogy nem szívesen veszik alapítványát — buzgón igyekezett az előirt föltételeknek megfelelni. Először is Pest városától megszerezte azt a telket, mely a pálosok zárdájával szemközt lévő sarkon (ma zálogház a Szerb- és Királyi Pál-utca sarkán) terült el s melyen *egy régi zárda romjai állottak.* E telek mellett állott az akkori Mészáros-ház, melyet ugyancsak az apácák számára Csáky Franciska vásárolt meg 700 frton.

Pest városa kezdetben egy birtok lekötését követelte biztosíték fejében, de később elállott

követelésétől, sőt alázattal kérte a grófot: *„legyen szabad előforduló szükségeiben a szegényke városnak hozzá mint pártfogójához és védőjéhez folymodni!”*

Értekezett azután Csáky Franciska grófkisasszonnyal a budai klastrom alapítójával, akit, úgy látszik, Károlyi már akkor a pesti monostor főnöknőjének szemelt ki. A buzgó grófnő írásba foglalta nézeteit s így küldé el Károlyinak. Adjuk belőle e töredéket:

„Hogy az Istennek dicsőségére és szent Anna asszony tiszteletére Pest városában 16 személyre való fundatió légyen és oda a budai clarissa szüzek közül öt személyt választhasson kegyelmed, mivel ezen budai conventben testvérnénje lévén s több atyafiak is, azt akarja azért, hogy maga testvérnénjét és engem méltatlant vihetne által, ki úgy is ezen budai fundatióra Pozsonyból küldettem alá, úgymint fundatrix.

Már mivelünk erről kegyelmed istenesen végeznén, nagy kéreméssel kértük, hogy olyan fundatió légyen, melyben semmi jószágok birodalmával ne terheltessünk, hogy annál csendesebb lélekkel szolgálhassunk az Istennek! csupán csak közinkbe beálló szüzek javaiból és az istenfélő emberek alamizsnáiból akarván élni és lassanként építeni.

Az mely két házat tanált számunkra, az még most is alkalmasabb a clastromi életre, mintsem ez a budai clastrom. Szintén a város közepén igen csendes helyen vagyon. Csak az egy clausurákat szükséges megcsinálni s mindjárt belé szállhatnak,

melynek mentől elébb meg is kell lenni, hogy annyival inkább a szerzetbe kívánczó szüzek javaiból többülhessen az épületre való költség.

Most mindazonáltal hirtelen több épülethez nem kezdhetni ottan. Úgyis ép hely lévén, csupán csak a clausurák kívántatnak. Annak utánna pedig, ha a derék épületre elegendő költség leszen, akkor ameddig az egyik házban építenek, addig a másikban alkalmasan lakhatunk, mivel azon két ház egybe van foglalva, csak egy darab falnak rontása kívántatván.

Mindazonáltal az első letelepedéstől fogva mindjárt erős clausura alatt lesznek, mintegy kész cias-tromban és mihelyt csak tízre szaporodnak, azonnal chorust tartanak az eő rendek szerint.

Az általmenetben semmi útítársaság nem kívántatik, mivel félóra alatt Budáról Pestre lemegetni. A budai lakástól irtóznak a világi szüzek, az sokszori hév nyavalyákra nézve is; *csak Pestet óhajtják s már némely isten/élő emberek alamizsnájából szerettek is mintegy ötezer forintig való költséget az fundatióra.*

Végezetre azon kell kérni eő eminentiáját, hogy a consensushoz méltóztassék két dolgot hozzáfoglalni. Egyik az, hogy teljes hatalmat adjon kegyelmed arra, hogy mi közülünk öt személyt választhasson, akiket maga akar (mert ennek úgy van a rendi) és hogy kegyelmednek senki abban akadályt ne tehessen.

Másodszor arra is engedelem adassék édes atyám uramnak, hogy mihelyt a clausurák meg készülnek,

által vitethesse kegyelmed az öt szűzeket, úgy hogy a következő dicsőséges szent Anna asszony napját ottan celebrálhassák az új fundation és ő eminentiájáért is az Istent imádhassák, kit erősen is fogadnak, hogy soha el nem mulasztják!”

Csáky Franciska grófkisasszony buzgó lelkének eme forró óhaja azonban — bár Károlyival együtt mindent megtett — nagyon messze állott a megvalósulástól. Korai dolog volt az átköltözködés módozatairól értekezni, mikor még a királyi beleegyezés sem adatott meg. S nem is lehetett reményleni, hogy hamarjában sikerülni fog annak kieszközlése. Károly király és császár ugyanis ebben az ügyben igen óvatos körültekintéssel járt el s addig nem volt hajlandó beleegyezését adni, míg az épületet s az alapítványt az esztergomi érsek meg nem vizsgálta és elegendőnek nem találta. 1724 Boldogasszony havának 27.-én legalább arról értesíti az esztergomi érseket, hogy Károlyi Sándor gróf már több ízben folyamodott királyi beleegyezésért arra, hogy Budáról Pestre telepíthessen bizonyos számú klarissza-szűzeket; felmutatta az érsek föltételes megerősítését is; de — úgy látszik — a dolog még nincs abban az állapotban, hogy reá királyi jóváhagyás adathatnék. Azért tehát megbízza királyi szavával az érseket, hogy vizsgálja meg az új zárdát s küldjön róla véleményes jelentést.

Károlyi, bár jól tudta, miképpen állnak ügyei, nem vesztette el kedvét; sőt megtett mindent, hogy az előírt követeléseknek megfelelhessen. Újra írt Rómába a rend főnökéhez s kérte atyai támogatását. A

Rómából kapott biztató válasszal pedig azonnal a primáshoz fordult:

E napokban érkezvén Rómából válaszem, szükségesnek ítéltém Eminentiádnak alázatosan, de nagy bizodalommal valóságos mását accludálnom, tovább is alázatosan kérvén mind Istenre, mind anyaszent-egyházának terjedésére, ezen magyar haza javára nézve annyival is inkább, hogy már az clastromot is felépítettem s jövő pünkösdre felső condignatiója is meglészen s szt. Anna napjára belé is szállhatnának. — Méltóztassék Eminentiád hathatós assistentiája által az ocludált levél continentiája szerént az szentséges pápával confirmáltatni, másként mint Istenhez tett intentiómban, mind penig az clastromra expendált költségemben nem kevés hátramaradást fogok szenvednem, kiért az Isten is megáldja Eminentiádat s azon fundatiónak is minden ahétatos buzgó könyörgésekben részes lészen s én is holtig való igaz szolgája leszek Eminentiádnak!

E szép soroknak s a király parancsának csak annyi fogantja lett, hogy egy kiküldött ember megnézte az új klastromot s azt igen alkalmatosnak találta. Ez már nem eshetvén kifogás alá, az „esztergomi érseki gyülekezet” — Károlyihoz intézett átírata szerint — most meg az apácák számát találta kicsinynek: „mivel nyolc személy nem elegendő arra, hogy chorust is tartson, a házi dolgokat is végezze”. Kéri tehát Károlyit, hogy legalább tizenkét apáca számára tegyen le alapítványt!

A gróf erre *Spáczay Pál* érseki helytartóhoz ír egy sürgető levelet, de ettől is elutasító választ kapott.

Ennyi hiábavaló akadékoskodás végre Károlyi türelmét is elfogyasztá. Elkeseredésében írja Grassalkovich Antalnak, hogy mintsem öregbítse az alapítványi összeget, kész inkább az ajánlatot is visszavenni, bárha nagy kár'val: mert a várostól drága pénzen vette össze a telkeket, az épületet is nagyobbrészt többek segedelmével állította fel. „*Menjen füstbe mind — úgymond — s adjon számot Isten előtt valaki ily botránkozással impediálja; ő Istene nevének dicséretére, az anyaszentegyháznak terjedésére, nemzete számára elszánván, tudja bizonyosan: az Isten kedvesen vette s mintha végbe ment volna, tőle oly kedvesen veszi!*”

De levele végén — mintha csak megbánta volna, mit fentebb mondott — kéri Grassalkovichot, hogy támogassa ügyét az érseki vikáriusnál. Ő eddigi alapítványát azzal egészíti ki, hogy évenként száz mérő gabonát, 30 akó bort, négy sertést stb. fog a zárdának beszolgáltatni. „*A többiben — úgymond — bízzanak emberségében és keresztyéni kötelességében!*”

Mikor Károlyi e sorokat írta, még nem tudta, hogy mi okból gördítenek istenes szándéka útjába folyton újabb és újabb akadályokat; nem tudta, kik azok, kik nemes célja keresztülvitelét akadályozzák. Azt hitte, hogy csupán a felsőbb hatóságok ellenséges indulatának köszönheti a sok huza-vonát. De nemsokára arra a szomorú tapasztalatra ébredt, hogy maguk az apácák is — akiknek érdekében fáradozik — ellene vannak tervének.

Érdekes világot vetnek erre az alattomos eljárásra

Csáky Franciska latin jegyzetei. Szerinte az új klostrom már benépesülhetett volna, ha egyesek gátat nem vetnek a szent cél valósulásának. „Az ördög háborút indított Isten tisztelése és tisztessége ellen; feltámasztotta ellene (tudniillik Csáky Franciska ellen) az elüljárókat, kik ellenségei neki, ellenségei a szent alapítványnak, sok rágalmakkal és keserúségekkel teljes hazugságokkal kisebbítvén becsületét és jó hírét.” Az elüljáró — úgymond — azt állítá, hogy az ő tudta és beleegyezése nélkül kezdette az alapítványt, holott írása van az ellenkezőről. Álnok értesítésekkel annyira összezavarta a dolgot, hogy azt sem tudta az ember, mit higgyen.

Mikor a jóakarató esztergomi érsek halálos betegségbe esett s az egész alapítványi ügyet az érseki konzisztóriumra bízta, a *szerezet elüljárói kérve-kérték, ösztönözték a konzisztóriumot: ne engedné meg az alapítványt mindaddig, amíg Károlyi harmincezer forintot nem ígér és pompás monostort nem emel.* Az ország ezen nyomorúságteljes és szűkös viszonyai között azonban képtelenség a gróftól ilyet követelni. Különben is az emelt zárda elég alkalmas s egyelőre nincs nagyobbra szükség!

Mikor az alapítvány ügye a kancellária elé jutott, a fentebbiek itt is kieszközölték az elutasító választ, melyet az ellenséges indulatú páter visitator már a kiadás előtt látott és olvasott! S míg ezek itthon történnek, Rómából a miniszter generális ékes levelet ír, örömmel adja beleegyezését az alapításhoz s csak azon csodálkozik: „*miért akadályozza az*

egyházi gyülekezet s miért nem segíti inkább religiójukat. Rómában fel sem tudják fogni, mi lehet ennek oka."

Károlyi Sándort és Csáky Franciskát a körülmények illetén állása arra bírták, hogy Rómában tegyenek kísérletet ügyük jobbra fordítására. A kísérlet sikerült is. Csáky grófkisasszony 1727 Bőjtelő hava 15.-én levelet kapott a rend elüljárójától, Paretai Máté atyától, aki örömmel adja beleegyezését az átköltözéshez s buzdítja a grófnőt: „ne csüggedjen, hanem a kezdett munkát buzgón folytassa”. Ugyanekkor a tartományi főnökhöz is írt s meghagyta neki, hogy „okossága szerint teljesítse az említett nő kívánságát, engedje meg az átmenetelt s kísérje a szüzeket átvonulásukban”.

Eközben az új primás, Eszterházy Imre gróf is közbelépett az apácák érdekében az udvarnál. Károlyi folyamodványát mellékelve kifejti, hogy az új alapítvány nem ellenkezik az ország törvényeivel (t. i. az 1715. évi 102. törv.-cikkkel, mely a klastromoktól a közjóra való szükségességet követeli), nincs senkinek terhére és kárára, előmozdítja a jó erkölcsök terjedését s menedékhelyet ad az istenes szüzeknek.

E felterjesztésre 1728 szent. András hava 24.-én érkezett meg a válasz, melyben III. Károly király végre megerősíti az új alapítványt s megengedi, hogy *a Paulina apáca-szüzeknek szabad kir. Pest városában, hajdan létezett egyházát és klastromát, melyei Károlyi épített fel romjaiból, a budai apácák — számra öten — elfoglalják!*

Szomorú játéka a sorsnak, hogy éppen az, ki lelke minden vágyával, tehetsége minden erejével csüggött a szent cél megvalósításán, nem érte meg az új zárda felavatását. Csáky Franciska grófkisasszony 1729 Bőjtelő hava 4.-én megszűnt élni! Utolsó perceiben is az új zárda foglalkoztatta s Károlyi Sándorra mondott áldással hunyta be szemeit. Mint Kálnoky Hedvig írja, a haldokló arra kérte környezetét, biztatnák a grófot, hogy szent szándékát az ő halála miatt abba ne hagyja, sőt az ő lelkének örömeire minél előbb vigye végbe.

Kálnoky Hedvig a maga és a lábadozó Károlyi Krisztina nevében is sürgette ezt s kéri a grófot, hogy *„édes nemzetünkből állíthassuk fel a szt. fundatiót s hogy méltóztassék az pozsonyi apácák közül egy pár jó magyar vért lehozni segítségünkre.”*

Csáky Franciska halálával sokat vesztett az új zárda; ő ugyanis nemcsak szellemileg, hanem anyagilag is támogatta remélt otthonát. Említettük már, hogy ő volt a budai zárda alapítója s örökös apátnője, ő gazdagította a pozsonyi zárdát is több ezer forintnyi alapítványával. Mikor a pesti zárda alapítása szóba került, ő vásárolta meg a Mészáros-házat saját pénzén, ő segítette az építkezést évi dotációjából s ő gyűjtött az alapítványhoz is több ezer forintot.

De éppen ez a rendkívüli bőkezűség keltette föl iránta az ellenszenvet idegen származású elüljáróiban. Azt hitték, hogy távozásával sokat fog szenvedni az amúgy is szegény budai zárda s hogy ezt megakadályozzák, mindent elkövettek a pesti alapítvány

megbuktatására. De még ezzel sem elégedtek meg; nem állották a derék védtelen nő ellen a rágalom nyilait szórni.

Csáky Franciska rövid idővel halála előtt betegségében felelt e rágalmakra. A magyar nyelven írt, fölötte érdekes apológiából adjuk e jellemző sorokat:

„Mivel minden becsületét szerető ember köteles maga és felebarátja becsületét oltalmazni, főképpen mi szerzetes személyek, hogy az felőlünk elhirdetett hamis vádolásokra nézve botránkozására ne legyünk a világnak, kényteleníttem minden ellenünk tett vádolásokra igaz lelkiismerettel alázatosan megfelelnem.

Elsőben is mivel engem a superior szemtől-szemben is s netalán a mi méltóságos kegyes primásunk ő hercegsége előtt is azzal vádolt, hogy én rajtam a tulajdonságnak pestise elhatalmazott; mert professióm után minden engedelem nélkül dos-omat kivéven, magam hatalmával a pesti fundatióra fordítottam. Én pedig bizonyítom Istenemmel, lelkem ismeretivel és köztünk élő előbbeni abbatissával, hogy semmit magam szabadsággal nem tettem (noha mint ezen budai fundatióknak méltatlan fundatrixa, avagy a régi fundatióknak megújítója), talán Rómából nékem méltatlannak érdemem felett adatott örökös abbatisságnak autoritásával egy kevésbé élhettem volna, de mivel hogy azon tisztnek, hat esztendeig való viselése után, szabad akaratom szerint ellene mondtam s resignáltam magamat azonnal kész voltam más

abbatissának engedelmissége alá adván, mindeket annak és az superioroknak engedelmével tettem, úgy hogy nemcsak egyszeri engedelem kéreással, de valahányszor a kecskemétiektől csak száz forintot vettem is kezemhez (mert nem hozták egyszer s mind a summát), mindannyiszor újabb engedelmet kértem nagy alázatosan akkori abbatissámtól, hogy fordíthassam a pesti fundatióra, melyre is mindenkor engedelmet adott. A superiorok is soha nem tiltották, habár nagy ellenkezéseket szenvedtem én is tőlök; mert ha tilalmazták volna, akármely nagy lelkem fájdalmára esett volna is, engedelmeskedtem volna, tudván, hogy kedvesebb az engedelmisség az áldozatnál!

De talán jó lelkiismerettel meg is lehetett engedni, mert (noha bizony nem örömet adom elő kevés jó tettemet ezen írásban, ne talán tán Isten előtt való kevés érdemem ezzel megkisebbljön), de mivel tolvajnak és kártevőnek hirdetett a superior, szemtől szemben is mindenek füle hallatára, tehát meg kell ismertetnem, hogy a dos-oknak (hozomány) engedelemmel való elvitelével Istennek nagyobb dicsőségére fordítván azt, nem voltam a szerzet tolvaja s kártevője, hanem segítője s merő édesanyja; mert ha csak azt tekintik is, minemű nehéz üldözésekkel s keserves kisebbséggel vittem véghez ennek a majd ötszáz esztendőktől fogva eltemtetett királyi budai fundatiónak megújítását, talán az örökös hálaadást, mintsem a tolvajnevet érdemleném! „

Ezután felsorolja azon összegeket, melyeket a

budai és a pesti zárda javára fordított s végül e szavakat mondja elüljárói eljárásának helytelenítésére:

„Lám a residentián világi háznál, nem magunk helységében s elég alkalmatlan helyben, öt esztendeig megengedettett laknunk, mire nézve tilalmaztatik tehát Pesten, magunk clastromában Istent dicsérnünk? Én soha nem tudom mire nézve gyűlöltetünk, üldöztetünk ennyire a superiortól, holott soha ellene nem vétettünk, hanem *hacsak azt nem szenvedheti, hogy magyarok vagyunk!*”

De lássuk most, mi történt a királyi engedély leérkezése után.

A pesti zárda akkor már közel állott a befejezéshez; készen volt négy szoba, az ebédlőterem, a kápolna, sekrestye, kórusnak való szoba a kápolna mellett, „gyónóház”, „szollóház”, konyha, kamara, pince stb. A többi cellák falai is elkészültek annyira, hogy semmi sem állta többé útját az átköltözésnek.

Károlyi már előzőleg kijelöltette Csáky Franciskával azon előkelő származású szűzeket, kiket az új zárda első lakóinak szánt. Ezek Csáky gróf-kisasszonyon kívül a következők voltak: *Károlyi Krisztina*, egy rendkívül szigorú szerzetesnő, ki éveken át mestere volt a pozsonyi klarisszáknak s ki köztük oly fegyelmet tudott tartani, hogy „*meg az öregek is tartottak eb' kegyelmétől s más felsőbb tiszteknek is jól megh tudott felelni!*”

Kálnoki Hedviga kisasszony, kitűnő elméjű, lelkes apáca, kit már kétszer akartak a budai zárda apát-

hőjévé választani, de nem töltvén még be negyvenedik évét, a választás nem volt keresztülvihető; pedig bizony — írja Csáky Franciska — „60 személyből álló conventnek directiójára is alkalmas volna csak szép elméjére nézve is”.

Paulovics Agnes, harminchárom éves szűz, gazdag hozománnyal jött a szerzetbe. Kitűnő szemorvosnakhirében állott; „a hállyogos és merő éppen megvakult gyermeknek oly derék orvosa, hogy messze földekről is ide járnak hozzá gyógyításért, melyben való nagy tudományán a derék orvosok csodálkoznak”.

Mecséry Magdolna, előkelő származású 22 éves leány, ki szép hozománnyal és lelkes elhatározással lépett a szerzetbe.

Minthogy ezek közül Csáky Franciska már meghalt, Kálnoky Hedviga és társai arra kérték Károlyit, hogy helyébe *Haller Klára* grófkisasszonyt és *Réuay Konstantiát* hozassa le Pozsonyból.

1729 Kisasszony hava 18.-án a primás elrendelte az átköltözést. Az apácák illő kíséretével a budai jezsuita-kollégium igazgatóját, Buda város plébánosát, Grassalkovich Antal királyi ügyigazgatót és nejét, továbbá Szelezky Márton kir. udvari bírót és hitvesét kérte föl. Grassalkovich azonban még most is talált kifogásolni valót. „Ha lehetne — írja Kálnoky Hedviga — a világnak minden fogatkozásait kikeresnék, csak meggátolhatnák!”

Végre-valahára azonban mégis megtörtént az átköltözködés; csendben, a kiszabott módon. 1729 szt. András hava 22.-én már arról tudósítja Kálnoky

Hedviga Károlyit, hogy „lélek és test szerint megnyugodva”, már tized napja Pesten vannak.

A kellemetlenségek sora azonban még nem ért véget. Az új klostrom még nem volt fölszentelve; a budai plébános meg semmi szín alatt sem akart erre vállalkozni primási rendelet nélkül. A szegény apácák tehát, „*kik emiatt merő félholtak valónak*”, újra Károlyihoz fordultak s kérték őt, eszközölné ki a plébános számára a primási megbízatást.

„Én édes méltóságos atyám — írja az apácák nevében Kálnoky Hedvig — Excellentiádnak ebből az áldott helyből elébb is írtam volna, de mind csak azzal bíztattak, hogy Excellentiád már útban vagy, melyre nézve halasztottam kötelességemet. Most azért ha később is, de nagy alázatossággal Excellentiád lábaihoz borulván, köszönjük mindnyájan alázatosan Excellentiád gratiáját s szent szerzetünk plántálásában való minden fáradságit, költségit s jó téteményit. Az Ur Isten tegye Excellentiádnak halála óráján mértékiben. Ez világon pedig még sok számos esztendőig megtartván, mind magára, mind méltóságos maradékira lélektest szerint adja az ő isteni szent áldását, melyért valamég ez a clastrom fentáll, imádkozni el nem mulatjuk!”

Károlyi jól tudván, mennyi kellemetlenséggel kell a szegény apácáknak küzködniök, kiket saját elüljáróik is ellenséges szemmel néztek: igyekezett befolyásával megnyerni számukra a kívánt dolgokat. Támogatása annál inkább szükséges volt, mivel a budai zárda, eltekintve attól, hogy a Pestre költő-

zött apácák hozományát magának tartotta meg, még holmi adósságok fizetését is azokra igyekezett erőszakolni. A jezsuita-páterek meg két ládába csomagolt egyházi szereiket vették saját házukba, azt mondván, hogy a pesti zárdában nincs ezek számára biztos hely, nincsenek kőfalak a zárda körül „*s azt ki van is, egy eb átalugorhatja!*” Az épület felső emelete is lassan készült, bár a kőművesek csak kétezer forintot kértek a teljes munkálatért.

Hogy Károlyi kötelezettségén felül is segítette az új zárdát, fényesen kiviláglik az apácák hálálkodó leveleiből. Alig múlik el hónap, hogy valamivel ne kedveskednék nekik, így például — bár a beköltözéskor mindennel ellátta őket — két hónappal később már ismét küldött nekik tíz akó modri s öt akó csongrádi bort, egy kétakós hordó beszózott halat, kétszáz „fagyosat” és három ízben öt nagy szekér fát. Emellett a pénzben kikötött járandóságot is fizette.

Az apácák meg is voltak elégedve Károlyival mindenkor, de nem így a páter kommisszárius, kit a rendfőnök küldött Pestre az új zárda hivatalos megvizsgálására. Az ellenséges indulatú s a budai szupérieur befolyása alatt álló kommisszárius — kit Kálnoky Hedviga leveleiben „*cserebogár*”-nak nevez — fitymálva szemlélte az új zárda fölszerelését s az egészet, az épületekkel együtt, csak háromezer forintra becsülte, holott maga az építkezés is jóval többbe került ennél! Azonkívül követelte az alapítvány rögtöni lefizetését vagy kellő biztosítását.

E követelés szerfölött bántotta az apácákat; mert tudták, hogy ismét Károlyinak okoznak keserűséget, annak a Károlyinak, ki oly nemeslelkűen gondoskodik minden szükségletükről. Közös elhatározással tehát azt írták neki: csak adja ki bátran a biztosító levelet, ők nem fognak soha semmi követeléssel fellépni!

„*Ha utolsó csepp vérünket kell is kiereszteni — írja ez ügyben Kálnoky Hedviga — készek leszünk Excellentiád becsülete mellett; ezt (t. i. az újabb követelést) igazán a pokolbeli sátán cselekedte, hogy felháborítsa Excellentiádat véle, mert azt csak elhihesse Édes Atyám Uram Excellentiád magával, hogy mindennemű jóságos-teljes életében tett cselekedetét felülhaladja Excellentiádnak ebben a fundatióban való sok szenvedése az Isten előtt... Oh Édes Méltóságos Atyám, Uram, csak az Istenért is arra kérjük alázatosan, hogy ezekre nézve ki ne vessen bennünket kegyes gratiájából, hiszen mink nem vagyunk ezeknek okai; hanem csak azok, akik a jónak gátlói, akarnák Excellentiádat elidegeníteni, hogy azzal semmivé tehetnék ezt az szent fundatiótl De megszégyeníti az Isten még mindazokat és Excellentiádnak örökös becsületire és örömhöz fordítja!”*

Képzeltetni, mennyi fáradsággal és kellemetlenséggel járt Károlyira ez az újabb követelés. Kitérni azonban nem lehetett előle; s így akarva nem akarva ki kellett adnia a biztosító oklevelet. Az oklevél 1732-ben kelt Pozsonyban. Károlyi az ottani káptalannál a Csongrádmegyében fekvő vásárhelyi

uradalmát, ha pedig ez elég nem lenne, az összes javait köti le zálogul, míg a 8000 forintot le nem fizeti. Egyúttal arra kötelezi örököseit, hogy a 8000 frt. kamatait, — azaz 480 frtot — a kiszabott időben fizessék az apácáknak.

Károlyi tehát ismét eleget tett az apácák óhajának; de azok is megtartották ígéretüket, amennyiben sohasem követelték a pénzt a gróftól. Bizonyosság erre Károlyi Sándor gróf végrendeletének eme passzusa:

„Azonfelül a pesti apácáknak fundatiója miképpen fordula mind magamnak, mind successorimnak terhekre, kedves leányomnak, Károlyi Klárának büven eleibe adtam; azt a generalis fiam Hedviga (Kálnoky) leányommal, még életében lévén, Pesten eligazíthatja s jól lehet én minden terh nélkül vállaltam fel az fundatosságot s maguk sem kívánták különben az szerzetes szüzek, de sok esztendőök múlva, capistranus gvárdiánsága által az m. herceg előtt kényszeríttem nagyobb subsistentiájokra nézve fundationálist kiadnom és abban az akkori kecskeméti portióját az gyermekeimnek oda kötnöm. *De mivel az szerzetes szüzek azóta sem praetendáltak interest, assecuratiójuk szerint én is azonképen esztendőrol-esztendőre nem fizettem, hanem néha-néha mind pénzből, mind naturalékből succuráltam szegényeknek *”

Nehogy valaki e sorokból azt következtesse, hogy Károlyi még a 8000 forint kamatait sem fizette meg, előre kijelentjük, hogy a kamatok felvételéről szóló nyugták ma is megvannak még.

De adott Károlyi a kamatokon kívül is sokszor és sokat, így 1731-ben egyetlen hóban 500 frtot küldött nekik. (Lásd Kálnoky Hedvig 1731 .-i köszönő levelét.)

E közben az új zárda is napról-napra tetszetősebb képet mutat. Jólelkű pesti nők adományaiból a felszerelés is gazdagodott; sőt előkelőbb családok gyermekei is fölkeresték már az új zárdát és szívesen választották azt örökös otthonuknak.

A hálás apácák rendkívül szerették volna, ha felejthetlen társuk, Csáky Franciska is közöttük nyughatott volna. Több kísérletet tettek holttestének áthozatalára, de a budai zárda hallani sem akart a dolog felől. Ugyanígy jártak szent Imre képének áthozatalával is. Bár maga a hercegprímás rendelte el, hogy a budai zárdából a szent kép a pesti klostromba viendő, a felküldött két páternek még sem adták ki a képet.

Sokat vártak az apácák a páratlan bőkezűségű Koháry István gróf országbírótól, kiről tudták, hogy roppant összegeket hagyott iskolákra és intézetekre. A nemes lelkű gróf azonban megfélekedezett a szegény kis zárdáról. Legalább 1731 jún. 13.-án azt írja Károlyi a pozsonyi fejedelemasszonynak, hogy „bár pénzt istenes causákra, hagyta, de az pesti új conventet és kegyelmeteket kifelejtette szent alamizsnájából, melyet Isten ő szent felsége másunnat fog kegyelmeteknek helyrehozni. Többiről fiamnak parancsolván ez alkalmatossággal, mivel közelebb is vagyon kegyelmetekhez mint én, fog mind kegyelmeteknek, *mind különösen az pesti conventnek kedveskedni*, másokban és tőlem kitelhetőleg!”

1733-ban a templom szentélye is elkészült, az oltárt Csáky Zsigmond gróf faragtatta. Egy előkelő pesti nő meg pompás ruhával ajándékozta meg az új templomocskát. Ez évben — mint Kálnoky Hedvig írja Károlyinak — az újonnan beöltözött leányok hozományából a zárdának már kamatokra 500 forintja volt kiadva.

1736-ban volt az új zárdának első temetése. Paulovics Ágnes halt meg, társainak végtelen fájdalmára. Szomorúan tudatják a gyászesetet Károlyival s kérik, jöjjön Pestre s nézze meg zárdájukat. *Templomok oly szép, úgy mondják, hogy nem volna Pesten mással*

Károlyi ekkor ugyan nem látogatta meg őket, de küldött nekik „igen szép drága sacramentumot és 50 forintot antipendiumra”, majd néhány hó múlva nővére kezeihez újra 200 forintot.

1738-ban *Patachich Gábor* kalocsai érsek száz mérő búzát, négy mázsa sót, halat és 25 forint készpénzt küldött egy szép pecsétes levél kíséretében a pesti apácáknak s megígérte, hogy amíg Isten élteni, minden évben küld legalább ennyit.

1740 november 17.-én meghalt Károlyi Krisztina, a pesti zárda első apátnője. Ő vezette a zárda ügyeit a legválságosabb időben s ő vállalkozott arra, hogy rendfőnöküknek tudtára adja engedélye nélkül Pestre történt átköltözésüket. 1729 dec. 24.-én történt ez egy igen udvarias levélben.

Hogy mindeddig is — írja a többi közt, nem érdektelen levelében — kötelességünk szerint t. Atyaságodnak méltatlan levelünkkel nem udvaroltunk,

arról alázatosan követjük s kérjük, ne vegye vétkül, mivel mi eleget tudakoztuk, mind világiaktól s mind a páterektől, de senki mindeddig igazán meg nem tudta mondani, hol legyen t. Atyaságod; melyre nézve nem tudhattuk, mely felé igazítsuk levelünket. Édes Ptr. Provinciális Atyám, senkinek nem nehezebb, mint magunknak, hogy t. Atyaságod kegyes eligazítása, rendelése nélkül vagyunk mai napig is: igazán mint az juhok pásztor nélkül; melyre nézve óhajtva várjuk t. Atyaságod szerencsés megérkezését stb.

Károlyi Krisztina halála nagy csapás volt az új zárdára; az ő révén igen sok alamizsnához jutott a zárda s magas összeköttetéseivel sok pártfogót szerzett rendtársainak.

Károlyi Krisztina halála után Kálnoky Hedviga lett a már 13 tagból álló szerzetes család fejedelemszonya. Károlyi Sándor őt is igenjszerette; leveleiben rendszeren „édes leányának” szólította s örömmel olvasta annak majd minden ünnep alkalmával megérkező meleg sorait, melyekben Károlyi adományait köszönetre. 1744 Böjtmás hava 31. napjáról kelt utolsó levele. Ekkor azonban már Károlyi Sándor nem volt az élők közt.

Kálnoky Hedviga, mint többször idézett levelei tanúsítják, rendkívüli szeretettel csüggött az új zárdán, mely fenmaradását részben neki is köszönheti. Pozsonyi Antal rendfőnök ennek dacára bő költekezéssel vádolja őt, mely költekezés állítólag zavarba hozta volna a zárdát magát is. A feltalálható aktákban e vádnak semmi nyoma sincs; ellen-

kezőleg irataink igen elismerőleg szólnak a hitbuzgó tevékeny főúrihölgyről.

Minthogy a zárda lakóinak száma évről-évre növekedett, újabb jövedelmi forrásról kellett gondoskodni. Ekkor lép fel a rendfőnök először mostoha gyermekének, a pesti zárdának érdekében. Pesten és Budán, úgyszintén a vidéken nagyobb szabású gyűjtést indít, az így nyert pénzen befejezi az építést s gondoskodik a felszaporodott tagok eltartásáról.

A pesti zárda ez időtől kezdve nyugodtabb napokat élt. Sajnos! istenfelő lakói nem sokáig dicsérhették az Istent csendes otthonukban. 1782. évi április hóban a mitsem sejtő szüzeket villámcsapásként sújtá a kolostor kiürítését és elhagyását rendelő királyi parancs. Szeptember hóra volt kitűzve a gyenge nők világgá üzésének ideje. Huszonegy apáca gyűlt össze a kis harang utolsó kongására a szokott teremben. A most már tilos kolostori ruhát, melyet koporsói öltözetnek vittek magukkal, kis csomagba csavarva tartá kiki kezében.

Kuthy Klára apátnő remegő hangon, könnyező szemekkel monda el a búcsúszót s örökre távoztak a kedves házból a kisírt szemű apácák. Boldog volt, kit családja várt otthon; de kevesen voltak ilyenek!...

Az apátnők közül ezeknek nevei maradtak reánk: Károlyi Krisztina, Kálnoky Hedvig, Snojcs Rozália, Zombory Apollónia, Mojszli Katalin és Kuthy Klára (1769-82).

A zárda sorsa az apácák kiköltözése után többé-

kevésbé ismeretes. A templomot József rendeletére lerontották, a zárdát meg országos papnöveldévé alakították. II. József halála után bérbe adták a terjedelmes épületet. Legújabb időben zálogháznak használják; de nemsokára megkondul fölötte a lélekharang s munkások csákánya hányja szét a köveket, melyeket a múlt század vallásos fiai annyi fáradsággal és kegyelettel hordottak össze.

A 8000 forintnyi alapítványi tőkét, melyet Károlyi Sándor adományozott a szent Klára szüzek pesti klostromának, — a szerzetes ház kiürítése után Károlyi Antal gróf fizette le. A pozsonyi kir. udvari kincstár azonban nem elégedett meg a tőkével; hanem követelte az eltörlés után való év kamatait is. Károlyi tehát 1783 dec. 16.-án még 578 fit 40 krt fizetett a kincstárnak.¹

¹ Az összes itt felhasznált oklevelek és levelek a Károlyi-nemzetség budapesti levéltárában találhatók.

Tartalom

Bánffyné Guthi Ország Magdolna.....	1
Batthyány Ferencné Bánffy Kata.....	30
Pekry Lajosné.....	59
Zrínyi Kata.....	79
Szent Margit asszony öve.....	116
Batthyányné Zrínyi Dorica.....	124
Fánchy Borbála.....	144
Dóczy Fruzsina.....	163
Tegzes Borbála.....	182
Homonnai Mária levelei II. Ferdinándhoz.....	195
Károlyi Sándor családja és Kelemen Didák.....	208
A magyar klarissza-apácák volt pesti klastromának története.....	312